Atma Mater

A PATAKI DIÁKVILÁG ANEKDOTAKINCSE

KOMÁROMI JÁNOS
KÖZREMŰKODÉSÉVEI ,

SZERKESZTETTE:

PANKA KÁROLY dr.

I. KÖTIET.

KIADJA:
A SÁROSPATAKI DIÁKOK ORSZÁGOS SZÖVETSÉGE.
BUDAPEST, 1927.

Rcf. főiskolai könyvnyomda, Sárospatak. 1927.

Előszó.

A sárospataki főiskola tanítványait ősidőktől fogva jellemezte az egymásiránti testvéri szeretet mellett az Alma Materhez, ehhez a második szülői házhoz való hűséges és hálás ragaszkodás. Az a jelszó, hogy „a pataki főiskoláért meg is kell halni, ha a. körülmények úgy kívánják," — benn .él ma is. mint hajdan, minden pataki diák szívében. Alig tudunk még példát arra, hogy az iskola iránti ragaszkodás, valamint a tanárok és tanítványok közti összetartozás érzése oly erősen ki lett volna fejlődve valamelyik más iskolánál, mint a patakinál. Fényes· bizonyság erre a főiskola történetéből az a tény, hogy amikor az iskolát a róni, kath. vallásra visszatért fejedelemasszony, Báthory Zsófia (II. Rákóczy György özvegye) Patakról elűzte, a tanárok és tanítványok 1671 októberében Debrecenbe, 1672 januárjában Gyulafehérvárra, onnan Marosvásárhelyre, a második elűzetéskor (1687) pedig Göncre, majd (1695) Kassára költöztek: tanár és tanulóifjúság híven kitartottak mellette s az igazság diadalának reménységével tértek vissza Patakra. Az a kiváló nevelői rendszer, mely a növendékekbe nemes jellemet és kemény, magyar érzést oltott, tette lehetővé, hogy az iskola, az

építő protestáns szellem mellett minden igaz magyar ügynek lelkes harcosokat nevelhetett.

Az ősi, mohos falakhoz való ragaszkodás és hála, az egymásiránti testvéri szeretet, valamint az elődök nemes példájának követése hatotta át a *Sárospataki Diákok Országos Szövetségét* akkor, amikor ez év februárjában azzal bízott meg bennünket, hogy, segítő-munkára szólítván fel minden volt pataki diákot, gyűjtsük össze az Alma Mater múltjának és híres diákéletének jellemző történeteit, apróbb érdekes, komoly és humoros fordulatú eseteit. Egyszóval az anekdotáit.

Nyolchónapi szakadatlan gyűjtés és feldolgozás után közre bocsátjuk „A Pataki Diákvilág Anekdota-kincséinek első kötetét.

Nem adomákat nyújtunk itten, hanem hol meg-hatható, hol nevettető kis történetek képében az Alma Mater és diákélete kulturhistóriájának közel négyszáz esztendejét. Ebből az első kötetből sem maradt ki senki, aki komolyan benne akart lenni, mint gyűjtő. Akik későn jelentkeztek s így kiszorúltak vagy csak ezután fognak jelentkezni, noha hírlapi közlemények, levelek, fölhívások útján lehetőleg mindenkit értesítettünk a készülő műről, azoknak a gyűjtése a második kötetben fog megjelenni, amelynek előkészítő munkálataiba máris belefogtunk.

Ezt a könyvet a volt pataki diákok összesége adta ki s a kötet minden jövedelmét jótékony célra fordítjuk. Ebből a jövedelemből akarjuk a főiskolában, országos ünnep keretében felállítani hősi halált halt diáktest-véreink második emléktábláját, a megmaradó összeget pedig főiskolai alapítványokra adjuk.

Hálás szívvel mondunk köszönetét minden egyes

beküldőnek, gyűjtőnek, akik szeretettel siettek támogatásunkra. S mélységes köszönetét mondunk *Makláry Pap Miklós, Rácz Lajos dr.* és *Harsányt István* professzor uraknak is, kik a főiskola részéről átnézték a kötetet, valamint *Trócsányi József* dr. úrnak, a főiskola gazdasági választmánya elnökének, aki a mű kinyomatásában támogatónk volt

Az Alma Mater, miután fölnevelt bennünket, bocsátott útnak egykor az életbe. Mi most az életből — szeretetünk és soha el nem múló hálánk bizonyságáúl — viszont ezt a könyvet ajánljuk fet az Alma Maternek.

Kelt Budapesten, 1926 december havában.

A szerkesztők.

Pégi pataki diákélet.

(1906.)

— Írta: *Radácsi György.* —

Mikor én 1859 szeptember 2 án a Sátoraljaújhelytől Sárospatak felé vezető országúiról Sárospatak két kimagasló tornyát megpillantottam, egy pillanatra elállt a szivem verése. Milyen magasak ott a tornyok is! — gondoltam, úgy magammal beszélve. Mikor pedig az Akasztófa dombról szemembe tűnt a Kollégium nagy épülete a maga méltóságos formájával, reátapadtam a telkemmel is és csüggtem rajta szótlanul, mint a levél a fán. Egy hangot sem bírt kicsalni belőlem senki, pedig ott volt velem, mellettem, felettem — a jó édesanyám is.

Tehát ez az a nagy ház, amelynek látása után én annyi édes várakozással vágyakoztam! Ez az az iskola, ahol a légátusok és a mendikánsok nevelkednek+ Nem mesét mondok, imádkozó áhitat fogott el s megáldottam a szívemmel mindazokat, akik ahhoz a boldogsághoz juttattak, hogy láthatom immár a sárospataki Kollégiumot, amely engem is mendikánssá és légátussá nevel. Nagyobbra akkor én nem vágytam.

Éppen a Kollégium tőszomszédságában volt az első lakásom. Alighogy behajtottunk az udvarba, kivetettem magam az egyszerű falusi szekérből és rohantam be a Kollégiumba, hogy lássak esetleg valamit abból a titkos erőből vagy annak eszközeiből is, ami vagy amik itt az együgyű gyermeket diákká avatják. Egy szűk ajtón keresztül kőomladékok és omladozó kőfalak

közé kerültem. Mik ezek itt? kérdezém a hazámbeli diákoktól, akik kísértek, hogy el ne tévedjek és lesték az arcomon a hatást. Úgy tetszett nekem, mintha meséket meséltek volna.

„Ezek a romok itt egy régi szerzetesi zárda romjai. Koldulóbarátok laktak itt, akik időnként az egész nagy vidéket végigkolduló és ételt-italt gyűjtve, dorbézoló életet éltek — az Isten dicsőségére. Szemben ezzel az épülettel egy másik zárda emelkedett a Bodrog partján, a végtelen Alföldre néző ablakokkal. A két épületet földalatti út kötötte össze, amelyen át együvé jártak a férfi- és nőszerzetesek — szintén az Isten dicsőségére.“ — Ne akarjatok engem elámítani, kértem a pajtásaimat, de ők erősködtek és bizonykodtak, hogy igazuk van. Pedig csak részben volt igazuk.

— Hát a szerzetesek hová lettek? — kérdezém gyermeteg kíváncsisággal.

..Egy nagy, hatalmas úr, Pataknak és sok más városnak és falunak ura, megsokalta a duhajkodásukat és elkergette őket és a zárdájukat átalakíttatta iskolává, protestáns iskolává — szintén az Isten dicsőségére!“

— Ki volt az a nagy úr! — Hogy is ne kérdeztem volna, hiszen a felekezetek ellenségeskedéséről nekem is volt már valamilyen ködös felfogásom, mert láttam a hazámbeli pápista templom boltozatán azokat a szörnyű képeket amik a Lutherbe és Kálvinba kapaszkodó ördögöket ábrázolják, amelyek kárörvendő vigyorgással ragadják őket a poklok tüzébe. Valami magasabb elégtétel édes érzete ébredezett a lelkem mélyében és áldottam *Perényi Péter* nevét és szerettem volna befutni annak a beszédes romnak minden zegét-zugát.

„Itt, ebben a szobában laktak *Rákóczi György* és *Lorántfy Zsuzsanna* fiai, mint pataki diákok,* — mondja csaknem lelkesedve az én egyik *ciceróném.* „Amott, azon a kapun akartak betörni a Kollégiumba a jezsuiták, hogy elvegyék az iskolát a kálvinistáktól és újra szerzetesekkel töltsék meg,“ — mondja a másik; „de a diákok eltorlaszolták a kaput, kívülről pedig a pataki

asszonyok lapátokkal, seprűkkel, szénvonókkal és kőzáporral űzték el a jezsuiták szolgálatára kirendelt megyei hajdúkat és molnárokat. Csak úgy nőtt telkemen az igézet! Fejedelmi sarjak, hős diákok nyomain járni,— úgy éreztem, hogy gyönyörűséges, szép kies mezőre esett az én sorsom és formálódni kezdett a szivemben a *pataki diák képe.*

Aztán haladtunk gyorsan tovább. Magamfajta, apró együgyű emberkék álmélkodtak itt is, ott is. Némelyiket kezénfogja egy-egy nagyobb diák; a másik meg az édesanyja vagy az édesapja kezébe fogózkodik; van, akinek tele van a szeme könnyel, arca szinte vonaglik a közeli válás fájdalmától; vannak, akik testvérként köszöntik egymást, csak úgy cseng-bong a sok „szervusz, szervusz.“ Érdekes, megható gyülekezés, mintha az öreg Kollégium mohos falai is visszazengenék. hogy „szervusz, szervusz.“

Ah. hát ez a torony itt mirevaló? Templomtorony talán? Nem, nem — Ott csenget a Kollégium megbízottja a ki- és bemenetelre, a reggeli felkelésre, az esteli lefekvésre, az ebédre és az iskola halottjainak s azoknak is, akik méltatlanokká teszik magokat arra, hogy levegőt szijjanak a többi diákkal. Az a nagy auditórium pedig ott a torony északi oldalán a legnagyobb diákok tanterme. Aki odáig felér, az már feltett kalappal ülhet a tanárja előtt is és ülhet, amikor felelnie kell is. És láttam csakhamar olyan diákot is, aki ülve felelhet Csupa bajusz és szakái, apányi ember; mikor közeljutottam hozzá, megemeltem előtte a kalapom illő tisztelettel s ugyanezt tették a többiek is és az mosolyogva visszaköszöntött mindnyájunkat, mintha testvérei lennénk: szervusztok, fiúk, hát bejöttetek? És olyan boldogan állt ott a nagy épület nagy kapujában, mintha övé volna az egész Kollégium.

Aztán lépcsőn fel, lépcsőn le — befutottunk minden folyosót s majd kiiramodtunk az iskolakertbe, a diákok által ültetett fák kedves árnyékába s mire visszakerültem az édesanyámhoz, már eleget láttam és hallottam arra, hogy pataki diáknak érezzem magamat.

Az első éjszakán került az álom. Temérdek kép rajzott a lelkem előtt, mint egy sereg éjjeli lepke. A romok, amik között nappal remegve jártam, megépültek a képzeletemben és láttam egy sereg koldulóbarátot, amint korbáccsal a kezükben űzi őket Luther és Kálvin, éppenúgy, mint egykor a názáreti Jézus a pénzváltókat és galambárusokat. Láttam a dobzódás szennyétől kitisztított szobák egyikéből kikönyökölni a Rákóczi-fiúkat, amint jóízűen beszélgetnek a mendikánsokkal, az Istenadta szegény gyerekekkel; láttam a vén diákok egész táborát, amint köveket hengergetnek, gerendákat cepelnek és torlaszokat emelnek a kapu elé, amelyen irigy ellenségünk kiparancsolt szolga népe akar betörni. Egy-egy oroszlán volt nekem mindenik diák. Aztán elaludtam a szobánk gerendáinak számolása közben és álmomban ott viaskodtam a kapuvédő és ott ültem a fövegesen felelő diákok között. Gyönyörű álom volt 1

így voltunk vele sokan, akiket nem a szülők hiúsága, a családi tanács végzése kényszerített az iskolába, hanem akik jöttünk, mint a szomjúhozó szarvas a vízre. Eltörülhetetlen hatásuk volt igen sokunkra azoknak a mohos romoknak, azoknak a régi, új és újabb épületcsoportoknak, amelyekről századok beszéltek hozzánk. Nyomába lépni háromszáz esztendő diákjainak! — ne rójjon meg érte bennünket senki, ha egy kicsikét büszkék mertünk lenni a pataki diákságunkra — az őseinkért!

Másnapra kelve azzal a figyelmeztetéssel riasztott meg a gazdasszonyunk, hogy, ha meleg ételt akarok ebédelni és vacsoráim', hát adjam ki a kiadnivalót a *föznivalöt.*

Háromféle diákság volt az én diákságom kezdetén Sárospatakon: *úrfi, közrendit* és *inas.* Az úrfi vagy társzekeren hozta be a testi táplálására valókat vagy kosztott váltott tanároknál vagy előkelőbb kosztadóknál és pedig legjobb esetben a nevelőjének és az őket együttesen kiszolgáló inasnak is.

Szép sors volt ez az ú. n. *úrfiság* a maga virágzó korában. Valóságos istenáldás volt a szegényebbekre, meghálálhatatlan jótétemény! A tiszáninneni egyházkerület mostani 8 megyéjén kívül főként F.-Szabolcs-, Szatmár-, Bereg-, Ugocsa-, Máramarosmegyék úri családjai számosán hozták ide nevelésrevaló gyermekeiket. Legtöbbször minden egyes család vagy esetleg két család együtt nevelőt keresett a gyermekei vagy kerestek a gyermekeik mellé, rendszerint a szegénysorsú nagyobb diákok közül vagy általában az akadémikusok közül, mondhatnék úgy is, hogy a *tógátusok közül.* Az úrfi és nevelő mellé egy-egy kiszolgáló gyermek is járult, szintén a tanulók sorából, aki ugyanazt a kosztot ette, ugyanazt a levegőt szíttá, mint akiket kiszolgált s nem ritkán az oktatás mesterségében is segítőtársa volt a nevelőnek és úrfinak, mert vagy versenyre késztette az úrfit a maga szorgalmával és sokszor élénkebb kötelességérzetével vagy — ha felebbvaló osztályból volt, mint az úrfi — tanácsolgatta és oktatgatta is a szükséghez képest. Úrfi, nevelő és inas egy kis családot képeztek rendszerint, amelyben békesség és szeretet honolt. Fölényeskedés az úrfiak részéről — az nem volt divat Sárospatakon; akik megpróbálták talán, azokon hamar kifogott a diákság közszelleme, amely nem tűrt semmi ágaskodást, semmi különösebb kivételeket.

Egy vagy két úri fiú tehát két szegényebb diáknak vált jóltevőjévé anélkül, hogy ezt a jótéteményt hánytorgatta volna. A középosztály szomorú anyagi romlása elképzelhetetlen károkat okozott a sárospataki főiskolának s ebben a diákság javarészének. Az úrfiak útján jómódhoz jutottak a nevelőséggel foglalkozó diákok az előkelőbbekkel való érülközésre nézve s ezek a simábbakká fejlődött diákok példákká lettek az érdesebbek, a szálkásabbak előtt; egy-egy úri család pedig a maga sokoldalú befolyásával elhatározólag nyúlt be sok jó nevelő-ifjúnak egész jövendőjébe is. Az iskolai alapítványoknak egy jelentékeny része szintén az ú. n. úrfiak révén jutott a sárospataki főiskola és több más iskola

vagyonába s amikor az ellenható hatalmasságokkal kellett viaskodni az iskola megtartásáért, igazi pátrónusok voltak s a nevelők nem is nevezték másképpen a növendékeik szülőit, mint pátrónusnak és pátrónának.

A *közrendű* tanulók a kevésbbé szegény szülők gyermekei voltak vagy azoké is, akikből hiányzott bizonyos ügyesség, élelmesség a szegénységük igazolására. Ezek a tápintézet megalakulása előtt (1859) s azután is még sokáig — az élelmezés szempontjából — *zacskós, bátyus vagy tarisznyás diák* nevet viseltek. Papok, tanítók, iparosok, hivatalnokok s jobbmódú földmívelők gyermekei általában. Jó szülőik otthon minden szünidő végén telerakták a szép fehér zacskókat és tarisznyákat levesbevaló száraz tésztával (csiga, lecske, reszelt tészta, eperlevél stb.), gyúrnivaló liszttel, lencsével, paszullyal, köleskásával (gríz és rizskása akkor még úri ételszámba járt vagy betegek ették — muszájképen!); s adtak mellé jókora szalonnaszeleteket — a szorgalomszak rövidebb vagy hosszabb voltához mérten s kisebb nagyobb (inkább csak kisebb) cserépszélkékben vajat, zsírt, lekvárt (szilvaíz) s egy-egy zsák kenyérlisztet és megoktatták a még tanulatlan diákot, hogy miképen kell sáfárkodnia a testi eledeléért. A gyakorlat — persze — mértéket szabott minden ételnek s meghatározta általában is, hogy mely napon minek a főzésére kényszerítheti a diák a gazdasszonyát, s hogy miből mennyit követelhet a gazdasszony a diáktól a napi élelmezésre s hány kenyeret tartozik sütni egy véka lisztből. A hús árát a zacskós vagy bátyus diák már otthon felszámította a szülőjének s Patakon átadta, mindjárt a szorgalomszak elején a gazdasszonyának Ezt kívánta a jó rend, de annak kívánságait a mi időnkben sem bírta mindenki méltányolni. Egyik-másik diák zsebéből bizony kisiklott a húspénz, melyiktől erre melyiktől arra, az ilyen nemcsak hogy mindennap nem kapott húst s nemcsak hogy nem kapott ötször sem hetenként, amint kapott a legtöbb, hanem pergeltlevesre szorult heteken, sőt hóna-

pokon át. Ezért kapta a szegény pergeltleves a *szempel* (semper), a *„mindig“* nevet.

Ezek a zacskós vagy bátyus diákok jelentékeny részét képezték az intézet ifjúságának még az 50-es, 60-as években is Három, négy, öt. hat lakott közülök egy szobában, bizony többnyire földes-szobában, egy *kamarát* képezve. Mindenik a maga gazdája volt az élelmezésre nézve vagy — ha tartósabb szövetségre alkalmas egyének társultak össze vagy alakulhattak egy kamrává — akkor hetenként felváltva voltak egymás kosztolói. A lakásért, a főzésért és szünidei tisztogatásért s legtöbbször a fehérneműek tisztántartásáért is külön fizettek valamennyien, részint pénzben, részint természetiekben. 10—12 forintért, egy-két véka búzáért, néhány font sóért és szappanért egész iskolai éven át főzött, sütött, mosott a régi pataki gazdasszony egy-egy tanulónak; a naponkénti kiszolgálatot nem vállalta, valamint a fűtést és világítást sem, mert e két utóbbival igen könnyen tudott volna a diák a vállalkozó rovására pazarkodni. Világítottunk tehát a magunk faggyúgyertyájával vagy napraforgóolajával; hoztuk a vizet a Bodrogról a magunk cserépkorsójában; mosakodtunk a magunk cserépíáljából vagy ritkábban *bádoglavorjából* és fűtöttünk a magunkvásárolta fából, már amennyire fűtöttünk ... A fűtés, világítás, mosdóeszközök beszerzése közös, ú. n. *kamarai költségre* járt. A szoba tisztogatása is a magunk dolga volt váltakozó rendszer szerint — a fűtéssel együtt. Kályháink általában kívülről fűthető cserépkályhák voltak vagy pléhkályhák.

A fa beszerzése nem volt nehéz. A szomszéd falubeli svábok és tótok, akikre majd rájok szakadt még akkor az erdő, az iskola épülete elé hordták a csalfán összerakott szekérfákat (amiket a város végén rendszerint újra felboglyoztak, hogy sokat mutassanak). A vásárlásra az egész kamara kivonult s nagy alkuvászás után a kötés megtörtént. A favágó már ott ólálkodott a hátunk megett és kínálta a tudományát. A fáskamaránk

a lakószobánk volt. Idehordtuk magunk a felvágott fát s elhelyeztük a nyoszolyánk alá, a kályha mellé, minden meghasználható szegletbe s boldogok voltunk, ha minden „ágyalja“ (mi így mondtuk) betelt s a jó szekérfának éppen az volt a mértéke, hogy hány ágyalja telt meg belőle. Nedves volt biz az a fa néha, olykor a tapló szagot is árasztotta magából vagy világított is, mint a Szent János-bogár, de senki sem gondolt arra, hogy a kigőzölgése ártalmas is lehetne. Amely kamarának nem jutott fáravaló pénze, az vagy téli kabátban gubbasztott esténkint a szerény gyertya vagy olajlámpa mellett, ha tanulni akart vagy szomszédolt; a legvégső esetben pedig aquirált. A város elég gazdag volt fa dolgában, hogy a megszorult diákot kisegíthette. Némelyek ugyanám meg is követelték a várostól az efajta segítséget s egész szenvedéllyé fokozódott az aquiráló képességük Egy-két jó szóért, valami kecsegtető ígéretért bármely árnyas estén készek voltak ez irányban a felebaráti szeretet gyakorlására. Különben a holdvilág sem volt valami nagy akadály, hiszen éppenúgy szemet hunyt az efajta *diákcsinyre,* mint az éjjeli őr, ha — véletlenül — akadt néha ilyen. A híresebb kamarák el voltak látva kellő szerszámokkal a fa felaprózásához, mert az az alkalmatlan divat volt Sárospatakon, hogy egész hosszában hordták be a fát az erdőről, hát az ilyet, ha ilyen került a diák kezére, — aprítani kellett. Gerjesztő gyanánt holmi rongyos kapu, sövényféle vagy még cégtábla is odakerült az ágyak alá, felaprított minőségben. Néha támadt az ilyenek miatt egy kis zene-bona is, de ami aztán szép módjával elcsendesült.

Sok jó előnye volt a zacskós vagy bátyus diáknak. Ha a pénze elfogyott is, de nem fogyott ki az éléskamrája vagy maradt legalább — mint a bibliai özvegyasszonynak — egy maréknyi lisztje. Volt legalább kenyere, aminek *„marci“* volt a diákszótárbeli neve. Ebből a maréiból jutott, ha a szükség úgy hozta magával, az ügyefogyottaknak, a pénztelen Waltereknek

is. Köztudomású volt, hogy hol mikor sül friss kenyér s a frisskenyerű kamarát rendesen vendégek keresték fel és megesett, hogy a még ki sem húlt maréinak néhány boldog pillanat alatt hűlt helye maradt. Előnye volt a zacskós diákságnak, hogy önállóságra, magunkkal való számolásra, takarékosságra és kevéssel való megelégedésre nevelt. Ettünk, amit kiadtunk, követelőzni *amit* és *amennyit* illetőleg alig lehetett; holmi apró csete-paték legfölebb a minőség miatt támadtak a diák és a gazdasszony között. Emlékezem, hogy egyszer a szomszéd kamarabeli gönci diákok visszaküldték a gazdasszonyuknak a turóscsuszát ilyen írott kommentárral: *„Az alsó a felsőtől zsírt kér; a felső a Szentháromság-Istenre esküszik, hogy ő zsírt sohasem látott.“* A felpaprikázott „nénike“, mert ez volt a gazdasszony bizodalmas neve, futott a csuszával az igazgatóhoz, aki azzal a salamoni ítélettel bocsátotta el a becsületére féltékeny asszonyt, hogy mondja meg a gönci diákoknak, hogy ha ők zsírosabban vagy töpörtüsebben kívánják a csuszát, hát adjanak ki több zsírt vagy szalonnát. És szent lett a béke.

Hátránya a zacskós diákságnak, hogy eltékozolhatta a gyomra elől minden zacskójának a tartalmát s beállhatott a „ti fagómen és ti piómen“ — adomaszerű alakok közé. A régi Sárospataki Kalendárium (1858) emlékezik ilyen ügyeveszett árva diákokról, de emlékezünk bizony még mi is s valahol az egyházkerület egyik másik zugában rá tudnánk találni némelyikre ma is. Úgy ebéd idején, hol a Kollégium nagykapuja előtt, hol az ú. n. *pletykadombon,* a főiskolai kert bejáratánál következetesen feltűnt 4—5 nagyobb diák. Ismertük már a kicsinyek is valamennyit. Köszöntötték egymást mosolyogva és mikor mindnyájan egybegyülekeztek, felvonultak közös nagy egyetértéssel az ifjúsági kaszinóba és ott ünnepélyesen elhelyezkedtek. A napos, vagyis akire éppen a sor következett, elővette a „Nefelejts“ című újságot; annak a színes borítékján különböző ételek készítési módja volt felsorolva. Olva-

soft egyet, kettőt, akár hármat is s mikor már eleget olvasott, felállt és egészségére kívánta társainak az ebédet. Azok visszakívánták és törhetetlen jó hangulatban vonultak ki a szabad levegőre és élvezték annak tápláló erejét. Szent természet, dajkálkodó anyám — mondták *Tompa Mihállyal,* az ö egykori nagy elődjükkel. Egy-egy jó barát akadt azonban mindennap az ilyenek számára is s ha nem csurrant, cseppent valami a másik diák olajos korsójából vagy legalább a dohányzacskójából. Mert egy pipadohány is kitűnő szer — úgy mondják — a követelőző gyomor nyughatatlanságai ellen.

Ismertünk olyan zacskós diákot is, aki egész héten keresztül paszulylevest vagy bablevest evett és semmi más meleg ételt, azzal a különbségtétellel mégis, hogy hétköznapokon fehér, vasárnapokon pedig sárga bablevest. És pályavégzettségre jutott és pap lett belőle.

Minden takarékosabb zacskós vagy bátyus diáknak az volt a gazdálkodási eszménye, hogy a hazaútazásra is maradjon egy szelet szalonnája s egy darab kenyere. Ez főként az apróbb diákoknak, mert a nagy diák, ha „ti fagómen és ti piómen“ volt is az iskola falai között, úrrá lett, mihelyt hazafelé vette a szekere rúdját. Megnyílt a hitel világa. Az útjába eső korcsmáros mosolygós arccal, Istenhozotlal fogadta és az időszakok különbözősége szerint nyitott kamrával és nyitott pincével üdvözölte. A kisebb diák — hát az bizony a tarisznyájára volt utalva vagy a megkuporgatott egy-két garasára s beérte egy darab szalonnával, egy csupor tejjel, sőt egy kevés penészedő juhturóval is, amit téli időben egy félmesszely melegvízbe morzsolt s úgy fogyasztotta el, hogy meg ne vegye az Isten hidege. Felségesen lehetett ettől aludni a korcsma száraz lócáján a korcos tarisznyánkkal a fejünk alatt, amiben a szennyesünket cepeltük haza kimosásra.

A zacskós vagy bátyus diákok voltak az Alma Mater legkitartóbb gyermekei, legalább általánosságban ezek voltak. Az úrfi változtathatta az iskolát, ha az

apja-anyja szeszélye vagy a nagybácsik és nagynénik becéző szeretete úgy diktálta s mehetett volna vele az inasa is, a nevelője is, de a zacskós diák nem hurcolkodott nagy kényszerűség nélkül. A főiskola szellemével való huzamosabb érülközés folytán ezekből és ezek közül is kiváltképpen a főiskola épületében bennlakó diákokból alakúit ki a tipikus pataki diák. Mert amint az aloék nem virítanak minden esztendőben, úgy a pataki diáknak is idő kellett ahhoz, hogy faji jellege kiképződjék, egyénisége kiformálódjék, megacélozódjék. A hajnalkák és jalappák kedvesek virágnak, ha a napnak csak bizonyos részeiben virítanak is a magok teljességében; a pataki diák-típus kifejlődéséhez a reggeli harmat és a déli hő-nap egyformán nélkülözhetetlen. Hűség és szeretet nem a villám méhében nyerik fogantatásukat. A mai vasúti útazás s az iskoláknak sokszor szeszélyes csereberélése: világpolgárok, vigécnaturák, szürke, bizonytalan figurák nevelésére vezet inkább, mint erőtől duzzadó típusok fejlesztésére.

A harmadikféle diák, az *inas,* nem egy egységes fogalom volt a mi időnkben s nem is egységes valóság. Inas volt *általában,* aki az ú. n. *inas-tandijat* fizette, tehát a legkisebbet a három kicsiny közül; de inas volt *különösebben* az, aki nevelőt vagy úrfit vagy több együttlakó, egy kamarát képező nagyobb diákot szolgált ki már akár a Kollégium épületében bent, akár a városon különböző gazdasszonyoknál vagy tanulótartó családoknál. Mindkettő egyformán predestinálva volt a mendikánsságra, t. i. a légátus oldalán való szereplésre és pénzszerzésre; de a valódi *inas-tipust* az utóbbiak képviselték. Faji-jellegüket a *dárdás* névben láttuk kifejezve. Ott forogtak a nagyobb diákok körében, a villanyos levegőben, a napsugárban és a zivatarban; ott éjjel és nappal és megértek idő előtt a jó és rossz befogadására, a rossznak elhallgatására, a jónak kürtülésére. Tudtak minden diáktitkot, ismertek minden tanárt: a nagyokét és kicsinyekét; tudták a nagy diákoknak azok felől ápolt véleményét, a gazd-

asszonyok erényeit, hibáit, a várost, a vidéket, az egész kerületet; többet az elégnél. Rendesen összenőttek a diákjaikkal, mint a katona-szolga a tisztjével, tudtak csizmát pucolni, takarítani, kiadni a gazdasszonyoknak, versengeni a gazdasszonyokkal, követelőzni a diákjaik nevében és tudtak sokan — tanulni, sőt a legjobb tanulókkal versenyezni is. Télen a kályhalyuk világához kizárólagos joguk volt; hálóhelyük egy szalmazsák vagy csak 2 egymás végében fekvő láda, de azért ők aludtak a legédesebben, nyitott ajtóknál természetesen, hogy az — esetleg — későn érkező diák miatt ne kelljen felébredniök. Megtörtént, hogy csillagot rugattak vele vagy kicsalták a folyosóra, az udvarra, a sárba, a hóba, — ő tűrte nagy türelemmel s abban a boldog reményben, hogy ő is lehet még nagy diák. A Kollégium belső területén gyümölcsöt és egyéb olcsó ennivalót áruló kofáknak — a Bosnyáknéknak, a Szálkánéknak, Klitusnéknak, annál inkább a hires férfi-kofának (Áronnak) a dárdások voltak a legcsintalanabb ostromlói, kijátszói. Valóságos darázsok, akiket alig lehetett elhessegetni a kosarak mellől valami áldozat nélkül s akik előljártak az apró csínyek kifundálásában, elkövetésében s szenvedélyes ostromlói voltak az Áron-kofa rozzant boltjának, vezették a zsidókat havazó csapatokat; tudták, hogy az iskola kertjében melyik fán milyen madár fészkel s hogy Kispatakon és a Fazekas-soron melyik udvaron terem a legédesebb eper, a Szent János-alma; hol lehet a Bodrogot átúszni a legkisebb veszéllyel?

Érdekes feljegyzést olvashatunk a levéltárunkban arra, hogy milyen közvélemény képződött az idők folyamán a pataki Kollégiumról s a közönségnek ahhoz való jogáról. *„A szegény szüle hátba ütötte a tanulni szerető fiát és azt mondta neki: Menj, fiam, Patakra, az a nagy oskola ott egészen a tiéd“!* És bejött a szegény fiú az apjával vagy az anyjával vagy egy falujabeli diákkal és találtak a Kollégium előtt néhány nagy diákot, elpanaszolták előttük a fiú sorsát, meg

eldicsekedtek vele, hogy milyen véleményben van a fiú felől a tanítója s — ez a néhány diák összemosolygott s felfogadta a fiút dárdásnak vagy felajánlotta a pajtásainak s a hátbaütött gyerek pár nap múlva már úgy érezte, mintha csakugyan az övé volna az egész Kollégium. Mikor néhány hét múlva bejött az atyja, anyja vagy bátyja egy kazup hullott almával a hátán s meglátta, hogy milyen otthonosan sürög forog a gyerek a Kollégiumban, igazat adott a szívében a tanító uramnak, hogy még pap is lehet a fiúból.

Úrfiak, közrendűek és inasok gyönyörűséges kis köztársaságot alkottak itt Sárospatakon. Mi, akik benne éltünk, nem igen láttuk a fogyatkozásait, de annál inkább élveztük és áldottuk előnyeit.

Szép volt a kis köztársaságnak a *hivatalos élete* is. A tantermekben atyai érzésű és gondolkozású tanárok kezei alá jutottunk, akik készséggel és nem kényszerűségből viselték a gyönyörűséges igájukat s boldogan szolgálták az Alma Matert, legtöbbnyire mint annak egykori hálás növendékei. Sárospataki tanárként élni, az még az 50-es, 60-as években is a kívánatos nagy dolgok közé tartozott s botránynak is bevállott volna, ha valaki a főiskolai szolgálatát valamely más hasonló intézet szolgálatával cseréli fel. Történeti tény, hogy a tiszáninneni egyházkerület egész erejével rányomakodott 1856-ban *Szeremley Gáborra,* a bécsi protestáns teológiai fakultás tanárjára és követelte tőle, hogy jöjjön vissza Sárospatakra, mert itt szükség van a tehetségére s a tanitványi hálás szívére is. És visszajött. Ezek a szívvel-lélekkel, ifjúságuk emlékeivel idenött professzorok fogták fel itt a mi neveltetésünk és tanítatásunk gondjait — az abc-istaságtól, kongjungistaságtól vagy grammatistaságtól kezdve, fel a jogi és teológiai akadémiáig.

Mert volt a Kollégiumban egy pár népiskolai osztály is, mint maradványa a múltnak s mint előkészítő intézmény a tulajdonképeni gimnáziumra. Ezek az itt abc-istáskodott és konjungistáskodott gyermekek már

megszokták a Kollégium levegőjét s jó magvát képezték az I-ső gimnáziumi osztálynak. A közelebb-mult időszakban átalakult ez a két osztály progimnáziumi osztállyá s ma már — a párhuzamos osztályok miatt — mint ilyen is a történelemé lett.

A kollégiumbeli konjungistákból s a vidéki népiskolákból összegyülekezett grammatisták alkották a gimnázium fundamentumát. Ezt jól megvetni bölcs törekvés volt. Az első pár órán kiki odaült a teremben, ha fért (1), ahová akart. A professzorunk szétnézett közöttünk és próbálta kinézni a szemünkből, hogy ki, mire való! Próbaírást, próbaolvasást végeztetett velünk és hamar készen volt az értékünk meghatározásával. A második héten már beosztotta az osztályt a tetszése vagy a fennálló rend parancsolata szerint. Minden széknek — hosszú ülőpadok értendők — megvolt a mag *székelsője* vagy *székszélsője.* Ez ügyelt fel az egész székre, ez tartotta számon, hogy ki van és ki nincs jelen s ez adta tudtul a hiányzókat az ú. n. *obszervátornak,* aki aztán beszámolt az eredménnyel a tanárnak. Osztálykönyv akkor még nem volt, a tanár feje, esze, szíve s a tanrend volt az irányadó s a tapasztalati bölcseség volt a kalauz és az ügyszeretet. Két obszervátora is volt minden alsóbb osztálynak, az imént említett és az órajelentő obszervátor. Mert az órát jelenteni kellett — fel egészen a teológiai és jogakadémiáig. Megvolt ehhez az öröklött mondóka: .Jelentem alássan tanár úr, óra volt.“ Amelyik tanár hiú volt a címére, annak odamondta az obszervátor, hogy Tekintetes vagy Nagytiszteletü. (Nagyságos tanárok akkor még nem voltak). A merészebb órajelentő obszervátor azt is hozzápótolta a hivatalos mondokájához: *„tetszik e órát tartani?“*[1] Ha esetleg nem tetszett, — ezt a jelentő obszervátor minden lehető jellel értésükre adta a Kollégium kapujában várakozóknak, akik rohantak az evangyéliommal a tanterembe és — lön mennyei vigadozás. Bizony, még a nagy diákok között is! Mert nem volt még ú. n. egyetemi rendszer, vagyis ezeknek is felelniök kellett időnként.

A grammatista-osztály professzora, mikor már jobban kiismerte a növendékeit, — beosztotta őket csoportokba. Minden kitűnőbbnek ígérkező gyermek káplárjává vagy őrmesterévé lett 5-10 tanulótársának, kivétetvén azok, akiknek nevelőjük volt. Ezeknek a csoportfőnököknek *korrepetitor* volt a nevük s a feladatuk a *korrepetició.* Együtt ismételte a reábizottakkal a közelebb tanultakat és magyarázta a tanulandókat. Viszfénye volt ez a Rákóczi-korabeli *kallódónak* szerényebb kiadásban, de szerencsés viszfénye. Egy-egy ügyesebb, hivatottabb korrepetitor csupa áldás volt a kis seregére és tényezővé lett a professzor által fel mutatott jó eredményben. Enyhesebb időben az iskolakert, várkert vagy temetőkert különböző pontjain vagy a közeli mezőségben nyüzsögtek ezek az apró csapatok. Kinek a csapatja lesz a legjobb? — ez volt a versenyre sarkaló kérdés és rendesen a szívig vagv legalább a gyermeki becsvágy mélyéig ható kérdés. És a 150-160 tagból álló osztály, az apró *kollaborátorok* segítsége mellett, szépségesen haladt előre. A professzornak gondja volt rá, hogy a versenyvágy a korrepetitorokban meg ne lohadjon. Most ehhez, majd amahhoz a csapathoz látogatott el s mindig bátorító és biztató szóval, mint az igazi vezér.

Ez az egymást oktató rendszer volt egyik nagy erősségünk, tanulói becsületünknek egyik sarkköve. Mikor már nem uralkodott rajtunk, mint rendszer, akkor velünk, bennünk volt, mint jó szokás s bizony sokan lehetünk még most is tanúk arra, hogy az 50 es 60-as évek tanulóifjúsága az egész gimnáziumon át korrepeticionális viszonyban élt. Akiket megszoktak tanácsadóul, kisegítőül tekinteni az alsóbb osztályokban, azok megmaradtak ilyenekül a felsőbbeknek is. Háznál, tanteremben, iskolakertben vagy bármely alkalmatos ponton körülfogott egy csapat gyengébb tanuló egy-egy erősebbet és magyarázatot kért és kapott minden tudnivalóra. Tanóra előtt lázas igyekezettel tanult volna a gyöngébb diák is s jaj lett volna annak a jobb tanuló-

nak, aki megtagadja a gyöngébbek szolgálatát; az ilyet eltaposta volna az osztály közszelleme.

Egyik rugója volt a komolyabb igyekezetnek az ú. n. *grádus, rangfokozat* vagy hogy is kellene nevezznünk. Nagy megaláztatás volt a *lefokozás* itt is, nemcsak a katonáéinál s éppenolyan dicsőséges a felemelkedés. Szokás volt, bár nem mindenik osztályban a *versenyrehívás* bizonyos kitűzött napokon vagy az ú. n. *vetélkedés.* A győztes odaült a legyőzött helyére s odakerült a névsorban vagy érdemsorban is. A legyőzöttnek keserves volt a legyőzetés, de az osztálynak vagy általában a tanulóifjúságnak sem a versenyvívás, sem az érdem szerinti sorozás ellen nem volt kifogása. Az osztályozást a diák mindég elvégezte maga is. Ö tudta legjobban: ki a legméltóbb az ő seregükben s kik tartoznak az *idein petentium ordó-ba.* Ha már a lelkében megkészítette a névsort, szívesen eltűrte a papíroson is. Az a professzor, aki nem bízott magában a névsorkészítésre nézve, az osztály legjobbjaival csináltatta meg azt s az ilyen névsor volt rendesen a legigazságosabb.

Akit keményen megfogott a lustaság, annak akadt egyéb ösztökéje is. Az iskolakertben dúsan tenyészett a veres- és feketegyűrű s egy-egy hivatott obszervátornak — a szükség esetén — gyorsan meg kellett azt találnia. A templomkerülők is alávettettek a veres- és feketegyűrűk intelmeinek — az alsóbb osztályokban. Fölebb a papírosgaluska s a börtön vette át a fenyítő szerepet.

Az ellenőrzés egyik módja volt *a tanulók meglátogatása* is. A professzor, mikor senki sem gondolta, senki se várta, benyitott egy-egy udvarba, egy-egy kamarába és számadásra vonta különösen a maga közvetlen tanítványait. Felnyittatta a tanulóval a ládáját, ha rendben van-e s ha nincs-e benne pipa vagy dohány, vagy mind a kettő is? Számonkérte a könyveit, az írószereit s bizony még a fehérneműit is ... Jó volt ez a látogatás a gazdasszonyra is, akinek netaláni ren-

detlenségeit vagy mulasztásait a professzor szintén észrevette és szóvátette. Néha ez a látogatás nem volt kellemetes vagy éppen rosszul is ütött ki, de a köztudatban a szükséges dolgok közé emelkedett.

Sarkantyú volt jókra és kevésbbé jókra — a *vizsga* is. A professzor nem mulasztotta el, hogy a tanítványokat a nyilvános számadásra figyelmeztesse és úgy festette némelyik az ú. n. cenzorok komolyságát, méltóságát vagy hatalmát, hogy szinte félelmesekké váltak a tanulók előtt s *vaskalaposak* névre érdemesíttettek. Főként aratási vizsga előtt adta magát neki a tanulóság a szorgalmatosságnak, mert az évközben kapott gyarló kalkulusokat még az utolsó órákban is reparálni lehetett a legtöbb tanár engedelmével. Mert az a nyilvános megróvatás, nem volt bíz az kívánatos a legvásottabbakra sem. A főiskola kertje, a várkert (akkor még egészen szabad volt), a herceg-út, a temetőkert kora reggel megtelt diákokkal s a késő este is ott talált sokat a legszorgalmasabbak közül. Sőt volt rá eset, nem is egy, hogy egyes tanuló kész volt künn hálni az iskolakertben, csakhogy az ő tanulóhelyét senki el ne foglalja s a fülemilékkel versenyezhessen a harmatos hajnalon.

Akkor a diák még nem *átvette* a tanulnivalókat, hanem megtanulta; nem nagyolva, összetörve tálalta a könyve tarta'mát a tanárja elé, hanem szónokolva. Akkor még nem volt szégyen, ha egy rakás könyvet cepeltünk is magunkkal a mezőre; akkor még büszkeség volt, ha szépen feleltük a felelnivalót s nem jutott eszébe senkinek, hogy gúnyoljon érte, hogy magolónak kiabáljon; akkor még nem bujkáltunk el a szoba zugába, a befüggönyözött ablakok mögé, ha az iskolai feladatainkkal birkóztunk, még a jogász és a teológus sem restelkedett fenhangon tanulni a nyílt helyeken; akkor még nem volt okosabb a tanuló, mint a tankönyvíró. A mai diáknak — üdv a kivételeknek! — a költeményt is súgni kell már, hogy agyon ne nagyolja, hogy a maga képére át ne másolja!Nem akarom kutatni,

hogy honnan ered ez a boldogtalan divat, csak szabad legyen ezt nekem, a múltakon merengönek, a nagyobb szerencsétlenségek közé jegyeznem.

Az *aratási vizsga* Sárospatakon még az 50 es, 60-as években is a nagy ünnepek közé tartozott. Nemcsak beszámoló volt a tanárok és diákok részéről, hanem kívánatos találkozó. A szülék, tanügybarátok, elöljárók, az életben tisztes álláshoz jutott régi pataki diákok siettek ide, hogy lássanak, emlékezzenek, ítéljenek és élvezzenek. Volt ennek a nagy sokadalomnak nevelő, sarkaló hatása bőven. A tanuló, a tanár, az elöljáró mind a szebbik oldaláról kívánt bemutatkozni az előtt a sokadalom elölt. Az az évenként való egybesereglés a diák szemében az iskola szeretetét is jelentette, sőt a különböző osztályoknak a főiskola falai között történt összeölelközése évenként megpecsételése volt annak az igazságnak, hogy a sárospataki főiskola az egész hazai református egyház drága kincse. A diák, aki egész éven át abban a hitben élt, hogy a Kollégium az övé, a diákságé, az aratási vizsgálatokon arról győződött meg, hogy a régi pataki diákoké is, akik elhozták ide feleségüket, leányaikat, hogy megmutogassák nekik, hogy hol zajlott le boldog ifjúságuk.

Az aratási vizsgákon mutathatta be a pataki diák a maga sokoldalúságát s tehetett bizonyságot a pataki főiskola nevelési rendszeréről is. Itt látszott meg. hogy a pataki diák nemcsak a kiszabott könyveket tudja bevágni, elpergetni, hanem otthon van, mint a madár az ének és dal világában, nem ismeretlen a zene művészet terén s a ropogós csárdást is kirakja, ha kínálkozik rá a jó alkalom.

Aratási vizsgák alatt én most nem azokat a régi híres egzámeneket értem, amelyeken a legnagyobb diákok is a legszélesebb-körű nyilvánosság előtt feleltek a hozzájuk intézett kérdésekre. Ezeket az 1849-dik évre következő szomorú időszakban nem lehetett továbbfolytatni, mikor pedig ismét lehetett volna, az efajta nyilvános számadás felett már ítéletet tartott a tanügyi

közvélemény. A 60-as évek aratási vizsgái vagy évzáró ünnepei már szerényebb igényűek voltak, de így is tartalmasak, tanulságosak és szinte feledhetetlenek. A messze földre híres sárospataki nagy kórusé volt benne az oroszlánrész. Ez vizsgázott főképen a nagy közönség előtt s a zenekar is, amikor volt; de ez bizony nem volt mindenkor; néha csak épen egyéni szeszélyek miatt. — A kórus az egész ifjúság közös féltett kincse és büszkesége; volt aki négy mértföldnyire is kitért a rendes útjából, hogy csak egy dalát hallja! Mikor pedig hallhatták egész esztendei tanulásának gyümölcseit: hogyne siettek volna a hallgatására? Azok az embernyi nagy diákok hatalmas, basszushangjukkal, szivet rázkódtató szólóikkal, azok az oktávisták a Kaszáscsillagig járó, fülbe-szivbe haló énekükkel — évekig sem lehetett azokat elfelejteni.

Versenyezett a kórussal a dicsőségért egy egész szónoki sereg; 10, 12 ifjú is egymásután — hazafias, tréfás, érzékeny és kacagtató szónoklataikkal. A közönség csodálatosan bírta türelemmel, akárcsak azokat a régi hosszú prédikációkat. A mai közönségnek a legszebből és legjobból is sok, ami egy-két óráig egy helyre köti!... Egyideig a 7-dik és 8 dik, a régebben *kezdő legátus* diákok szónoklati versenye volt az, utóbb a szintén nagvmultú akadémiai ifjúsági önképzőköré, amely 4 kötetnyi müvei igazolja, hogy jól megértette hivatását.

Szép volt ez az aratási ünnep, legszebb sokaknak éppen a csattanója, a befejezése! Úgy nevezgettük akkor, hogy *reunió. fa* énekkar esteli hangversenye és táncvigalma volt ez együtt. Az a sok szép vidéki leány és fiatal asszony ott a főiskola imatermében, délután, szembenézett már sok szemrevaló diákkal; az este, a táncvigalom kitűnő mód volt a közelebbi ismeretkötésre, de legalább néhány édes, gondtalan táncra. Ha a pataki diák olyan lett volna, mint amilyen volt némelyek irigy nyelvén a híre: akkor az énekkar reuniói nem lettek volna olyan zsúfoltak, mint valóban s nem szövődött volna bennök annyi nemes, tisztes, egész hosszú életre szóló viszony!...

Csak a szüret idejére eső *mádi* és *tállyai* bálok vetélkedtek e tekintetben a pataki reuniókkal.

Hogy valami nagyon elsőrendű táncos lett volna a pataki diák, azt én nem állítom; hogy udvarlásban a nagyvárosok kávéházi gavallérjaival, orfeumokban csiszolódó aszfalthőseivel versenyre kelhetett volna: — azt nem is gondolhatja senki és soha, aki tudja, hogy milyen életviszonyok közűi szakadt be az iskolába a legtöbb pataki diák. — De. hogy elesnék a sima padlón, a parketten, a márványlépcsőn: hát ez is csak a rágalom beszéde. Hány kitűnő diákot vittek el innen 375 év alatt úri házakhoz, úri gyermekek s bizony még nagyúri leányok nevelésére is, akik miatt nem kellett szégyenkeznie az Alma Maternek soha!! Hány gimnázium toborzott innen magának tanárokat széles e hazában, akik diadalmasan megállották helyüket — diploma nélkül is?!... Hogy hajlongani nem tudott, a bókokkal elkésett vagy adós maradt; hogy nem tudta, hogy a kézcsók hányféle s hogy nem volt vakmerő a nőkkel szemben: hát szégyen-e az, hát bűn-e az?! Hogy több volt benne a szilaj erőből, mint az alkalmazkodás bölcseségéből, az érdességből, mint a simaságból s hogy nem kotnyeleskedett be az öreg emberek beszédjébe és nem mutogatta, hogy mindenhez ért s hogy jobban ért mindenkinél s hogy nem vágta rá magát a díványra, ha látogatóba ment s hogy nem tudott tolakodni, léháskodni, kétértelmű beszédekkel vitézkedni: — hát ki merne ezért követ dobni a régi pataki diákra?!

A vallásunk is egyszerű, színek, képek, ragyogások nélkül való, a templomunk is, az iskolánk is az, ilyennek kell lenni a lelkűnknek is, az egész valónknak is. Ilyenné kellett nőni a pataki diáknak is! Ha nem ilyennek nő, ha minden mosolyra, minden magasból hangzó szóra meghajtja a nyakát s beadja a derekát: — hogyan tudott volna megállani abban ások kemény zivatarban, amely részéül jutott? Bírta volna-e a gályák szenvedéseit, vívhatta volna-e a hosszú dicső harcot az iskolájáért, elszánhatta volna-e magát a cseh-morva testvérek

kálvinistaságának megmentésére? És tudta volna-e olyan szent kötelességtől űzötten ontani a vérét, az ifjú vérét, — a hazáért, a szabadságért?! Méltók lettek volna-e a Fáy Andrások, a Szemere Miklósok, a Rákosi Viktorok és az Eötvös Károlyok tollára?! . . .

De ez még eddig nem az igazi *régi pataki diák,* még nem egészen az. A pataki diákság jellegzetes köztársaságában a mindent átható erő, a minden érzést, tudást éltető, acélozó lélek az ő szinte mesébe illő *autonómiája.* „Az én hazám az én váram“ — a világ semmiféle diákja sem mondhatta ezt el olyan önérzettel valamelyik iskoláról, mint a pataki diák a patakiról. Övé volt az iskola egészen, övé annak minden köve, minden homokszeme, minden vagyona. Valami megmagyarázhatatlan ösztönnel az alapítványokat is a diákság nevére hagyományozták vagy tették a főiskola hivatásában bízó jóltevők, talán azért ennek nevére, mert érezték, hogy ifjú erő kell majd az iskola vagyonának őrzésére és megtartására.

De, ha az övé volt a ház, a vagyon, az övé volt annak gondja is. Az ő őrei állottak ennek kapuiban, mint *janitorok,* az ő őrszemei vigyáztak a várra éjjel, mint *vigilek,* élükön az ő választott hadnagyukkal; diákok tisztogatták a tantermeket, az udvart, a folyosókat, ők kezelték a szőlőt, adták bérbe a bérbeadhatót, ők szüreteltek, ők tartották rendben a pincét, árulták a bort, osztották a cipót, gondozták a könyvtárt, ők voltak az iskola szünidei őrzői, ők őrködtek az elöljárók ajtói előtt, ők diktáltak, énekeltek, imádkoztak és prédikáltak a templomban bizonyos meghatározott órákban és napokon, ők virasztottak beteg testvéreik felett, ők vitték a holtakat a temetőbe (diákot és tanárokat és ezek családja tagjait), ők kezelték a pénzt, sőt ők fizették a professzorokat is.

A köztársaság feje a *szenior* volt. Valóságos kiskirály. Az ő kezében összpontosult minden hatalom és minden jövedelem. Mellette kitűnő szerepe volt a *kontraskribának,* mint *ellenőrnek* s mint az *esküdtszék*

fejének, amely a diák-félrelépésekkel szemben az első-fokú bíróságot képezte. Az *esküdtszék* 10—12 esküdt-diákból állott *(primáriusok),* akik az ifjúság szemen-szedettjeiből választattak s a tanításban is fontos szerepet töltöttek be A közigazgatási teendőkben segítették a széniort a skribák, rovatolók vagy vonalzók (akik az anyakönyvet készítették elő) és sok egyéb kéz és láb a szükséghez képest. Ez volt a világon a legolcsóbb közigazgatás!

Ez a mostani alkalom s a rendelkezésemre álló idő végtelenül csekély arra, hogy a pataki diákságnak ezt a rendkívül érdekes autonómiáját méltóképen meg-rajzoljam. Az ú. n. *Rákcczi-törvények. a régi* pataki kalendárium s a főiskolai értesítőben s egyéb nyomtat-ványokban Szinyei Gerzson, Molnár Aladár és Békefi Rémig kellőképen tájékoztatják e tekintetben a több világosságra áhitozót. Nekem csak rá kellett mutatnom erre a nálunk unikumszerü autonómiára, mert enélkül nem méltányolható igazán a régi pataki diák.

Ez az autonómia volt szerintem a pataki Kollégium megtartója. Ha nincs összeforrva a diákság az iskolának még a köveivel is, ha nem vallhatja magáénak ebben az utolsó pici könyvecskét s a legkisebb homokszemet is: vájjon vándorútra kél-e Buzinkay Mihálylya! és Pósaházy Jánossal, hogy szenvedjen, nélkülözzön a Báthory Zsófia elsötétült lelkének tévedezéseiért 1 Viszi-e magával — mint szent ereklyét — ami megmenthető volt az ellenség karmai közül? Ragaszkodik-e rendít-hetetlen hittel az ő Kollégiumának nevéhez és feltáma-dásának reménységéhez? Azt hiszem, hogy nem. Csodálatos hatalma van ennek a szónak: enyém, miénk! Ez a hatalom vitte a pataki diákot, az üldözött pataki iskolát Debrecenbe, a testvér-főiskola kebelére, ez onnan tovább az Apaffy Mihály és a boldogabb Erdély kál-vinistáinak védő szárnyai alá; ez a hatalom volt a taliz-mánja Göncön, Kassán, az üldözéseknek egész kál-váriáján; ez hozta vissza ide, az elhagyott fészekbe az első biztató verőfényre, ez tüzelte, ez acélozta, ez tette

oroszlánná, hőssé, diadalmassá minden viszontagság és minden ellenséges áradat felett.

A pataki iskola a régi pataki diák rajongó szeretetével lehet csak erős. Csak így maradhat meg annak, ami ma: a református egyház bevehetetlen várának, messze világító őrtornyának. Adja Isten, hogy századokon át megmaradhasson!

Anekdoták.

A nyolcvanas években minden kisdiák hamarosan összebarátkozott *Derda* Istvánnal, a pakkhordó szamarasemberrel. Tipikus alakja maradt mindvégig Pataknak! Kis szekérkéje és két szamara volt, rendszerint nem egyformák, mert el-elpusztult az egyik s aztán pótlásül nem sikerült hasonlót szerezni. A szamarak évről-évre magasabb klasszisba léptek és így megtörtént, hogy az egyik már nyolcadikos volt, amikor a másik még csak elsőbe járt.

Tréfás ember volt ez a Derda, de szörnyű komoly képpel tudott beszélni s igen szerette a diákot. A szamaraival ügy beszélgetett, mintha értenék a szót. S értették is. Ha valahol elvégezte például a dolgát s tovább akart indulni, csak úgy félvállról szólt oda nekik:

— No fiaim, ti is induljatok!

Vagy felült a szekérre s rászólt a fülesekre:

— De most aztán trapp, mert sok dolgunk van! És a szamarak elkezdtek ügetni.

Rendes körútja volt naponkint, mert a boltosokat is kiszolgálta s úgy betanította a szamarait, hogy néha nem is ment velők, csak odaszólt nekik:

— No fiaim, csak menjetek s megálltok a piacon, a Pavletits boltja előtt!

S a szamarak engedelmeskedtek.

Újévkor névjegyet nyomatott, amelyen ez állt:

„Buék. Derda István és családja.“

Alul pedig:

„Fordíts!“

Ha aztán a másik oldalra fordított az ember, ott egy — pompás szamárfej díszelgett.

(Pálóczi Horváth Zoltán dr. közlése, Budapest.)

*

Tudvalevő, hogy a teológusok és a jogászok igyekeztek borsot törni egymás orra alá. Nemcsak abban az időben, hanem később is.

Boldogemlékezetű *Somlyódy* István jogászelnök korában — később táblabíró lett Szegeden — szegélynélküli fehér kalapot viseltek a jogászok, hátrakunkorodó fájd- vagy kacsatollal. A teológusok tréfát akarván csinálni, Derdának is vettek egy ilyen kalapot azzal a kikötéssel, hogy vasárnap, templomozás előtt, mikor a Pletykadombon gyülekeznek össze az akadémisták, szamaras-szekerével a Pletykadomb előtt fog elhaladni.

Derda fején már messziről felfehérlett a fehér kalap s a konspirálók a bajuszok alá nevettek. Mikor aztán közelebb ért Derda, valaki odaszólt neki, hogy miért nem szerzett ilyen szép kalapot a szamarainak is?

Derda nagy flegmával felelt:

— Mert azok teológusok, csak magam vagyok a jogász.

Persze nagy kacagás lett a következménye s a lefőzött teológusok boszankodtak is miatta eleget.

NB. Derda a készülő merényletet kellő időben elárúlta Somlyódy Pista jogászelnöknek s ketten eszelték ki aztán a kérdést meg a választ jóelőre.

(Pálóczi Horváth Zoltán dr. közlése, Budapest.)

*

Pletykadomb! Micsoda emlékek fűződnek ehhez a kis hídhoz, mely az országút árka fölött vezetett az iskolakert kapujához. Az én gyerekkoromban — a hetvenes évek derekán — még nem volt meg ez a hid s az árok sem volt kimélyítve, minekfolytán lassankint

földdel telt meg az árok s így keletkezett a Pletykadomb. Ez a név a később épített hidra is átragadt.

A Pletykadomb volt hétköznapokon a nyilvános kaszinó, vasárnap pedig itt gyülekeztek az akadémisták a templombamenetelre. Micsoda áhítattal néztünk fel azokra a nagy diákokra, akiknek nem a tanteremben kellett gyülekezniük, hanem a Pletykadombról nézték, mint vonulunk el előttük mi a templom felé, elől az első-osztály és hátúi a nyolcadik.

A templomban is minden osztálynak megvolt a maga helye s előre számítgattuk, hogy jövőre már a következő osztály helyére kerülünk s a boldog gyermekiélek még az ily kisszerüségekben is kielégülést talált. És azalatt, míg valamennyien előbbrejutottunk a klasszisokban és a templomi ülőhelyekben, nem is vettük észre, hogy az élet apródonkint siklik tova . . . Sajnos, az idő akkor még nem ért meg arra, hogy az ifjúság külön, leikéhez hozzáférőbb és így építőbb hatású egyházi beszédeket hallgathasson az istentiszteletek során s ezért aztán bizony nem sokat értettünk mi bármily szép szónoklatokból is, mert azok inkább a nagyközönséghez voltak szabva (Ma már ezek a különistentiszteletek rendszeresítve vannak a főiskolai imateremben). Hanem az énekből annál inkább kivettük aztán a magunk részét. Mikor az a nyolcszáz diák rázendített a híres orgonista *Ivánka* Sámuel, majd *Szotyori Nagy* József orgonajátéka mellett a fennállóénekre:

Szent Isten, noha Néked
Az Egek ülőszéked ...

csak úgy dörgött a hatalmas templom, mert a mély basszustól a magas diszkantig minden diák fújta a dicséretet vagy a zsoltárt. Seholsem hallottam ennél megragadóbbat I

(Pálöczi Horváth Zoltán dr. közlése, Budapest.)

*

Az én diákkorom még a tekintélyek kora volt. Dobogó szívvel emeltünk kalapot nemcsak a nagytisz-

telető és tekintetes professzor urak, hanem a nagy diákok előtt is, akik érdemesítettek rá, hogy megismerjenek egy kis diákot.

Különösen félelmetes volt előttünk *Zsindely* István fizikatanár megjelenése, aki már reggel öt órakor felbukkant itt is, ott is és valósággal inkarnációja volt a tisztaságnak, rendnek és pontosságnak. S ugyanazt követelte minden diáktól. Kiváló módszere volt a tanításra, mert nála mindenkinek tanulnia kellett és bár könyvet sohasem használtunk az óráin, tudott is mindenik diákja. A számtani füzet első oldalára mindenkinek fel kellett írnia:

„Fuss vagy fizess!“

Ami — az ö szavaival élve — annyit jelentett: „Tanulj vagy pakolj!“

Vele együtt volt akadémiai és közigazgató *Orbán* József — különben igen szelíd ember, *Janiga* János pedig a pedellusok főnöke még az én időmben is. Nem volt rossz ember Janiga János, csak kötelességét teljesítő ellenőrzője a diákságnak s mégis az egyik nagydiák, *Luci Szabó* verset faragott mindhármójukra és pedig gyilkos verset. Így kezdődött:

Janiga rúg, Zsindely harap.
Kin az élet Orbán alatt...

Ennek a versnek még további két sorára emlékszem, amely így hangzott:

Kavicsolás meg az óra
Készül mind diák-kontóra!

(Pálóczi Horváth Zoltán dr. közlése. Budapest.)

*

A pompás pataki levegő valósággal megnyújtja az emberi életet. Seholsem látni olyan magaskorú s mégis munkabíró embereket. *Radácsi* György teológiai professzor, *Szánthó* Gyula dr., *Makláry Pap* Miklós, *Kovácsy* Sándor, *Kiss* Elek volt tanáraink, avagy *Kun*

Zoltán dr. főiskolai orvos még ma is nagyszerű egészségben vannak, hála Istennek!

Amikor első vakációmra mentem haza, egyik nagybátyám, aki vagy húsz évvel előbb tanult Patakon, azt kérdezte tőlem:

— Él-e még az öreg Soltész Ferenc tanár?

— De él ám!

Mert már ő is öregnek ismerte.

Az én időmben nem tanított ugyan, de pénztárosa volt a főiskolának, majd ebből is kiérdemesült. Mikor egy generáció múlva a fiam jött haza vakációra Patakról, én is azt kérdeztem tőle:

— Él-e még az öreg Soltész Ferenc tanár?

— De él ám! — volt a felelet.

A fiam, már mint nagyobb diák, még látta a kiváló görög tudóst egymagában sétálgatni az iskolakertben. Frissen, jó erőben járt még akkor is s rendszerint sajátmagához beszélgetett.

A világháború alatt hunyt el (1915.) az öreg, aki még 1874-ben ment nyugdíjba.

(Pálóczi Horváth Zoltán dr. közlése, Budapest.)

*

Amikor másodosztályosok lettünk, *Szívós* Miska bácsi keze alá kerültünk. A tanár úr nagyon tudott a gyerekekkel bánni, mert melegszívű, igen kedélyes ember volt. „Kedves öcsém“-nek szólított minden diákot. Nagy passziója volt a vadászat s szabad délutánjain mindig láttuk, amint útnak indult vadászfölszerelésével és a kopóival. Igen szerettük mindnyájan.

Szép kort ért meg s nyugalombavonulása után is sokáig maradt a Kollégium ellenőre. Mikor a fiamért fizettem be a tandíjat, jólesett látnom a fehérszakállú öregurat, amint szokott melegségével üdvözölt s szeretettel ölelt át.

Sokat tréfált a fiúkkal. Egyszer például egy *Hotkay* János nevű osztálytársamat valami helytelensége miatt kihívta a pódiumra. Ott le kellett feküdnie, Miska bátyánk pedig elővette a léniát, mintha meg akarná

náspágolni. Nagy lendülettel csapott le a hosszú léniával, hogy: no most!.. . De aztán csendesen engedte le a veszedelmes szerszámot, szépen keresztbefektette az ipsén, akinek az maradt minden büntetése, hogy úgy kellett maradnia a pódiumon, hasmántfekve az óra végéig.

(Pálóczi Horváth Zoltán dr. közlése, Budapest.)

*

Másodosztályba jártunk a nyolcvanas évek legelején, amikor egyszer — úgy év vége felé — megbetegedett *Zotnbory* Ernőd tanárunk. Helyettesítésével *Kiss* Elek tornatanárt bízták meg, aki — hogy behozzuk a mértanban való mulasztásainkat — különórákat akart tartani delutánonkint.

Alig kezdtük meg az első órát (persze nagy elégedetlenkedés közt), riadtan kongatnak a toronyban s felhangzott köröskörül a lárma:

— Tűz van! Tűz van!

Persze egytől-egyig kiszaladtunk az osztályból. Hiszen az ilyen nagy eseménynél ott kellett lennie minden diáknak és segíteni az oltásban. A tűz Kispalákon ütött ki.

Másnap újra különóra. De alighogy megkezdődik a tanítás, kongani kezd a vészharang s ismét felhangzik az utcáról az ijedt kiabálás:

— Tűz van! Tűz van!

Ismét Kispalákon gyűlt ki valami ház s mi ismét kiszaladtunk az osztályból.

Nem is tartott több különórát Kiss Elek tanár úr.

(Pálóczi Horváth Zoltán dr. közlése, Budapest.)

*

Ötödik osztályba járhattam, ha jól emlékszem, amikor képviselőválasztás volt a pataki kerületben. Persze az egész diákság az ellenzéki jelölt mellett tartott ki életre-halálra. Talán *Pázmándy* Dénes volt a jelölt.

Piros tollat viseltek az ellenzékiek, nemzetiszínű

tollat a kormánypártiak. De ilyen tollal igazán nem volt tanácsos elmenni a Kollégium előtt.

A választás napján, mivel az összes tanárok szavazni mentek, boldogan élveztük a szabadnapot. Számításainkban azonban alaposan megzavart *Zsoldos* Benő tanár úr, aki nem ment szavazni, mert az volt a véleménye, hogy a tanítás mindennél előbbvaló. Mivel kijelentette, hogy minden körülmények között megtartja az órát, elhatároztuk, hogy sztrájkolni fogunk. De mint mindenütt a világon, itt is akadt nehány sztrájktörő, akik elmentek az órára.

Zsoldos Benő bácsi annak rendje szerint felolvasta a névsort s az összes távollévőknek szigorúan bejegyezte az abszenciát. Komolyabb következménye mindazáltal nem lett a dolognak és bár attólfogva jó ideig ferde szemmel néztünk a sztrájktörőkre, mint árulókra, de a meglincselésüktől ezúttal eltekintettünk.

(Pálóczi Horváth Zoltán dr. közlése, Budapest.)

*

Zsoldos Benő professzorral, a híres tudóssal s Thukididesz fordítójával történt néhány humoros eset.

Az volt a szokása, hogy, amint belépett az ajtón, sem jobbra, sem balra nem nézve, hozzákezdett a névsorolvasáshoz s mire helyetfoglalt a katedrán, már a tíz-tizenkettedik név körül járt. Ezt a szokását kihasználva, a fiúk óriási betűkkel nagy papírlapokra írták a könyvnélküli latin szöveget s aztán — rajzszögek segítségével — a katedra elülső részére szögezték föl. Innen aztán a katedra előtt felelő diák pompásan leolvasott mindent.

Ment is ez szépen egy darabig.

Egy alkalommal azonban — egész véletlenül — majdnem katasztrófa történt. A tanár úrnak tudniillik szokása volt az is, hogy szerette a feleletet többször is elismételtetni, különösen ha hiba volt a feleletben.

— Hogy lesz hát? — kérdezte ilyen esetben újból és újból.

Egyszer *Dienes* Barna nevű lakótársam hangosan talált gondolkozni s valamelyik gyöngébben tanuló társunk felelete közben odaszólt hangosan:

— Hogy lesz hát?

A csöndes természetű, türelmes professzort sohasem láttam indulatosnak, hanem akkor az volt! Valósággal remegett. Lerohant a katedráról (ami nagy eset volt nála) s botját fölemelve, a hátsó padok között kereste a közbeszólót. A hang gazdája persze nem volt kinyomozható ... De csak akkor következett az igazi drukk I Mi lesz, az Istenért mi lesz, ha a tanár úr — visszafelé jöttében — meglátja a katedrára kifüggesztett „puská"-t? A professzor úr — miközben nekünk a hátcsigolyánk is remegett — megindult most visszafelé, de valószínűen nagy telindultsága miatt nem vett észre semmit. A kedélyek hamarosan lecsitultak és a rendszer folyt tovább. Boldogemlékü professzorunk sohasem tudta meg, mimódon lehetséges, hogy a leggyöngébb diák is úgy fújja a könyvnélkülit, mint a vízfolyás.

(Pálóczi Horváth Zoltán dr. közlése, Budapest.)

*

Zsoldos Benő professzor úr nagyon szerette, ha a latin szavaknak több jelentését is tudta a diák. Egy alkalommal az „unda" szón akadt meg valamelyik, ami „hab"-ot jelent köztudomás szerint. Béni bácsi faggatta váltig a delikvenst, de csak nem jött rá semmire sem.

De egyszerre csak felfülelt a súgásra, ám rosszul értvén meg, azt mondta a tanár úr nyaggatására:

— Had!

Aztán, hogy fitogtassa széleskörű tudását, egymásután hadarta le:

— Had, háború, csata, ütközet!

Az osztály persze fölkacagott, az ipse pedig kissé szégyenkezve szedte fel a földről a letaszított szószedetet. (Mert ez is szokása volt Zsoldos Benőnek ingerült hangulatában.) Aztán helyére vonult vissza az ipse, biztos tudatában persze a szekundának.

Súgásból eredő hasonló lapszus esett meg egy másik fiúval az állattani órán a Vl-ikban. *Búza* János ült a katedrában. Szinte mindnyájan emlékszünk még reá, milyen végtelenül kedves, indulat nélkül való, áldott tanár volt. Később a pataki egyház gondnoka lett.

A rinocéroszról volt szó s Búza tanár úr az iránt érdeklődött az egyik fiúnál, miért hívják vízilónak a rinocéroszt?

— Nyereg! Nyereg! — súgták neki hátulról.

Tudniillik, hogy nyeregféle vastagodás van a hátán.

A megzavarodott fiú szintén rosszul hallotta a súgást, de azért bátran vágta ki:

— Mert nyerít 1

(Pálóczi Horváth Zoltán dr. közlése, Budapest.)

*

A görög nyelvvel sokan álltak kemény hadilábán, holott nem nehéz s azonfelül szép nyelv is. Énnekem legalább könnyebben ment, mint a latin. *Szinyei* Endre tanárunk, akinek magunk közt „Tuberó“ volt a neve, túlságosan szigorú, félelmetes professzor volt.

Egyszer néhai *Kiss* Jenőt (az ardói görögkatholikus papnak volt a fia s klerikus-korában halt meg tüdővészben) nyaggatta, de sehogysem boldogult vele. Erre Tuberó — a fordított részre hivatkozva — azt mondja neki:

Látod, pedig a magyarban is van hasonló szép költői kifejezés: „olyan egyenes, mint a jegenye“, avagy: „olyan fürge, mint a zerge“ ... De neked sem a görög, sem a latin nem tetszik. Ám lásd! Ezt megjegyzem magamnak. C. 4, D. 4. Tudod, mit jelent? Coniugatió szekunda, declinatió szekunda. Bemehetsz!

(Pálóczi Horváth Zoltán dr. közlése, Budapest.)

*

Az érettségi vizsgán *Beöthy* Zsolt volt a kormánybiztosunk. Összesen harmincketten álltunk s alig bukott el egy-kettő, de az egy-kettő közt is ott volt *Szabó* András barátunk, akinek szeptemberben pótérettségit kellett tennie németből.

Vele történt a következő humoros eset:

Beöthy Zsolt könnyíteni akarván szegény Szabó András*on*, csak annyit kért tőle, hogy mondja meg németül, hová való? Ha a „Mignon“-t adják fel Szabó Andrásnak, azt elfújta volna egyszuszra, mert előzőén alaposan bevágta. De arra a kérdésre, hová is való, annál nehezebb volt a felelet. Végre is nagy fejtörés után csak kinyögte valahogy:

— Ik verde gevézen nak Szirmabessenyő . . .

De azért nem történt baj. Átment.

(Púlóczi Horváth Zoltán dr. közlése, Budapest.)

*

Pataki jogászkoromban az öreg *Orbán* Józsi bácsi tanította az európai jogtörténetet és az alkotmánytörténetet. Józsi bátyánk jóságával sokan visszaéltek s a melléktantárgyakat nem igen tanulgatták az akadémisták, hanem a térdeikre csúsztatott jegyzetekből feleltek. Játszva tehették, mivel az öreg már nem igen látott abban az időben.

De előfordultak egyéb humoros esetek is.

Lábos teológus például addig kunyorált az öregnek, míg be nem irta neki a jelest, holott az öreg elégségest akart adni.

— Nem fogy el a tekintetes tanár ur azzal a jeleskével, — érvelt Lábos István, mert egyébként jó osztályzatait nem akarta lerontani azzal az elégségessel.

Eperjessy Ferenc pedig nem is kollokvált, de addig bizonyítgatta, hogy egy *Paksi* nevű jogásztársával annak rendje szerint megfelelt a kollokviumi kérdésekre, mígnem Orbán Józsi bácsi elhitte neki s beírta az osztályzatot. Hanem akkor aztán rohant Paksihoz s értesítette az esetről, amire Paksi is megkapta a kielégítő érdemjegyet.

(Pálóczi Horváth Zoltán dr. közlése, Budapest.)

*

Jogászkoromban sokszor felkerestem *Payzsoss* Andor árvaszéki elnök házát is a közeli Lasztócon, a

költő *Szemere* Miklósnak régi kúriáján, amely televolt ősi emlékekkel s mint ilyen valóságos múzeumnak számított Itt fedeztem föl Tompa Mihálynak egy ismeretlen humoros versét, amelyet Szemere Miklósnak írt.

A vers háttere az volt, hogy Szemere irodalmi vitát folytatott Brassayval, a polihisztorral, amelyben Szemere maradt felül. Polémiáját pataki szőlőjében írta, a borházban s hónapokra ide húzódott el a világ elől, hogy elkészülhessen a vitairattal. Egy tehenet is kivitt a borházba s egy idősebb tót asszony takarított reá. Tompa Patakon járt ezidőtt s értesülvén a Szemere közeli tartózkodási helyéről, felkereste őt a szőlőhegyen. Szemerét azonban nem találta a borházban, mert éppenakkor sétálni ment az erdők felé. Hiába várt reá Tompa, csak nem tudta bevárni. Ezért fogott egy félív-papirost (amely bekeretezve függött a lasztóci kúria falán, amikor én láttam) s ezt írta reá:

Szemere Miklósnak.

Ez a ház nem borház, kritikának háza,
Hol Szemere Miklós majd a falra mászа,
Míg úgy elbánt a vén, szálkás Brassayval,
Hogy az egész ország hangos brávót rivall.

De meggondolván·, a tavaszt itt tölté el
Egy vén tót asszonnyal, meg egy vén tehénnel,
Azt mondom, vesszen el az is, aki nyerhet,
Mert ebnek kívánok ilyen győzedelmet!

Kár, hogy a kéziratot nem adták be annakidején a kollégiumi könyvtárba. Mert Lasztóc cseh megszállás alá került s talán Tompa verse is elkallódott.

(Pálóczi Horváth Zoltán dr. közlése, Budapest)

*

Az 1889-ik évben a pataki ifjúság közt is nagy kavarodást idézett elő a később az 1889: VI. t. c. t képező törvény 25-ik § a, amely kimondta, hogy mind-

azok az egyévi önkéntesek, akik nem felelnek meg a tisztivizsgán, kötelesek lesznek még egy évet szolgálni. A pesti egyetemi ifjúság természetesen mozgalmat kezdett ez ellen a törvényjavaslat ellen s kiküldöttei megjelentek valamennyi főiskolán, hogy felizgassák a diákságot.

Pesten nagy tüntetések voltak, amelyek élén *Takács* Zoltán dr. állott, akinek szépen indult karriérje később bankjegyhamisításba fűlt bele s emiatt el is ítélték. Tisza Kálmán volt a miniszterelnök s az egyetemi ifjúság egyizben meg is támadta a kocsijában. *Csáky* Albin gróf közoktatási miniszter is kihívta maga ellen az egyetemi hallgatók ellenszenvét, mivel tűrte a javaslatot, de a legnagyobb pergőtűz *Fejérváry* Géza báró honvédelmi miniszter ellen indult meg. Így keletkezett az alábbi nóta, amelyet székiben daloltak azokban a forró napokban:

Abcug Tisza, abcug Csáky!
Abcug báró Fehérváry!
Abcug Török főkapitány!
Éljen doktor Takács Zoltán!

Az egyetemi kiküldöttek Patakon is szervezték az ifjúságot és Budapestre, az országos ifjúsági gyűlésre mi is küldtünk föl megbízottakat, akik közül az egyik *Mezőssy* Béla volt. Patakon hónapokon át Bocskay-sapkát hordott minden jogász s szakadatlanul tüntettünk. Ez persze nagy élénkséget hozott be az iskolai diák-életbe, de a tanári kar szelíd jóakarattal elnézte a különben csak szónoklásokban kimerülő tüntetéseket.

(Pálóczi Horváth Zoltán dr. közlése, Budapest.)

*

A Joghallgatók Egyletének 1889 december 12-iki közgyűlésen elhatároztuk, hogy a Turinban lakó Kossuth Lajost, aki maga is pataki jogász volt valamikor, üdvözölni fogjuk díszoklevél kíséretében. A pergamenre festett barokkstilű oklevelet *Obendorf* rajztanár készítette,

amelynek felső medaillonjában a palaki főiskola Lorántfy-féle épülete, a baloldali medaillonban a Kossuth-cimer, a baloldaliban a jogászjelvények, alúl pedig a Jogászegylet pecsétje foglalt helyet.

A díszoklevél szövege ez volt:

„Alólirottak, a sárospataki jogakadémia polgárai, indíttatva a lelkinagyság, a nagy idők és nagy emberek iránt érzett azon tisztelet és csodálattól, amelyet féltett kincs gyanánt őriz keble mélyén a szép magyar haza minden hű fia, visszaemlékezve továbbá a 48-iki vívmányokra, ezekre az óriási jelentőséggel bíró alaptörvényekre, amelyeknek hatalmas szószólóját és nagynevű létesítőjét a mélyen tisztelt Kormányzó Úrban tiszteli a liberális eszmékért lelkesedni tudó emberiség: legszen tebb kötelességeink egyikét véljük teljesíteni, amikor Kossuth Lajos kormányzó urat egyletünk disztagjává bátorkodunk választani.

Főiskolánk egykori növendékét, jogakadémiánk egykori polgárát, a szabadságharcban nemzetünk szellemi vezérét és a független magyar állameszme legnagyobb apostolát a legmélyebb tisztelettel kérjük, fogadja ezt mint érzelmeinknek egyszerű, de őszinte kifejezését.“

Csodálatos és érthetetlen módon sohasem kaptunk választ... Azt hiszem, hogy az osztrák posta sikkasztotta el a küldeményünket. A Kossuth-relikviák között bizony nem ártana egyszer utánanézni, ott van-e vájjon a mi oklevelünk.

(Pálóczi Horváth Zoltán ár. közlése, Budapest.)

*

Amikor jogászelnök voltam, minden követ megmozgattam, hogy minél fényesebb-sikerű legyen a jogászbál. Azon voltunk valamennyien jogászok, hogy ott legyenek majd a Felvidék összes leányai, mint egykor az aratási bálokon. És úgy is lett. Annyi vidéki úri kisasszony rég nem volt a pataki jogászbálon, mint akkor!

A rendezők a mellen átfutó kék selyemszalagot kaptak mind, arannyal hímzett *J. B.* monogrammal s

fehér glaszé keztyűnk kék-selyemmel volt hímezve a kézfej varrásánál. Legnagyobb gondunkat a cigány okozta. *Molnár* Jóska ugyanis, a helybeli cigányunk, egy alkalommal — érthetetlen okból — szemtelenül viselkedett és így az újhelyi Mányi bandát fogadtuk meg, ami lényegesen drágább volt, valami háromszáz forint. A bál jövedelme akkora volt, hogy még az egyletnek is jutott belőle.

Érdekes az is, hogy mimódon engesztelt ki bennünket a bojkottált Molnár Jóska.

A nyolcvanas években szokás volt Patakon, hogy a cigány május elsején éjjeli, illetve hajnali zenét adott végig a városon. Ezen a napon természetesen mi is megünnepeltük a tavaszt. Abban az időben a *Katona* György házában laktam, amelyet csak nemrégiben épített szemközt a temolom bejárati-kapujával és pedig emeletesen. Az utcai földszinti szobában laktam *Szabó* Gyulával, a mellette levő szobában pedig *Horthy* Gyula rokonom, szintén jogász. Molnár Jóska megüzente idejében hogy este eljön s csak nekem fog muzsikálni a bandájával, mert így akarta megbékíteni a jogászságot.

ügy is lett.

Szép holdvilágos estén vacsora után — úgy hét óra tájban — csak felsorakozott ablakom alatt az egész hangászi kar s attólfogva egyvégben tíz óráig húzták a szebbnél-szebb kesergőket. Az egész város ott sétált a ház előtt s gyönyörködött a barna fiúk szívmegejtő művészetében.

Azzal szent is lett a béke a Jogászegylet meg Molnár Jóska között.

(Pálóczi Horváth Zoltán dr. közlése, Budapest.)

*

Hadd álljon itt az a tréfás köszöntő, amelyet néhai Tüdős István hittanhallgató-egyleti elnök (a későbbi miskolci püspök) introitusán mondott el *Benke* István teológus!

Szórul-szóra így hangzik:

„Valamint a pocsolyavíz által megnedvesitett sárcipőre ragadó agyag ölelő karjaiból menekülni kívánó kocsikerék keserves nyikorgásától megriasztott juhászkutya bundájába ragadó kullancs ökölnyi szemeitől alápergő könnyekben fürdő holdvilág által megvilágított rablólovagvár rozzant faalkotmányában levő vas-szeg erősíti annak alkotmányát: akként erősítsen bennünket is a barátság!

Valamint az órainga által átszelt pipafüsttől prüszkölő kandúr bajusza által cirógatott svábbogár kávébarnaszinü kaputrokján hanyattesö napsugár által felolvasztott tótkalapon levő zsír erősíti annak matériáját: akként erősítsen minket is a szeretet!

Valamint az égből a csillagokat is lehorgászó huszárkáromkodás utolsó akkordjainál elájuló apácanövendék sóhaja által megreszketett gyertyavilág mellett pislákoló diák féle mesterember házsártos háziasszonyának kötőjében csipegő csirkék után kodácsoló tyúk által álmaiból felriasztott borzashaju kalendáriumcsináló bagariabőrből készült csizmájának lapos sarka által megtaposott föld áldást terjeszt mindenekre: akként terjessze az Isten az ő áldását mindnyájunkra!

(Pálóczi Horváth Zoltán dr. közlése, Budapest)

*

Láczay Elek sátoraljaújhelyi ügyvéd ifjú feleségével, *Szakácsy* Erzsébettel Turinba indult nászúira, hogy tiszteletét tegye ott Kossuth Lajosnál. A turini remete nyolcvan éves lehetett abban az időtájban.

Nemcsak a honfiúi szeretet és ragaszkodás vitte őket a kormányzó elé, hanem egyéb kötelékek is. Tudniillik mind a férj, mind az asszonyka szülei személyes ismerősei voltak Kossuthnak, aki rendkívül szívesen fogadta a fiatal párt s ebedre is ottfogta őket magánál.

Kossuth elgyönyörködött a szép menyecskében, aki szóbeszéd közben azt mondta egyszer:

— Kormányzó úr, ne szívjon annyi sok cigarettát!

Kossuth ugyanis nagy kockaalakú papirosokba

csavarta sűrű egymásutánban a hatalmas cigarettákat s mihelyt készen volt eggyel, nyomban rágyújtott.

— Kedves lelkem, minden ember mérgezi magát valamivel — válaszolt a kormányzó. — Ha nyolcvan esztendeig mérgeztem magamat, bizonyos, hogy a további méreggel is csak kihúzom még néhány esztendeig.

Az ebéd alatt sűrűn érdeklődött Patakról is. Első kérdése az volt:

— Hogy vannak azok a jó patakiak?

Láczayék erre beszámoltak neki hűségesen mindenről: hogy talán túlságosan is konzervatív a város és ezért nem tesz benne senki semmit. Azt lehetne mondani, hogy tehetetlen az egész Patak. (T. i. a városi kormányzat)

Kossuth odafigyelt, aztán csöndesen annyit mondott:

— Jól ismerem Patakot, nem fog az soha megváltozni. Olyan, mint háj között a vese, soványan marad . . .

(Bálint József közlése, Sárospatak.)

*

Kossuth Lajos nővére, *Ruttkay né-Kossuth* Lujza, Patakon járt egyszer, 1890- év augusztus havában s természetesen megmutogatták neki a főiskola nevezetességeit is.

A nagykönyvtárban van Kossuth Lajosnak egy képe is. Ruttkayné kissé hosszabban nézegette a képet, majd így szólt:

— Csodálatos, hogy bátyámat az egész világ ismeri s mégis oly kevesen tudják, hogy a szeme gyönyörű búzavirágkék volt.

Némileg rosszul esett neki, hogy bátyjának, aki pedig Patakon jogászkodott, fekete szemet festett a művész.

Igaz másfelől, hogy nem pataki festő festette a képet.

(Bálint József közlése, Sárospatak.)

Nagytiszteletű *Radúcsi* György bátyánk, az Alma Mater leghűségesebb diákja, aki most — 1926. dec. 31-én — tölti be nyolcvanadik esztendejét, írja a „Visszaemlékezés a régi Sárospatakra“ című cikkében:

Az „ad arma“ (fegyverre) a mi diákkorunkban (az ötvenes-hatvanas években) már alig volt szükség. Viharos idők emléke az, amikor irigy hatalmak settenkedtek a Kollégium körül, hogy elnyelhessék azt, vagy amikor az idegen katonasággal ütött össze a diákság, hogy a magyar virtusnak tiszteletet szerezzen. Egy „ad arma“ azonban a mi diákkorunkban is elhangzott. A Kollégium híres volt arról, hogy idegenek nem jártak át rajta, belé se igen merészkedtek bemenni, ha csak nem valamely alkalmas fedezettel. Kivételt képeztek a dohányáruló férfiak és asszonyok és a virsli-árula legény. Ha a csempészeket megszorította a városon ó finánc, azok nekivetették magokat a Kollégiumnak és mentve voltak. Nehéz volt ezt a hatalom örebeinek bosszulatlanul tűrni. 1859-ben aztán az történt, hogy egy egész csapat finánc szállta meg Sárospatakot egyenesen azzal a céllal, hogy a kollégiumot végigvizitálják. Megharsant az „ad arma“ s mint egy felriasztott fogolycsapat rohant le zúgva, dübörögve a diákság az emeletekről s ki a földszintről a nagy porta alá s ki az utcára, ahol a finánccok mutatkozni kezdtek. A gátját szakító folyó vagy a legfélelmesebb jégzajlás sem lehet ellenállhatatlanabb, mint ez a fiatal sereg. A finánccok megállották egy pillanatra, majd „balra át“-tal a „Fellegvár” felé vették útjokat, amely szintén bevádolt fészek volt. A Kollégiumot már nem kellett félteni; nem a dohányt sem, mert ami csak füstnekvaló volt a nagy épületben, azt a diákság nagy hirtelenséggel összehordja egy szobába a középső soron és ráírták ökölnyi betűkkel a szoba ajtajára, hogy „aki belép, halál fia“. Biztosak voltak benne, hogy nem lép be senki, a finánckapitány sem.

Dehát a fellegvári diáksággal mi lesz? „Ad arma” zúgott a jelszó újra és rohant a kollégiumi diákság a

bajtársak megmentésére. A Jupiter-fejű, Herkules-termetű *Végh* János, a későbbi nagykövesdi lelkész, mint valami kibontott hadizászló nyomult előre a csapat élén. „Hol a finánc, hol a finánc?“ kiáltotta vele s utána száz meg száz torok és aki fért, tört előre a Fellegvár kígyózó lépcsőzetén. A finánccok már forgatták a gyanús faládákat s bizonyosan érezték a tartalmuk illatát. Ott terem Végh János, ahol legnagyobb a veszély és kiegyenesedve a szoba közepén s két kezét szétterjesztve és meglengetve a levegőben, ordítja, mint egy sebzett oroszlán: „Hol a finánc?“ A sapkája tetejét súrolták már a nagy markai egy-egy finánccnak, de ö csak harsogott tovább és lengette a kezeit, mint valami dárdákat. — És ezzel a vértelen támadással elérte, hogy a finánc, amennyi volt — kámforrá lett és nem mutatkozott többé a Kollégium környékén soha.

(Radácsi György: Emlékjelek, bizonyságok. II. köteti)

*

Néhai *Búza* János, a természetrajz neves tanára, kit a diákok csak „Búza bácsi“·nak szólítottak, egy időben — úgy 1885 táján — földrajzot is tanított. A földrajzkönyvben a következő szövegrész fordult elő:

„Diaz Bertalan földkörüli útjában eljutott a Jóreménység-fokáig, de onnan *legénysége* viszatérésre kényszerítette?

Búza bácsi itt megkérdezte az egyik felelő kisdiáktól:

— Hogy érted azt, te Pista, hogy Diaz Bertalant legénysége visszatérésre kényszerítette?

A diák nyomban kész volt a felelettel:

— Hát úgy kérem, tanár úr, hogy szeretett vóna *megházasodni.*

(Harsányt István közlése, Sárospatak.)

*

Az Alma Mater könyvtárában van *Szombathy* Jánosnak, a kollégium egykori tanárának egy 1769—1774 közt készült kéziratos kompendiuma. Közbevetve tudni kell, hogy Szombathy vagy Rimaszombathy János

eredeti neve *Varga* János volt. Az említett kompendium előzék-lapján olvassuk szószerint a következő bejegyzést:

„E széles tudományú Tudósnak, 1823-ik évig, a Sárospataki főiskola könyvtárának majd minden nevezetesebb könyveiben találtatnak a Margóra tett tudós jegyzései. Erről a Rima-Szombathy Varga Jánosról Erdő-Horvátiban lakott *Tasnádi-Székely* Sigmondtól, ki a Rima-Szombathy Varga János gyermek-korában a Rima-Szombati Gymnasiumban Corrector volt és 1812. évben halt meg, — gyermek koromban e következő jeles adomát hallottam el beszéltetni *Szüts* Sámuel Csehországi néhai superintendens, később Erdő-Horváti pap, *Kereszturi* Mihály odavaló iskola Rector és édes Atyám, *Gönczy* Sámuel előtt:

A Debreceni deákok a régibb időkben igen szerettek valahol ha lehetett és alkalom volt reá, pataki deákokon kifogni és élceskedni. Egyszer a többek között érkezett egy igen hetyke és maga felől sokat tartó debreceni primárius deák, tele minden szava gőggel és ditsekedéssel, előlre mondotta, mily remek prédikátziót fog holnapi napon mondani, miilyet még soha Rima-Szombat népe nem hallott. Ezt hallván Tasnádi Sigmond, be szollitja magához titkon Varga Jánost, reá parantsol, hogy a holnapi prédikátzióra ugyan tsak figyelmezzen, mit az meg ígért és meg is tett. Ki jővén másnap a templomból, mondja a debreceni deák, hogy, ügyé, hogy soha még illy felséges tanítást nem hallottak? Felel reá Tasnádi Sigmond: jaj úgy mond, ez már itt oly közönséges, hogy az oskolás gyermek is tudja. Akkor be szóllitja Varga Jánost, parantsolja, hogy kezdje el és mondja végig azt a prédikátziót, mit egy szóvétek nélkül elmondott, a deákot pedig boszszuságában majd a guta ütötte meg, mert maga munkája volt.“

Tanulság: a debreceni diák sohase próbáljon ujjat húzni a patakival!

(Harsányt István közlése, Sárospatak.)

*

Gárdonyi Géza az I. gimnáziumi osztályt járta a pataki Főiskolában, az 1874—75-iki iskolai évben, a még ma is élő Makláry Pap Miklós osztálytanár vezetése alatt, akinek emlékezetében úgy él Gárdonyi, mint nagyon eleven, izgó-mozgó, vékonydongájú, szikár, szőke gyermek. Az osztálykönyvben (tabella) mindkét félévben találunk reávonatkozó adatokat. (A második félév elején eltávozott.) Az első félévről ezt olvassuk:

Ziegler Géza (a Gárdonyi-nevet később vette föl a dunántúli Gárdony község után, amelynek Agárd nevű pusztáján jött világra) született 1863-ban, római katolikus vallású, atyja Sándor, gépész, lakik Jajhalmán (Taktaharkány közelében levő tanya), Zemplénmegyében. Az egyes tantárgyakból tanúsított előmenetele „gyönge-közepes“ (elégséges); ezekben tehát nem árulja el sem a nagyobb szorgalmat, sem a kiválóbb fogékonyságot. Sőt két tárgyból szinte a zéróig leszáll, amennyiben a vallástanból tanjegyet sem kapott, hanem ehelyett a Jegyzet-rovatba ez került: „utóvizsgára utasíttatik,“ ami azt mutatja, hogy nem valami nagyon szorgalmasan járogatott a katolikus hittani órákra s ezért a katolikus hitoktató nem adott neki tanjegyet, hanem pótló-vizsgára utasította.

A szépírás hírhedt mestere, a „Szűcs pátri“ néven közismert néhai *Szűcs* István tanár pedig, akivel szemben nehézkes föllépése s érdes modora miatt sok csintalanságot megengedtek maguknak a tanulók, ezt diktálta be Gárdonyinak félévi tanjegyül:

„Írása olvashatatlan.“

Hát ez lehetséges. Később azonban, mint az egész ország tudja, írása nagyon is — olvasható volt.

(Rácz Lajos dr. közlése, Sárospatak.)

*

Gárdonyi Géza híres író volt már, amikor 1898-ban meleghangú levelet írt Radácsi György akkori közigazgatónak. Gárdonyi azzal a kéréssel fordult Radácsihoz, hogy szeretné megismerni a főiskola régi történetét, mert lelkében olyan témával birkózik, melynek

tárgya, illetve tárgyának egyik-másik része Patakot is érinteni fogja. Ha tehát vannak ilyen régi könyvek, szeretné azokat megszerezni. Levelét így fejezte be:

„Különben a pataki iskolának egy kis ideig én is tanítványa voltam, Makláry Pap Miklós volt a tanárom, meg is vert; de azért mindig hálásan, szeretettel emlékszem reá.“

(Rácz Lajos dr. közlése, Sárospatak)

*

Kövy Sándor nagy irodalmi működést fejtett ki. Rengeteget dolgozott s annyira belemerült kedvenc jogi tanulmányaiba, hogy semmitsem törődött az anyagiakkal s a feleségének kellett figyelmeztetnie például arra is, hogy kopott már a ruhája, jó lenne tehát újabbal cserélni ki. Szőlőjéről vagy egyéb gazdaságáról meg éppen semmi fogalma sem volt. „Az asszony dolga“, — szokta volt mondogatni. Csak így történhetett meg vele az a hihetetlenül hangzó eset, hogy kétszer vette meg — a saját szőlejét.

Volt Kövynek egy furfangos tanítványa: *Komjáthy,* aki bevégezvén jogi tanulmányait, Pestre készült föl jurátusnak. A baj egyelőre az volt, hogy a tárcájából mindössze két ezüsthuszas nézett ki siralmasan. Gondolt azonban egyet, elment Kövyhez s így szólt hozzá:

— Tekintetes úr! Épp most tudatják velem a szomorú hírt, hogy nagybátyám meghall. Rámhagyta egyik darab szőlejét, én pedig Pestre szeretnék menni. Nem csinálnánk vásárt?

— Hát aztán szép-e, nagy-e, jó e az a szőlő, amice?

— Ha nem sajnálja a fáradságot, délután megnézhetjük, doktisszime.

Kövy ráállt. Délután tehát kikocsiztak. Komjáthy kiszállt a Kövy szőleje előtt s így szólt:

— Íme, ez az!

Amikor alaposan megvizsgáltak mindent, azt kérdezte Kövy:

— S mennyiért adná, amice?

— 1000 forint az utolsó ár, doktisszime.

Kövy kifizette az ezer forintot. Komjáthy megírta az adásvételi szerződést s egész úton fütyölt, hogy milyen jó vásárt csapott ő mostan. Kövy pedig szívszakadva várta haza a feleségét, aki éppen akkor fürdőn volt.

Mikor aztán megérkezett az asszony, a tudós férj elibeállt:

— No lelkem, megleplek valamivel!

— Ugyan mivel, Sacikám?

— Majd délután megmutatom.

Ebédután kikocsiztak a szőlőbe. Ott Kövy bemutatta az új szerzeményt:

— Ez az, kedves. Komjáthytól vettem ezer forinton. Ugye, megér annyit?

Az asszony egyszerre megértett mindent. Kétségbeesve csapta össze a kezét:

— Ember! Ember! De hisz ez a mi régi szőlőnk!

Kövy csak bámult. Még most sem értett semmit.

— Ember! Ember! Hét évvel ezelőtt vettük ezt a szőlőt! Azóta a mienk volt!

Kövy zavartan hebegett:

— No lelkem, ha már megtörtént a baj, legalább hallgassuk el. Mert, ha kiderül egyszer, nem maradhatok többé a katedrámon.

Ráadásul megtette azt a bolondot is, hogy még száz forintot adott Komjáthynak, csak ne beszéljen senkinek a dologról

De az infámis Komjáthy mégis kifecsegte

(Harsányt István közlése, Sárospatak.)

*

Szemere Bertalan, aki Kossuth Lajos kormányzósága idején miniszterelnök volt 1849-ben, szintén Patakon járt iskolába Szegény, nemesi családból származván, diákévei nehéz anyagi viszonyok között teltek le. Megtörtént, hogy 18 éves korában ruhahiány miatt alig mehetett ki s alig ehetett eleget éhség ellen. Négy esztendeig (1829—1832) nem volt téli felöltője s a hideg

tanteremben mindennap három órát ült kisbabátban. A főiskolai tantermeket ugyanis csak 1858 ban kezdték fűteni rendszeresen. Azelőtt is fűtöttek, de csak úgy-ahogy. És ha nem volt fa, bizony hideg tanteremben kellett ülni és tanulni. A költők verseit, a szótárakat, a stúdiumokat, a jeges szántóföldeken vagy a szénás-padokon tanulta, bele búva a szénába. Az angol nyelvet egy 14 lapos kölcsönkért nyelvtanból tanulta. 16 éves korától éjjelenként rendszerint 1—3 óráig dolgozott. Ritkán ivott bort, szeszes italt; nem dohányzott, nem kávézott. Szüleinek kiéhezett lovai alig bírták őt lépésben elvinni Patakra. Mikor a gazdag diákok mellette elnyargaltak, ő elbújt a szekérben. Szegénysége lelkileg is lényeges befolyással volt fejlődésére Magába vonult s komoly tanulmányokkal foglalkozott. Így nevelődött ő leg-kiválóbb államférfiaink egyikévé!

(Harsányt István közlése, Sárospatak.)

*

Álljon itt nehány érdekes apróság *Tompa* Mihály-lól, a nagy költőről, akit tudvalévőén az Alma Mater nevelt föl pataki diák korában. Ezeket a kis története-ket én néhai *Bálint* Dezső sárospataki református lel-késztől s alsózempléni esperestől hallottam, aki egyideig Hanván volt káplán, majd pedig Kelemér szomszédsá-gában (ahol ugyancsak pap volt Tompa) Zádorfalván lel készkedett. Bálint Dezső ezeket az apróságokat főként *Győry* Jánostól, a pataki Kollégiumból kikerült és Tompa idejében Hanván tanitóskodott primárius diáktól hallotta.

Tompa Keleméiből szívesen átrándult olykor-olykor szomszédos paptársaihoz. Zádorfalván *Batta* Bálint, Ragályon *Orbán* Ferenc, Alsószuhán *Majotni* József volt akkor a lelkész, akik közül Tompa Orbánnal tar-totta fenn a legbizalmasabb viszonyt.

Tompa egy alkalommal — Majomi társaságában — éppen Orbán látogatására indult el Ragályba s útjok Zádorfalván vitt keresztül. Nem mehettek át anélkül a falun, hogy Battához is be ne nézzenek a parókiára. Batta azonban nem volt odahaza. De otthon találták

szíves vendéglátó gazdasszonyát, az öreg Deborah asszonyt, aki sokszor látta szívesen túrós csuszával a parókiára betért vidéki papokat.

Tompáék megtelepedtek, ebédet készíttettek Deborah asszonnyal, a korcsmából pedig bort is hozattak — a Batta kontójára. A vidám hangulatban elköltött ebéd után, mielőtt tovább indultak volna, Tompa a ceruzájával egy négysoros verset írt fel a Batta ajtajára. A vers két első sora ma már feledésbe ment, a két utolsó így hangzott:

Megittuk tíz itce borát,
Isten éltesse Deborát!
{Harsányt István közlése, Sárospatak.)

*

Tompa egyszer Kelemérből — virágfakadás idején — egy paptársával Zádorfalvára rándult át Batta Bálint látogatására. Baltának nagy kertje volt, a nemes gyümölcsfákat s különösen az almafákat igen szerette. Azon a vidéken Balta, mint hires pomológus volt ismeretes.

Két vendégével ott sétálgatott a kertben, amikor egy meglepő szépséggel virító almafa mellett haladtak el, így szólt Tompához:

— Nézd csak. Miska! Ezt az almafát nem adnám összes költői dicsőségedért!

Ez a megjegyzés rendkívül elevenén találta az érzékeny Tompát. Nem is hagyta válasz nélkül a csípős megjegyzést:

— Legyen átkozott az a fa és gyümölcsöt soha ne teremjen 1

Azzal sarkonfordult, nyomban fogatott s faképnél hagyta az „úrfi“-t. (Maguk közt így hívták Batta Bálintot.)

(Harsányt István közlése, Sárospatak.)

*

Runyára ment át egyszer *Tompa,* a felesége rokonaihoz. Ott maradt éjszakára is. De aludni nem tudott,

mert a kakas éjféltől kezdve teletorokkal kukorékolt. A szakadatlan kukorékolás annyira felingerelte a költőt, hogy felöltözött, kiment s fölverte a mélyen horkoló kocsist:

— Péter, azonnal fogj! Megyünk haza, mert itt nem lehet aludni ettől a disznó kakastól!

A rokonok hiába kérlelték, hogy maradjon. Felült a kocsiba s otthagyta Runyát.

(Harsányt István közlése, Sárospatak.)

*

Hanván lakott már *Tompa,* amikor egy vasárnapi istentisztelet előtt meghagyta kocsisának, Péternek, hogy, amire kijön a templomból, be legyen fogva.

Ahogy vége lett az istentiszteletnek, Tompa ingerülten látta, hogy Péter mindössze a kocsit húzta ki a színből, de lónak hire-hamva sincs. Szidni kezdte Pétert, mint a bokrot, amire Péter valami feleselléssel nyelvelt vissza.

Tompa nemcsak lobbanó természetű, hanem roppant erejű ember is volt. Abban a pillanatban megkapta két vállánál a kistermetű kocsist és úgy vágta a földhöz, hogy Péter elnyúlt, mintha meghalt volna.

Tompa megszeppent s költögetni kezdte. A tem piomból kisereglett hívek is odagy ültek s ébresztgetni kezdték Pétert. De Péter nem mozdult.

Ekkor Tompa — nagy kétségbeesésében — fájdalmasan kiáltott fel:

— Száz forintot annak, aki életre kelti Pétert! Péter nem mozdult.

— Kétszáz forintot annak, aki életre kelti Pétert! Péter nem mozdult.

— Háromszáz forintot annak, aki életre kelti Pétert !

Erre már Péter Tompa felé tárta a markát:

— Ide azt a háromszáz pengőt tiszteletes uram!

Tompa nagy méregben fakadt ki:

— Vigyázz, mert ha mégegyszer odaváglak, úgy szétloccsansz, hogy a túlvilág! szentek se szednek össze! Most pedig mars, gazember és fogj!

(Harsányt István közlése, Sárospatak.)

*

Tompa kívánságára kimondta a hanvai presbitérium, hogy betiltja a „hajnalozás"-t. A hajnalozás (hajnali mulatozás) abban állt, hogy a kézfogó vagy eljegyzési mulatság után a násznagyok bementek a lelkészhez, bediktálandók a kihirdetendő jegyesek nevét s az egyéb szükséges adatokat. Ez a bejelentés az átmulatott éjszaka után többnyire igen zajos volt, mert a násznagyok cigánybandával kísértették magukat a parókiára.

Tompa egy téli korareggelen hallván a közeledő zeneszót és a kurjongatást, mindjárt tisztában volt vele, hogy megint hajnalozni jönnek. Nem szólt egy szót sem, csak fölkelt, felöltözött, hatalmas furkóst vett a kezébe, kiment az utcára s szigorú szóval megdorgálta a társaságot, amiért áthágták a presbitérium tilalmát. A cigány el is hallgatott nyomban, mire az egyik „nyakbalevő" (ittas) legény odakiáltott neki:

— Cifrázd, füstös!

Tompa arcán abban a pillanatban veresség lobbant föl, megforgatta a furkóst, félperc alatt szétverte az egész társaságot s ráadásul összetörte a nagybőgőt is.

Hihetetlen indulat volt benne!

(Harsányt István közlése, Sárospatak)

*

Tompa két hanvai káplánja egy alkalommal Kecskére ment át némi szórakozás végett az ottani fiatal paphoz. Amikor Tompa észrevette, hogy magárahagyták a segédei, cselédjét küldte utánuk egy levéllel, amelyben azt irta nekik, hogy azonnal jöjjenek haza! A káplánok elolvasták a levelet s egyikük (Csizy) ezt írta a levél hátára, rövidített megszólítással:

„T. Úr! Jól mulatunk. Majd estve hazamegyünk."

Tompa a hátiratozott levéllel nagy indulatban ment át a tanítóhoz, Győryhez. Méltatlankodva dobta eléje a levelet:

— Tudsz-e olvasni?

Györy fölvette s olvasni kezdte:

„Tisztelendő Úr . . .

Tompa közbevágott:

— Ej, nem tudsz te olvasni% Olvasd, ahogy van: „Tur“. Hát disznó vagyok én!? Micsoda komiszság ez azoktó' a fiatal emberektől! No, csak kerüljenek a szemem elé!

A megszólítás első betűje természetesen rövidítése volt a „Tisztelendö“ nek. A „T“ betű mellől csak véletlenül maradt el a pont.

De Tompa sohasem hitte el.

(Harsányt István közlése, Sárospatak.)

*

Tóth Ede, a „Falu rossza“, a „Tolonc“ és a „Kintornás család“ című népszínművek írója szintén tanítványa volt az Alma Maternek. Róla írja *Váradi* Antal, hogy mivel mindenáron színész akart lenni, elhanyagolta tanulmányait s ezért kereskedőnek adta az apja. Később azonban beteg édesanyja rábírta a haragos apát, hogy Ede fiát küldje be Sárospatakra, hátha ott mégis viszi valamire.

Tóth Ede pataki diákoskodását aztán így mondja el Váradi Antal:

„Pótlóvizsgálatot tett az elmulasztott osztályokból s november havában az ötödik osztályba vétetett fel. Itt is a históriát, a költészetet szerette legjobban. Petőfit szorgalmasan olvasta. A haladás legjobb útján volt, mikor kemény csapás érte ifjúi szívét: anyja halt meg, az ő imádott jó anyja, akit el is temettek anélkül, hogy ő látta volna. Holtáig siratja őt a szerető jó fiú. De tovább tanult, kollégái költőnek nevezik; kedvelt szavalója a baráti körnek s a legközelebbi húsvéti ünnepekre légációra is elment néhány gömörmegyei községbe A próba-prédikációk nem valami fényesen sike-

rültek, amint önéletrajzában olvassuk, egy kissé többet is költött a kelleténél, apja visszavonta a további segélyt s így kénytelen volt Szabolcsvármegyébe, Lövőre nevelőnek menni. A nevelősködésből szerzett pár forinton aztán éldegélt egy darabig, pótolta az elmulasztottakat s a nagynehezen megengesztelt apa keservesen kikönyörgött segítségével folytatta a retorikai klasszisban tanulmányait. Itt is. a poézist szerette legjobban. Tompát és Petőfit szavalja hévvel és tűzzel„ 1863-ban már az önképző-társulatban találjuk; egy „Ősszel“ című költeménye az önképző-társulat érdemkönyvébe is belékerült. Eközben betegség döntötte ágyba s mikor egy hónap múlva felgyógyult, az az elhatározás fogamzott meg lelkében, hogy otthagyja Patakot és színésznek megy.“

(Komáromi János közlése, Budapest.)

*

Pósa Lajos Patakon volt elsőéves teológus. Volt pedig ez 1869 január havában.

Zsoldos Benővel egyetemben kollokviumra jelentkezett Bihari professzornál. Pósa azonban mindössze egy-két paragrafust tanult meg· a filozófiai kompendiumból úgy, hogy, amikor Bihari valami Leibnitzről szóló kérdést adott föl neki, Pósa bele is fogott, de a maga paragrafusába.

Bihari félbeszakította:

— Kérem, nem ezt kérdeztem I De talán egy másik kérdést adok fel . . .

Pósa másodszor is csak a magáét fújta.

Bihari erre egy harmadik kérdést adott föl neki.

Pósa harmadszor is ugyanazt az ismert paragrafust kezdte mondani. De most már valósággal lezúgta az egészet, hadd lássa a professzor, hogy ő is tud valamit.

Ez az állhatatosság végül Biharit is levette a lábáról. Megadással annyit szólt:

— Látom, hogy ezt tudja, de egyebet nem is tud azonkívül. . .

Mindazonáltal beírta neki az elégségest.

(Rácz Lajos dr. közlése, Sárospatak)

*

Kövy és *Kossuth* híres találkozásának leghitelesebb leírása az, amely magától Kossuth Lajostól való. A turini remete ugyanis 1882 június havában közzétette a „Pesti Naplódban ifjúkori életére vonatkozó nagyérdekü elő-adásait s ezt aztán szószerint közölte a „Sárospataki Lapok“ is 1883 júniusában. Kossuth ebben a vissza-emlékezésben így szól pataki diákéletéről:

„Bevégezvén Eperjesen tanúlmányaimat, jogot mentem tanulni nem Pestre, hanem Sárospatakra s nem 1826-ban, hanem 1819/20 ban. (Itt Kossuth — nyílván tolihibából — 1817,8-at írt. *A szerkesztők.)* Tanárom Kövy Sándor volt, hírneves magyar jogász; nem hiszem, hogy akkoriban az elméleti magyar jogot valaki jobban tudta volna, mint ő; kézikönyvét latin nyelven adta ki, de előadásait magyarul tartotta, már hogy magyarul! Ilyenformán: „celebrál egy antenátus egy pignust“ vagy „a perennalis fassio néha valet, néha nem valet: Nobilissime Domine N. N. (erre a Nobilissimus N. N. levette a kalapját) mondja el mikor valet és mikor nem valet?“ De ezzel a gyönyörű magyarsággal tölcsérrel öntötte az ember fejébe a jogtudományt. Lehetetlen volt meg nem tanulni Nekem, meg Dercsényinek mindjárt az első félévi vizsga alkalmával, miután még abból is kifaggatott, amit még nem tanított, de mi könyvéből már megtanultuk, a vizsgán jelenvolt felügyelő-hatósághoz fordulva azt a bókot tette, hogy „ez a két fiatal ember itt jobban tudja a törvényi, mint az egész királyi tábla, melyet holmi tudatlan prélátusokból, bárókból, vicispányokból szednek össze anélkül, hogy megegzaminálnák; mind a kettő stante pede bízvást elmehetne Perszonálisnak.“ Darabos, nyers ember volt s ez a sajátsága egyszer egy kis összeütközést is idézett elő. Történt, hogy egykor tárgyába belemelegedve a szabott

órán túl jó soká folytatta az előadást. Mély csendben hallgattuk, mint mindig, azonban véletlenül esett-e meg vagy szándékosan történt? — egy valaki épp azon padokban, ahol én is ültem, megsúrolgatta a padlót csizma - talpával, ami úgy hangzott, mintha türelmetlenség jele volna. Kövy felénk fordult, végigjáratta rajtunk szikrázó szemeit, öklével a tanszék polcára ütött s mindig felénk nézve, elkiáltotta magát: „hitvány gazemberek“ és elrohant. Én azt mondtam társaimnak: aki elég hitvány, hogy zsebretegye a gazember címet, ám tessék, én nem teszem; ha ezt a sértést jóvá nem teszi, én előadására többé nem jövök; elmegyek Kassára, leteszem ott a vizsgát. Szavaim helyesléssel találkoztak. Amolyan kis „secessio ad Montem Sacrum“ lett belőle.“ Három nap a „világi növendékek“ legnagyobb része nem mentünk a tanításra; a tanórát a kollégium előtt, a gyepen töltöttük tömegesen, egyikünk fenhangon olvasott Kövy tankönyvéből. Aztán tanárunk értem küldött! „Hát Domine fráter! micsoda bolondságot csinálnak maguk?“ kérdezé. „Nem bolondság az, tekintetes uram! hanem a megsértett becsületérzés méltó neheztelése, — felelém. Mi tanulni jöttünk ide, nem meggyaláztatni. Büszkék voltunk reá, hogy a nagyhírű Kövy professzor tanítványai lehettünk, de becsületünkre is büszkék vagyunk; a tekintetes úr tudja, hogy én akár 24 óra hosszat is szívesen elhallgatom, így mások is. Ki adott alkalmat arra a kellemetlenségre? — nem tudom; lehet, hogy véletlen volt, jobb is volna annak tekinteni s észre sem venni, de mi sem betyárok, sem gyermekek nem vagyunk; pár hónap múlva a tógátusok dalkara énekli nekünk azt a búcsúdalt, hogy: „Menjetek! Isten veletek!“ s mi az iskolából kilépünk az életbe, nem vihetjük magunkkal homlokunkon a gazember bélyegét. Méltóztassék a dolgot bölcsessége szerint elcsinálni, különben országos skandalum lesz belőle, ha azt tudja meg a világ, hogy Kövy professzort tanítványai elhagyták.“ ..Jól van no, feleié, jöjjenek fel holnap, majd elcsináljuk.“ Felmentünk „Egy kis kellemetlenség fordult elő a múlt napokban, mondá Kövy, sajnálom, a dolog onnan eredt,

hogy szándékos rosszakaratot gyanítottam, de utánajártam s meggyőződtem, hogy nem az volt! hát feledjük el, ne vesztegessük a drága időt, menjünk tovább! Hanem (oldalt reám mutatva) a dominus Kossuthból országháborító lesz!“

(Harsányt István közlése, Sárospatak.)

*

Tudós *Miskolci Csulyak* István uram liszkai refor, mátus lelkész s esperes és a sárospataki Főiskola gondnoka volt már, amikor 1631 március 16-ikán a következő nevezetes, sőt halálos veszedelemmel fenyegető dolog történt vele.

Eszterházy Miklós palatínus népe március 15-ikén Rakamaznál megveretvén az erdélyi seregtől, Miskolci Csulyak István liszkai esperes hajón aláereszkedve a Tiszán, a győzedelmes táborba ment, hogy a többi közt kiszabadítson két, Komáromból való jámbor rabkatonát. A táborba érkezvén köszöntötte ifjú gróf Bethlen Istvánt és B. Zólyomi Dávidot és sikerült szabadságot nyernie a rabok részére.

Ez alatt az idő alatt azonban Komáromi Gergely, Liszka nótáriusa, Tokajba ment át a palatínushoz s azzal vádolta meg előtte a jámbor Miskolci Csulyak István espereslelkészt, hogy áruló. A vád szerint Miskolci Csulyak azért ment át Zólyomi Dávidékhoz, hogy velük örüljön a győzelemnek, amiért is azonnal halál mondatott ki fejére és végeztetett, hogy megkötözve vigyék Tokajba. A halálos ítéletről és elővezetésről szóló végzést azonban egy tiszt titokban megüzente Miskolci Csulyaknak, aki erre március 18-án éjszaka Sárospatakra, I. Rákóczi György fejedelem várába menekült feleségével és gyermekeivel együtt s onnan küldött leveleiben a palatínus előtt bebizonyította ártatlanságát a kegyetlen váddal szemben Három hét múlva visszamehetett Liszkára s folytathatta ártatlan hivatalát.

(Harsányi István közlése, Sárospatak)

*

A kommunista idők alatt Patakon több cipész is helyet foglalt a proletár-vezetőségben, így *Fűzi, Zsoldos, Balog* és *Tóth.* De nincsen új a nap alatt: régen is akadt már példa hasonló előkelő pozíciókra.

A régi jó világban ugyanis volt egynéhány csizmadia Patakon, aki nem tudván megélni a mesterségből, felcsapott — úrnak. Róluk írta az alábbi tréfás verset: *Szabó* Imre teológus 1878-ban

Már Patakon a sok cipész,
Mind nagyra törekedni kész.
Annak ereszt jól a kapta,
Ki a hivatalt megkapta:

Szokott, Morvái, Csécsi
Gyermekeket ábécézi. . .
Szabó Kálmán, Réti, Gazdik
Harangkötélbe fogódzik,

Folyamfelvígyázó Ulics,
Rendőr: Janiga, Bukovics.
Ölschlagernek van postája,
Krámer Márton a szolgája,

Hát az hogy volna meglepő,
Hogy a banknál ott van Pető.
Bencsik, az orosz préfektus,
Mesánszki, Vass nótárius.

Ha őket sorba számlálod,
Ép tizenötnek találod.
Kik, hogy hivatalban vágynak,
Csirizzel már nem dolgoznak.

Patak régi humoros alakjai is hadd vonuljanak föl egy pillanatra! A regés *Derda,* az iszákos *Hizsnyik,* a folyton rumot emlegető *Hersli* hordár, aki még a herceget is tegezte, mikor jogász volt, aztán *Réz* Pista, akiben meggyűlt a pálinka, *Fitai,* aki az árokba esve

így elmélkedett: „Iá, már itthon volnék, de a kalapom hol van?“, *Kosa* temetőőr, aki szent fogadással fogadta a presbitériumnak, hogy, ha bocsánatot kap, többé nem iszik. Elnyervén a bocsánatot, első útja a „Koszorúdba vitte. Itt élt valamikor *Néma* Jóska, akiben volt bátorság meg is házasodni, pedig jövedelme mindössze annyiból állt, hogy a jogászok előtt két krajcárért a hídról fejest ugrott a Bodrogba, végűi *Peczek* Demeter és neje, *Bolha* Juli: mind-mind megannyi humoros emléke a régi pataki diákok világának. Mindenesetre kellemesebb emlékek maradtak utánok, mint Zsoldos, Csubrik, Vég és Madák elvtársak után.

(Gulyás József közlése, Sárospatak.;

*

Feldmesszer Pinkász pataki fakereskedő szemközt lakott *Ballagi* Géza jogtanárral. Amikor Ballagj országgyűlési képviselő lett, igen éber kutyát tartott, amely minden alkalommal már messziről ugatni kezdte Feldmesszer Pinkászt, aki emiatt joggal aggodalmaskodott, hogy a kutya egyszer csak bele talál ragadni az ikrájába.

Egyszer, amint sikerült magát beverekednie az udvarba, így szólt Ballagihoz:

— Nagyságos úr, minek tart ilyen hamis kutyát? Legalább kötné meg I

— Nem hamis az, Pinkász, — felelt kötekedve Ballagi, — csak hát tudja, nem igen szereti a zsidószagot ...

No, Feldmesszer Pinkász se maradt adós a válaszszal! Pislogva ennyit mondott:

— Pedig már megszokhatta volna!

Feldmesszer Pinkász arra célzott diszkréten, hogy Ballaginak még zsidó volt az apja. Ballaginak egyébként annyira tetszett az eset, hogy ő maga beszélte el több alkalommal is a kaszinóban széles derültség közt.

(Phillipp Ernő ár. közlése, Budapest.)

*

A kilencvenes években nagy vetélkedés folyt teológusok és jogászok között s ez a versengés átcsapott aztán irodalmi térre is. Nagy diákélet volt az akkor!

1890-ben például egyházi beszédre volt kitűzve a pályadíj — teológusok számára. A jeligés levélkék felbontásakor kiderült, hogy a második díjat *Szilva* Béla másodéves joghallgató nyerte el.

A következő esztendőben megint Szilva Béla joghallgató vitte el a teológusok részére kiírt díjat. Ezúttal azonban az elsőt.

A rákövetkező esztendőben — 1892-ben — ismét kitűzték a díjat. Ismét csak Szilva Béla joghallgató kapta meg s ezúttal is az elsőt. Jobb prédikációt tudott írni a teológusoknál. Harmadízben azonban már csak *Dókus* Gyula világi algondnok szavazatán múlt, hogy kiadták neki a díjat.

Ám a teológusok sem maradtak sokáig adósak a tromffal. Pályatétel gyanánt rövidesen az 1825-iki országgyűlés történetét írták ki, természetesen kizáróan jogászok számára. A díjat ezúttal — a jogászok legnagyobb megrökönyödésére — *Kalassay* Sándor hittanhallgató vitte el. Most Amerikában lelkész.

Szép idők voltak!

(Oláh István dr. közlése, Sátoraljaújhely.)

*

Szeretett jó tanárunkhoz, *Kérészy* István főgimnáziumi igazgatóhoz 1889 májusában bekopogtattam egy postai szállítólevéllel. Délután két óra körül lehetett, hogy rázörgettem az igazgató úrra. A rendtartás értelmében láttamoztatnom kellett a szállítólevelet, mert anélkül nem adták ki a postán a várvavárt „hazai“-t.

— Szabad! — hangzott az igazgatói irodából.

Bemegyek, a direktor úr a díványon fekszik. Elmondom, miért jöttem: csak a pecsétet kell ráütni. De ó fájdalom, a válasz elutasító volt s szószerint így hangzott:

— Most nem érek rá, nyavalyás!

De a következő percben fölkelt s megerősítette.

(Szalay Gyula közlése, Bűdszentmihály.)

*

1890 decemberében egy elemelt kapufélfát cipeltünk a sötétben. Szembejött ránk *Szinyei* Endre professzor úr, akinek Tuberó volt a becézőneve s megszólít:

— Mit visztek, fiuk?

— Tölgyfát, tanár úr — mondtuk egyszerre mindaketten s azzal nyugodtan szuszogtunk tovább a kapu alatt.

A tanár úr ugyanis rövidlátó volt.

(Szalay Gyula közlése, Bűdszentmihály.)

*

Az 1892-ik esztendőben egyik osztálytársam napról napra s hétről hétre a mezőre hívott ki magával, hogy magyarázzam meg neki a geometriát s főként a trapézt. Megtettem minden alkalommal és pedig nagyon szívesen. Ö most főmérnök megszállt helyen, én pedig igazgató-tanitó vagyok Szabolcsban ... De messzire vetett egymástól a sors 1

(Szalay Gyula közlése, Bűdszentmihály.)

*

Kövy Sándor, a tudós sárospataki jogtanár, akinek Csokonai Vitéz Mihály (1795-96) és Kossuth Lajos is (1819-20) hallgatója volt, azt a kijelentést tette Patak azon korabeli büszkeségéről: *Kézy* Mózes főiskolai tanárról, hogy hozzá hasonló latin író és költő nem volt Magyarországon.

Kézy Mózes 1813-1831. volt a pataki kollégiumban a matematika és fizika professzora. Latin-nyelvű verseivel nagy tiszteletet és jó hírnevet szerzett külföldön a magyar nemzetnek. „Csudáivá olvassák — írja róla *Zsarnay* Lajos pataki teológiai tanár, a későbbi püspök — Kézynek munkáit a római nyelv és ízlés méltó bírái a tudós Göttingában s irígylék azon szerencsét, melyet Hazánk

Kézy Mózesben bíra. *Mitscherlich* göttingai egyetemi tanár — folytatta Zsarnay — Kézy „Opuscula poetica“ nevű munkáját a legnagyobb gyönyörűséggel s csudálkozással olvasta s olvasása közt előttem azon vallomást tette, hogy mi magyarok jobban tudunk deákul, mint ők. Csudálkozásra méltó, mennyire tudta a görög s deák classicus írókat. Homér, Virgil s Horátz akármely sorát, első szavai megmondatván, azonnal tovább folytatta.“

Kézy benső barátságban volt *Kazinczy* Ferenccel s híve volt a nyelvújításban. Szinnyei József huszonkét művét (költemények, tankönyvek, halotti beszédek) sorolja föl, melyek legnagyobb része latin nyelvű.

Külföldön már első nagyobb latin nyelvű hegzaméteres verse, a Napoleon és Mária Lujza esküvőjére írt ódája révén, annyira ismeretes volt a híre-nev^ hogy amikor Göttingában 1810-ben bemutatkozott *Heynének,* a klasszika-filológia nagyhírű tanárának, Heyne e szavakkal fogadta:

— Nosco te! (Ismerlek!)

Kézy nemcsak híres poéta, hanem híres fizikai tanszerkészitő is volt. Meghalt Sárospatakon 1831-ben, kolerában.

(Harsányt István közlése, Sárospatak.)

*

Félelmetes tanár volt a maga idejében *Szinyei* Endre, diák-nevén: Tuberó. Fekete pápaszeme ha megcsillant a katedráról a diák felé, akkor már baj volt.

Latint és görögöt tanított.

Egyik latin órán az V-ik osztályban odaszólt a delikvensnek, aki épp a pódiumon izzadt előtte:

— Ragozd el a „sum“ igét!

Az ipse ragozni kezdett:

— Sum, sus, sut . . .

Tuberó szeme gyilkos fényben villant meg s most már ő folytatta:

— Summus, suttis, suttyurunt. . . Most szekundát kapsz, mars be!

S nagy elégtétellel írt be neki egy olyan négyest, akár egy fordított szék.

(Komáromi János közlése, Budapest.)

*

A Sárospataki Diákok Országos Szövetségének egyik havi összejövetelén megjelent *Szinyei* Endre főmérnök is, boldogult emlékezetű Tuberó fia. A vacsorán az történt, hogy a volt diákok általános derültsége közben az egyik résztvevő felköszöntötte Szinyei Endrét azon a címen, hogy annakidején, amikor Patakon szurkoltak még valamennyien, mindig előre megmondta a fiúknak, melyik kap majd az apjától — szekundát . . .

(Marton János közlése, Sárospatak.)

*

Teológus kollokvált *Rohoska* József professzor előtt, aki izagógikát és exegézist adott elő. A szövegben disztikhon jött elő s a kollokváló teológus prózának olvasta. Nem vette észre a metrikus sorokat.

Rohoska megállította:

— Kedves barátom, nem érez ön itt valamit?

Az ifjú beleszagolt a levegőbe s megnyugtatta a tanár urat:

— Semmit se érzek, nagytiszteletű úr.

(Árokháty Béla közlése, Budapest}

*

Egy másik hittanhallgató szintén *Rohoska* előtt kollokvált görögből. Kissé nehéznyelvű volt ez az Erdélyből feljött ifjú. A szövegben előfordult a „planő“ ige, melynek jelentése: „bolyongok“.

Rohoska megkérdezte:

— Fiatal barátom, tudja, mit jelent ez a szó?

A teológus törni kezdi a fejét, de minden hallható eredmény nélkül.

Rohoska segíteni akart rajta:

— Nem ismeri ezt a szót: „planéta“?

Felragyogott erre a fiatal ember arca:

— Tudom már, tudom! Az, amit a papagáj kihúz!

(Árokháty Béla közlése, Budapest.)

*

K. Ö. híres mulató jogász volt Patakon a kilencvenes években. Egy mulatozás után többekkel együtt betért a „Kutyakaparó“-ba, amely Petrahó felé volt az országút szélén. Mivel kitűnő lacipecsenyét kínált a csapiáros, rendelt egy adaggal. A gazda azonban, miközben hozta a lacipecsenyét, leöntötte a vadgalambszínű új nadrágját.

K. Ö. elszörnyedt, de a csapiáros megvigasztalta:

— Sebaj!Van még zsír a konyhában!

K. Ö.-t egyébként „Máduró“-nak hívták, a hasonlónevű szivarfaj után.

Egyszer ugyanis Zoltán-nap volt *Kun* Zoltán főiskolai orvosnál. A megjelentek közt ott volt K. Ö. joghallgató is. Egy alkalmas pillanatban belemarkolt a máduró-szivarba s jól megtömte vele a szmokingja zsebét. Táncközben oly kedve kerekedett aztán, hogy markával a földet csapkodta, ám ahogy lehajolt, egymásután kezdtek potyogni a szivarok. A mádurók.

így lett ő maga is Máduró.

(Oláh István dr. közlése, Sátoraljaújhely.)

*

Volt Patakon egy suszter, *Mizsák* Péter, aki úgy félt már a szeptembertől, mint az ördögtől. A beszállingozó mendurok ugyanis megálltak olyankor a boltja előtt s karban énekelték, de szótagolva:

Mi-zsák Pé-ter
Susz-ter mes-ter
Bi-zo-nyit-ja
Min-den em-ber.

Hogy miért volt szükség erre a bizonyításra, mikor egy jókora cipő meg egy ormótlan csizma képe fityegett a bolt előtt, azt senkisem tudta volna megmondani.

(Gulyás József közlése, Sárospatak.)

*

Csokonait 1795 június 20-án, amikor már jóliírű költő volt, az iskolai törvényekbe ütköző magaviseleté miatt kitiltották a debreceni Kollégiumból. Erre az 1795—96-ik iskolai esztendőre Sárospatakra jött át.

Hogy a Kollégiumban lakott-e avagy a városban és kinél, azt eddig nem sikerült megállapítanom. De valószínűbb, hogy a városban. Neve a subscriptionális anyakönyvben nem fordul elő, nyilván vagy azért, mert már Debrecenben viselt publicus praeceptori tisztséget, vagy még inkább azért, hogy teljes szabadságát és függetlenségét a főiskolával szemben is megőrizze.

Főiskolánkban, ahol Csokonai idejében a diákok száma meghaladta az 1600-at, a debreceni tógátus-diákból és publicus praeceptorból lett non-togatus, azaz világi pályára készülő ifjút meleg érdeklődéssel, szíves szeretettel fogadták s költői híre révén legott közfigyelem és tisztelet tárgya lett.

Egyik joghallgatótársától és barátjától: bizáki *Puky* Istvántól igen érdekes följegyzés maradt reánk, amely egész terjedelmében így hangzik:

„1795 Esztendőben a Magyar Törvény tanulása kedvéért bé menvén S. Patakra — megkértem Correpetitor társamnak (t. i. Csokonait). De Természetes, szabad gondolkodása, a Haza törvénye szövevényeivel meg nem egyezhetett, ezért is kevéssé gyakorolta a közönséges letzkéket, ámbár magános szorgalmatossága által annyira vitte mégis, hogy mikor több tanuló társaimmal, némelly törvényes kérdések felett tanakodtunk, csudáltuk, miilyen nyomósan fejtegette. Leginkább Hazánk törvényének ezen tzikkelye: Ha a méneses Lovak a 50 számot meg nem haladják, egyenlően osztatnak fel az Özvegy és gyermekek közt; ha pedig több

számból állanak, csak a gyermekeket illetik, annyira ellenkezett gondolkozásával, hogy többé a Magyar Törvény tanulására reá nem bírhattuk.

A Barátok választásában vigyázó — az azokkal való társalkodásban nyiltszivü s a mibe hasznokra lehetett, mind maga, mind mások munkálkodása által örömest tellyesitette. A Másokkal való társalkodásban nyájas, tréfás, és sok olvasásai mellett szerzett tudománya által, elmés beszélgetései annyira magához édesgették az azon időben törvényt tanuló Ifjakat, hogy a tanú lástól üress órák egyedül az vélle való társalkodásnak szenteltettek. Ezen Ifiui vig és szabad társalkodás és a Hegyalljai kellemetes vidék oily tüzet és kedvet adtak Poétái képzelődéseinek, hogy a mint gyakran emlegette, ezentúl is azon időben készült Darabjai voltak előtte legkedvesebbek.

Nagy gyönyörűségét érzette abban, ha valakiben a tudományokhoz való hajlandóságot tapasztalt s kiváltképpen szerette az egyenes és tiszta gondolkodású Felebarátjait. Valamint a Vallás színe alatt mások romlásokra törekedő emberek természete ellen voltak. A Hit dolgaiban való külömböző gondolkodás előtte a társalkodásban legkissebb változást sem szerezhetett; egyedül a kevély és Fanaticus ember volt az, akinek társaságát úgy kerülte, hogy tulajdon szavaival éljek, mint az ördög a tömjént. Még a meg élemedett emberek is annyira szerették, hogy a vélle való beszélgetést keresve keresték Mert tisztelettel viseltetett idejekliez, — véllek nem ellenkezett gondolkozások különösségeikért és természetek nehézségeit a megháborittafások idejekor csendességgel és nyájas beszélgetésekkel mérsékletté."

(Harsányt István közlése, Sárospatak.)

*

Csokonai az évvégi vizsgálatokat be sem várva, búcsút vett barátaitól s július 12-ikén eltávozott Patakról. Távozása előtt bizonyítványt kért *Kövy* professzortól. Kövy 1796 július 12-én kelt latinnyelvű bizonyítványa magyar fordításban így hangzik:

„Alólírott ezennel hitelesen bizonyítom, hogy az igen jeles és igen kiváló Csokonai Vitéz Mihály úr nálunk a magyar jogot meg kezdte ugyan tanulni, de a német nyelv tanulása és teljes elsajátítása céljából s ha alkalma kínálkozik, jogi gyakorlatokra, Lőcsére, oly elhatározással távozott, hogy onnan félbehagyott tanulmányainak folytatására hozzánk rövidesen vissza fog jönni. Egyébiránt az alatt az idő alatt, míg nálunk időzött, magát úgy viselte, hogy méltóvá lett rá, hogy a legjelesebbek közé számítsuk és mindenkinek ajánljuk. Kelt Sárospatakon, 1796 július 12. Kövy Sándor, a magyar jog rendes professzora.“

(Harsányt István közlése, Sárospatak.)

*

Cziczut, az ócska boltost mindenki ismeri, ha egyébről nem, hát veres képéről meg a veres szakálláról. Van egy öreg Cziczu s van egy sereg fia. Ezek a kis Cziczuk. Cziczu emberemlékezet óta ádáz, de annál kilátástalanabb harcokat vív a mendúrokkal. Ez a történet is odatartozik.

A mendikánsok megint elemeitek egyszer Cziczutól. Nem először és nem utoljára. Cziczu panaszra ment *Rácz* Lajos akkori igazgatóhoz s mivel meg tudta nevezni a delikvenseket, a tettesek nagyon kikaptak az igazgató úrtól

Erre összeesküdtek a mendúrok Cziczu ellen.

Fogták magukat, valami húszán kimentek a mezőre s fogtak vagy kétszáz egeret. Minden mendúr egérre) megrakodva tért vissza, aztán úgy, amint voltak, benyomúltak a Cziczu boltjába s mialatt az egyik ádáz mendúr drámacigarettát kért, a többi „állás“ ba helyezkedett. Cziczu hátrafordúlt a cigarettás-skatulya után: csak ezt várták a mendúrok. Abban a pillanatban kiengedték az egereket s aztán usgyé, kifelé!

Cziczu majdnem megbolondúlt, mikor a sok egeret látta. Azután ő is kiugrott az ajtón, hogy a mendúrok után vesse magát. De azoknak is volt eszük s húszfelé szaladtak húszán.

Így hát csak megállt az ajtóban s fenyegetőzni kezdett annyi dühvel, hogy reszketett a szakálla.

Az egereket máig sem tudta kipusztítani.

(Tudja Géza közlése, Ricse.)

*

Három diák találkozott össze valamikor régen egy öreg tiszteletesnél: egy pápai, egy debreceni, meg egy pataki.

Ebédnél a tiszteletes úr ült az asztalfőn, mellette balról a pápai, jobbról a debreceni diák, szemközt pedig — az asztal túlsó végén — a pataki.

Ebéd után pipára gyújtottak mind a négyen. Pipázgatás közben a tiszteletes úr odafordul a pápaihoz:

— Aztán hányad éves öcsémuram?

— Én bizony volnék már másodéves — tiszteletes uram — felelt nem minden kevélység nélkül a pápai diák.

Most a debrecenire nézett a tiszteletes úr:

— Hát öcsémuram?

— Én harmadéves — pöffentett a pipán a debreceni.

A tiszteletes úr az asztal túlsó vége felé bökött, a patakinak:

— Hát öcsémuram?

A pataki diák nagy bodort eresztett ki a pipájából s úgy félvállról vetette oda:

— Mint azok ketten együttvéve.

A tiszteletes urat bántotta kissé ez a nagy fölény s gúnyosan vágott vissza:

— Aztán tud-e annyit, mint ezek ketten együttvéve?

— Mint kendtek hárman! — volt a flegmatikus válasz.

(Komáromy János közlése, Budapest.)

*

Kollokviumi órán történt.

— Meg tudná-e mondani, kedves öcsém — adta föl a kérdést a professzor úr — hogy a négyezer ember között, akiket Jézus hét kenyérrel és néhány hallal megelégített, voltak-e magyarok?

A kollokvens nagyot néz s nehezen annyit nyög:

— Valószínűen nem voltak . . .

— No és miért nem voltak? firtatja a tanár úr.

Mély hallgatás.

— Azért öcsém, mertha ott magyarok is vannak, bort is kértek volna.

(Sárospataki Ifjúsági Közlöny.)

*

Kövy professzor nem szerette, ha feltűnően öltözködtek a hallgatói. Egy alkalommal látja, hogy egyik studensének nyakában szintén az akkor divatbajött merevszárnyú gallér éktelenkedik. Indignálódva szólt rá:

— Domine Madzag, ki van a — gallérja.

(Sárospataki Ifjúsági Közlöny)

*

A Kollégium kistornyában rég elcsengették már az utolsó órát, de tudós *Kövy* belemelegedvén a témába, nem vett tudomást az immár percek óta bekövetkezett szüreti vakációról, hanem fáradhatatlanul perorált. A jogászifjúság először köhécseléssel s feszengéssel, majd lábcsuszkolással és könyvcsapkodással igyekezett saját jogaira figyelmeztetni a professzor urat, amire Kövy egyszerre közepén szakította meg a mondatot, fogta jegyzeteit s bosszúsan otthagyta a türelmetlen múzsafiakat.

A vakáció utáni első előadáson azonbau újra fölvette az elejtett fonalat, kezdvén a prelekciót eképpen:

— ... pedig a Fekete-família igen gazdag és előkelő família volt.

(Sárospataki Ifjúsági Közlöny.)

*

Görög fordítás közben a nyelvtani alakokat firtató tanár az előforduló „ebalon“-ról is meg találta kérdezni, melyik alak lehet? Az ipse, aki éppen felelt, a nehéz kérdés megoldására a szomszédsághoz folyamodott s nemcsak gyönge rúgással élt, hanem a foga közül kieresztett ezzel a biztatással is:

— Súgd, a Krisztusát!

A tanár, ki a halk biztatásnak csak a keményebb végét hallotta meg, jóakarattal biztatta a gyereket;

— Az, az, öcsém: második aurisztusz . . .

(Makláry Pap Miklós közlése, Sárospatak.)

*

A „Magyarság“ 1925 november 8-íki számában egy levelet közöl, amelyet *Beöthy* Zsolt irt valamikor Kossuth Lajosnál Turinban tett látogatásáról. E levélben Beöthy azt mondja, hogy amikor Kossuthtal a hazai közigazgatásról beszélgetett, a kormányzó örömmel hallotta tőle a hazai ifjúság, de különösen a pataki diákság dicséretét. A levél e része így hangzik:

„Hosszan beszélgettünk közművelődési viszonyainkról. Már itt boldogan hallgattam, mikor a nemzeti irány szükségességéről, a külföldre való szünetlen hivatkozás tévedéseiről, a nemzeti tudományok fontosságáról, mintegy az én szívem érzéseit fejezte ki a maga szellemének csodálatos szabatosságával és világosságával. Kérdezősködött a közoktatásügy vezetőiről s uralkodó eszméiről. Egész nekiderült, mikor dicsértem előtte fiatalságunkat s *különösen a patakit.* Valamikor ő is pataki diák volt. Elmondott egy adomát akkori életéből: hogyan felelt meg a hires Kövynek egy olyan kérdésére, melyet nem tanított. Kivonta belőle a következtetést, hogy: bárha a mai fiatalság az önképzés ösztönében sem maradna a régi mögött.‘‘

Kossuth tudvalően Patakon végezte jogi tanulmányait, mint Kövy Sándor tanítványa. Beöthy Zsolt pedig, nem volt ugyan pataki diák, csak kétízben fordúlt meg Patakon, mint kormánybiztos s mégis az

egész ország ifjúsága között a patakit tartja dícséretreméltónak az ország kormányzója előtt. Ez a levél minden pataki diáknak büszkesége lehet. Nem rólunk szólt ugyan, már nem is diákok azok, akikről szólhatott a dicséret és mégis mindnyájan örülünk neki. Az emberi testről mondják, hogy minden hét évben megváltozik: a pataki iskola tanítványai is kicserélődnek tiz vagy tizenkét évenként, de a lélek és szellem ugyanaz. Milyen jól esik ilyet hallanunk most, amikor testvér-főiskoláink úgy tekintenek ránk, mint egy szépmultú, de most haldokló intézményre. Tudjuk, hogy olyan a sorsunk, mint hazánké: csbnkák és szegények vagyunk. De akinek ilyen múltja van, az nem halhat meg!

(Sárospataki Ifjúsági Közlöny.)

*

Lónyay gróf egyik fia érettségi bizonyítványt kapott a pataki Kollégiumban. Mivel valami ok miatt nagyon epés kedvében volt, nem távozhatott anélkül, hogy oda ne szóljon *Kun* Pál főgimnáziumi igazgatónak:

— Igazgató úr, kérnék érettségi bizonyítványt a lovam számára is. Megfizetem.

Kun Pál se maradt adósa:

— Bocsánat, ifjú gróf, érettségi bizonyítványt pénzért csak szamaraknak szokás adni.

(Kiss Béla közlése, Sárospatak.)

*

Kollokvium alkalmával nyaggatják a verejtékező delikvenst:

— Miért Atya, Fiú, Szentlélek? S miért nem Szent-Atya, Szent-Fiú, Szent-lélek?

A teológus nyomban kivágta a feleletet:

— Azért kéremalássan. mert a legációk névtárában: Bűd, Pere, Szentandrás ... és nem Szent-Büd, Szent-Pere, Szent-András . . .

(Sárospataki Ifjúsági Közlöny.)

*

Megemlékeztünk már róla, hogy Csokonai pataki diák is volt egy esztendeig.

Eltávozása után nemcsak a tanárikar és a tanuló-ifjúság ápolta híven az emlékezetét s gyönyörködött szellemes verseiben, hanem még a főiskola néma falai is Csokonai-mondásokat hirdettek. Versei ott voltak a főiskolai korcsma falán is . . .

Mert tudni kell, hogy az Alma Maternek, mint kúriának, bor- és húsárulási joga volt 1847-ig. Minda kettő bő jövedelemforrás azokban az időkben. Az újkor azonban átlátta, hogy iskolában bort árúlni illetlen s ezért 1847 ben a főiskola mind a bor, mind a húsmérés jogát eladta a városnak 4000 pengő forintért.

Az elmúlt század legelső éveiben persze állt még a főiskolai korcsma (prebitoriaj azon a helyen, ahol később a főiskolai nyomda volt. E korcsma falára Csokonai „A búkergető“ című versének következő sorai voltak felírva:

Ha szíhatok borocskát,
A gondjaim csúcsainak . . .
Hej vizivók! be sűrű
Pocsolyába foly világtok!

Másik falán ugyané vers következő sorai ékeskedtek:

Kancsót fiúk! veszendő
Az élet és elölünk
Mint egy palack bor elfogy.

A harmadik falon meg e Csokonai-idézettel kapcsolatos szavakat lehetett olvasni:

Igyunk! amott mondják: „veszendő az élet.“

Főiskolánk könyvtárában őrizzük Csokonainak Kazinczy Ferenchez 1803 február 20-ikán írott eredeti levelét, amelyben Dajka Gábor költeményeit bírálja és amelyet Erdélyi János jegyzetekkel látott el.

(Harsányt István közlése, Sárospatak)

A XVII. század második felében Sárospatakon nemcsak írásban, nyomtatott művekben vitáztak egymással a római katholikus és a református egyház tudós férfiai, hanem élőszóval is a nagy nyilvánosság előtt.

Az első, élőszóval való nyilvános vitatkozás 1663 ban folyt le *Sámbár* Mátyás várbeli jezsuita és *Pósaházi* János főiskolai tanár között. E vitáról Pósaházi a „Görcsös bot ama délceges fekete Bonanusnak a hátára“ című, Sárospatakon 1668-ban megjelent és Sámbár ellen készített vitairatában számol be.

E szerint Pósaházi a Kollégium kapujában állott s beszélgetett a tanítványaival, amikor Sámbár a hozzátartozóival a temető felől közeledett feléjök. „Mi sem mentünk bé a Schoiába elöltök, — írja Pósaházi, — sőt Sámbár uramnak, mint akkoron Patakon új embernek tisztességet akarván tenni, a portából küllyebb menvén, kezét fogtuk s köszöntöttük. És mikor ott egy ideig vitatkoztunk, megkondíták a várban a harangokat s mondta Sámbár: Minékünk vecsernyére kell mennünk.“

A Kollégium kapuja előtt „egy ideig“ folyt vitatkozást tehát „a Sámbár harangjának megszólalása“ szakasztottá félbe.

Sámbárnak Pósaházival történt emez 1663-iki vitájáról *Czeglédi* István, a hires kassai református pap is megemlékszik „Egy veres tromfosdit játszó sandal barátomnak játék-elvesztéseért való megpiricskeltelése“ című, 1666 ban Kassán megjelent s *Kiss* Imre jezsuita ellen írott művében, eképpen:

„Mikor Sámbár a pataki kis kapuban Pósaházi urammal disputáit volna, Sámbár Pósaházinak minden argumentuma után megvallja vala, hogy Pósaházi valóban jó filozófus, mert jó argumentumokat tészen; utána vetvén ezeket: „Kutya legyek, Pósaházi János, ha nem szeretlek!“

E nyilvános vitatkozás alkalmával nagy közönség sereglett a Kollégium elé. Czeglédi azt írja, hogy a „vetélkedéskor“ egy pontnál „nagy kacagással nevetett a sokaság. *(Harsányt István közlése, Sárospatak.)*

*

1876-ban töltöttem életem első napját Sárospatakon, amikor *Radácsi* György és *Makláry* Pap Miklós professzor urak a gimnáziumi 1. osztályból vizsgáztattak meg, mint magántanulót.

A diákélet sajátos intézményeivel akkor kezdtem megismerkedni, amikor első nevelőmet, a későbbi miskolci tudós tanárt, *Kovács* Lajost kórus elnökké választották s engemet is elvitt az introitusára. Most is fülemben cseng a *Margittay* Józsi pompás tenorja és a *Perecz* Samu meleg baritonja. A nagy diákok pajtási kedvessége hamar eloszlatta félénk tartózkodásomat. Ennek az introitusnak köszönhetem, hogy hatod-heted gimnazista koromban sok időt tölthettem az akadémisták: a jogászok és teológusok között s részese lettem nemcsak tréfáiknak, de filozófiai, történelmi, irodalmi és jogi vitáiknak is. Ugyancsak a nevelőm vitt el a karácsonyi elekcióra, ami hajnal hat órakor volt a tornacsarnokban. Sok nagy diák álmatlanúl, borközi hangulatban jött meg a nagy esemény színhelyére, a kisdiákok pedig az „elekció!“ ordítástól rekedten.

A szénior, magas, feketebajuszos, markánsarcú fiatalember olvasta az ünnepválasztó diákok névsorát. Első diák legtöbbször a cantus praeses volt karácsonykor s Kassát kapta legációnak, ami pontosan kilencven forintot jelentett. Rimaszombat volt a második legáció. Nem tudom már, *Csontos* vagy *Vargha* Gábor volt-e a név, amelynek elhangzása után csatakiáltásként hangzott föl:

— Kapta!

Azután hirtelen csend lett. *Csillik* Balázs negyedéves teológus az asztalra állt s kicsit támolyogva, borízű hangon szavalta el a következő rövid poémát:

Szálka Pecek kongat,
Reszket Rimaszombat,
Ordítnak az i-ák,
Megyen Gábor diák!

(.Németh József dr. közlése, Budapest.)

*

Két zsidó osztálytársam volt. Az egyik egy szegény, fuvarosféle embernek a fia, *Farkas* Józsefnek hívták. Nem volt abban semmi nyoma a zsidónak. Sem az arcán, sem a beszédében. A másik *Goldberger* Náci volt, egy szabónak a fia. Ez a „Propria laus sordet“ ismert latin mondást így fordította le:

„Az ündicséret bödös.“

(Németh József dr. közlése, Budapest.)

*

Mindig emlékezni fogok *Búza* Jánosra, a természetrajz néhai kiváló tanárára. Felejthetetlen benyomással volt rám a következő eljárása:

Abban az időben szokás volt, hogy a diákok ajándékot adtak az osztálytanáruk nevenapjára. (Ilyenkor a többi tanár nem is jött az órájára.) Gallyal, virággal díszített teremben vártuk Búza bácsit, szép ezüst tárgyakkal.

Búza János belépett az osztályba és mielőtt az ajándékok átadására került volna sor, így szólt:

— Köszönöm a jószándékot, de az ajándékot nem fogadom el. Patak a szegények iskolája s ilyesmire a szülőknek nincsen pénze. A tanulóknak még kevésbbé. Ez legyen az utolsó ilyen eset!

S azzal magyarázni kezdett.

(Németh József dr. közlése, Budapest.)

*

Gimnáziumi tanáraim közül a *Zsindely* István emléke maradt meg bennem a legélénkebben. „Vén szürke[11] volt a neve ennek az eleven mozgású, rövid és szabatos beszédű, átható tekintetű férfiúnak, aki talán a legerősebben tudta lekötni az ifjúság figyelmét és fantáziáját.

A tanítás mellett kezelte a saját gazdaságát, mint a Gazdasági Válaszmány elnöke intézője volt a főiskola anyagi ügyeinek s azonfelül a legpontosabb, leggondosabb professzor, aki minden tanítványát ismerte. Tanítási módszere az volt, ami a Zsoldos Benőé:

rávezetni a fiút a gondolkozásra. Tankönyvet sem fizikai, sem matematikai órán nem használt rendszeresen. Jegyeznünk kellett. A fizikai képleteket, matematikai feladatokat a tanítványok közremunkálkodásával irta vagy íratta fel a táblára. Óráin nem lehetett figyelmetlenkedni: éles, szürke szemei folyton keresték a tanítványait. Senkisem tudhatta, mikor riasztja meg valami furcsa kérdéssel.

Legemlékezetesebb számomra a *Séra* Ferenc barátunk esete.

Zsindely éppen egy többismeretlenü egyenletet boncolgatott s valamelyik közbeeső képletnél kiesett az egyik mennyiség, tehát bele kellett hozni a következő levezetési fázisnál. Észrevettük, hogy magyarázás közben a tanár úr gyakran pislant Séra felé. Ez a fiatal férfiú — hetedgimnázisták voltunk akkor — arról volt nevezetes, hogy mozgatni tudta a füleit. El volt merülve a jegyzeteiben és a fülére szállt legyet egy-egy izomrántással riasztotta el. Egyszer csak fölhangzik a Zsindely szava:

— Séra Ferenc, mit is mondott a kábái asszony?

— Hátha innánk! — volt a felelet az osztály nagy derültsége közben.

Zsindely a fejét rázta:

— Nem azt mondta, hanem azt, hogy: „ha nincs benne, legyen benne.“

És — hogy a Séra szavaival éljek — addig „macerálta“ a kábái asszony hibás idézőjét, míg csak ki nem sütötte a hiányzó egyenleti mennyiség behozatalának módját.

(Németh József dr. közlése, Budapest.)

*

Háromhónapos hivatalnoka voltam már a földmívelésügyi minisztériumnak, amikor csoportfőnököm, *Lipthay* István miniszteri tanácsos magához hivott, leültetett és azt kérdezte tőlem:

— Hol végezted iskoláidat?

Megmondtam, hogy túlnyomórészt Patakon.

— Látszik, hogy olyan iskolába jártál — jegyezte meg elgondolkozva — ahol komolyabban szoktattak a kötelességteljesítéshez, mint a pesti jogi fakultáson szokás.

S néhány dicsérő-szóval elbocsátott.

(Németh József dr. közlése, Budapest.)

*

Egy sárospataki diák verses (tréfás) prédikációja a borzalmas emlékű 1674 iki esztendőből:

Egészséggel János pap,
Kezünkben van most a csap,
Hát ne szomorkodjál!
Minden bánatod hadd el,
Régi kedvedet vedd fel,
Velünk vígan lakjál!

Isten hozzád, János pap,
Oda kezünkből a csap,
Siess, takarodjál!
A tógádat bár vedd fel,
Oly levél érkezett el,
Ki Pozsonyba citál . . .

(Harsányt István közlése, Sárospatak.)

*

Kazinczy Ferenc, a magyar irodalom vezére és reformátora tíz évig (1769 — 1779) tanult a sárospataki főiskolában. A „Pályám emlékezetéiben színes, eleven tollal írja le pataki diákéletének nevezetesebb mozzanatait. Itt, ahol egy diák sem tudott németül, megbámulták és tokosnak csúfolták a németül tudó kis Kazincyt.

1770-ben, amidőn II. József császár átutazott Patakon, a vendéglőben — atyja kíséretében — látta az ebédlő császárt. Tanárai közül *Szentgyörgyi* Istvánnak köszönhetett legtöbbet. . . „Nyílt fej. nyílt szív, nyílt lélek ... Az iskolának minden ifjai közt s híva-

tala kezdete ólta én valék az az egy, kit sétálásai alatt maga mellé venni méltóztatott és én éppen sétálásai alatt tanultam legtöbbet . . . Patak, minden fogyatkozások mellett mely fiakat nevelt már akkor is! Mert Pataknak 20.000 kötetnyi bibliothekája van s a könyvek a tanulók szobájába is kiadattak . . .*

Leírja, mint dolgozta ki tizenhat éves korában Magyarország geográfiáját, mint jelent az meg Kassán nyomtatásban (1775), mint osztá. szét az aratási exámen alkalmával a kis könyv példányait társainak, mint szólítá öt elő superintendens *Szilágyi* Sámuel úr Debrecenből (Voltaire „Henrias'-ának fordítója), mint dicsérte meg a zsenge munkát s nyujtá ekként az első irodalmi babért a későbbi nagy írónak. Második műve, Bessenyei György „Die Americaner“ című munkájának fordítása, szintén még pataki diák-korában, 1776-ban látott napvilágot Kassán. Bessenyey szeretettel buzdította s buzdító szavai sokáig viszhangzottak Kazinczy lelkében.

Mint széphalmi író is gyakran ellátogatott később Patakra s a Kollégium tanárai közül *Vályi Nagy* Ferenc, *Sípos* Pál, *Kezy* Mózes és *Majoros* András voltak lelkes tisztelői és követői.

(Rácz Lajos dr. közlése, Sárospatak.)

Bessenyei György, a nagy gárdista, tudvalévően pataki diák volt két testvérével együtt. Olvastam valahol. hogy vállastermetű, pompás étvágyú fiúk voltak s ha jól megéheztek, félvéka galuskát ettek meg hárman. Együltőhelyben.

(Komáromi János közlése, Budapest.)

*

1889-ben tettem érettségit Patakon. Egykori iskolatársaim közül most is élnek még: *Barlhos* Tivadar ny. h. államtitkár, *Nagy* László királyi járásbírósági elnök, *Peterdy* Károly ny. királyi járásbirósági elnök, *Fejes* Ernő törvényszéki tanácselnök, *Phillip* Alfréd ny. igazságügyminiszteri titkár stb . . .

Közvetlenül az érettségi előtt összejöttünk *Nemes* Sándor azóta elhunyt járási főszolgabíró diáklakásán, aki Radácsi György teológiai tanárnál lakott akkoriban s — mit tehettünk volna okosabbat a szóbeli matúra előtt való estén? — elővettük a harminckét-levelü diákbib iát s a ferbli nemes szenvedélyének hódoltunk.

Már éjfél felé járt az idő, — persze kvaterka is volt, — Nemes Sándor felejthetetlen barátom éppen kivágja a tökbandát, amikor se szó, se beszéd, csak betoppan a szobába *Kun* akkori háznagy s a nyomában két kopó (értsd: pedellus), lefoglalja a kasszát s azt mondja nekünk:

— Maguk akarnak holnap szóbeli érettségire menni s így töltik az éjszakát? Nohát én meg fogom mutatni, hogy nem tesznek érettségit holnap! Reggel jelentést teszek az igazgató úrnak . . .

S azzal otthagyott bennünket.

Keletkezett erre riadalom! összeültünk tanácskozni, hogy mitévők legyünk? Mimódon mentsük meg már most az érettségi bizonyítványt?

Végül is abban állapodtunk meg, hogy fölverjük a trafikosokat. összevásárolunk egypár skatulya kubaszivart s még az éjszaka folyamán felajánljuk a háznagy úrnak — deputáció kíséretében.

Úgy is történt. A skatulya szivarokat megkaptuk s jóval éjfélután elindultunk velők a háznagy lakása felé. Fölcsengettük. Lehettünk úgy nyolcan-tizen a küldöttségben.

Szónokunk előadta, hogy kegyelmet kér mindnyájunk számára, mert tettünk a legnagyobb mértékben elítélendő könnyelműségből és meggondolatlanságból eredt. Bizalommal kérjük ennélfogva a háznagy urat, ne jelentsen föl bennünket reggel az igazgató úrnál, mivel egy ilyen lépése pályánkat szakítaná derékban s egyébként is tudjuk hogy a háznagy úr sokkal megértőbb ember, semmint vesztünket óhajtaná. Egyben fogadja el tőlünk szeretetünk és hálánk záloga fejében ezt a csekélységet . . .

E szavaknál egyik társunk magasra emelte a szivarskatulyákat.

A háznagy megpillantva a skatulyákat, sok megértéssel így felelt:

— Ifjú barátim! Nagy szerencséjük, hogy még éjfél után felkerestek, mert reggel már késő lett volna.

Mivel tapasztalom, hogy megbánták, amit tettek, nem jelentem fel önöket. De erről aztán hallgassanak, legalább egy pár évig! A szivarokat pedig megtartom emlékül . . .

Másnap vígan tettük le az érettségit.

(Bajusz József közlése, Sátoraljaújhely)

*

Pataki diákéletünkben két kiváló professzor ragadta meg különösképpen a figyelmünket: *Kun* Pál német tanár és *Zsoldos* Benő latin tanár. Tréfás, szellemes ember az egyik, komoly tudós a másik, aki Thukididesz is lefordította.

Egyik óraszünet alatt szintén a tanári szobában gyülekeztek a professzorok. Újságot olvasott az egyik, élcelödött a másik, valami tanulmányon törte fejét a harmadik, amikor nagy sebbel lobbal benyitott Kun Pál.

Egyszerre többen is kérdezték tőle:

,— Szervusz Pali, mi újság?

Kun Pál észrevette, hogy Zsoldos Benő egy könyvet olvas az egyik sarokban, mély elmerüléssel.

— Hogy mi újság, barátaim? — kiáltott föl lelkendezve. — Fölfedeztem Arany Jánosnak egy eddig ismeretlen költeményét, amely országos szenzációt fog kelteni:

— Tudod könyv nélkül is? Halljuk! Halljuk! — biztatták minden oldalról.

Kun Pál erre az asztalhoz állt s szavalni kezdett harsányan:

A pataki sötét erdőben
Halva találták Zsoldos Benőt. ..

Hosszú, hegyes toll szőrös fülében,
Íme bizonyság Isten előtt:
Csak Thukididesz ölte meg őt!

Nagy kacagás tört ki a szobában. Zsoldos Benő a neve említésénél fölnézett egy félpillanatra a könyvből, aztán — mintha mi sem történt volna — nyugodtan olvasott tovább.

(Bajusz Józsefközlése. Sátoraljaújhely.)

*

Zsoldos Benő túlontúl kényes volt a latin nevek kiejtésére.

Egyik órán kiszólít egy diákot a VIII-ik osztályban s azt mondja neki:

— Olvasd el ezt a szöveget és fordítsd le!

A diák elkezdi:

— Itália ...

Meghallja ezt Zsoldos s rákiált:

— Helyremehetsz!

S egyszerre négy darab szekundát írt be neki a noteszébe.

A diáknak persze fogalma se volt róla, miért intétézték el ilyen hamarosan, de Zsoldos Benő megmagyarázta neki nyomban:

— Azért kergettelek be, mert az nem „Itália[1]·, hanem „1 talia“ ...

Hosszan nyújtotta ki az „i“-t s akkor gyorsan csapta rá: ‚talia“.

(Bajusz József közlése, Sátoraljaújhely.)

*

Zsoldos Benőt nagyon kevesen látták mosolyogni.

Órára jött be május elsején. A táblán ez a vers állt nagy betűkkel:

Ma van május elseje,
Ég a szívünk belseje,
Lelkűnkből e szó tör elő:
Éljen soká Zsoldos Benő!

Zsoldos Benő a táblára meredt ijedten, elolvasta a verset, aztán egyszerre elmosolyodott a pápaszeme mögött. Abban a szempillantásban az egész osztály harsogni kezdett s a padokat csapkodták, míg csak rájuk nem szólt Zsoldos Benő:

— Elég lesz már 1

(Bajusz József közlése. Sájoraljaújhely.)

*

Erdélyi János 1824—1835-ig tanúit Patakon. Itt legkedvesebb tanára *Majoros* András volt, akiről később ezt írja:

„Visszanézve a 20—22 év előtt korra, igen sok másokon kívül, kik írókká lettek, bennem is, ki a magyar irodalmi pályának egyik napszámosa vagyok, ő gyújtotta meg az első lángot, előbb még mint tanítóm a költészeti osztályban, később, mint elnököm a magyar nyelvmívelő társaságban.“

Diáktársai közül a nála két évvel idősebb *Szemere* Bertalannal állt közelebbi barátságban, akinek példája, ösztönzése — mind az idegen nyelvek tanulása, mind az „Ifjú-Egyesület“-ben való munkálkodás terén — elhatározó befolyást gyakorolt reá.

Zsarnay Lajos rektor-professzor a szuperintendens megbízásából 1851 őszén hívta meg a főiskolához filozófiai professzornak s ő, mielőtt eljött volna, *Forster* Rudolfot nyomdavezetőnek ajánlotta a főiskolai nyomdához. Idejövetele előtt, miként hajdan Comenius megkívánta a főiskolai nyomda fölszerelését és üzembehelyezését, Erdélyi is első gondját arra irányozza, hogy egy modern színvonalon álló nyomda és kitűnő nyomdász álljon rendelkezésére, ami mutatja, hogy messzemenő irodalmi tervekkel jött Patakra. S csakugyan, tizenhét éven át gazdag irodalmi munkásságot fejtett ki itten: ez évek alatt lett a magyar filozófia elsőrangú művelője, Hegel önálló tanítványa lett szinte a legelső és legtekintélyesebb kritikus, amellett azonban folytatta a népköltészeti termékek gyűjtését is.

De Erdélyi nemcsak a fővárosi lapoknak és folyóiratoknak volt nagytekintélyű munkatársa, hanem Patakot is az irodalmi élet egyik középpontjává emelte az 1857-ben megindított „Sárospataki Füzetek“-kel s ehhez sikerült megnyernie a magyar irodalom, tudomány és közélet olyan kiválóságait munkatársakul, mint *Imre* Sándor, *Kerkápoly* Károly, *Kiss* Áron, *Ladányi* Gedeon, *Lévay* József, *Molnár* Aladár, *Révész* Imre, *Szász* Béla, *Szász* Károly, *Szél* Farkas, *Szél* Kálmán, *Szilágyi* István, *Szilágyi* Sándor és *Torma* Károly, — a pataki munkatársakról nem is szólva. Csak egyet nem tudott megnyerni, az egyházkerület legnagyobb költőpapját: *Tompa* Mihályt. A két nagy férfiú — a költő és a kritikus — úgylátszik nem igen vonzódott egymáshoz s ezt az idegenkedést csak erősítette a „Sárospataki Füzetednek egy, a gömöri papokra vonatkozó megjegyzése.

Az 1868-iki év aztán véget vetett köztük minden idegenkedésnek: Erdélyi január 23 ikán, Tompa július 30-án átköltözött a halhatatlanságba.

(Rácz Lajos dr. közlése, Sárospatak.)

*

Nehány apróság a régi időkből.

Sárospataki szerzeményű régi dalok a következők:

1. „Ne menj el, gyermekem, Miklós Sámuelem.“ (1759-ben keletkezett Patakon, Miklós Sámuel főiskolai szénior búcsúzásakor. Szerzője: Varannay Mihály tógátus-deák).

2. „Bodrogpartján nevekedett tulipán.“ (Kuruckori dal).

3. „A. pataki piacon egy házba.“ *4.* „A pataki Bodrogparton.“ *5* „Kispatakon csuda esett.“ *6.* „Kispalákon van egy malom.“ 7. „Sok cifra lány van Patakon.“ *8.* „Titkon sírok, más hogy ne lássa.“ *9.* „A bandéros magyar legény aranyalma.“

Fáy András írta a kollégiumi kórusról 1794 táján:

„Ezen cantus vetélkedhetett Európa legjelesebb operai chorusaival is.“

Sárospatakon 1663-ban „Úrnapján a jezsuiták diákokkal a templomtéren nagy arányú és fényes comoediát“ adtak elő, amelyben „különféle masinériák

segítségével még repülő-próféta és angyal is szerepel a műsoron “

Beöthy Zsolt írja Képes Irodalomtörténetében: „Ami az enyedi kollégium volt az erdélyi oláhság közepette, ugyanolyan áttörhetetlen erősség lett Sárospatak az ország északi részében lakó nemzetiségek ellenében.“

Badics Ferencnél olvassuk Fáy Andrásról szóló életrajzában: „Midőn az 1769-iki nemesi fölkelés alkalmával a zempléni inszurgensek fölvonulnak a várba, Fáy itt hallotta először és utoljára a régi tárogatót, melynek oly roppant átható és visító ereje volt, hogy a katholikus templomnál állva, a jókora távolságban fekvő collegium mellől is tisztán hallották.“

Még harsányabban szólhattak a tárogatók a kurucok táborozásakor. Meg van írva, hogy amikor Rákóczi kibontotta libertás zászlait 1703 ban s a kurucok Pataknak kezdtek aláereszkedni Újhely felől, az újhelyi Némakorcsmánál felvisítottak a tárogatók. Patakon is hallotta mindenki.

Pedig a távolság körülbelül kilenc kilométer.

(Harsányt István közlése, Sárospatak.)

*

Hol vannak már azok az idők, amikor boldogemlékezetű diákkoromban — ide-oda harminc évvel ezelőtt — az egyik akkori öregebb pataki diák, (nem tudom, él-e még?) aki — úgy tudom — később mint jónevü orvos járta az élet útjait, bőven ellátott bennünket diákrigmusokkal, melyek a mendikánsok táborában akkortájt vetekedtek talán még a Petőfi verseivel is. Közülök ez az egy ragadt meg legjobban emlékezetemben:

Ádám volt az első ember,
Leggonoszabb víz a tenger,
Egyszer apad, máskor árad,
Tartsd tisztán a pipaszárad!

Az efféle versek gondolatai között a logikai kapcsolat egyenesen megható. Szerzőjük nyilvánvalóan sohasem is gondolt arra, hogy velük esetleg Arany János babéraira pályázzon. De az életbe kilépő embernek mégis csak szolgáltak valamelyes tanulsággal. Mert, ugyebár, a fenti versezet bölcs intelme szerint is hány ember vinné többre az életben, ha állandóan tisztán tartaná — a pipaszárát!

(Zsoldos Benő közlése, Budapest)

*

Jogászkoromban atyám sógoránál, *Emődy* Dániel híres jogtanárnál laktam, *Dökus* Lászlóval, később sátoraljaújhelyi központi főszolgabíróval, akinek apja, *Dókus* József, Zemplénvármegye főispánja volt akkoriban. Egyik jogtanárunk, *Orbán* József, iskolatársa volt Dókus Józsefnek s Józsi bácsi megígérte, hogy legközelebb átjön Patakra, ahol egy füst alatt meglátogatja régi barátját és iskolatársát. Orbán Józsefet is.

Eljött az ígért óra s mi ketten az Orbán József lakására kísértük el Dókus Józsefet.

Orbán József nagy reggelivel várt.

Egymás nyakába borult a két öreg, visszaidézték a rég-letünt kedves időket, megkezdődött a poharazás. Egyszer csak odafordul Orbán Dókushoz:

— Milyen vizet parancsolsz a borhoz édes druszám? Gieshüblit, Polenait, Margitot, Salvatort, Parádit?

— Polenait kérnék — mondta Dókus.

— Jó, jó — vágott vissza Orbán — de csak szóda van I

(Bajusz József közlése, Sátoraljaújhely)

*

Zárthelyi írásbeli dolgozat volt az ötödik osztályban. A téma: „Arany János *Fülemile* című költeményének megjelenítése.“

— Más szóval — folytatta magyarázva a tanár úr — el kell beszélni, mint folyhatott le az egész történet . . .

Persze nem tette hozzá, amit magától-értetődőnek tartott, hogy: prózában! Csak így eshetett aztán, hogy az osztály poétája éppen ezt az alkalmat használta fel géniuszának lobogtatására. Ám óra végéig csak a következő négy sorral tudott elkészülni:

Egy falusi bíróhoz szép vasárnap reggel
Beállít a tornácra vagy két parasztember.
Az egyik ordított, mint megsebzett sakál,
A másik rongyos volt, mint ágrólszakadt madár!

Kár, örök kár, hogy olyan hamar lett vége az órának . . .

(Sárospataki Ifjúsági Közlöny.)

*

Emődy Dánielről, akit *Vay* Miklós báró a régi *Pesti Napló* szerkesztőségéből hozott el Sárospatakra jogtanárnak és aki itt 1891-ben bekövetkezett haláláig dísze volt jogakadémiánknak, ezt írja Petőfi „Üti levelei"-ben:

„Elkísért Váczig Emődy Dániel. Nem tudom: egyszer fogja-e a közönség e sorokat olvasni, vagy . . . egyszer sem; de leírtam e nevet, hogy ahányszor olvassák leveleimet, lássák egyszersmind leghívebb, legönzetlenebb és legtisztább lelkű barátaim egyikének nevét is. Barátja vagyok, mert ő is barátom, de barátja vagyok még inkább azért, mert ő jellem, oly erős jellem, amilyen csak az lehet, kinek a szegénység volt dajkája és nevelője. Urak, tiszteljétek az ilyen embereket, kik kenyeret esznek, bár kalácsot ehetnének'"

Jókai „Életemből" című művében Emődyt a márciusi ifjak közt, mint a „közvélemény asztalá" nak egyik tagját említi, az önmagáról szóló művében pedig az „Életképek" segédszerkesztőjének tünteti őt fel, aki Petőfit lebeszélni igyekezett a Vörösmarty ellen intézett költemény közzétételétől.

Az öreg tiszttárs maga beszélte egyszer nekem,

hogy Dembinszky! 1848-ben, amikor Debrecenbe érkezett, ő fogadta francia üdvözlő-beszéddel.

Mi, régibb emberek, azt is hallottuk róla, hogy előadásaiban — mint a magyar magánjog tanára — oly részleteket is ösmertetett hallgatói előtt, amelyek még csak országbírói értekezleten voltak megvitatás tárgyai, vagy legföljebb törvénytervezet alakjában láttak napvilágot. Ilyenformán hallgatói ismerték ezeket a dolgokat is és megtörtént nem-egyszer, hogy az ügyvédi vizsgálaton (arra való tekintettel, hogy ajelöltek Patakon hallották ezeket Emődytől) volt hallgatóitól kérdezték is az errevonatkozó dolgokat.

(Rácz Lajos dr. közlése, Sárospatak.)

*

Zsoldos Benő, a néhai tudós latintanár a klasszikusokhoz méltóan mindig választékosán fejezte ki magát. Egyik órán a hátulsó padokban rendetlenkedő diákok annyira kihozták sodrából a különben nyugodt természetű tanárt, hogy így fakadt ki nagy zordonan:

— Alább-valók-vagytok a-kint uga-tó ku-tyáknál !

Skandálva!

(Haury József dr. közlése, Budapest.)

*

Derda István apóra, az egykori pakkhordó szamarasemberre már csak a nagyon régi diákok emlékeznek. Pedig valamikor mindenki ismerte a habókás öreg két szürke szamarát s kordéját, melyen csomagokat fuvarozgatott az állomásról.

Sokat tréfálgattak vele a diákok.

Egyszer egy jókedvű diákcsoportból, amint mellettük kocogott csöndesen az öreg, odaszólt feléje valamelyik:

— Hova megy kend, szamarak apja?

— Az állomásra, édes fiaim, — felelt szerényen Derda.

(Sárospataki Ifjúsági Közlöny.)

*

Egy már följegyzett anekdota, más változatban.

Egy tavaszon a szokásos vetélkedés folyt jogászok és teológusok között, amelynek vége minden esetben egy-egy jóizü tréfa lett. A „hitészek ‘ komoly fekete pincsben jártak, a jogászok pedig puha kalapot viseltek, vagy pedig kalap nélkül jártak Úgy jogászosan.

A jogászok, hogy megbosszantsák a „fekete gárdáit, vettek egy vadonatúj keménykalapot s beható tárgyalásokba bocsátkozva az öreg Derdával, fel is pénzelték valamire, aminek eredménye gyanánt másnap, mikor legtöbben álldogáltak a Kollégium előtt, a „Pletykadomb“-on, Derda a fején egy hamisítatlan hitészpinccsel baktatott el szamaras-talyigájával az utcán.

Persze volt harsogás a jogászok között. Egyikük, hogy minél sikerültebb legyen a tréfa, oda is szólt neki:

— Hát a másik két szamár fejére mért nem tett pincset, öreg?

— Mert azok jogászok, — válaszolt nagy flegmával.

(Sárospataki Ifjúsági Közlöny.)

*

A régi szuplikáns-világban valamelyik földesúrnál összetalálkozott egy debreceni, egy pápai meg egy pataki diák.

Jókedélyü ember volt a pátrónus, aki ebédre is megínviiália a három múzsafit s nem késlekedett elhinteni köztük a versengés magvát. Vett ugyanis egy főtt tojást s kijelentette előttük, hogy aki a legtalálóbb bibliai citátumot alkalmazza a tojásra, azé lesz nemcsak a tojás, hanem ráadásul egy — körmöci arany is

A debreceni nyomban kézbekapta a tojást s héját megtörve, ráolvasta kegyesen:

— Megtörlek téged, mint az asszonynak magva a kígyó fejét . . .

— Jól van, amice — dicsérte a házigazda, — de adja csak át a pápai kollégának, hátha az is tud mondani rá valamit.

A pápai szuplikáns tudott is. A megtisztított tojást sóval hintette meg e szavak kíséretében:

— Megsózlak téged a földnek savával.

— No, pataki, — szólt a házigazda, — most te is mutasd meg, mit tudsz!

A pataki se mondatta magának kétszer, hanem a pápai diáktól átvéve a tojást, ennyit mondott:

— Menj bé a te uradnak örömébe!

S azzal lenyelte a tojást.

(Sárospataki Ifjúsági Közlöny.)

*

Háborús történet.

A hadapródjelőlt nagyobb félelemmel ment neki a hadiérettségnek, mint Gorlicénél az orosz sáncnak. Pedig biztatták eleget:

— Ne félj semmit! Az a fő, hogy mindig beszéljen az ember!

Hát beszélt is. Kazinczy életrajzából például ilyenforma feleletet adott:

— Kazinczy már meghalt. Nem él, mertha élne, most is itt volna közöttünk, de minthogy nincs közöttünk, ez is egyik bizonyíték arra nézve, hogy már nem él.

Következett erre a mentőkérdés: Kölcsey. Valamivel jobban ment. Egyszer csak megszólította a kormányképviselő:

— Bizonyára olvasott róla, hogy félszemű volt a nagy költő. Meg tudná-e mondani, hogy vesztette el az egyik szemét?

B. hadapród cseppet sem jött zavarba:

— Valószínűen verekedésben ütötték ki.

(Sárospataki Ifjúsági Közlöny.)

*

A gyorsírást már korábban, a hetvenes évek első felében is tanították Patakon, de az én (1876-tól kezdődő) diákkoromban, majd tanárkoromban itt uralkodott gyorsírási ismeret *Vass* Mihálynak, a mai nagyhírű

gégényi református lelkésznek föllépésével indul meg, aki 1877 őszén — mint elsőéves teológus — gyorsírási tanfolyamot nyitott kezdők számára, mely aztán nehány év múlva a Gyorsíró-Egylet alakulására vezetett. Én is tőle tanultam a gyorsírás elemeit s aztán — mint heted- s nyolcadosztályú tanuló -- az Egylet körében sajátítottam el a vitagyorsírást, úgy, hogy első éves teológus koromban már játszi könnyűséggel jegyeztem az *Orbán* József világtörténeti és *Szinyei* Gerzson magyar irodalomtörténeti előadásait.

Történt, hogy 1884 február 27-ikén meghalt *Hegedűs* László országgyűlési képviselő, a főiskola világi gondnoka s a kollégium udvaráról temették el március 2-ikán. Híre jött, hogy a temetésen a képviselői küldöttség egy tagja is beszédet fog mondani. Mi hárman, kik a vitaírás művelői voltunk: *Szabó* Aladár (később apagyi lelkész), *Tóth* Lajos (később szürthei lelkész) és én elhatároztuk, hogy lesztenografáljuk a beszédet. S csakugyan, *Kun* Bertalan püspök gyászimája után előlépett *Herman* Ottó függetlenségi képviselő, a nagyhírű természettudós és hosszabb búcsúbeszédet mondott, mi pedig versenyt írtunk utána, egy-egy diáktársunk hátára fektetett papírlapon. Másnap a beszédet áttettük folyóírásba s így közölte azt a „Sárospataki Lapok“ március 10-iki száma A beszédet Herman Ottó is közzéadta pár nap múlva az „Egyetértés“-ben, de a mi szövegünk hívebb volt, mint az „Egyetértés“- é. Az eltérés onnan származott, hogy a szónok előadás közben itt ott más szavakkal mondta az előre megírt beszéd szövegét.

Másfélévvel később, 1885 szeptember végén, a Sajószentpéteren tartott híres egyházkerületi gyűlésen — m'ntegy két óra hosszáig — már magam jegyeztem az összes szónoki beszédeket.

(Rácz Lajos dr. közlése, Sárospatak)

*

Amikor 1782-ben a csehországi református papságra vállalkozott sárospataki végzett tógátus diákok

elindultak nagy útjokra, Losoncon megbetegedett közűlök *Szalay* József Éppen Losoncon tartózkodott akkor a vitézeivel *László* Pál hires kálvinista magyar s tisztes öreg kapitány, aki igen nagyra becsülte a cseh papságra készülő ifjak önfeláldozását. Ez a derék kapitány többször meglátogatta a betegen fekvő Szalayt s csüggedéseiben így biztatta:

— Ne félj fiam, Szalay! Csak te higyj a Jézus Krisztusban és bort igyál! Istenuccse, meggyógyulsz!

(Harsányt István közlése, Sárospatak.)

*

Bessenyei György, akinek írói működése új korszakot nyit meg a magyar irodalom történetében, 1755—1759-ig, tehát öt évig volt a pataki kollégium növendéke. „A Holmi[1]" című 1779 ben Bécsben megjelent könyvében ezeket írja a pataki diákokról:

„Erkölcsökre nézve vedd fel Magyarországba a Reformátusok *Pataki* (és Debretzeni) oskolájokat, csudát fogsz bennek találni. Annyi ifjúságot meg tudnak együtt tartani. Három száz nőtelen legénynél, kiket deákoknak neveznek, több lakik egyik oskolába együtt, kiknek ídejeket tizenhét esztendőiül fogva számlálhatod húszig, harminczig, negyvenig. A gyermekeket hét, nyolcz, kilencz esztendőnél kezdve veheted tizenhétig, húszig. Ezek ezer számokat meghaladván sokaságokra nézve, mind egymás közt laknak, tanulnak, élnek, esznek, isznak, hálnak.

Hiszed-é ha mondom, hogy köztök forogván nyolcz esztendős koromtul fogva (ekkor iratkozott be a pataki kollégiumba! *H. 1)* soha életemben semminemű fertelmességről nállok még tsak nem is hallottam. A menynyin voltunk a *Pataki Collegiumban* kicsinyek, nagyok, azon ocsmányságoknak Sodomiáknak még csak neveiket sem tudtuk, mellyeket külső országokon sok helyen mások mint mesterséget úgy űztek."

(Harsányt István közlése, Sárospatak.)

Kövy Sándor, a híres jogtanár idejében Patakon „Páncél Vármegye“ névvel önképzőkört alakítottak a jogászok s tanárjuk utasítása szerint megyegyűlési tárgyalásokban gyakorolták magukat, úgy, hogy mire elhagyták az iskolát, mint ügyes praktikus jogászok léptek ki az életbe.

Az országos hírű jogtanárt nemcsak a szomszédos, de a távoleső megyékből, sőt még a Bácskaságból is sokan fölkeresték, mert Sárospatakon volt akkoriban a legnépesebb s a legjobbhírű jogakadémia. Kövynek tudvalévően tanítványa volt *Kossuth* Lajos is.

Kossuthot eleven eszéért, megnyerő barátságáért felette szerették a jogásztársai. Indítványára egyszer vele együtt többen kirándultak Sátoraljaújhelyre, valami báli mulatságba. No, volt aztán hadd-el-hadd! (Kossuth Lajos maga egészen más okot hoz fel előzően közölt megemlékezésében. *A szerk.)* A szigorú tanár másnap kérdőre vonta az óramulasztókat. Az őszinte vallomásból kiderült, hogy Kossuth volt az indítványozó, a táncraingerlő, amire Kövy a dorgálás közben azt a megjegyzést tette kedves tanítványára:

— Maga országháborító lesz+

S hozzáadta még:

— Majd figyelemmel kísérem ezután minden lépését!

A bálozó jogászok közt ott volt egy miskolci úrnak a fia is. Az érzékeny apa, alighogy tudomására jutott a jogtanár veszedelmes jóslata, nyomban Patakra rándult fel s kétségbeesve esdekelt bocsánatért a fia számára.

Kövy nagy flegmával nyugtatta meg a szegény apát:

— Ne féljen, a maga fiából sohasem lesz országháborító . . .

(Sárospataki Ifjúsági Közlöny.)

Édesapám, hubói *Hubay* József, Miskolcon lakó nyugalmazott református lelkész elbeszélése szerint az

ő teológus korában, a nyolcvanas években az volt a szokás, hogy az elekción a diáknak rímet kellett mondania arra a községre, melyet ünnepül választott. Egyik barátja, aki megitta a bort, ha akadt, Kistoronyát-Nagytoronyát választotta az elekción. Azonban bármennyire törte is a fejét, csak nem tudta kivágni a köteles rímet. A diákok minden oldalról sürgették:

— Rímet! Rímet!

A legátus végül fejhez kapott s viharos örömmel kurjantott:

Rímet? Rímet?
Megiszom a hegyet!

A rím csapnivaló volt, de viszont a vers második sora olyan igazságot foglalt magában, amelyet senkisem mert kétségbevonni.

(Hubay Győző közlése, Encs.)

*

Szintén elekción történt, de ezúttal édesapámmal magával.

Szerencsés véletlen folytán az utolsó teológiai esztendejében már másodízben húzták ki az első három diák között. Karácsonykor, mint második diák, Kassán volt legátus, és így előre tudták róla, hogy most, mint első diák, Újhelyt fogja választani. Meg is énekelte a költő az elekciós versben, eképpen:

Gyásztöltött magára a Sátorhegy orma,
Újhelynek diákján nincs emberi forma . . .

Édesapám ugyanis legkisebb termetű diák volt az egész teológián.

(Hubay Győző közlése, Encs.)

*

Felsőgimnazista koromban történt a vallásórán. Osztályunk egyetlen nőtagja *Szabó* Terike volt, a közigazgató leánya, jelenleg dr. medicinae universalis.

Igazság szerint magántanuló lett volna, de azért rendesen eljárt minden órára.

Én a legutolsó padban ültem s a vallásórán rendszerint halk, de annál élénkebb diskurzusba kezdtem vele. Vallástanárunk, *Harsányt* István bátyánk természetesen észrevette az észreveendöket s ilyenkor így figyelmeztetett kettőnket:

— Nagy és Sikur, maguk már megint beszélgetnek ott hátul I

Nagy Endre és Sikur Károly ugyanis közvetlenül előttünk ültek s így ők kaptak ki helyettünk. No, volt is mit hallanom tőlük minden vallásóra végén.

(Hubay Győző közlése, Encs.)

*

Most is előttem van 1909 szeptember havában az első gimnáziumi óra, amelyen osztályfőnökünk, *Novák* Sándor e szavakkal kezdte meg legelső előadását az I. A. osztályban:

— Fiuk! Tinektek kétszeres erővel kell tanulnotok, mert valamennyien egy közeli világháborúra születtetek! Aki nem tanul, százszor hamarabb lesz ágyútöltelék, mint a tanult-ember. Akik belőletek megmaradnak, azok az ország reményei lesznek, legyetek hát rajta, hogy mint képzett emberek meg is feleljetek minden várakozásnak!

Sose felejtettem el e szavait. Volt is okom rá, hisz alig néhány évvel rá Novák Sándor tanárunk, mint tartalékos százados, mi pedig, a diákjai, mint tartalékos hadnagyok verekedtünk a harctereken.

(Hubay Győző közlése, Encs.)

*

Búza bácsi, a természetrajz tanára, szerető, kedves ragaszkodásával néha komikus feleletekbe tudta belevinni a diákot. Ez történt a gimnáziumi 1. osztályban is *Zitás* István osztálytársammal, ma már fölszentelt pappal.

Zitás Pista éppen az ugorkáról felelt a pódiumon, amikor Búza bácsi váratlanul így szólt hozzá:

— Hová való is vagy te, Pista?

— Príigyre — válaszolt gyanútlanul Zitás Pista.

— Aztán láttál-e már ugorkát odahaza?

— Láttam.

— Aztán hol láttál?

— A kertben.

Búza bácsi hamiskásan mosolygott:

— Aztán milyen fa közelében?

— Szilvafa közelében — mondta gyanútlanul Zitás Pista.

— Aztán honnan csüngött az az ugorka?

— A szilvafáról.

A tanár úr szeme meg se rebbent:

— E szerint milyen fán is terem az ugorka, te Pista?

— A szilvafán — válaszolt Zitás Pista.

Csak a falrengető kacagásra vette észre magát.

(Hubay Győző közlése, Encs.)

*

Bessenyei György a pataki főiskola egykori kiváló növendéke 1803 augusztus 14 én Pusztakovácsiból a pataki Kollégium tanáraihoz írott levelében így nyilatkozik:

„írást, olvasást, Istennek, világnak ismeretét tanulni ezen iskolában kezdettem el, mely az Urak tudományának most is fészke. *Szathmáry* Mihály, *Sárkány* és *Bányai* urak vezérlő oktatások alatt éltem. Ha a tudományokra nézve, melyek akkor még e tájon nagyobb homályban borongottak, munkásoknak mindent nem köszönhetek is, *de erkölcsömnek tisztaságát érdemeknek, azaz Kegyelmetek nevelése módjának hálálom örökre.* Tizennyolc esztendők alatt, ifjúságomnak leghevesebb idején, a magokkal ragadó asszonyi tárgyaktól, bujaságtól, nyavalyától, pénz-, időveszteségtől az az együgyü szemérem őrzött meg, melyet mind ez ideig az ifjúi élet csak az Urak nevelése által szerezhet meg magá-

nak. Most a tudományok, illendőség, manér nevekednek ott is; adja a Gondviselés, hogy másfelől hanyatlására ne szolgáljanak a tiszta erkölcsöknek. A tudományt szorgalom által meg lehet szerezni, de egyszer elvesztett erkölcseit ki nyerte vissza valaha? Áldott együgyűség, te! . . . Tőled nyert szerencsémnél fogva töltöm most, hajlott időmben, a legcsendesebb és boldogabb napokat, melyeket a lehetőség megengedhet.

Életemnek csendes megelégedése nyomozván fel magát kezdetéhez: az Urak, a Kegyelmetek iskolájára mutat, melyben gyermeki időmet töltöttem. Ennek édes emlékezetét csak életemnek utolsó órája törölheti ki szívemből. Ezerszer fordulnak meg fejemben a Királyhegy, Páncélhegy, Kis nagy porta, Bába-gödre, Kerka, Kis-Patak, Mogyoróskert, hol léppel fogtam az aranyos stiglinczet, mely dolog több örömet adott szívemnek, mintha most országot nyernék. Ó kedves idő, mely gyermeki játékának bűn nélkül való gyönyörűségével minden királyi kedvet felülhalad, hová tűntél ki szívemből s veled együtt az öröm is! Mindent értettem, tudtam, e világnak kezdetén, létén, végén, el nem függedtem, a természet titkos mívein való bámulás elmémben meg nem feszíthetett. Testetlen lelkemnek testemmel lett összeköttetése fejemet okai közt nem aszalta. Most a tudománynak, bölcsességnek karjaira bocsátkozván, nem maradt nálam, Uraim, a tudatlanságnál és a teremtésen való bámulásnál egyéb. Mégis az ide zárt munkám (Tarimenes utazása. *A szerk.)* küldöm Kegyelmetekhez, mint együgyűségemnek próbatételét; kik fontolhatnák meg igazabb mérőserpenyőben, mint az Urak, kiket mély tudomány oktat és bölcseség táplál? Kiknek érdemökre különböztető bélyegét a közönséges voks helyeztette? Ismerjék meg az Urak szavaimban tanítványokat és nála azon értelmet, mely emberi nemzetünk halhatatlan lelkének szentségében és igazságában lakozik . . .

Legyenek boldogok Kegyelmetek, Uraim, e testben . . . Fogadják jó szívvel az Urak személyek iránt

való tiszteletemet. Munkáimnak minden részét felkül döm. Helyeztessenek a Collegium könyvesházába, hadd lássák az utánunk következő maradékok, hogy volt a Kegyelmetek tudós társaságának oly miveit fia, *ki iránta elkövetett atyai gondoskodásukat haláláig hálálni tudja.**

„A Társaságnak eredete és országlása“ című másik kéziratos müvét e meleghangú ajánlósorokkal küldte meg ugyanakkor a pataki főiskolának:

„A Sáros-Pataki Nemes Collégiumnak, mint Oskolájának, hol tanulását kezdette, ajánlja az Író, iránta való háládatosságának örök emlékezetbe.“

Bessenyei fenti leveléről *Szentpéteri* Sámuel ezt irta:

„Bessenyei e levelében kifejezett dicséret és bírálat oly rendkívül szép, oly hervadhatatlan koszorú az akkori sárospataki főiskola, annak kormányzói derék professzorai homlokára, hogy *erre a világ bármely elsőrangú iskolája büszke lehetne.*[u]

(Harsányt István közlése, Sárospatak.)

*

Mindenki ismerte Patakon *Herslit,* polgári nevén *Burger* Hermannt. Ő azonban csak mint Hersli volt népszerű tárgya a diák-ugratásoknak. Egyetlen hordárja volt a városkának s piros sapkája is volt, sárgaéz-lappal. Vakáció elején ö vitte ki rendszerint a teológus-elnök, vagy a jogászvezér kofferjét s nyögött alatta nagyokat, míg az állomásig bicegett ki. A mendúrok már messziről kiabáltak feléje:

— Pikoj! Pikoj!

Két esztendeje sincs, hogy meghalt.

Hersli egyik nevezetessége volt, hogy mindig vakarózott (hátul), a másik meg, hogy mindenkit tegezett. Még *Windischgratz* Lajos herceget is.

Egyszer Budapestről érkezett meg a herceg s az állomáson szokása szerint ott őgyelgett Hersli is.

A herceg áthaladva a perronon, hátrament a gép kocsijához. Éppen fel akart ülni, amikor csak megszólalt hátulról Hersli:

— Szervusz, Lajos! Adhatnál egy cigarettát . . . Windischgratz nevetve fordult meg:

— Szervusz, Hersli! Parancsolj I

S eléje tartotta a cigarettatárcáját.

Hersli kivett egy finom egyiptomit, de mivel drámának nézte, így szólt az orra alól:

— No, hallod! Jobbat is szívhatnál . . .

(Panka Károly dr. közlése, Budapest)

*

A „Pánczél Vármegye“ mintájára pér évvel 1848 előtt a teológusok is alakítottak önképzőkört „Hanyvéd Egylet“ néven. Az elnevezés, ha nem is valami szokatlanul szép, de az egylet tagjai egytől-egyig kitűnő szolid ifjak voltaK. Elnökké — „Esperes“ címmel — *Fodor* Pált választották, aki később csakugyan esperes is lett Abaújban. Tagjai voltak: *Orbán* Ferenc, akivel *Tompa* Mihály, esztétikai bírálat végett, bizalommal közölte a költeményeit, mielőtt nyomdába adta volna őketjSzízóő József, első diák az osztályában, nyelvész és szobatudós; *Böszörményi* László, hires jogász, majd képviselő, akit a népdal is szárnyára kapott:

Tisza, Ghiczy, Böszörményi
Tudják az alkotmányt védni.

Aztán *Finkey* Pál és József, kik pataki tanárok lettek; *Balta* Bálint, aki Zádorfalván lett pap s kedves próféta a saját hazjában; *Makkay* Dániel, a kitűnő kórustag, Ungban választatott később esperessé; *Szügyi* Dani, az előbbiek kedves barátja, Isaszegnél esett el.

Az „esperes“ már néhány nappal előbb körlevél ben hívta meg gyűlésre a tagokat. A gyűlésben aztán mindenkinek dikciózni kellett élő vagy holtnyelven. Franciául, ném tűi, cigányul, latinul, görögül, héberül és magyarul, versben vagy prózában. Szabó József ilyen alkalmakkor franciául, Batta Bálint cigányul, Finkey Pál pedig magyar versben dikciózott. Nem egyleti tagok is

seregestül jártak a gyűlésre s örömmel hallgatták végig az érdekes szónoklatokat és felolvasásokat.

(Sárospataki Ifjúsági Közlöny.)

*

SZÍVÓS Mihály bátyánk, másodikos koromban az osztályfőnökünk, nyugodt természetű ember s igazán jóságos lélek volt. Iskolai esztendő végén rendszerint egy diákot buktatott el mindössze, azt is csak azért, hogy tanártársai előtt legyen mivel lepleznie túlságos jószívűségét.

Diákjai rendkívül szerették s maguk között úgy szólították: „az öreg."

Egy alkalommal az egyik fika nem tanúlta meg a számtani feladatot, mire az öreg példátlan jóindulattal már vagy egy félórája magyarázta neki a példa megfejtését, ám a mendúr akkor sem értett semmit az egészből. Ez a konok értetlenség annyira kihozta a sodrából Miska bácsit, hogy félkézzel felkapta a nebulót s a hátával letörölte a táblára feldiktált számtan-feladatot. Az apró diák megijedt, hogy sírni kezdett, mire az öreg így vigasztalta:

— Ne sírj, fiacskám, inkább beírok neked egy jelest!

— És be is írta.

(Haury József dr. közlése, Budapest.)

*

Volt Patakon egy gyümölcsárus, akit szakadatlanul kísértettel ijesztgettek a diákok. Rendszerint kővel dobálták a házát s amire kijött, hogy megtapasztalja a különös kőhullás okát, a mendikánsok úgy eltűntek egylőlegyig, mint a kámfor.

Egy ilyen excesszus után az elkeseredett ember fölrohant a paradicsomsori konviktusi szobába s ott a bentlakó kis diákok közül a legelsőt, aki az útjába került, alaposan elfenekelte. Ez a szegény kis diák történetesen a kis *Zsoldos* Benő volt, aki pedig igazán nem volt hibás soha semmiben. Zsoldos Benő, aki

abban a pillanatban is tanulgatott, szorgalmáért ekkor kapta meg az első jutalmat. A többit az élet adta meg.

(Gulyás József közlése, Sárospatak.}

*

Légációról van szó s vitatkozik a debreceni diák a patakival.

— Nálunk hexameterbe vannak szedve a falunevek, dicsekszik a debreceni. „Szatmárnémeti, Pusztadaróc Pete, Tótfalu, Csenger . . .“

A pataki rávágja:

— „Bűd, Pere, Szentandrás, Al- Felfüged, Encscsel, Inánccsal!“

(Gulyás József közlése, Sárospatak.)

*

Ki ne ismerné *Gutmán* urat? A nagyflegmájú ócskás ő, aki mellesleg nyúlbőrben is bonyolít le forgalmat s körzete egészen Tiszakarádig terjed. Kölcsönnel is kisegíti a diákot, a kölcsön minden esetben záros határidőre szól és kamatra. S ha megtörténik is, hogy Gutmán úr esetleg a harmadszor kitolt határidőre sem kapta meg az összeget, bizonyos, hogy még sohasem fizetett rá. Régebben szokása volt, hogy a Kollégium előtt valóságos jogiszemináriumot tartott a jogászoknak, mióta azonban megszűnt a jogi fakultás, Gutmán úr is nyugalomba vonúlt, mint jogprofesszor.

F—s joghallgató úr éppen a tegnapi kiruccanás részleteit ecsetelte kamaratársai előtt élénk színekkel, amikor látja, hogy az ablak alatt felbukkan a Gutmán úr alakja, ravaszkás szemében azzal a megmásíthatatlan eltökéltséggel, hogy most már végérvényesen behajtja ama záros határidejű tartozandóságot.

Mivel más menekülés nem volt, F—s bevágta magát az ágyba, a társai pedig befödték a paplanok és dunnák tömkelegével.

— Gutmán úr, nincs itthon F—s úr! — siettek eléje a többiek.

Gutmán tír sunyi pislogással mosolygott:

— Nem baj, kérem, megvárom, míg hazajön. Ráérek.

Azzal nagy kényelemmel leereszkedett éppen annak az ágynak a szélére, amelynek mélyén F—s jog-hallgató szorongott visszafojtott lélekzettel.

Tűrte F—s, amíg tűrhette, de amikor Gutmán úr még egy óra múlva is törhetetlen flegmával prelegált az ócskászat alapelemeiről, hirtelen kibújt a dunnák alól s rárántotta a szemöldökét Gutmán urra:

— Hát maga mit keres itt, Gutmán úr?

Gutmán úr gyilkos örömmel somolygott:

— Jó reggelt kívánok, F—s úr, hát már haza teccet gyünni?

(Sárospataki Ifjúsági Közlöny.)

*

Latin órája volt Zsoldos Benőnek.

Andó László (ma MÁV. felügyelő az igazgatóságnál) előző órán felelvén, nagy nyugalommal előszedte Jókai „Kedves atyafiak“ című kis regényét s olvasni kezdte fönséges élvezettel. A humoros részleteknél mosolyogni, majd szakadatlanul kuncogni kezdett s azalatt nem vette észre, hogy az osztály jórésze őt figyeli s az ő nagy élvezetén kuncog. Egy igen-igen derűs résznél elnevelte magát Andó László, mire az egész osztályból szinte kirobbant a kacagás.

Zsoldos Béni bácsi abban a pillanatban felpattant a székéből s magából kikelve nagyot csapott a katedrára:

— No mi az? Mi az?

De mert az osztály tovább harsogott, az öreg még féktelenebb indulatba jött:

— Szemtelen fickók! Alábbvalóbbak vagytok a ...

Itt kissé megakadt a hasonlattal, de szerencsére segítségére sietett *Tatár* Midi, aki nagy készséggel kiáltotta közbe valamelyik pádból:

— A kint ugató kutyáknál!

Béni bácsi rávágta:

— ... igenis, a kint ugató kutyáknál!
S nagy fölgerjedésében kirohant az osztályból.

(Haitry József dr. közlése, Budapest)

*

Petőfi 1847. július 9-ikén tartózkodott Patakon, amikor házasodni indult Erdődre. Pataki tartózkodásáról ezt írja „Úti leveleidben:

„Délután érteni Patakra. Szent föld ez. E város volt a magyar forradalmak oroszlánbarlangja. Itt tanyáztak a szabadság oroszlánai. Először is a várat néztem meg, mely hajdan a Rákócziaké volt, most pedig valami Preczenheimé. A várból lementem a collegiumba . . . telt poharak és víg diákokhoz. Magam is hozzáláttam. Szükség is volt rá. Felejteni akartam, hogy magyar vagyok. — Itt ismerkedtem meg Palkovics professorral, akit te is ismersz s így tudod, milyen derék ember. Látod, barátom, még a professorok közt is vannak derék emberek. Holnapután kezdődnek a collegiumban az examenek. Marasztallak, de nem maradok. Nagyon sietek Szatmár felé, aztán meg nem is szeretem látni az állatkínzást.“

(Komáromi János közlése, Budapest.)

*

Palkovics (később *Pálkövi)* Antal tanár, akinek házában szállt meg Sárospatakon való átutaztában Petőfi is, a szabadságharc alatt katonának csapott föl körülbelül háromszáz pataki diákkal. *Szinyei* Qerzson az Alma Mater fiainak a Kossuth háborújában való szerepéről ezt írta egyik régi cikkében:

„A diákok karddal siettek felcserélni a könyvet. Seregestül tódultak a vitéz zászlóaljakba, a mieink a 9-ikbe. (A kassai vörössipkások voltak ezek! *A szerk.)* Elment Pálkövi Antal tanár is, mint kapitány, feleségét az egyházkerület oltalmába és pártfogásába ajánlva. Az iskola üresen maradt, az évzáró vizsga alól felmentetett az ifjúság. Az volt a legkitűnőbb vizsga, melyet nem tanárok előtt, de mégis nyilvánosan, ágyúk dörgése

mellett tettek le az ifjak, hol az érdemjegyet vérrel írták fel. És akik azelőtt oly hévvel tudtak szónokolni a szabadság mellett, nem soká azt is megmutatták, hogy meg is tudnak halni érte. Legyen megáldva emlékezetűk a névtelen hősökével együtt!“

Pálkövi Antal aztán, a szabadságharcra következett szomorú években maga is megcsöndesedett s nagy csöndességében bizony eliszogatott A borkvantumot úgy osztotta be, hogy az egyes hordókra ráírta krétával: Január, február“ és így tovább. Minden hónapra egy hordóval Isten tudná azonban, hogy, hogy nem, de hiteles adataink vannak róla, hogy az egykori vitéz kapitány úr február havában már „júniusiban járt. ..

(Rácz Lajos dr. közlése, Sárospatak.)

*

Lelkesebb hive a negyvennyolcas időknek s nagyobb bámulója Kossuth és Petőfi alakjának talán egy diák sem volt még a pataki Kollégiumban, mint *Imrey* Árpád, akiből később országosnevü költő lett *Zempléni* Árpád néven.

Egy március tizenötödik! ünnepélyen, mikor a nagyobb diákok fáklyás menetben haladtak végig a városka utcáin, Árpád lelkesedése nem ismert határt. Szónoklatok hangzottak el a szabad ég alatt, sűrű éljenzéstől kisérve. Egyszer aztán Árpád is nagyot kiáltott, szinte magánkívül:

— Éljen Petőfi Sándor!

(Emődy László dr. közlése, Sátoraljaújhely.)

*

Zempléni Árpád már harmadgimnázista-korában verselt. Valószínű, hogy előbb is írt költeményeket, e verseit azonban legjobb barátain: *Dóczy* Jóskán és *Szilva* Bélán kívül másoknak nem igen mutatta meg. Arra azonban jól emlékezem, hogy a harmadik osztályban milyen alkalomból írta első ismeretes versét.

Makláry Papp Miklós tanár úr dolgozatot íratott velünk a tavaszról vagy a nyárról Árpád versben énekelte meg ezt a témát, olyan ügyesen pedig, hogy Makláry professzor úr meleg szavakkal adózott a vers szerzőjének.

Történt pedig ez 1882-ben.

(Emődy László dr. közlése. Sátoraljaújhely.)

*

Zempléni Árpád négy-öt esztendővel idősebb volt, mint mi, többi osztálytársai s ezért egyáltalán nem vett részt a játékainkban.

1882-ben vagy 1883-ban óriási csatát vívtunk a tornatéren. Az osztály fele az én vezéri zászlóm alá gyűlt, a másik *Finkey* Ferit, a mostani koronaügyészhelyettest vallotta vezérének. Kemény összecsapás után az én seregem vezérestől gyáván megfutott s kis híja maradt, hogy magam is fogságba nem estem. Ettől a csúfságtól csak testőrkapitányomnak: *Szemere* Kálmánnak, a későbbi híres úrlovasnak merész ellentámadása mentett meg. Lihegve menekültem a régi kollégiumkertbe, amelynek egyik zugában komoly, csaknem bosszús arcai fogadott Zempléni Árpád. Nem tudta megérteni, miért rohanok oly eszeveszetten.

Ő a kert sűrűjében akkor is a „Nepeán sziget"-et olvasta.

(Emődy László dr. közlése, Sátoraljaújhely.)

*

Ahogy múltak az esztendők, *Zempléni* Árpád mindig többet olvasott és mindig többel irt. Közben pedig a jeles diákok közül az elégségesek közé csúszott le. Csak a magyar nyelv- és irodalomból, meg talán a németből tartotta fenn régi jóhíre emlékezetét A hatodik osztályban aztán két tárgyból: a görögből és a mennyiségtanból — elvágódott. Úgy megharagudott erre a pataki iskolára, hogy nem kívánkozott többé tanulótársai közé, sőt a tanulmányait is abbahagyta

egyelőre. Csak később, évek múlva tette le az érettségi vizsgálatot magánszorgalomból, szintén Patakon.

De én nem láttam többé.

(Emődy László dr. közlése, Sátoraljaújhely.)

*

Orbán Józsefet, boldogemlékü jogászkorom jó „Orbán bácsi"-ját egyformán szerettük mindannyian. Az ifjúságnak nem volt őszintébb és melegebbszívű barátja, mint ez az ősz pátriárka. Ennek számlájára persze a „legum cupida juventus" egyszer-másszor kevésbbé nézett bele jegyzeteibe, mint ahogy illett volna.

1888-ban egyik időszaki kollokvium alkalmával az történt, hogy amikor *Nemes* Banditól (ma tokaji járásbírósági elnök) Szent István . Intelmei"-l kérdezte az öregúr, Bandi olyan módon, mint aki éppen ezt tudja a legjobban, rákezdte:

— Szent István abból a célból, hogy fiát, Imre herceget előkészítse az uralkodásra, a helyes kormányzásra vonatkozó nézeteit összefoglalta s ezek így összegyűjtve „Intelmek" néven ismeretesek . . .

— Nagyon helyes — mondta az öregúr — de miket mond hát Szent István ezekben az intelmekben?

Bandi nem jött zavarba:

— Elsősorban inti a fiát . . .

Itt megállt és esengve várta a súgást. De a várt segítség elmaradt. Egyszer aztán maga Orbán bácsi kezdte folytatni:

— Igen, hát inti a fiát arra, hogy . . .

S elmondta a kérdezett első tétel tartalmát.

Bandi látva, hogy megtört a jég, haisány hangon vágott neki:

— A második pontban inti a fiát . . .

Itt azonban ki is fogyott minden tudományból s megállt. Ám az öregúr rendületlen jó kedvvel vette át a mondatot s elmagyarázta a második pontozat tartalmát is.

így ment ez végig. Bandi megkezdte, Orbán bácsi folytatta. Már utánavoltak a legutolsó pontnak is, amikor Bandi csak nekifohászkodott megint:

— A következő pontban inti a fiát . . .

De itt már Orbán bácsi is leejtette a pápaszemét s felcsattant:

— Dehogy inti, dehogy inti! Hát nem volt elég ennyi pontban intenie a fiát?! Hanem az úr . . .

Rettentőn haragudott Orbán bácsi, ha valakit s pláne ismerőst, tanári csemetét leurazott. Most is remegett a hangja a nagy felindulásban:

— . . . hanem az úr máskor legalább adja némi jelét, hogy foglalkozott a tárggyal! Kollokviumát nem fogadhatom el!

Csak azt nem magyarázta meg Orbán bácsi, hogyha már ennyire haragudott, miért segített nehány pillanattal előbb oly készséggel Nemes Bandinak? Sőt még helyeselt is neki, lelkesen.

(Emődy László dr. közlése, Sátoraljaújhely.)

*

Édesapám, *Emődy* Dániel negyvenhárom éves korában cserélte föl ügyvédi és hírlapírói pályáját a sárospataki református jogakadémia katedrájával. *Vay* Miklós báró, a Kollégium főgondnoka szerezte meg őt a jogtanítás számára, még pedig — tudtommal — akként, hogy *Kemény* Zsigmond bárónál, a nagy regényírónál és publicistánál olyan ember iránt érdeklődött, aki tudja is a jogot, előadónak is beválik s amellett erős jellem is.

Kemény Zsigmond apámat ajánlotta.

És Emődy Dániel kiszakadt a fővárosi életből, amelyhez pedig *Petőfi, Jókai, Kemény, Csengery, Gyulai, Salamon* Ferenc és más fényes nevek emléke, barátsága és ismeretsége kötötte húsz esztendő minden örömével és bánatával, dicsőségével és gyászával s elment Patakra tanárnak.

Ha erről esett szó, mindig azt mondta:

— A csendet kerestem és azt tökéletesen megtaláltam Patakon.

(Emődy László dr. közlése, Sátoraljaújhely.)

*

Csak minekünk, a családjának szokta volt elmondani nagynéha, micsoda üldözött-vad élete volt Világos után.

Hol bujdokolt, hol nem? Ma már nem tudnám megmondani, de ismerem a megmenekülése történetét.

Neve a proskribáltak között volt. Úgy gondolom, különösen két szereplésével tette magát érdemessé erre. Az egyik a hivatalos „Közlöny“ szerkesztése volt, amelyet *Gyurmán* Adolf után vett át, a másik pedig az, hogy *Beöthy* Ödön kíséretében, mint diplomáciai futár, külső összeköttetések megteremtése végett külföldre igyekezett kijutni, de az oláh kormány barátságtalan viselkedése miatt már Brassónál megakadt az útjok.

Tisza Lajos, a híres bihari adminisztrátor (Tisza Kálmán atyja) szakította végét édesapám bujdosásának. Az ő szava, mint ó-konzervativ emberé és minden forradalmi eszme halálos ellenségéé, súllyal került a latba még *Haynau* előtt is. Megvolt az összeköttetése ezzel a szomorú emlékű generálissal s e réven alkalma volt bepillantani a megtorlás sok titkos rejtelmébe. Egy ilyen véres listán fölfedezte Tisza gyermekei egykori nevelőjének, Emődy Dánielnek a nevét is. Foglalkozása: *Schriftsteller* (író), büntetése, mihelyt kézrekerül: *Tód durch Pulver und Blei.*

Hirtelen elhatározással azt mondja Tisza Haynaunak:

— Kegyelmes uram, ez az adat téves. Ismerem a szegény ördögöt, dehogy is író! Csak írnok (Schreiber; biz az, a forradalomhoz meg igazán semmi köze . . .

Haynau erre előzékenyen törölte apám nevét. Tisza viszont nyomban üzent apámnak, (ismerte a rejtekhelyét), hogy csak jelentkezzék bátran a haditörvényszék előtt, de írni-olvasni tudásnál ne vállaljon semmi egyebet, maradjon csak jámbor „Schreiber!“

így is történt.

Mindamellett megsejthettek valamit az elhallgatott múltból, mert az ügyvédi oklevelét még évek múlva is csak nagyon nehezen tudta megszerezni.

(Emődy László dr. közlése, Sátoraljaújhely.)

*

Egyenesen megcsodálni való volt édesapám emlékező-képessége.

Megtörtént, hogy egyetlen hallásra megtanulta s nyomban el is mondta Petőfi „Kutyakaparó“ című hosszú költeményét, amely akkor még nyomtatásban sem jelent meg. Úgy mondta el a költő bizalmas baráti körben valahol, talán a Pilvaxban, talán egyebütt.

Apám végighallgatta s mikor aztán Petőfi bévé gezte, odaszólt neki:

— Ismerem ezt a verset. Ha jól tudom, *Császár* vagy *Sujánszki* volt a mestere.

S nyomban elmondta az egész hosszú költeményt fejből, egy szóhiba nélkül. Mindössze annyi különbséggel, hogy Petőfi eredeti szövegezésében a második versszak második sora így hangzott: „nyújtja magát végig.“ Édesapám előadásában ez így alakult: „nyújtózkodik végig “

Az egész társaság odavolt a bámulattól. A tréfát természetesen mindenki elértette, de éppannyi méltánylással voltak a memóriának ez iránt a bravúrja iránt is, legjobban Petőfi, aki nyomban kiigazította a költeményt s utána így szólt az apámhoz:

— Egyszer botlott germanizmusra a nyelvem s te lám rávezettél, hogyan kellett volna mondanom helyes magyarsággal. Elfogadom a módosítást!

(Emődy László dr. közlése. Sátoraljaújhely.)

*

Igen nagy volt a nyelvérzéke és a nyelvtanulási képessége.

A latin nyelv teljes ismerete mellett egyformán tudott németül, franciául és angolul. Akárhányszor megtörtént, hogy a főiskola képviseletében rögtönözve mondott idegennyelvü üdvözlőbeszédet vagy felköszöntőt a fehér asztalnál. Ebbéli ismereteit autodidaxis útján szerezte nagyrészt, franciául pedig úgy tanúit meg, hogy valamelyik pesti kávéházban huzamosabb ideig megfigyelte egy francia társaság tereferélt. Amikor aztán —

hallás útján — meglehetősen felmarkolta a francia kiejtés elemeit, megismerkedett velők s teljes tökéletességre vitte francia tudását.

Angol kiejtésére csak egy példát! A hatvanas vagy hetvenes évek egy nyár délutánján, nagyvakáció idején, Macaulay egyik kötetét olvasgatta. Mivel nagy volt a hőség, félig-nyitva hagyta kertrenyíló szobájának ajtaját s aközben — saját gyönyörködtetésére. — hangosan olvasta az angol szöveget. Az ajtón egyszerre csak belép észrevétlenül egy idegen s mikor apám fölnéz és zavartan fölkel, az idegen (a Kollégiumnak Angliából jött egyetemi tanár-vendége) lelkesen köszöntötte mint vélt honfitársát:

— Nekem ugyan csak annyit mondtak, hogy itt egy angolul jól beszélő magyar úriember lakik, de látom, hogy ez tévedés. így, mint ön, nem beszélhet más, csak született angol . . .

És az előkelő idegent alig lehetett meggyőzni, hogy édesapám még csak színét se látta Angliának s a magyar határon túl nem is járt tovább Bécsnél.

(Emődy László dr. közlése, Sátoraljaújhely.)

*

1875-től 1890-ig nem volt nagyobbhatalmú ember Magyarországon *Tisza* Kálmánnál. Tisza Kálmánnak pedig nevelője volt annakidején az édesapám s az öreg „generális* hálásan emlékezett vissza egykori nevelőjére. Csak egy szót kellett volna szólnia édesapámnak, csak szerény célzást tenni a múltra, akár saját személyét, akár *a* családját illetőleg! De apám sohasem kért semmit s bátyám érdekében is csak a teljesen szegény Tisza Lászlóhoz fordult egyszer, azzal az okadással, hogy ez, mint „szegény legény“ közelebb esik hozzá.

Mennyire jól ítélte meg édesapámat Petőfi az „üti rajzókében!

(Emődy László dr. közlése, Sátoraljaújhely.)

Pataki tanártársai közül mindössze nehánnyal volt melegebb baráti viszonyban s inkább csak az idősebbekkel. *Szinyei* Gerzsont, *Orbán* Józsefet, *Nemes* Ferencet szerette leginkább. Velük akárhányszor el is tréfált.

Egy alkalommal a tanári-testület öt kérte föl az ünnepi szónoklatra. Apám váltig szabódon s végül is így szólt, mialatt rákacsintott a nála valamivel idősebb Orbán Józsefre:

— Úgy látom, az urak mindenáron rokkant és főként fogatlan szónokot akarnak. . . Nohát erre a kitüntetésre Orbán bátyám valamennyiünknél alkalmasabb!

(Emődy László dr. közlése, Sátoraljaújhely.)

*

A nyolcvanas években nagy felfordulást okozott Patak társadalmi életében három tanári házaspár válópere. Ez a pereskedés részben beleszántott a Kollégium életébe is: a szereplők egyikének, *Bokor* József filozófiai tanárnak a közhangulat nyomása alatt távoznia kellett állásából. Igazán kevés virág hullt utána. Nagyon képzett, erősfejű tanár volt, de egyéniségéből meglehetősen hiányzott a szeretetreméltóság. Édesapám úgyszólván semminemű magánérintkezésben nem volt vele, de mélyen fájlalta benne az egyik legkitűnőbb erő elvesztését. Nem is nyugodott addig, míg a tanári testület legalább annyit ki nem mondott indítványára, hogy Bokor Józsefnek a főiskola kebeléből való távozását igazi nagy veszteségnek tekinti.

így hát mégis került virág a búcsúztatóra.

(Etnödy László dr. közlése, Sátoraljaújhely.)

*

Igen jó baráti viszonyban volt annakidején *Erdélyi* Jánossal, aki előbb a filozófiának, később a magyar irodalom történetének volt országos hírű tanára Patakon. Erdélyi nem könnyen melegedő ember lévén, emiatt is, de a becsület szeplőtlenségére érzékenyebben reagáló

egyéniségénél fogva is, igazán kevés embert fogadott barátságába.

Apámmal mindvégig a legjobb barátságban élt. Halála előtt — amely 1868 január 23-ikának éjszakáján következett be váratlanul — egy-két nappal még szőlleje eladása felől tárgyalt édesapámmal. Megegyeztek, édesapám át is adta neki a vételárat azzal, hogy a szerződést január 23-ikán fogják megírni. Erdélyi, bár utolsó estéjét a családja körében töltötte, semmit sem szólt az eladásról s felesége annyit tudott mindössze, hogy az ura és édesapám között szóbakerült ez az ügy, de arról sejtelme sem volt, hogy Erdélyi János Emődy Dánieltől már át is vette a vételárat.

A bonyodalmat egy igazán véletlen körülmény igazította el. Erdélyi a szőllőért kapott összeget nem tárcájába, hanem könyvtárának egyik nagyobb kötetébe dugta, apám visszaemlékezett rá, az özvegy előtt megjelölte a könyvet s meg is találták benne hiánytalanul a pénzt. Özv. Erdélyi Jánosné erre — kiskorú gyermekei nevében is — azonnal kiállította a szerződést s megadta a telekkönyvi átírásra vonatkozó engedélyt.

(Emődy László dr. közlése, Sátoraljaújhely.)

*

Ez az Erdélyi-féle szöllő és gyümölcsöskert azóta is birtokában van az Emődy-családnak. Az egykori Erdélyi-fákból két vén diófa még ma is ott ál) benne. *Erdélyi* János emlékezetét jóidéig őrizte a borház ajtajára krétával írott sajátkezű verses följegyzése:

E magány- s puszta lakot
Fölkeresik a legyek . . .

Ezt a fölírást a borház átépítése alkalmából tették tönkre az ott dolgozott kőművesek, a kilencvenes évek közepe táján.

(Emődy László dr. közlése, Sátoraljaújhely.)

*

Édesapámtól hallottam, hogy *Erdélyi* János egyízben milyen kíméletlenül támadt rá Pálkövire, a különben tehetséges és kiválóan gyakorlati érzékű professzorra. E kitörés oka amiatt volt, hogy Pálkövi — többször megismételt fogadkozásai ellenére — egyszer teljesen „ellágyult* állapotban jelent meg a nyilvánosság előtt. A kancsó lágyította meg annyira.

(Emődy László dr. közlése, Sátoraljaújhely.)

*

1847 december 14-ikén feketére volt hivatalos édesapám *Csengery* Antalhoz Ott volt *Czakó* Zsigmond, a drámaíró is. Irodalmi dolgokról beszélgettek. Német költők műveit forgatták éppen s édesapám emlékezett a társaság valamelyik tagjának arra a megjegyzésére, amely Uhland nem éppen klasszikus-szépségű vonásaira az állatvilágban keresett hasonlatot. Egyszer csak azt mondja Csengery, a házigazda:

— Mutatok valamit az uraknak! Egy pár pisztolyt kaptam ajándékba, finom művű angol pisztolyok . . .

S már hozza is a fegyvereket.

Czakó kezébe veszi az egyik pisztolyt s ránéz édesapámra:

— Nos, nem volna kedve egy kis öngyilkossághoz, en compagnie?

Csengery ijedten szólt rá:

— Vigyázzon, kérem, töltve van a pisztoly!

— Nem baj — felelte Czakó s abban a pillanatban anélkül, hogy észrevették volna végzetes mozdulatát, a szájába lőtt. Azonnal összeesett, a vér elöntötte. Ott halt meg a feketéző társaság között. Amikor édesapám vizes spongyával törölgette róla a vért, öntudata még megvolt s mindössze ujja nehány elhaló pattintásával fejezte ki, hogy itt hiábavaló minden mentési kísérlet.

Apám életének ez volt a legizgatóbb, legkínosabb pillanata. Halála előtt nehány hónappal is eltöprengett

rajta: micsoda zordon sors volt az, amely miatt ennek a soha föl nem derített öngyilkosságnak az ő szemeláttára kellett végbemennie?

(Emődy László ár. közlése, Sátoraljaújhely.)

Petőfiről mindig a legrajongóbb érzés hangján emlékezett meg. Jól ismerte *Vörösmartyt* is, a fiatalabb írói nemzedék tagjaihoz pedig: *Aranyhoz, Jókaihoz, Tompához* és annyi máshoz barátság fűzte, de egyik sem nőtt annyira a szívéhez, mint Petőfi.

Mikor a pesti Dunaparton 1882 őszén először jelent meg nagynevű barátjának ércalakja, nem lehetett ott, de buzgón olvasta a szoboravatásról szóló tudósításokat s ezek közt *Jókai* igen szép beszédét, amelyben — emlékezetem szerint — csak egy kifogásolnivalót talált: a beszédnek azt a részét, hogy Petőfi penészes, beteges külsejű alak lett volna.

— Dehogy is volt az, — mondotta csöndesen maga elé. — Mozdulataiban, egész magatartásában inkább valami katonás acélosság, valami keménység nyilatkozott meg,, ami mindig erőnek a jele.

Apám páratlan emlékező és megfigyelő képessége a biztosítékom rá. hogy kettejük közül ő festette a hivebb képet Petőfiről.

(Emődy László ár. közlése, Sátoraljaújhely.)

*

Vörösmartyról két dolgot ő említett nekem. Elmondotta, mint billiárdozgattak együtt, csaknem mindig az „örenúr“ kezdeményezésére, akinek nagy kedve telt benne, hogy apámat, mint kezdő játékost, telszése szerint „verheti.“ Aztán elbeszélte, hogy mikor a német világ jött, Vörösmarty fokról-fokra vénült és búslakodott. Ekkor már nem lakott Pesten, de hébe hóba fölkereste régi pesti ismerőseit. Ilyen alkalomból mondotta egyszer édesapámnak, mikor a hogyléte felől tudakozódott:

— Butulok kedves öcsém, butulok. A bor nekem már kevés, pálinkát iszom . . .

(Emődy László dr. közlése, Sátoraljaújhely.')

*

Petőfinél úgy jellemezte mindig, mint férfias természetit és nagyon szélsőséges asszonyt. Kiemelte: mennyire más volt *Gyulai* Pálné, a másik Szendrey-leány, az igazi nőiesség maga.

1850 legelején különös hírek kezdtek keringeni Petőiméről. Azt suttogták mindenfelé, hogy olyanképpen viselkedik, mint aki a költő óriás emlékének utolsó szent jelét is ki akarja tépni szívéből. Pedig a közhit még mindig tartózkodó volt a fehéregyházi csatasík üzenetével szemben s még mindig akadtak olyanok nagyon sokan, akik hitték, hogy vissza fog jönni Petőfi.

Ebben az időben történt, hogy édesapám, valahol a régi Nemzeti Színház táján összetalálkozott Petőimével. aki - ha nem csalódom — olyan férfitársaságban volt, aminőben azelőtt nem volt szokása megfordulni. Apám nem bocsátotta el némi lecke nélkül.

— Mit tud Sándorról? — kérdezte tőle nagyon komolyan. — Keresteti e legalább?

Az asszony csaknem sirvafakadt:

— Isten a tanúm, hogy kerestem mindenfelé. Útrakeltem azzal az elhatározással, hogy akár élve, akár halva felkutatom. Eredmény nélkül kellett hazatérnem Csak abban egyezik meg minden hírforrás, hogy elesett. Senki ne vádoljon engem szeretetlenséggel!

Édesapám mindvégig híven emlékezett Petölinével való eme találkozására, amely végleg lezárta ismeretségüket.

(Emődy László dr. közlése, Sátoraljaújhely.)

*

Jókaival 1883-ban találkozott utoljára.

Apám Budapesten ankétezett a harmadik egyetem ügyében s mivel közbeestek a pünkösti ünnepek, a gyönyörű időben sétára indult a fővárosban, amely

nagyot haladt azóta, hogy 1863-ban — kerek húsz esztendővel azelőtt — odahagyta. Barangolása közben egyszer csak megpillant valamelyik utcasarkon egy gondolataiba elmélyedt úriembert, akinek egész lénye mintha nem e világból való lett volna. Odalép az egyhelyben merengőhöz s vállára teszi a kezét:

— Szervusz, Móric!

Az idegen úr apámra néz, aki megnevezi magát.

Erre már Jókai is magához tért, s azt kérdezte apámtól:

— Mondd csak, miről ismertél meg ebben az ünnepi sokadalomban?

Apám mosolyogva felelt:

— Tudtommal csak egy ember lakik Budapesten, akit Jókai Móricnak hívnak s én ezen az egy Jókai Móricon kívül nem tudok elképzelni más oly teremtett lelket, akit ilyen népáradatban a boxok és taszigálások sem hoznak ki a sodrából, ha a fejébe vette egyszer, hogy itt, ezen az utcasarkon vallja meg szerelmét a Múzsának!

Jókai nagy szeretettel hívta aztán apámat svábhegyi villájába. Emlegette a feleségét is, aki minden bizonynyal örülne apám viszontlátásának, hiszen családi körükben gyakran beszélnek róla, mint a negyvennyolc előtti baráti körük afféle „utolsó mohikán“-szerü alakjáról. Ebből a viszontlátásból azonban semmi sem lett s ők e földön nem is találkoztak többé egymással. Amikor Jókainé Laborfalvy Róza 1886 ban meghalt, apám megható részvétlevéllel kereste föl gyászában Jókait.

Azontúl, úgy tudom, levelet sem váltottak többé egymással.

(Emődy László dr. közlése, Sátoraljaújhely.)

*

Édesapáin 1848-ban, lakáskeresés közben, kedvérevaló kiadószobára talált egy helyütt. Megkérdezte a szobalányt, ki rendelkezik a lakással, hogy fölírhassa magának a címét s megbeszélhesse vele a bérbevételt.

A szobaleány elkezdte:

— Hát az, kérem, igen hires színésznő, talán tetszik is ösmerni híréből, úgy hívják, hogy . . .

E pillanatban megszólalt a távollevő actrix papagálya:

— Jóreggelt, Móric! Hol jártál, Móric?

Apám egyszerre „helyben“ volt. Mindjárt tudta, hogy a Laborfalvy Róza lakásán jár.

Akkoriban történt ez, amikor Jókai kezdett kimaradozni megszokott társaságából s barátai el-eltűnődöztek rajta: ugyan mi lelhette? De Petőfi helyas szimattal megállapította már, hogy „Laborfalvy Móric“ menthetetlenül szerelmes.

(Emődy László dr. közlése, Sátoraljaújhely)

*

II. József császár, amidőn 1770-ben Munkácsra utazott, május 20-ikán fényes kíséretével Patakon ebédelt a Veres-kávéházban. *Kazinczy* Ferencnek, aki akkoriban gimnáziumi tanuló volt. *Szirmay* Tamás főispán megengedte, hogy tányért adjon a császárnak. Kazinczy álmélkodva látta ekkor, hogy a császár könyökén sárga gombokkal van foldva a veresgalléru zöld kabát. A fényűző magyaroknak akart ezzel példát mutatni.

Itt mondta a császár, amint a pohárba öntött bort nézegette, amaz emlékezetes szavakat:

— Iste vinus Tokajinus!

(Ehelyett: Istud vinum Tokajinum 1

A császár — úgy látszik — hadilábon állt a latin grammatikával.

(Harsányi István közlése, Sárospatak.)

*

Az öreg, akkor már a hetven éve körül ballagó *Orbán* József akadémiai tanár úr teológiát végzett, papivizsgás ember volt s azért a jogon is tanított, de az eleven jogászokkal sohasem tudott megbarátkozni. Ezt különben hangoztatta is nyíltan s a joghallgatók terhére mindig dicsérte a szolid viselkedésű teológusokat.

Ez a túlzásba vitt szakadatlan dicséret természetesen bosszantott bennünket s törtük is a fejünket eleget, hogy az öreg „kecskepásztor"-t mimódon lehetne ráböszíteni kedvelt teológusaira. Sok találgatás után ki is főztünk valamit.

Előre keli bocsájtanom, hogy az öreg Orbán az elsőéves jogászoknak az egyetemes európai jogtörténelmet és diplomatikát adta elő, az elsőéves jogászokat pedig gödének, gödölyének, kiskecskének csúfolták abban az időben s ezért volt az öreg is kecskepásztor.

A haditerv az volt, hogy az öreg előadása alatt egyik-másik jogász — kívülről — kinyitotta kissé a tanterem ajtaját s bemekegett. Orbán Józsi bátyánkat is elöntötte a vér s azonnal rászólt valamelyik gödére, hogy nézze meg csak, miféle akasztófáravaló alak szemtelenkedik be a folyósóról? A megbízott göde ki is szaladt, de minden esetben azzal a válasszal tért vissza:

— Tekintetes tanár úr, már nem tudtam megfogni, mert elszaladt. Csak azt láttam, hogy hosszú fekete kabátban volt.

Tudni kell, hogy a teológusok úgynevezett „kántorkabát" ot viseltek abban az időtájban.

Ez a mekegés és a rákövetkezett göde-jelentés igen sokszor megismétlődött s végül már addig terjedt, hogy: „az iskolakertig kergettem a teológust, de ott megugrott".

Az öreg Orbán aztán kijelentette egy napon, hogy megváltozott a világ. A jogászok rendesebb emberek lettek a teológusoknál, illetve, hogy a teológusok semmirekellőbbek még a jogászoknál is.

(Tervey Tamás dr. közlése, Debrecen.)

*

Amikor hatodik osztályba jártam, *Makláry Pap* Miklós, a magyar nyelv és irodalom kiváló tanára, egyik óráján feladatul egy szabadon-választott tárgynak versben való megéneklését tűzte ki. Én Eger ostromát

kíséreltem meg, de hogy minő sikerrel, bizonyítja az, hogy Makláry verses-dolgozatomat tudva, hogy mádi születésű vagyok s ott is laknak a szüleim, a következő két sorral honorálta:

Bömböl a mádi torony, a fák fütyörészve legelnek,
*Zöld torony aljában röpkéd egy árva tinó. *)*

Szilva Pista osztálytársam versére pedig, aki az osztály legkisebb-termetű tanulója volt, ezt írta, disztichonban:

Néha a kis szilvát ne hajítsd el, íze lehet jó,
Lám a mi kis Szilvánk verse elég takaros.

(Janka Károly közlése, Czigánd.)

*

Ötödgimnázista koromban házidolgozatot kellett készítenünk *Kun* Pál tanárnak. Az ilyen dolgozatot ő „occupatió“ nak nevezte, melyet a felelőnek ki kellett vinnie a katedrához és úgy kellett bemutatnia.

Kun Pál kiszólitotta egyik tanulótársamat, kinek nevére már nem emlékszem, és aki felkötött balkarral s természetesen dolgozat nélkül állott ki.

Kun Pál végignézte.

— Baritum, hát az occupátiója hol van?

A diák szemhunyoritás nélkül így felelt:

— Tanár úr, fáj a kezem.

— De hiszen, baritum, magának a balkarja van felkötve 1

A diák se maradt adós a válasszal:

— Tanár úr, én kedden mindig „balkezes[1] vagyok.

(Janka Károly közlése, Czigánd.)

*

A Kollégiumnak mindig egyik érdekes egyénisége volt a főiskolai háznagy, aki igazság szerint gazdasági hivatalnok lenne, akinek azonban felelősséges állásán

[1] Egy régibb, hosszabb versezet első két sora.

kívül van még egy bizalmi természetű (ám annál kevésbé rokonszenves) megbízatása is: az ifjúság iskolánkivüli magatartásának ellenőrzése. A háznagyi tisztet a nyolcvanas és kilencvenes években *Janiga* János töltötte be, akit minden egyéni szeretetreméítósága mellett is „Kópéd-nak csúfoltak e kötelessége miatt Ez aztán rajta is száradt végleg. Ha feltűnt valahol az utcán, vagy az iskolakertben, a mendúrok — biztos fedezékből — azonnal rákezdték:

— Kopó! Kopó!

Különösen nagy prakszisa volt ebben *Szádeczky* Bélának, aki ezidőszerint a szegedi Ferenc József-tudományegyetem könyvtárőre. Amint egy alkalommal Janiga mellett haladt el, meg nem állhatta, hogy oda ne súgja neki:

— Kopó.. .

Janiga ingerülten fordult hátra:

— Mit mondtál?

Szádeczky, aki amolyan kamaszodó diák volt akkortájt, erre már messzebbről kiáltott Janiga felé:

— Kopó! Kopó!

Janiga se volt rest, abban a pillanatban utána I Csakhogy Szádeczky sem volt rest s abban a pillanatban fel a kollégiumi lépcsőkön, az elsőemeleti diák-szobája felé. Szerencsére nyitva volt az ajtó. Szádeczky berohant, de mivel már nem volt ideje be is reteszelni az.ajtót, körbe kezdett futni az asztal körül. Janiga fújva és prüszkölve a nyomában, persze szintén az asztal körül. Janiga egyre azt lihegte ezalatt:

— Mit mondtál?

— Kopó 1 Kopó!

Az eszeveszett körfutás alatt szerencsére a szobában tartózkodott Szádeczky legfiatalabb öccse is, aki látva bátyja szorult helyzetét, hirtelen kinyitotta az ajtót s Szádeczky abban a pillanatban kipattant, mint a nyúl, le a lépcsőkön, neki az utcának, de még onnan-alulról is azt harsogta egyre:

— Kopó! Kopó!

Janiga János pedig ottmaradt a folyosón s mialatt levette a kalapját s izzadt nyakát törülgette, akaratlanul suttogta maga elé;

— Kopó . . . Kopó. . .

(Janka Károly közlése, Cigánd.)

*

Nagyon rossz írása volt osztályunk egyik eminens tanulójának, *Tatár* Balázsnak s Kun Pál professzor egyízben meg is jegyezte a német dolgozatára:

— Baritum, a maga írása fatálisán rossz!

Tatár, aki jól tudta, hogy Kun Pál maga is csapnivalóan rossz írású ember, mosolyogva felelt:

— Tanár űr, a tudósok mind rosszul írnak.

— Ez igaz, baritum — vágott vissza a tanár — de a szamarak még rosszabbul I

(Janka Károly közlése, Cigánd.)

*

Mindenki tudja, hogy a karácsonyi ünnepválasztás — elekció — nem mehet végbe ünnepi-vers nélkül. Az elekciók egyik szellemes poétája *Ladányi* Endre volt, aki egyszer Erdélyi Andrást, a jelenlegi lasztóci lelkészt, mivel köztudomású volt róla, hogy hécei gazdaságában szívesen forgott egyszer-másszor villával, így énekelte meg:

Héce nagy szülötte jár hegyesen, nyalkán,
Lucerna-kivonat díszeleg a talpán.

(Panka Károly közlése, Cigánd)

*

A gombáról tartott előadást *Búza* János. Bevezetésképp azzal a kérdéssel fordult az osztályhoz:

— Jó meleg eső után mi látható a legelőn?

Egyik abaúji fiú izegni-mozogni kezdett a padban, amire rászólt Búza bácsi:

— No Pista, mondd meg csak!

A gyerek fülig vörösödött:

— Szégyellem kimondani, tanár úr . . .

— Nem az a, Pista, amire te gondolsz — szólt fejcsóválva Búza bácsi — mert te állati termékre gondolsz. Amit én szerettem volna tudni tőletek, az a földből jön ki. A gomba.

(Janka Károly közlese, Cigánd.)

*

A mindnyájunk fájdalmára oly korán elhunyt nagytehetségű, becsületes és kiváló költőnk, *Zempléni* Árpád, hat évig volt osztálytársam a pataki főgimnáziumban. Nehány évvel idősebb volt nálam, mert emlékszem, hogy 1879 szeptember első napjainak egyikén, amikor százharmincnyolcan gyűltünk össze az elsőosztály nagy termében, boldogult emlékezetű osztálytanárunk, *Molnár* Lajos első órájára, mindjárt felszólította a bozontos-hajú, nagyfejű tállyai fiút. Csakhamar szoros barátságot kötöttünk. Egy-két év múlva már tisztelettel néztünk rá, mint aki folytonosan a költőket bújta. Különösen Petőfit szavalgatta előttünk. Harmadik osztályos korunkban aztán Makláry Pap Miklós bácsi osztálytanárunk föl is fedezte benne a költői vénát s a költészettani próbákon mindig az ő versei voltak a legjobbak.

Zempléni Árpád ebben az időben már merészebbet is gondolt s egy „kis önképző"-t alakított köztünk, harmadosztályosok között, mert az Erdélyi Önképzőkörbe csak ötödosztályosok léphettek be noviciusoknak. Ami kis önképzőnknek csakhamar saját lapja is lett. Zempléni szerkesztette, legnagyobb részt ő is irta és Phönix enyves-levonólapon maga sokszorosította is a „Mendur Lapok" című közlönyünket. Egy példányt emlékül tettem el magamnak ebből a most már annyira becses kis diákköri újságunkból, de sajnos, hirtelenében nem tudtam ráakadni a könyvtáramban.

Ehelyett azonban találtam egy pár évvel későbbi kis versét Zempléninek. Ő ugyanis hatodosztályos korára kitört és eget kért. Otthagyta Patakot, megunva

a sok görög gramatikát s felment Pestre — érvényesülni. Petőfi is így csinálta! Büszke örömmel töltöttel mindnyájunkat, osztálytársait, hogy a mi kedves pajtásunk országos költővé nőtt . . . Hetedosztályos korunkban aztán éir csaptam föl szerkesztőnek s egy sajátkezüleg írt „osztályujság“-ot kezdtem el szerkeszteni „Hóbortosok Albuma“ címen. (Szerényen havonta jelent meg egy egy szám. Még a nyolcadikban is folytattam, de a közeledő érettségi véget vetett szerkesztői pályámnak.)

Ebbe a sok sületlenséggel telített újságomba küldött aztán egyszer Zempléni Árpád — már mint pesti lakos — egy kis költeményt, amelyet, mivel tudtommal nem jelent meg a költeményei közt, kegyeletes emlékkel teszek közé. A vers megmagyarázza egyúttal, miért hagyta ott Zempléni az Alma Matert, melyet azonban később abbahagyott gimnáziumi vizsgáinak utólagos letétele végett mégis csak fölkeresett.

íme az apró vers:

Baráta lm nak.

Írta: *Adonicus (Zempléni Árpád.)*

Bizony ha visszagondolok
Az elmúlt régi szép időkre,
Midőn — irigylendő dolog!—
A kedves brugó fogyta, tölte
Bennem örömöt vagy bút költe,
Ha arra visszagondolok,
Hogy sose szenvedtem — csömörbe,
Úgy fáj szivem a múlt után
Visszavágyom a régi körbe.

De ha meg arra gondolok,
Mi tőletek oly messze iize,
A fejem fáj, szédül, forog,
Arcom, szivem haragba, tűzbe!
A plusz, mínusz, a logaritmus,
A mindínféle sovány rigmus,

A ho-hé-io, meg a hoj-haj-ia,
Ami ötven mérföldre hajta:
Hátam borzong — az ebadta!

Brugónak a mi időnkben a konviktusi kenyeret hívtuk, amelyet szerdán és szombaton osztottak ki.

(Finkey Ferenc dr. közlése, Budapest.)

*

Tompa Mihály egyízben mendikáns volt Hanván, ahol is a tanítói lakásban, miközben a légátus beszélgetve borozgatott a tanítóval, szerényen meghúzta magát az egyik sarokban és unatkozott. A tanítónak végül is eszébe jutott a mendikáns s borral kínálva meg, így szólt hozzá:

— Igyál öcsém, még hanvai pap is lehet belőled!

S igaza volt. Nemcsak hanvai pap lett később Tompa, hanem még annál is nagyobb ember.

(Panka Károly dr. közlése, Budapest.)

*

Kossuth Lajos jószíve, az elhagyottak iránti mélységes rokonszenve megható módon nyilatkozott meg már pataki diákkorában. Egy alkalommal például (kemény téli nap volt) felsőruha nélkül tért haza. Amikor megkérdezték tőle, hova lett a kabátja, kiderült, hogy egy iskolatársának adta oda, akinek szegény emberek voltak a szülei és aki vékony felsőruhájában sokat didergett a hidegben.

(Panka Károly dr. közlése, Budapest.)

*

Radácsi György írja az „Emlékjelek, bizonyságok“ című könyvében a hatvanas évek teológus-diákjáról:

A teológus-diák afféle búvárkodó, stúdium-készítgetö, idejében kollokválgató, kitűnő diák volt. De nemcsak teológus volt, hanem diák is. Igazi, vérbeli pataki diák, akinek nemcsak stúdiuma volt, hanem jókedve is,

nótája is, sőt barátságszerető és melegenérző kebele is. A teológus-diák azután hároméves rektóriára ment ki. Ilyenkor faluról rendesen bejött érte a kurátor a presbirekkel. S amikor a távozó diák utoljára ment végig a Kollégium előtti hosszú utcán az őt kísérő barátaival, ezt dalolták, melyre kinyílt minden ablak és könny ragyogott sok szép szemben:

Kezemben van már útilevelem,
Nem diák már Patakon az én nevem;
Sok víz lefoly még addig a Bodrogon,
Míg engemet lát valaki Patakon.

(Panka Károly dr. közlése, Budapest.)

*

Csorna Mihály, a magyar irodalom egykori tanára, akinek különben jó szívét egészen elfásitották a családi csapások, egy falopással kapcsolatos diákcsiny miatt hatodosztályos korában nyilvános megvesszözésre ítélte Tompa Mihályt. Tompa, mikor tudomást szerzett az ítéletről, így kiáltott fel:

— Boruljon el a nap, ha engem verve lát 1

A vesszőzés megtörtént s a nap mégsem borult el.

Tompa sokáig nem tudta elfelejteni ezt a megaláztatást s 1869-ben, mikor az országos emlékünnepély volt Patakon, Csornát nem kereste föl. Pedig Csorna nagyon is megbánta később, hogy annyira szigorú volt Tompával s folyton kereste az alkalmat, hogy kiengesztelje valami módon. Bizonysága ennek az is, hogy a szabadságharc után, amikor Tompa neve már országszerte ismert volt, többször hangoztatta:

- Magyarországnak két nagy költője van: Arany meg Tompa

Sőt mikor valamelyik tanítványa rosszul adta elő Tompa egyik versét, utána ő maga szavalta el könnyek között s hozzátette:

— Úgy bizony! Így kell szavalni Tompát, mert ő nem Erdélyi János . ..

Erdélyi a tanártársa volt, akivel azonban hadilábon állott.

(Panka Károly dr. közlése, Budapest.)

*

Régebbi időkben a szülők fiaik nevelésénél nagy súlyt helyeztek az önállóságra és a takarékosságra. Az iskolásfiúknak, különösen pedig a „tarisznyásdiák"-oknak rendes könyvet kellett vezetniük a kézhez kapott összegekről és kiadásokról. Nagy gondot okozott tehát az olyan kiadás elkönyvelése, melyről a szülőknek nem volt szabad tudnia a rovancsoláskor s amelyet azonban valami címen mégis csak el kellett könyvelni.

Ilyen súlyos helyzetbe jutott egyszer *Búza* János kis tarisznyás-diák, a főiskola későbbi nagytudományú természetrajz professzora. A jószívű kis János ugyanis azokat a garasokat, melyeket idősebb cimboráinak adott kölcsön dohányra meg pipára, de amelyeket nem igen látott viszont, a következő tétel alatt könyvelte el:

„Berekenye-ujdonság."

Mivel pedig a „berekenye-ujdonság" minden évszakban szerepelt, a szülők is észrevették a turpisságot. De elnéztek szelíden a dolog fölött.

(Panka Károly dr. közlése, Budapest.)

*

Egy *W.* nevű joghallgató jelentkezett nálam kollokviumra statisztikából. Mivel tudtam, hogy az illető nem valami príma tehetség és szorgalom, külön is megkérdeztem tőle:

— Az a kérdés, elkészült-e tisztességesen?

A válasz így hangzott:

— Hát kérem szépen, tanár úr, egy kis orcával talán nekiülhetek.

(Illyefalvi Vitéz Géza dr. közlése, Debrecen.)

Sz. *J.* joghallgató egy házimulatságról hazafelé tartott, úgy éjféltájban. Véletlenül tanúja voltam, amint a holdvilágnál felkapaszkodott egy kőrakás tetejére s aztán torkaszakadtából kiáltott át a szemközti ház ablaka felé, ahol egy szigorúságáról közismert jogtanár lakott:

— Le a zsarnokokkal, kollokviumot a népnek!

(Hlyefalvi Vitéz Géza dr. közlése, Debrecen.)

*

Az egyik gyönge kollokvenstől azt kérdeztem egyszer:

— Mekkora a halandóság évenkint Magyarországon, ezer lakosra számítva?

— Négyszáz! — vágta ki csodálatos bátorsággal az én jogászom.

— Miért akarja ilyen gyors tempóban kipusztitani a lakosságot, *W.* úr? — kérdeztem némi gúnnyal. — Pusztul az eleget anélkül is . . .

W. imponáló nyugalommal felelt:

— Nem én pusztítom, tanár úr, hanem a tüdőbaj . . .

— No, meg az agybaj! — vágtam vissza egész ingerülten.

(Illyefalvi Vitéz Géza dr. közlése. Debrecen.)

*

A főiskola 1860-ik évi háromszázados emlékünnepe valóságos nemzeti tüntetés volt, hol a legkiválóbb protestáns és katholikus világi és egyházi férfiak találkoztak. Annyi mindenrendli és rangú ember gyűlt össze akkor ebben a kis városban, hogy Nagy- és Kispatak házai nem voltak elegendők befogadásukra s nagyon sokan boldognak érezhették magukat, ha csűrben vagy padláson találhattak egy kis nyugvóhelyet. Ezek aztán a fokozott nemzeti érzést mindenfelé szétvitték magukkal, ami az 1861-iki választások eredményében ugyancsak kifejezésre is jutott.

Még most is élénken él a lelkemben *Hofer* Sándor bácsi (tállyai magyar volt) lelkesült alakja, aki a tem-

plomba-gyülekezéskor Szenei Molnár Albert zsoltárát ilyen változatban énekelte többedmagával:

Örököbe, Uram, németek jöttének
És szent országunkat megparáznították . . .

De idejegyzem a *Milko* bácsi mondását is.

Ez a tótból vedlett magyar, kinek a mai takarékpénztár helyén kis korcsmája volt, nem számítva a nagy népvándorlásra, kissé szűkösen készített ennivalót s mivel már az ünnepély legelején kifogyott belőlük és így a legnagyobb forgalomban üres kézzel volt kénytelen elbocsátani a vendégeit, fenyegetőzve fordult a Kollégium felé, miközben a következő szókra fakadt:

— Nahád, csak legyen még egyszer háromszázas ünnep!

Ez a fenyegetőzés aztán példabeszéd maradt hasonló esetekre.

(Makláry Pap Miklós közlése, Sárospatak.)

*

Az a nagy gyűlölet, amely *Hojer* bácsi énekében tükröződött, benne volt nemcsak diákéletünkben, hanem a nevelésünkben is. Ezért volt kellemetlensége az ötvenes évek történelemtanárának, *Pálkövi* Antalnak is. Németgyülölettől izzott a diákélet. A szorosanvett iskolai élet, a tanítás és nevelés ilyen szellemű nyíltan még nem lehetett, de a családokban és a diákotthonokban ez a gyűlölet — hol titokban, hol nyíltan — annál inkább erősödött. Az iskola főépületének helyiségei ebben az időben nagyrészt még diákszobák voltak, amelyekben általában nagydiákok laktak, az ifjúság tömege azonban a Kollégium környékén levő városi házakban szállásolt Ezekben aztán esténkint, de néha napközben is, vidám élet járta a tanulástól vagy tanóráktól ment időkben. Nóta csengett, zene zengett, itt-ott szavalat hangzott. Hogy közbe-közbe szerelmi dalok is jöttek, az egészen természetes. Hogy fújták például ezt:

Mikor Kossuth Debrecenből kirándult,
A lováról a rézpatkó mind lehullt,
Ha készen van az a hat ló, hadd menjék:
Én utánam Magyarország ne sirjék!

Jött rá szomorúbb is:

Húzd rá cigány, húzd rá
Azt a bús keservest!
Hagyd el azt a régi
Vígat és szerelmest!
Nincs már a magyarnak
Víg nótához kedve,
Mert Világosvárnál
Sírba van temetve . . .

Erre a búsongóra aztán még keserűbb következett:

Nincs becse a hazafinak,
Csak a kudorgó úrfinak;
Világ a német gavarnak,
Jóéjszakát a magyarnak!

De akadtak azért szerelmes nóták is, mint például ez:

Ne szeress galambom tubákos németet!
Ne szeress galambom tubákos németet!
Tubákos németnek bugyogója vagyon:
Menykő csapja agyon!

A láda fenekéről előkerültek ilyenkor a tilos, a dugott versek is Mert hiába kapta meg Tompa a fenyegető jótanácsot Kassán, amikor megidézték: „több golamadár nem sinálni, sármánt kell sinálni“, mi azért leírtuk és szavaltuk a súlyosan inkriminált „GólyáM. Lelkesedtünk és sírtunk az ilyen versek mellett.

(Makláry Pap Miklós közlése, Sárospatak.)

*

Azokban a szomorú években sokat szavaltuk ezt a haragos költeményt:

Bort fiúk, bort! Bor kell a pohárba!
Igyuk ki azt a száraz fenékig,
Hogy belőle csepp se menjen kárba . . ,
A magyar nép első emberének:
A királynak van ma nevenapja.
Furcsa lenne, hogyha felköszöntőt
A magyartól, királya nem kapna . . .
Bort, piros bort tölts hát a pohárba!
S igyuk ki azt a száraz fenékig,
Hogy belőle csepp se menjen kárba!
Amilyen jelent adtál hazánknak,
Olyan áldás szálljon életedre!
Mennyi béklyót ártatlanra jüztél!
Fűzze a sors mind a te kezedre!
A szerencse úgy legyen sajátod,
Miként azt a magyar nép kívánja:
Almaidat sátánok zavarják,
Te akasztott emberek királya!

(Makláry Pap Miklós közlése, Sárospatak.)

*

Diákkoromban a tanár urak között nem volt meg mindig a kívánatos egyetértés. *Csorna* Mihály például, a magyar irodalom professzora és *Erdélyi* János, a bölcsészet tanára, egyidőben erős harcban álltak, amelynek — sajnos — néha még tanítás közben is kifejezést adtak. Mikor egyszer az érdes Csorna előtt egyik tanítványa Erdélyi-verset idézett, így förmedt rá:

— Ki írta ezt, te?

— Erdélyi János . . .

— Hja, az a fűzfapoéta, aki cérnával szokta kimérni a verslábakat!?

Abban az időben *Apáthi* volt a tanári-szék jegyzője. Az egyik tanár, aki kissé megkésve ment a gyűlésre, szembetalálkozik a gyűlésről módfölött elborult

ábrázattal hazafelé igyekvő Apáthival, aki még akkor is idegesen szorongatta a hóna alatt a jegyzői iratokat.

— No jegyző úr, hát vége már a gyűlésnek?

— Dehogy, kérem! Csak nagyon összetűztem Csornával meg Erdélyivel . . .

— Hogy-hogy?

— Hát kérem. Csorna és Erdélyi megint csúnyán összevesztek, én egy darabig hallgattam, aztán hónom alá csaptam a jegyzőkönyvet s otthagytam a cétust . . .

Így tűzött ő össze!

(Makláry Pap Miklós közlése, Sárospatak.)

Az említettem-németgyűlölet egyszeregyszer ki-kirobbant azokban az időkben. A helyi kaszárnyában állomásozó ulánosokkal úgyszólván napirenden voltak a kisebb nagyobb csetepaték, amelyek csak az 1861 január végén történt nagy összecsapás, az utolsó „ad armá“ zás és a szintén 1861 iki kaszárnyái tűzvész után szűntek meg véglegesen. A deli *Ladányi,* a vállas, busa-fejű *Mokcsay,* a vaskos, zömök *Lenkey* híres-neves köz kedvelt alakjai jelennek meg lelkiszemem előtt. Ok voltak a diákélet legendás hősei.

A németgyűlölet utórezgései tanügyi téren a ki-egyezés után is érezhetők voltak. A hetvenes évek új tanterveinek fúrásfaragása közben akadtak komoly fér-fiak, akik — félve a németesítéstől — a német nyelvnek a rendes tantárgyak sorából való kiküszöbölése mellett kardoskodtak s inkább a francia vagy az angol nyelvet ajánlották. Akkori német-tanárunk *(K. P.)* azzal a gyön-géd figyelmeztetéssel szemben, hogy a német tanítását kissé lanyhán is kezeli, így mentegetőzött:

— Nem is akarom, houy valamelyik tanítványom tőlem tanulja meg a német nyelvet 1

És volt is rá eset, hogy az olvasmányban Bona-parte jövén elő, nagy beszélőképességével olyan ékes történelmi előadást rögtönzött, amely messze túlhaladta a szükségesnek látszó tárgyi magyarázatot. Az előadás

kitöltötte az egész órát, sőt a tanár űr a folytatását is megígérte. Ezt aztán rendesen így okolta meg:

— Jobban esik, mint a sein war, gewesen!

(Makláry Pap Miklós közlése, Sárospatak)

*

Tudvalévő, hogy a tanulóifjúságnak szinte mániája az irkafirka, mely aztán — minden tilalom ellenére is — odakerül mindenhová: iskola falára, katedra fiókjára. Az egyik akadémiai tanterem fiókjában például ez a felírás volt egykor:

Beszélhetsz, jó Vitéz,
Senkisem hallgat rád!

Vitéz volt az egyik előadó-tanár neve.

A nyolcvanas évek valamelyikében az első emelet falán egy olyan számsort lehetett látni, melyben az 1-es után volt vagy ötven darab nulla, alatta pedig ez a felszólítás:

— Ezt mondja ki Zsindely, ha lelke van!

(A számtan professzora volt Zsindely.)

Egy másik helyen ilyen versike impertinenskedett:

Boldog, akit jó Istene
Zsindely nélkül bölccsé teve,
Mondja egy kétpupu teve.

(Makláry Pap Miklós közlése, Sárospatak.)

*

Amikor még Patakon voltam diák — a nyolcvanas—kilencvenes években *Halász* Pista és megboldogult *Zarándi* Berti voltak a könyvtárosok. Szelíd, jó lelkű fiú mindakettő. Halász joghallgató, Zarándi teológus. Sok kellemes estét töltöttünk el a könyvtárban, várva a vacsorára hívó csengetést, amikor — kórus-óráról lejövet — rendszerint felhangzott a *Szentmártoni* Danyi csatakiáltása:

— Börzére!

Felhívás volt ez arra a krajcáros nyílt ferblire, amelyet néha nyolc diák is játszott egyszerre, vacsora idejéig.

Halász Pista jó tanuló volt, de megvolt az a beszédhibája, hogy beszédközben többször is megismételt egy szót, ha pedig zavarba vagy indulatba jött, nyomban hozzátette: „az Istenét!“

Egy ilyen estén, ünnep után, arról beszélgettünk, hogy kivel mi történt a légációban? S bizony elmondtunk egymásról olyan dolgokat is, amelyek ugyan nem történtek meg, de megtörténhettek volna.

Halász Pista „Putnok. Velezd, Hét, Dubicsány“-ban volt légátus s beszédhibája miatt bizony megesett vele, hogy a putnoki pap: néhai *Kálniczky* Endre bátyánk csak egyszer bocsátotta fel a szószékbe. Valamelyik társa ezt már útközben megtudta s így adta tovább a történetet:

— Hallottátok-e, mi történt Putnokon Halász Pistával?

Felfigyelt erre az egész társaság, de különösen Halász Pista.

— Hát az, hogy elsőnap délután így mondta el a Miatyánkot: „Miatyánk, az Istenét, Miatyánk . . .“

— Hazudsz gazember, hazudsz! — hördült fel Halász Pista s előrántott egy nagy brúgószelő kést És ha le nem fogják idejében, még valami bajt csinált volna ez a különben szelíd fiú.

(Tomory Pál közlése, Paszab.)

*

Néhai *Kiss* László bátyám, az egykori bátfai lelkész beszélte, hogy teológus-korukban nagyon szerették Radácsi Györgyöt, aki akkor fiatal professzor volt. Egy hosszú mulatságból hazatérőben megálltak kedves tanáruk ablaka alatt s illő áhítattal rákezdték a XLII. zsoltár dallamára

A nap immár elenyészett . . .

Radácsi, aki ekkor már ébren volt és olvasott, kiszólt erre az ablakon:

— Nagyon szép, barátaim, de eltévesztették a szöveget. Ezt kellett volna kezdeni: „Ez új reggel arra serkent . . .“

(Hegyaljai Kiss Géza közlése, Böcs.)

*

A régi szuplikáns-világban két diák járta a spártát. Szives látásban nincs hiány, de a bemutatkozásnál mindig baj van. Mert az egyik így köszön be:

— *Czinke* vagyok!

A másik meg:

Csillik vagyok 1

Mire a lelkész ezt jegyezte meg:

— Ejnye, de madárhangú nevök van 1

(Hegyaljai Kiss Géza közlése, Böcs.)

*

Talpraesett megjegyzéseiről volt nevezetes *Magyar* Kálmán, a későbbi gépészmérnök. Jókedve nem hagyta el a műegyetemen se. Egyszer neszét vette, hogy a legszigorúbb professzor katalógust szándékszik olvasni a legközelebbi órán. Kálmán barátunk a napilapokba sietett közreadni a vészhirt, hogy az elsőéves kartársak, a gólyák szíveskedjenek megjelenni az előadáson, mert *Illosvay* professzor névsort fog olvasni.

S a lapok derűs kommentárokkal kísérték a modern gólya híradását.

(Hegyaljai Kiss Géza közlése, Böcs.)

*

Komáromi János, a „Pataki diákok“ későbbi írója, mint nyolcadgimnázista, egyike volt az ország legkitűnőbb gyorsíróinak. Évenkint a legelső jutalmakat vitte el Pesten, úgy, hogy a végén már nem lehetett díjat kitűzni a részére.

1910-ben is fent járt a versenyen s onnan haza-

térve a *Mikszáth* Kálmán negyvenéves írói jubileuma alkalmából, mint az Erdélyi Önképzőkör ifjúsági elnökének, felolvasást kellett tartania a palaki Mikszáth-ünnepélyen. Komáromi gyönyörűen írta le, hogy Pesten jártában fölkereste Mikszáthot a lakásán s pompásan elevenítette meg, mint beszél az öreg palóc a pataki diákkal. Mikor a közönség végigélvezie a látogatást, Komáromi a búcsújelenet leírására tért rá s elmondta, hogyan indúlt lefelé a lépcsőkön . . .

„Azaz, hogy csak indúltam volna, — csattantotta el a végét a kezdő humorista, — mert Mikszáth Kálmánnál ugyan sohasem jártam, dehát — felolvasás kellett!*

Akik hallottuk, sohasem felejtjük el Komárominak ezt a nyolcadgimnázistakorabeli karcolatét. S nagyon sajnálnék, ha a későbbi köteteiből is kimaradna ez a derűt keltő rajza!

Hegyaljai Kiss Géza költése, Bócs >

*

Osztálytársunk volt *Stunda* Pista, aki később, megszállás után, a cseh-minisztériumban vállalt állást s aki két dologról volt nevezetes. Az egyik, hogy nagyon szerette az idegen szavakat; a másik, hogy nagyon szerette a női nemet. Ezt a kettős tulajdonságát az 1913-ik évi elekciós vers csipősnyelvű szerzője így örökítette meg:

Van itt egy tógátus, úgy hívják, hogy: Pista,
Idegen szavakból δ eleven lista,
Beszél randául, németül és tótul,
Ajkáról az angol, orosz, cseh szó tódul.
E sok nyelvet ugyan hol is tanulhatta?
Hej fiúk, nagy titok lappang ám alatta!
Hasznosat köt össze ő a kellemessel:
A szívén keresztül lett Pista nyelvmester...
Szeretett madámot, frájlájnt, misszt és panyit:
Modern élőnyelvet azért tud δ annyit!
(Hegyaljai Kiss Géza közlése, Böcs.)

*

Híres adomázó volt a mi kedves természetrajz-tanárunk: *Búza* bácsi. Szeretett kérdezősködni és szeretett ugratni. Minden osztályban feladott ilyenforma kérdéseket:

— Te Kálmán, van-e kőfejfa a szerencsi temetőben?

A fiú rávágta, hogy van.

Az öreg úr tovább érdeklődött aztán egészen a fából-vaskarikáig, míg csak rá nem vezette az ádáz fikát, hogy vagy fa, vagy kő, de semmiesetre sem „köfa.“

Az ötödik osztályban azt kérdezte egy alkalommal:

— Mikor Heródes leölette a két éven alúli gyermekeket, miről lehetett megismerni, melyik a lány, melyik a fiú?

Megindult a találgatás, de eredménytelenül. Végre is Búza bácsi oldotta meg a súlyos talányt:

— Lány egy se volt köztük, mert csak fiúkat öletett le.

Gyakran intézte barátaihoz ez ismeretes kérdést:

— Hogy is hívja a német a villát?

— Gábel.

— Hát a tengeralatti táviró hogy is van?

— Kábel.

— Hogy van németül mese?

— Fábel.

— Hol zavarta Isten össze az emberek nyelvét?

— Bábel.

— Hát az első testvérgyilkos ki is volt?

Búza bácsi boldog volt, mikor a kérdezett rá vágta, hogy *Ábel* (Kain helyett.)

(Hegyaljai Kiss Géza közlése, Böcs.)

*

A hatodosztályban ásványtant adott elő nekünk *Búza* bácsi. Az egyik órán bemutatta a gyémántot is, még pedig a legkívánatosabb formában: egy kitűnő diák sub auspiciis regis gyűrűjében szikrázva.

Valamelyikünk megkérdezte:

— Kié ez a gyűrű, tanár úr?

Sohasem felejtem el azt a sugárzó arcot, amellyel felelt:

— A fiamé!

Búza László dr. ez a fiú a szegedi egyetem és a magyar jogtudomány egyik büszkesége.

(Hegyaljai Kiss Géza közlése, Böcs.)

*

1904 óta, hogy *Bathó* János, a „Kesereg a holló . ..* és annyi más kurucdal híres szerzője Patakra került, ő lett a Kollégium egyik nevezetessége. Nemcsak dalai, hanem a mondásai is szárnyrakeltek, amerre Patak diákjai megfordultak. Egyik legjobb kiszólása, hogy az ő szobra az iskolakertben lesz, szemben az Erdélyi Jánoséval. Nem márványból lesz, hanem sokkal stíl szerűbb anyagból. Borkőből 1 És a szomjas diákok azt fogják nyalogatni.

(Hegyaljai Kiss Géza közlése, Bocs.)

*

1911 június havában *Kacsóh* Pongrác, a „János vitéz“ nótáinak népszerű alkotója volt Patakon az érettségi kormánybiztos. A kedélyes dalköltő a következő táviratban jelentette be jövetelét a főgimnáziumi igazgatónak:

„Hétfőn este félnyolckor egy középtermetű, cigányképű, fekete zsakettes egyén érkezik Sárospatakra a budapesti gyorssal. Az lesz Kacsóh kormányképviselő.“

Fogadta is a cigányképű, de istenadta költői lelkű kormányképviselőt nemcsak a tanárikar, de az ifjúság is a leglelkesebb ünnepléssel. *Bathó* János tanár úr vegyeskart rögtönzött az egész diákságból. A küldöttség! szálláson, a Kollégium legősibb épületrészében folyt a vacsora, a tornácot befutotta a virágzó szőllő, szerelmes csalogányok dala szállt az iskolakertből, mi

pedig rákezdtük vegyeskarban a legszebb nótákat. Az egyik ez volt: „Rózsabokorban jöttem a világra...“

Kacsóh és a tanárok megjelentek a tornácon, hallgatták a dalt s a cigányképű biztos úr lelke mélyéig meghatva köszönte meg a pataki fiúknak a felejthetetlen szerenádot.

(Hegyaljai Kiss Géza közlése, Böcs.)

*

Tisza István 1910 május 8 ikán fölkereste Sárospatakot. Több nagyszerű üdvözlés után *Hubay* Mihály szénior köszöntésére gyönyörű beszédet intézett az imateremben összegyűlt egész ifjúsághoz. íme a beszéd nehány részlete:

„Ifjú barátaim! Szeretném ismerni az önök gondolatvilágát és érzelmi világát; szeretném irányítani azt abban az egyedül helyes irányban, amelyik magasabb ideálokat szab maga elé, de szigorú önbirálatot és önfegyelmet gyakorol; önbirálatot, amelyik mindenkinél azzal a talán lesújtó eredménnyel jár, hogy saját gyarlóságunknak végtelen gazdagságát és saját erőnknek végtelen gyengeségét mutatja nekünk ... És ez erőnek hiányát csakis erős, kemény megfeszített munkálkodás által lehet pótolni. Hát uraim, ezt tanulhatják meg önök őseik példájából . . . mert élt bennük az a magasztos ideálizmus, az az elhatározottság, amely az igaz keresztyén embert kell, hogy jellemezze. És élt bennük az az odaadó, tettekben nyilvánuló hazaszeretet, amely békében és háborúban, a csaták hevében és a néma szenvedések még nagyobb megpróbáltatásai között mindig megadta a jellemeknek azt az acélszilárdságot, ami pótolhat minden egyebet, de ami nélkül egyes ember és nemzet porszem, amelyet ide odavet és és fuj tova a leggyöngébb szellőnek is szeszélyes játéka ... Tanulják meg úgy azt, amit követni és amit kerülni kell, hogy majdan annakidéjén több ismerettel, erősebb fegyverzettel és tisztultabb lélekkel többet és jobbat tudjanak alkotni, mint mi alkottunk!“

Akik hallottuk, örökre megőrizzük Tisza pataki látogatásának emlékét.

(Hegyaljai Kiss Géza közlése, Böcs.)

Horthy Miklós kormányzó 1924 őszén meglátó gáttá a pataki kollégiumot. A könyvtárban *Harsányt.* István professzor megmutatta neki az Alma Mater egy régi anyakönyvét, amelyet akkori szokás szerint a tanulók is sajátkezüleg aláírtak. Ott látható a kormányzó nagyatyjának, *Horthy* Istvánnak aláírása is, aki 1817 ben - mint Kossuth Lajos jogásztársa — aláírásával kötelezi magát az iskolai törvények megtartására.

Horthy Miklós révedezve nézte a megfakult írást s aztán sapkájához emelt kézzel tisztelgett az egykori pataki diák emlékének.

(Hegyaljai Kiss Géza közlése, Böcs.)

*

Petőfi Sándor 1847 julius 9-ikén egy vidám estét töltött a pataki diákok közt. Az ifjak a Kollégium második emeletén (a mai kaszinóteremben) látták szívesen a nagy vendéget s az ősi kórus fapoharaival és ivótülkeivel itták az áldomásbort. Petőfi az egyik ilyen tele-szarukürttel fel is köszöntötte a fiukat a következő szószerinti beszéddel:

— Most e tülök kezemben van, nehány nap múlva (közeli esküvőjére gondolva) talán homlokomon lesz. Kiiszom e poharat, hogy részeg legyek s felejtsem el, hogy szabadságomat két szép szemért feláldoztam. Ti pedig, jó vidám férfiúk, emlékezzetek rá, hogy Petőfi ivott e pohárból! Isten éltessen benneteket!

Meg is őriztük a Petőfi-kürtöt, melyet pásztorkéz vésett gyönyörűre s melyet ez a vers ékesített:

Félre vízivó előlem,
Mert palackba fojtalak,
Itt szentségtöröt nem tűrnek
A bornak szentelt falak.

Az ifjak a kürtöt emlékül Petőfinek ajándékozták. Elfogadta, de másnap hirtelen elutazásakor itt felejtette.

Sajnos, 1919-ben a cseh-vörös uralom idején a Kollégiumban kaszárnyázott zsoldosok összetörték szép Petőfi-ereklyénket.

(Hegyaljai Kiss Géza közlése, Bőcs.)

*

Amikor harmadik-gimnáziumba jártunk, szörnyű botrány tört ki osztályunkban.

Bathó tanár ur ugyanis annak rendje és módja szerint brirta az osztálykönyvbe, hogy a harmadik osztály a C dur skálát énekelte szombaton. Kedden reggel *Zelles* Lajos tanár úr, a magyar történet szigorú professzora elhűlve látta, hogy énekórán végzett anyag gyanánt „Kandur-skála“ van beírva.

Azonnal megindult a nyomozás írásszakértői összehasonlitások alapján. Semmi semmi eredmény! Néhány napig keseregtünk, (bár magunkban nem tudtunk eleget nevetni a kitűnő tréfán!) hogy kit fognak közülünk kicsapni, amikor egy reggelre fölengedett a légkör.

Kiderült, hogy *Deák* Geyza tanár ur a kiváló rajzolóművész kerekítene ki a C-t K ra. És pedig a lehető-legkisebb fáradsággal.

(Hegyaljai Kiss Géza közlése, Bocs.)

*

Holdas-esti diáktörténet.

Abban az időben, amikor *Árokháty* Béláék és *Komáromi* Jánosék élték ádáz mendur-korszakukat, a Kollégium szüretjének mustját a pince előtt a régi konviktusi épületrész bejáratánál helyezték el ideiglenesen az udvaron. A diákokat megrészegítette már az illata is a mustnak, érthető tehát, ha annálinkább szerették volna megkóstolni. A zsidó-boltokban akkortájt egy különös gyártmányt árultak: hosszú, csőalakú, belül-üres medvecukrot. Úgy hívtuk: „bocskorszíj.“ A fiúk

egykettőre ellátták magukat hocskorszíjjal s azokon keresztül meglehetős mélyen hatoltak bele a must tilalmas élvezetébe.

Szigorú megtorlás következeit. A legszigorúbb intézkedés azonban mégis az volt, hogy tizenkétéves diákpályám alatt egyszer sem találtunk mustos hordókat a konviklus ajtaja elé kitéve.

(Hegyaljai Kiss Géza közlése, Böcs)

*

T. M. értelmes feleleteiről volt ismert az egész kollégiumban. Történetórán egyszer a következőket mondotta:

— Franciaország alkotmányos királyság, élén a köztársasági elnökkel . . .

Egy másik történelemfelelet:

— 1. Lipót után hasonnevű fia, Π. Henrik töltötte be az uralkodói állást . . .

Magyar irodalmi-órán történt:

— Mondj egy Lilla dalt!

— „Szerelemdal a csikóbőrös kulacshoz."

Fizika -órán:

Fiú (felel): A halak hosszabb szoktatás után csengetyüszóra kimennek a partra . . .

Ellend József tanár (indulatosan csap a katedrára): . . . és mikor megdöglenek, akkor visszamennek, ugye? Az ördög hordja el magát, bemehet!

(Enyedy Andor közlése, Miskolc.')

*

Az öreg *Szinyei* Endre, görög-latin tanár, nagyon rövidlátó ember volt s ezt kihasználva a fiúk, óra alatt ide-oda járkáltak, sakkoztak, kártyáztak. A tanár úr azonban igen jól hallott s így rendszerint tudomást szerzett a padokban végbemenő renitenciáról. Egyszer kiszólított egy fiút, aki éppen sakkot mondott a társának. A felelet nem sikerült s a tanár úr így bocsátotta el:

— Matt, mars!

Más alkalommal meg a ferbliző kompánia egyik tagjának így adta tudtul a szekunda-eredményt:

— Eggyel „beljebb!“

A litografált stúdiumoknak megvolt az a hátránya, hogy nem voltak bennük pontos írásjelek. így jött ki egyszer a következő bölcsészettörténeti felelet:

— Hegel született 17/0- ben 17 éves korában . . .

(„Pontozott“ szöveg szerint akkor ment volna a tübingai egyetemre.)

Rácz Lajos, a német nyelv professzora azt kérdezte egy ízben a fiúktól, mint jelent *erfahren.?*

Sz. S. — jelenleg nemzetgyűlési képviselő — nyomban rávágta .

— Utazni!

— Utazzék le! — intett neki a tanár úr, amire Sz. S. barátunk azonnal leült.

(Enyedy Andor közlése, Miskolc)

*

A cigándi ember mondta a feleségének:

— Hallod-e, anyjuk, én nem tudom, mi van ezekkel a pataki diákokkal? Húsz éve voltam a Kollégiumban s most is éppolyan fiatalok, mint akkor voltak!

(Enyedy Andor közlése, Miskolc.)

*

Cigándra ment légációba a pataki diák. A faluhoz közel talál egy embert s megkérdezi tőle, merre kell menni a nagytiszteletű úrhoz?

A válasz így szólt:

— Menjen csak itt el a Fekete koma lucernásáig, onnan megy egy ösvény a bíró sógor kertje alá, azon feljut a faluba, a falun haladjon a Nagy Jánosék házáig, amellett visz egy szoroska a veres zsidó boltja fele, onnan már nem messze a parókia.

A légátusnak annyira megtetszett a cikornyás útbaigazítás, hogy leírta a „Ifjúsági Közlöny “-ben. A legközelebbi vasárnap — templomból kijövet — a nagytiszteletü úr megkérdezte:

— Ki igazította hozzám húsvétkor a légátust?

Előáll büszkén az emberünk:

— Én!

— No, itt van kend kiszerkesztve! — s azzal a jelenlevők mulatságára felolvassa a légátus úr cikkét.

Pünkösdkor megint csak az emberünk elé akadt a falu felé igyekvő második számú légátus. Mikor azonban a parókia felől érdeklődött, emberünk így felelt:

— Mondja a szent I Még megint levelre tesznek ...

'Enyedy Andor közlése, Miskolc.)

*

Megtörtént.

É—rt Gy—a a magyar irodalomból vizsgázott s a cenzor a következő kérdést adta föl neki:

— Ki volt a „Családi Kör" szerzője?

A tanár, hogy segítsen neki, megfogta az arany óraláncát, így akarva jelezni, hogy a vers szerzője Arany János . . .

É—rt Gy—a eleinte habozott, de mikor a cenzor másodszor is megsürgette nála, hogy ki volt hát a „Családi Kör" szerzője, még egyszer odapillantott a tanár úr láncára s aztán vad nyugalommal ennyit mondott:

— Lánczy Leó.

(Komáromi János közlése, Budapest).

*

A régi pataki elekciós rigmusokból nekem is eszembe jutott nehány:

Jenke, Bező, Pinkáé, Zahar, Németi, Hunkác,
Átány, Heves: Térdig ér a krumplileves!

Avagy:

Iske, Csicser, Vaján:
Pénz segít a diák baján!

Ennek másik változata:

Iske, Csicser, Vaján, Bés:
Ott a diák éhen vész!

Ezt is az elekción kiabálták:

Szend, Szala, Devecser:
Még az Istennek se kell!

No meg aztán:

Arra nézek arccal,
Kibékülök Schwarccal,
Legációm Tárcái!

Egy másik:

Hol a nép a halat eszi,
Legyen legációm Keszi.
(Éress Józsej dr. közlése, tharosberény.')

*

Az 1882-ik esztendőben Sándor- és József-napot szándékoztak ülni a másodéves joghallgatók s ezt küldöttség útján adták tudtára nagyrabecsült tudós tanárunknak, *Emődy* Dánielnek, a magyar magánjog professzorának. Emődy köszönettel vette tudomásul az előzékenységüket s teljesítette abbeli kérésüket, hogy március 19 ikén ne tartson előadást, miután az előző estén *A. Sándor* jogásztársunkut készültünk ünnepelni s valószínű volt ennélfogva, hogy az előadáson a legjobb akarat mellett sem jelenhetnénk meg. Mikor azonban a következő napon egy újabb küldöttség hasonló kérést terjesztett elő Józsefnapja alkalmából is, *a* tanár úr szelíden csóválgatta a fejét, noha a Józsefnapot is engedélyezte.

Harmadnapon, ahogy az előadóteremben teljes számban várakoztunk reá, óra után öt perccel bedugta fejét a félig-nyitott ajtón át s nagy előzékenységgel annyit kérdett:

— Kérem alássan nincs ma is valami névnap? Mert ha van, akkor hazamegyek . . .

Amikor zajos derültség közben biztosítottuk, hogy nincs több névnap, bejött, fölment a katedrára s alaposan megmosta a fejünket, hogy a magyar magánjog teljes ismeretéhez az esztendő valamennyi napja sem elegendő, a jövőben tehát lehetőleg mellőzzük a névnapokat . .

Megfogadtuk a tanácsát.

(Egy öreg bíró közlése, Budapest.)

*

Latin órán történt.

A tanár úr föladta a kérdést, hogy mit jelent magyarul: vultus? Többen súgtuk egyszerre:

— Arc!

A diák erre kivágta:

— Harc, háború, csata, viadal és ütközet!

(Egy öreg bíró közlése, Budapest.)

*

Elekciós vers 1884-ből:

„Kassa el van véve!“ — szól az első diák,
Száz forintot hoznak a reggeli imák
Gondolja magában. Hanem volt ám szurok,
Mert a húzás előtt készült két hosszú rokk,
Pár cipő, új kalap, no meg mellény, nadrág
S notabene: ezt mind „Post festam“-ra adták!

Íme okuljatok: felhozok egy példát,
Melyből kitűnik, hogy mily perceket élt át:
Oly drukkok közt várt a húzás végpercére,
Hogy kijött ebédről s nem várt perecére!
Miska örült ennek s nem várt józan ésszel
Kárpótolta magát eme perec-résszel.

Első lesz hát János, virágzik a hitel. . .
Alig húzták még ki, Schweiger már vizitel.

Gratulál először, kíván tele-tárcát,
Majd kínál hitelbe: keztyüt, inget pálcát.
„Tetszikpipa, szipka? Adok, ha kell, mást is!
Talán megkapom a régi tartozást is . .
Hlavaty kétszer is kérdezted tőle:
Nincsen-e szüksége egy pár lakcipöre?
Pollák azt üzeni, hogy — amit régen várt —
Éppen most kapta meg: a valódi kamgárnt...
Megvonja az „első diák" címet,
Ha nem csináltat egy fáin übercihert
A „Kürtös mama is egyetlenegy szóra*
Megengedi neki, hogy játszók kontóra . . .

De míg Patakon így virágzik a hitel,
Nézzük, hogy Kassa majd Jánossal mit mivel?
Foly az eszmecsere, mossák a diákot:
Ilyen aprót Kassa tán sohase látott.
Mond egyik: bajusszal jött tán a világra
E diáknak csúfolt állattani ábra?
Fogadni mernék, hogy így látta a bábát. . .
Kontrázik a másik: eljárta a lábát;
Hisz dereka rendes, rövid csak a lába,
S ennek az oka az, hogy elszupplikálta!
Szól a harmadik is kitől mitse várnak:
Felét látjátok a liliputi-párnak!
Vagy tán azért tudott ily kevésre menni,
Mert elfelejtették sótlan-hájjal kenni?
Negyedik tolytatja s nagy kacajt ébreszt ő:
Vakarának maradt, nincs benne élesztő!
Nem valódi bor az, minek neve cankó,
Nem K . . . János ő, hanem babszem-jankó!

A vers megértéséhez tudni kell a következőket:

János, az első diák, apró ember volt, arca szőrrel benőtt, különben jóravaló s népszerű fiú, akit könyvtárosnak is megválasztottak. *Schweiger* kereskedő volt ki mindenkinek hitelezett, *Hlavaty* suszter, *Pollák* szabó s a „Kürtös mama" vendéglősné a Kürtben.

(Egy öreg bíró közlése, Budapest.)

*

A főiskolai könyvtár vendégkönyvéből kijegyeztük ama nevezetesebb férfiak és nők névsorát, akik az idők folyamán meglátogatták a Kollégiumot. íme:

Vachott Sándor (1841 okt. 28), *Erdélyi* János (1841 okt. 28), *Sárosy* Gyula (1842;, *Rédey* Pál br. (1842), *Széchenyi* István (1845 szept. 29), *Regéczi-Bretzenheim* Ferdinánd herceg (1846), *Petőfi* Sándor (1847 július 9). *Woronieczky* Miciszláv herceg (1849), *Bónis- Pogány* Karolin (1855 jan. 6), *Lévay* József (1856), *Toldy* Ferenc (1856 szept. 28), *Jósika* Sámuel br. (1856 okt. 22), *Vahot* Imre (1857 aug. 2), *Egressy* Gábor (1859 szept. 3), *Tolnay* Lajos (1859 szept. 5), *Vay* Miklósné báróné (1860 aug. 1), *Andrássy* Manó gr. (1861 okt. 14), *Tompa* Mihály (1861 okt. 31), *Baji Patay* Sámuel (1863 okt 2), *Kis»* Áron (1865 júl. 11), *Ballagi* Mór (1876 ápr. 15), *Hunfalvi* Pál (1878 okt. 4), *Abafi-Aigner* Lajos (1880), *Kun* Bertalan (1884), *Zichy* Antal (1886 jún. 1). *Beöthy* Zsolt (1886 jún. 29). *Dókus* Gyula (1889), *Thaly* Kálmán (1888 jún. 1), *Bubics* Zsigmond (1889 szept. 9). *Ruttkayné-Kossuth* Lujza (1890 aug. 27), *Szász* Károly, *Kenessey* Béla, *Petri* Elek és *Szilády* Áron (1890 szept. 13) *Windischgrütz* Lajos hg. (1892 máj. 19), *Holló* Barnabás (1896), *Darányi* Ignác (1898 szept. 4), *Bartók* György és *Antal* Gábor (1901 ápr. 13) *Stefánia* özvegy trónörökösné (1903 jún 9), *Kossuth* Ferenc (1903) *Geduly* Henrik (1904 aug. 17), *Firczák* Gyula és *Papp* Antal (1905 szept. 24), *Ragályi Balassa* Ferenc br. (1905 szept. 26), *Fischer-Colbrie* Ágost (1906 máj 24), *Ravasz* László (1907 máj 17), *Tisza* István (1910 máj. 8), *Jakab* Ödön (1910 jún. 18), *Kacsóh* Pongrácz (1911 jún. 18), *A. Ben. Agad* egyiptomi alkirály (1911), *Révész* Kálmán (1915), *Szédihenyi-Wolkenstein* Ernőné grófné (1917 okt. 3), *Rakovszky* István (1921 szept. 9). *Apponyi* Albert gr. (1922 máj. 16), *Baltazár* Dezső (1923 máj. 1), *Horthy* Miklós kormányzó (1923 okt. 9) és *Milotay* István (1925 okt. 4)

(Harsányt István közlése, Sárospatak.}

Schweiger Salamon egyike volt a pataki diákság életében a legérdekesebb alakoknak. Foglalkozására kiskereskedő, kinek a boltja nem ért többet pár száz forintnál. Mégis megélt belőle tisztességesen. A megélhetés titka pedig az volt, hogy hitelezett. A hitelezett összeg persze egynéhány forint lehetett legföljebb s eseményszámba ment, ha valakinek tíz egész forintra rúgott föl a hitele.

Ezek az adósok a diligencia elején természetesen szerették volna elkerülni Schweiger bácsit, de ő már ott várta valamennyi emberét a vasútnál és sajátos módon tudta megközelíteni valamennyi adósát ezzel a szállóigévé lett mondással:

— Fekete úr (vagy Szabó úr). .. azt a kis adósságot!

Aki tudott, fizetett, aki nem tudott, arra megható kitartással várakozott továbbra is Schweiger bácsi. Némelyike sok évre elmaradt a törlesztéssel. Megesett ilyenformán, hogy egyik-másik kliense papivizsgára jött be, esetleg már a mendikáns-fiát látogatta meg Patakon, amikor észrevétlenül csak hozzásomfordált Schweiger bácsi:

— Fekete úr... azt a kis adósságot!

Végeredményben is mindenki megadta a magáét.

(Id. Csontos lózsef közlése, Sárospatak)

*

Schweiger bácsi egyszer Budapestre készült bevásárolni. Nagyon kötötte az ebet a karóhoz, hogy meg látogatja odafent a „fiúkat“ is. Már persze azokat, akik kissé érdekelve voltak nála.

Elment — visszajött

Kíváncsian érdeklődtünk nála, mint vannak a fiúk odafent, valóban volt-e náluk s fizettek-e?

Schweiger bácsi elszontyolodva mondta:

— Voltam náluk, jól vannak, de nem fizettek.. .

— Miért?

— Hát, kérem, olyan szívesen fogadtak, hogy restellem előállni „azzal a kis adóssággal . .

(Id. Csontos József közlése, Sárospatak.)

*

Egy alkalommal előkelő adós állított be Schweiger bácsihoz. Negyedéves teológus volt, tíz forinttal tartozott már.

így kezdte:

— Fizetni jöttem, Schweiger úr . . .

Schweiger bácsi a kezét dörzsölve hajlongott mély meghatottságában.

— ... de előbb veszek még egy kalapot, — folytatta a teológus.

Schweiger bácsi tovább hajlongott s nagy előzékenységgel kezdte kirakosgatni a különböző kalapskatulyákat.

A vevő kiválasztott egyet:

— No, ez jó lesz. Mi az ára?

— Három forint huszonhét krajcár.

— Nem is sok, — felelt az adós, — többre gondoltam. Itt van a huszonhét krajcár, a többit írja föl Schweiger úr 1

(Id. Csontos József közlése, Sárospatak.)

*

Három előkelő adós (valamennyi teológus) következetesen egy hétig el tudott rejtőzni a Schweiger úr látogatásai elöl. Az adósok ablakából látni lehetett a Schweiger bácsi boltjáig s valahányszor látogatásra indult el az öreg, a kliensek vagy idejében elinaltak, vagy pedig halotti csend támadt a szobákban. Természetesen zárt ajtók megett.

Egy alkalommal azonban észrevette Schweiger bácsi, hogy bizony otthon vannak, akiket ő keres, csakhogy előzőén bereteszelték az ajtót. Fogta hát magát s leült a szoba-előtti kőgarádicsra.

Az adósok némi idő múlva abban a hiszemben, hogy Schweiger úr eltávozott már, muzsikálni kezdtek.

Zengett a cimbalom, sírt a hegedű, sikoltott a flóta. Schweiger bácsi hallgatta. Arra ment egy teológus s megkérdezte:

— Mit csinál, Schweiger úr?

— Élvezek a pénzemért, — válaszolt fanyar mosollyal Schweiger bácsi.

(Id. Csontos József közlése, Sárospatak.)

*

Amikor 1873-ban, kétévi távoliét után, Kézsmárkról, a sárospataki főiskolába kerültem vissza, egyszerre két diákbanda is alakult. Az egyiket *Jászai* Pista és *Andorkó* Tamás vezették s ez a művészi játékú és elegáns fellépésű jogászbanda egy évig gyönyörködtette az úriközönségét. Magam is ennek voltam a tagja.

Gyakran muzsikáltunk a kollégiumkeriben a Pálóczi Horváth Mária és Simon jóltevök szobra előtt, valamint a főiskolai imateremben tartott ünnepélyeken is. De még ugyanabban az évben alakult meg a' *Kertész* Berti és *Szőke* Józsi vezetése alatt ál ó másik diákbanda is, amely jobban tettszett a múzsafiaknak. Ez ugyanis nem a klasszikus zenét kultiválta, mint a Jászay-banda, amelyet a híres szotyori *Nagy* Józsi bátyánk tanítgatott privát ambícióból, hanem inkább a magyar népzenészek kedvelt muzsikáját. Mikor aztán Jászayék befejezték a háromévi jogi-kurzust (1874 júniusában) és elszéledtek a nagyvilágba, Kertész Berti bandája egyedül maradt a porondon Magam is oda csúsztam át, mint kontrás. Erről a Kertész Bertiről forgott akkor közszájon a nóta:

Kertész Berti hegedűje
A diákok kesergője . . .

Ez az uralmon-maradt zenekar aztán többször kirándult a vidékre is, ahol a velünktartó diákpajtásainkkal egyetemben nagy bálokat és dáridókat rendeztünk. Különösen három nevezetes kirándulásra emlékszem élénken.

Az egyiket 1873/74 telén *Szomotoron,* a meghívó Kozma család körében töltöttük s ugyanakkor tíz-tizenkét diáktársunk is csatlakozott hozzánk. A banda *Kun* Dániel elnöksége alatt vonult ki, aki, mint régi kedves barátom még ma is él Patakon.

Egy szombat délután érkeztünk meg a szomotori állomásra, ahol nyolc tíz kocsi várt bennünket. A vendéglátó kúriában csakhamar összegyűlt a falunak és a környéknek úritársadalma s megkezdődött a végehosszat nem érő muzsika és természetesen a tánc. De nem a mai négertipusu szörnyűségek, hanem az ősmagyar csárdás és körmagyar, vegyítve lengyelkével, mazurkával, francia-négyessel A zenét és a táncot nagy vacsora szakította meg, amelynek nem akart vége lenni, míg csak egyszer föl nem ugrott a banda és tust nem rántott, Ettőlfogva húzta a szebbnél-szebb nótákat. Az a tíz-tizenkét diák úgy megtáncoltatta a jókedvű fiatalasszonyokat és leányokat, hogy talán sohase mulattak jobban! A rövid szünetek alatt jófajta hegyaljai boro kát szolgáltak fel s így tartott a dáridó reggel négy óráig, amikor is általános pihenőt rendelt el a kedves háziasszony.

Reggel jól kivilágosodott már, amikor fölkeltünk fekvőhelyeinkről. Délelőtt kilenc óra felé borleves gőzölgőit az asztalon, tizenegy körül pedig újból gyülekezni kezdett az úritársaság. A banda műdarabokkal mulattatta a vendégkoszorút, majd egy óra körül megkezdődött az ünnepi ebéd, melyben a töltöttkáposzta játszotta a főszerepet, de volt ott azonkívül tíz-tizenkét fogás is. A tészták rengetegének halmaza közt derekasan fogyott a helmeci borocska. Délután három óra felé már megint tánczene kezdődött s ez így tartott a rövid uzsonna, de annál hosszabb vacsora megszakításával hajnali két óráig, amikor is oszolni kezdett végül a kimerült közönség, minket diákokat pedig egy *Horváth* Elemer nevű nagybirtokos vett gondjai alá. Szánkákon szállított a saját lakására, ahol folytattuk a muzsikát, miután előbb éjjelizenét adtunk a gyönyörűszép házi-

asszonynak. Reggeli hétig húztuk, akkor előálltak a szánkák, amelyek Újhelybe vittek bennünket.

Onnét mentünk aztán Patakra.

(Harsányt Gusztáv közlése, Debrecen.)

*

Második kirándulásunkat *Kiskinizsre* tettük 1875 őszén. Ez csupán annyiban különbözött az elsőtől, hogy ide már mintegy harminc diák vonult ki.

Szerencsen vártak a közeli falvak űrirendjének kocsii s úgy mentünk át Kiskinizsre egy előkelő családhoz, ahol három szép eladólány várt ránk kíváncsian. Itt is szombaton délután kezdődött a táncmuzsika, másnap egész napon s utána éjjel is folyt a tánc és tartott a kedves házibál pompás hangulatban. A banda annyira kitett magáért, hogy mivel a kisbőgősünk, *Kazinczy* Gábor barátom a palacsinta iránti előszeretetét hangoztatta, a jókedvű házikisasszonyok félig palacsintával tömték ki a — kisbögőjét. Hétfőre-virradóra olyan őszieső kezdett zuhogni, hogy az agyagos úton lehetetlenné vált minden közlekedés, minekfolytán négyökrös fogatokat verbuvált a rendezőség s ezeken vonultunk be a szerencsi állomásra. Olt rögtön rázendítettünk, úgy, hogy az állomásfőnök nem is akart elengedni, de a diákkötelesség hazaszólított már. Nótázva, hegedülve utaztunk aztán Patak felé.

(Harsányt Gusztáv közlése, Debrecen.)

*

Harmadik kirándulásunk — emlékezetem szerint — 1876-ban történt Ardóra, hol a Bretzenheim- (ma: Windischgrátz) uradalom tiszttartója, *Fiizesséry* bátyánk látott szíves vendégeiül. Itt az estét és a másnapot töltöttük dalolgatva és muzsikálva a kitűnő királyhegyi bor mellett.

Mit mondjak még a *Wohl* korcsmáros úrnál rendezett gyakori muzsikás-estékről, amelyek következményeként éjjeli zenék következtek? Mert melyik bandatagnak ne lett volna ideálja abban a kedves kis városban?

Ezeknek a bandamulatságoknak volt azonban egy érdekessége is A tanári testület elrendelte ugyanis, hogy az ifjúságot ellenőrző közeg, mármint a háznagy, esténkint járja be a mulatóhelyeket és ha túlhajtott mulatozást tapasztalna, az illetőket írja fel 1

Az 1873—77 esztendők között, amíg én Patakon voltam, *Janiga* úr vállalta ezt a kellemetlen tisztet, aki nekem az utolsó évemben házigazdám is volt mellesleg. Janiga a legnagyobb tapintattal kezelte a banda tagjait s alig történt meg egyszer-kétszer, hogy éjfélutáni két óra körül illedelmes szóval feloszlatott bennünket. De soha föl nem jelentett . .

Ma, több, mint félszázaddal, tudtommal már csak hárman élünk ama felejthetlen pajtási körből: *Kazinczy* Gábor kúriai bíró barátom, *Kun* Dániel sárospataki földbirtokos barátom és jómagam. A banda többi tagja ma már valahol a Szinuszban húzza a régi nótákat . . ,

[Harsányt Gusztáv közlése, Debrecen)

*

A sárospataki főiskola alapíttatásától kezdve — hűséges ápolója és terjesztője volt a magyar nemzeti dalnak és zenének A Kollégium kulturális életének egyik nevezetes tényezője volt a főiskolai énekegylet, később az úgynevezett énekkar.

Az énekkar (kórus) története négy korszakra osztható.

Az első az énekkar alakulásától a rendszeres szervezkedésig terjed (1621 — 1782;; a második a szervezkedés kora (1782—1830); a harmadik a reformálás kora (1830—1860), a negyedik korszak pedig, az ének- és dalművészet kora 1860-tól napjainkig tart.

A főiskolai énekkar eddig ismert legrégibb ránkmaradt kótatára 1787—1792 bői való. Tartalma: egyházi és temetési énekek, világi dalok (negyvenöt dal a dallamával együtt), halotti versek, iskolai drámák, alkalmi ének. Ezt a kótatárt (Melodiarium) *Kacsáit* Pongrác, a jeles zeneszerző és író, beillesztve a kótatárt a magyar

zenetörténet fejlődésének láncolatába, páratlan értékű gyűjteménynek mondja. Szerinte a kötet „hivatva van betölteni a magyar zenetörténelemnek azt a nagy hézagát, mely a kurucvilág és az újraébredés korszaka között a zenetörténelmi kutatásnak mindeddig útjában állott." Az igazi magyar népdaltipust, szerinte, a kurucdalok és a pataki nóták mutatják. A láncba, melynek legdrágább szemei a kurucdalok, Lavotta dalai, Erkel magyaros melódiái és az új magyarok sémái, fényes gyöngyként illeszkedik be a pataki melodiárium, melyet a hozzáírt jegyzetben „az ébredő magyar zeneművészet örökbecsű dokumentumának[11] nevez. A sárospataki főiskolai kórus által használt két szólam (a concantus és procantus segédszólamok) a zenetörténelemnek kizárólagosan magyar és református különlegességei.

A pataki énekkar, *Fáy* András följegyzése szerint, méltán vetekedett a debreceni kántussal, sőt a pataki kórus „vetélkedhetett Európa legjelesebb operai kórusaival is."

(.Harsányt István közlése, Sárospatak.)

*

Feledhetetlen diákkorunkban, a század első tizedében, egyik bizarr alakja volt Pataknak egy jó öreg zsidó, akit „ Nadrágszíj"-nak csúfolt az ádáz mendurhad.

Ha felbukkant az utcán a nagy zsákkal, amelybe minden hulladékot fölszedett, valamelyik utcasarokról vagy az iskolakert kőfala mögül kórusban zúgott fel:

— Szíj! Szíj! Nadrágszíj!

Az öreg visszafordult olyankor s öklét rázva kezdett fenyegetőzni, miközben latin szavakat kevert a kiabálásba.

Mert tanult ember lett volna ez a toprongyos alak, mi legalább is úgy tudtuk abban az időben Egy alkalommal két kalapban láttam: ócska pines volt a fejébe nyomva s azonfelül repedt cilinder. Azt mondták nekünk mindig a nagyobb diákok, hogy a sok tanulástól bomlott meg szegény.

Mert szegény ember volt az istenadta s amellett jószívű azokkal szemben, akik nem gúnyolódtak vele és nem háborgatták, miközben csontdarabkát, törött patkót szedegetett az utcán. Egyízben arra kérték az ötödosztályosok. hogy segítsen nekik lefordítani Heine „Loreley“ című költeményét. Az öreg abban a pillanatban széttárta karjait, arcát a mennyégnek emelte, szavalni kezdett magánkívüli mámorban s valami nagy-nagy szomorúsággal:

/ch weiss nicht, was soil es bedeuten,
Dass ich so traurig bin . . .

Mert a legtöbbször szomorú volt szegény. Ma már peisze ő sem él régen.

Egy ízben valaki azt a kérdést tette föl neki, hogy hol kezdődik az az értékhatár, melynél a talált dolgokat fölszedi és zsákba dugja? Az öreg nyomban kész volt a felelettel:

— Semmit se szabad otthagyni, kérem, ami többet ér egy tetűnél . . .

(Komáromi János közlése. Budapest.)

*

Szűcs pátri rajztanár a toll embere volt. író, pláne „szépíró“ De nem regényeket írt, mint *Komáromi* János; nem közgazdaságot és memoárokat, mint régi, tisztelt barátom: *Németh* Józsi, se nem verseket és tárcákat karcolászott össze, mint néha-néha jómagam. A szépírás és rajz tanára volt ő az én időmben Sárospatakon. Olyan gyönyörű betűket azóta se láttam, mint amilyeneket ő vetett. Nem az ő hibája tehát, hogy az én betűim viszont olyanok, mint a *Mikszáth* Kálmánéi, akiről köztudomású, hogy a szedő a patikába szaladt az írásaival és sokszor egy-egy hatalmas üveg — orvossággal tért vissza Ezt olvasták ki belőle. S milyen igaza volt annak a patikusnak! Egy egész ország nyerte vissza egészségét Mikszáth orvosságától; a magyar őshumortól.

Ha jól emlékszem, 1875-ben kerültem Szűcs pátri keze alá. Boldogemlékű nagybátyám, a nagyberegi pap, Máramarossziget után jobbnak látta, hogy az ő régi iskolájába, Sárospatakra vigyen a második osztályba. (Áldja meg érte az Isten a másvilágon is I) A beiratkozás simán ment. A mindenből kitűnő bizonyítvány (amely később — sajnos — jelentős metamorfózison ment át lefelémenően), még igazgatói vállveregetést is provokált. Mindaketten boldogan siettünk az iskolakertbe egy kis sétára. Nagybátyám ugyan járkálásnak nevezte a sétálást, mert őneki *Kövy* (akkor még jogot is hallgattak a teológusok) vagy talán az öreg *Orbán* professzor azt verte a fejébe, hogy csak az az ember sétálhat, akinek legalább száz forint van a zsebében. A többi csak járkál.

Mi is járkáltunk tehát a kertben, amikor egyszerre csak Szűcs pátri toppant élőnkbe ...

— Szervusz 1 — harsant meg mindkét részről.

S következett az összeölelkezés, ami még könnyen ment aránylag. De a szétválás annál nehezebben. Nagyon kövér emberek voltak mindaketten ... De végre mégis csak sikerült. Akkor aztán elbeszélgettek valami másfélórát s így tudtam meg magam is, hogy tanulótársak voltak valamikor.

Istenem, mennyi sok szép emléket elevenítettek föl akkor! Egy kedves apróság mégis megragadt a koponyámban a Felvidékről közéjük cseppent tói diákról, aki, amikor mértékes verset kellett írni, így remekelt:

Jönnek a „szálak“ Kispatak felé,
S meg-inegütödnek a híd „lábába.“ ...
(Bodnár István közlése, Szekszárdi)

*

A *Pátri* bácsival való első találkozásom vége az lett, hogy a nagybátyám így szólt hozzá:

— Kedves Pistám, ajánlom figyelmedbe az én árva kis öcsémet!

— Lesz gondom reá, — hangzott a felelet, miközben barátságosan barackolta meg a fejemet.

Lett is! Egy hétre már „tollfelügyelő“ voltam.

A mai nemzedéknek persze fogalma sincs róla, micsoda egy kitüntetés volt az!

Az akkori rajzteremben olyan hosszú-széles asztaloknál ültünk, hogy nyolc-tíz növendék is elfért az asztal egy-egy oldalán. Ugyanilyen hosszú volt Szűcs pátri bátyánk léniája is. Ha valamelyikünk rendetlenkedett, egyszerűen végigcsapott az egész soron. Akinek tapasztalata volt már, különösen a sor közepetáján, egyszerűen bekapta a hátát s így rendszerint a szélső húzta ki a lutrit.

Hát egy ilyen asztalnak lettem én a tollkiosztója!

Mert Szűcs pátri alatt mindig új tollal kellett írni. Ha pedig ócska lett volna, akkor is fénylenie kellett. A tollszárak egy nagy skatulyába voltak elraktározva. Szűcs pátri óra kezdetén innen osztotta ki őket sajátkezűig nekünk, nehány kitüntetettnek. Mi, tollosztók, éppen azért voltunk a világon hogy megóvjuk a használt tollak fényességét s ezért aztán mindegyikünk egy-egy vadonatúj nyúllábat kapott. Mi aztán végeztük kötelességünket, jobbanmondva: a nyúlláb tette meg. Ragyogott is a fényesre pucolt ócska toll! De jaj volt annak, aki nem tanulta meg már az első órán, hogy a tollszárnak — miközben visszaadjuk a tanár úrnak — tollal hegyes felével kell a mi kezünk ben maradnia! Vagyis, ha szúrni akart a toll, inkább a mi kezünket szúrja meg, semmint a tanár úrét.

E fényes tisztnek persze igyekeztem is megfelelni. Meg is lett a jutalma: félévkor az — elégséges. Ez különben nagy szó volt, mivel jelest senkisem kapott. Arra — Szűcs Pátri szerint — csak tanár lehetett érdemes.

A második félévben azonban nekem is befellegzett.

Szűcs pátri tanár úr elrendelte, hogy adjuk be a magyar és német szépírási irkákat. *Mészáros* Lajcsi barátom és én meg akartuk spórolni legalább az egyik

irka árát a híres ropogós tolcsvai cseresznye mennyei élvezetére. Azt eszeltük ki tehát, hogy én teleírok egy magyar irkát, ő pedig egy németet s a kettőt összecsapva, egyenkint visszük ki bemutatásra.

Az osztály két csapatra volt osztva: mi /4-tól Af-ig. A tanár úr hátulról kezdte a szemlét, az *M* be tűn s Lajcsi barátom szerencsésen át is esett a vizsgálaton. Pátri bátyánk megdicsérte nagy haladását, kivált a — magyar betűvetésben. (Az én irkám volt!)

Én teljes nyugalommal vettem át Lajcsi barátomtól az irkákat és vittem ki, amikor reám került a sor. S az lett a vesztem, hogy a német irkát tettem felülre... Pátri bácsi megütődve nézett rám:

— Hát ez mi? Mióta lettél te Ludwig Mészáros?“

(Akkor borsózott csak végig rajtam, hogy Lajcsi a nevét is ráírta az irkára.)

— Tanár úr, kérem — hebegtem, — az irka az enyém, de véletlenül ő írta rá a nevét . . .

Úgy? — s áthúzta a „Mészáros“-nevet. — No, most írd rá a magadét 1

Megcselekedtem.

— Most pedig Ludwig Mészáros, hozd elő a te irkádat 1

Lajcsi akkor már az ajtót kereste a szemével.

— Hát így vagyunk? Mars ki, te Ugocsavármegye vöröshaju inspektora!

Tudta, hogy odavaló mert Lajcsi apjával tanulótársak voltak valamikor. És azzal vette a hosszú léniát...

Év végére éreztem csak igazi nagylelkűségét. Nem akarván elrontani mindenből „dicséretes“ bizonyítványomat, ő is azt adott. Rajzból is, szépírásból is.

(Bodnár István közlése, Szekszárd.)

*

Életemben két embertől tanultam sokat. Az egyik *Kovácsy* Sándor, ma is élő egykori vallástanárom, aki sokszor még csillagászati képleteket is levezetett nekünk a vallásórán, csakhogy be ne szekundázzunk Zsindely

bácsinál. A másik *Zsindely* István, a mathezis és fizika professzora.

Zsindely Istvánt hallgatni élvezet volt. Egyszerű, világos előadás és közvetlen, akárcsak ő maga. Még a nyolcadik osztályban is tegezett bennünket, holott többi tanárainknál ez már — ötödiktől fölfelé — nem volt szokásban. Jaj volt azonban annak, akit Zsindely István urazni kezdett egyszer!

Egy kis tanyája is volt a pataki határban. Elfoglaltsága miatt nem járhatott ki oda mindennap, kivált aratás táján, érettségi-vizsgák körül. Felállította tehát távcsövét a fizikai nagyteremben s ilyen kérdésekkel lepte meg aztán az este hazatérő béreseket:

— Te Jancsi, ha rakodtok, ne állj olyan közel a második kocsival az elsőhöz, mert az a falánk ökör sok kárt tesz a búzában.

A bérest persze a hideg rázta, hogy honnét tudja az ilyesféléket az úr?

Egy csillagászati órán aztán nekünk is bemutatta ezt a híres távcsövét Zsindely tanár úr. A magyarázat után felhívott bennünket, hogy aki akar, kukkantson bele.

Legelsőnek persze a fürge *Mészáros* Karcsi ugrott elő, aki most ügyvéd Budapesten. Belenézett és ujjongva kiáltott fel:

— Juj, be gyönyörű!

— Mi az a szép, te? — kérdezte Zsindely bácsi.

— Hát az ég, meg a csillagok!

— Most? Nappal?

— Vagyis hogy izé . . . a nap . . .

— Lökjétek félre onnan azt a betyárt! Hiszen még nyitva sincs a távcső!

S azzal nagy diadallal kapta le a nagyobbik lencsét elzáró kupakot.

(Bodnár István közlése, Szekszárdi)

*

K—r Lajcsi barátunk derék igazságügyi ember lett. Amíg élt, vezető járásbiró volt Felsőzemplénben, majd Szikszón. Kisdiák korában azonban nem-egyszer távoljárt az igazságtól: Szerette a nagyotmondást. ö tőle hallottam először a *Komáromi* János pompás diák-regényében felhasznált farkashistóriát, amikor tudniillik a száz farkasnak a perkupái erdőben való üvöltése bokorzörgéssé zsugorodik össze. Ö volt e a kitalálója is? Nem tudom. Képessége azonban mindenesetre megvolt hozzá.

Egyszer a hályogról meg a szemoperációról beszélgettünk.

— Hát bizony veszedelmes műtét az, — kezdte Lajcsi. — Persze ti ezt nem igen tudjátok. Hát úgy van az, gyerekek, hogy az orvos kihúzza a szemet és fölpeckeli, aztán nem késsel megy neki, hanem hegyes körömmel kapja le hirtelen a hályogot . . .

— Lajcsikám!

— Mit? Nem hiszitek talán? Tőlünk Szepsiből az öreg tanító épp most a nagyvakációban járt fenn a budapesti klinikán. Hát tudjátok, amikor az orvos kivette az egyik szemét és mosogatta a vértől, ezt még csak nézte, de mikor a másikat is kivette, azt már borzadva szemlélte . . .

— De mivel, Lajcsikám, ha a másikat Is kivette?

— Mivel? Hát az egyikkel . . . Ámbár a fene tudja, mivel? Már akár hiszitek, akár nem, én csak annyit mondhatok, hogy borzadva szemlélte . . .

(Bodnár István közlése, Szekszájd.)

*

1910 körül történt.

A rajzterem alatti osztályban számos diák izzadt a javítóvizsgálatot vezető bizottság előtt. A hátulsó padokban tíz tizenkét érdeklődő szülő: leginkább pap, tanító feszengett a szűk padokban.

Német volt az első tantárgy. *K...* barátom kezdte a vizsgát. Egy képet kellett leírnia németül. Elmondta

rendre, mit lát a képen, s nem felejtette el természetesen azt a leányt sem, aki a képen korsót tartott a kezében.

A „Madchen“ szónál azt kérdezte *V. . .,* a német tanár:

— Hogy is mondtad csak?

— Das Mádchen, — hangzott a válasz.

— Miért das és miért nem die?

— Azért, tanár úr — mondta emelkedettebb hangon, — mert a tizenhat éven aluli lányok semlegesneműek.

Bizottság és hallgatóság egyszere falrengető kacagásban tört ki.

(Göőz Pál közlése, Vadna.)

*

Jogászkoromban *Emődy* Dánielnél laktunk.

Egyszer reggel öt óra körül vetődtünk haza kedves néhai barátommal, *Dókus* Lászlóval. Mivel junius volt, a nap már fent járt az egen. A kapu azonban még be volt zárva, én tehát, mint könnyebb legény, átmásztam rajta, kinyitottam belülről és beengedtem Dókust is. Alig tettünk azonban két három lépést az udvaron, amikor hirtelen csak elibénk toppant Emődy Dániel bátyánk s feltűnő szívesen üdvözölt:

— Jó reggelt, urak! Igazán derék dolog, hogy ilyen korai órákban tanulmányozzák már a magánjogot! Önökből nagy ember lesz még valamikor. . .

Mondanom sem kell, hogy megszégyenülten kotródtunk előle.

(Bajusz József közlése, Sátoraljaújhely.)

*

Megboldogult *Andor* öcsém, később szerencsi főszolgabíró, szép szál legény s nagyszerű színész volt, aki többször is föllépett Thália deszkáin. Egyízben Sárospatakon Derblay Fülöpöt adta a „Vasgyáros‘‘-ban. A közönség el volt ragadtatva és elhalmozta tapsaival.

A nézők sorában ott ült *Ballagi* Géza is, aki így kiáltott fel hozzá a színpadra:

— Mindenből megbuktatlak, eredj a Nemzeti Színházhoz!

(Bajusz József közlése, Sátoraljaújhely.)

*

Orbán József óráján történt, aki nagy antiszemita hírében állott.

Előadást tartott az öreg s előadás alatt — hogy, hogy nem — *D.* Zoltán összeszólalkozott *Svarcz* Mórral. D. pofonvágta Svarczot.

A csattanásra figyelmes lett Orbán is és felpattant:

— Miféle pofozkodás ez az én becsületes színem előtt?

D. föltalálta magát s így szólt:

— Tekintetes tanár úr, engemet ütött pofon Svarcz...

Egyéb se kellett Orbánnak! Magából kikelve kiabált Svarczra:

— Svarcz úr, te annak a pápaszemes zsidónak vagy a fia?

— Igenis . . .

— Hát annyit mondok neked, Svarcz, csendbe légy, mert istenuccse megbotozlak!

Szegény Svarcz annyira el volt képedve, hogy szólni sem tudott, ő kapta a pofot is, a szidást is.

(Bajusz József közlése, Sátoraljaújhely.)

*

Itt közlöm mindazoknak a sárospataki főiskolában tanult diákoknak névsorát, akik országos hírű férfiak lettek később. A zárójelben levő számok az illetők halála évét jelentik.

Geleji Katona István erdélyi református püspök (1649); *II. Rákóczy* György erdélyi fejedelem (1660). *///. Rákóczy* Zsigmond (1652). *Bónis* Ferenc, a Wesselényi-féle összeesküvés tagja a zempléni nemesség vezére (1671). *Bánffy* Dénes báró államférfi, főispán,

főkapitány, seregparancsnok (1674). *Czeglédi* István református lelkész, tudós, író (1671). *Szuhay* Mátyás bujdosóvezér (1677). *Szuhay* Gáspár kurucvezér. *Liszynyai* Pál tanár, krónikaíró (1695). *Tornai* István püspök (1660 után) *Kovásznál* Péter református püspök (1673). *Komáromi Csipkés* György lelkész, tanár, bibliafordító. *Nógrádi* Mátyás református püspök (1680). *Gyöngyossy* Istvan ügyvéd, követ, alispán, költő (1704). *Pósaházi* János tanár, író, tudós, hitvitázó (1686). *Buzinkay* Mihály tanár, író (1683). *Simánál* István tanár, fizikus (1710). *Bethlen* Miklós gróf Erdély kancellárja, történetíró (1716). Ifj. *Csécsy* János tanár, krónikairó (1769). *Szentgyörgyi* Sámuel református püspök (1792). *Szulay* Sámuel református püspök (1792). *Csokonai Vitéz* Mihály költő (1805). *Bessenyei* György gárdista, író (1811). *Baranyai Decsi* Sámuel író, tudós (1816). *Vályi Nagy* Ferenc író, költő, Homérosz első magyar fordítója (1820). *Mokry* Benjamin, az első magyar biográfiái lexikon írója, több külföldi tudóstársaság tagja (1826). *Barcafalvi Szabó* Dávid tanár, író, nyelvújító (1828). *Beregszászi* Pál nyelvész, a Göttingai Tudós Társaság tagja (1828). *Kazinczy* Ferenc nyelvünk halhatatlan emlékű reformátora, a Magyar Tudományos Akadémia tagja (1831). *Géléi* József tanár, író, nyelvész, fordító, a Magyar Tudományos Akadémia tagja (1838). *Kazinczy* Lajos (Ferenc fia) tábornok, vértanú (1849). *Pap* Endre lírikus, ügyvéd, országgyűlési követ (1851). *jászai* Pál történetíró, a Magyar Tudományos Akadémia tagja (1852). *Somosy* János teol. tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja (1855;. *Szemére* Pál költő, nyelvész, a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy-Társaság tagja (1861). *Teleki* László gróf politikai vezérférfiú, író, költő, a Magyar Tudományos Akadémia tagja (1861). *Pálkövi* Antal tanár, történetíró (1862). *Kazinczy* Gábor író, szónok, tudós, képviselő a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy-Társaság tagja (1864). *Fáy* András meseíró. költő, a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy-Társaság tagja (1864). *Zsarnay*

Lajos református püspök, író, a Magyar Tudományos Akadémia tagja (1866). *Almási Balogh* Sámuel református lelkész, író, a Magyar Tudományos Akadémia tagja (1867). *Tompa* Mihály refoimátus lelkész, költő, a Magyar Tudományos Akadémia tagja (1868). *Erdélyi* János tanár, költő, műbíráló, a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy-Társaság tagja (1868). *Szemere* Bertalan az első magyar belügyminiszter, majd miniszter elnök, író, a Magyar Tudományos Akadémia tagja (1869). *Varga* János tanár, író, a Magyar Tudományos Akadémia tagja (1875). *Izsó* Miklós szobrászművész (1875). *Tóth* Ede színműíró, a Kisfaludy-Társaság tagja (1876). *Fogarassi* János jogtudós, nyelvész, a Magyar Tudományos Akadémia tagja (1876). *Bónis* Sámuel politikai vezérférfiú (1879). *Árvái* József tanár és író (1879). *Szemere* Miklós író. költő, a Magyar Tudományos Akadémia és a Kisfaludy-Társaság tagja (1881). *Bernáth* Zsigmond főispán, képviselő (1882). *Hegedűs* László református lelkész, iró, képviselő a Magyar Tudományos Akadémia tagja (1884). Id. *Zsindely* István tanár, tankönyvíró (1891). *Mezőssy* László földbirtokos, aki fegyveresen vett részt a szabadságharcban (1893) *Kossuth* Lajos Magyarország kormányzója (1894). *Orbán* József tanár, író (1896) *Péchy* Tamás képviselőházi elnök, miniszter (1897). Id. *Mitrovics* Gyula tanár, író (1903) Id. *Kiss* Áron püspök, egyháztörténész (1908). Ifj *Kiss* Áron paedag. igazgató (1908). *Szinyei* Endre tanár, szótáríró (1909). *Fejes* István református püspök, író, költő (1913). *Búza* János tanár, tankönyvíró (1912). *H. Kiss* Kálmán tankép. igazgató, író (1913). *Pösa* Lajos író, költő, a Petőfi Társaság tagja (1914). *Soltész* Ferenc tanár, szótáríró (1915). *Komjáthy* Béla orszgy. képviselő (1916). *Tüdős* István dr. református püspök (1918). *Zsoldos* Benő tanár, Thukididesz fordítója (1919). *Szinyei* Gerzson tanár, a kollégium történetének búvára (1919). *Finkey* József műfordító (1872). *Zempléni* Árpád író, költő, a Kisfaludy- és Petőfi-Társaság tagja (1919). és *Szabó* Endre (1924). *(Harsányt István közlése,Sárospatak.)*

Nem voltam született pataki diák, vagyis nem ott végeztem kezdettől fogva. Előzően nagyobb és kisebb városokban jártam iskolába, de legkedvesebbek maradnak mindörökre a pataki diákéveim emlékei.

A Kollégium előtt álldogáltam egyszer és trabucos szivart szívtam. Nem volt ez mindennapi élvezetem, mert legtöbbször a pipa és cigaretta járta a hatodikban, hetedikben. A pipa divatból, mert az emberes (nagydiákos), a cigaretta pedig pedig műélvezetből, mert az csakugyan jólesett.

Amint álldogálok a Kollégium előtt, hallom, hogy a többi diák köszön valakinek. Hátranézek: hát uramfia, *Rácz* Lajos volt, a főgimnázium akkori igazgatója. Úgy szólt a tőlem oldalt-állt diákok felé, hogy nekem is megkellett hallanom:

— Nem is tudnám, hogy elseje van, ha nem látnám szivarozni Süveges urat . . .

S azzal továbbment.

Ebből én arra következtettem aztán, hogy szabadon füstölhetek már Patakon. Nem így azonban *Szilágyi* Benő tanár úr, aki a görög nyelv fiatal professzora volt abban az időben.

Jövünk egy vasárnap a konviktusból. cigarettára gyújtva az ebéd után. A Kollégium udvarán észrevesz bennünket Szilágyi tanár úr s azonnal ránk szól:

— Nem dobják el azt a cigarettát!?

Kissé vonakodva tehettem eleget a felszólításnak, mert tapasztalni kezdtem, hogy a tanár úr megnehezteltreám.

Jött aztán a Sándor-napja és a zenekar hivatalos lett a *Novák* Sándor tanár úr nevenapjára. A zene karral együtt persze én is, mint tárogatós. De mivel Szilágyi tanár úr is a vendégek között volt, tüntetőleg elmaradtam Azt szerettem volna, így vegye észre az én viszontneheztelésemet.

Kár volt pedig be nem mennem. Mert Novák Sándor abban az időben költötte szövegestül, dallamostul azt a gyönyörüszép kurucnótát:

Nagymajtényi síkon letörött a zászló,
Rászállt tollászkodni egy fekete holló . . .

Ha csak annyi volt a célom, Szilágyi tanár észrevette a dacoskodásomat s mivel a Sándor-este éjszakáján én is éjjeli zenét kaptam a bandától, Szikgyi tanár úr másnap azzal a bevezetéssel kezdett lapozgatni a noteszben:

— Lássuk csak a Józsefeket! — s kiszólított görögből.

Én először ülve akartam maradni a padban, azzal az indokolással, hogy nem József vagyok, hanem Elek, de a tanár úr rám szólt:

— Ne használja a bérma nevét!

Erre mégis csak ki kellett mennem és be kellett szekundáznom.

Egyszer kérdőre vont a tanár úr, hogy mért viselem panyókára a felöltőmet? Mert nem állhatott ki semmiféle gigerliskedést. A vége az lett, hogy így szólt hozzám:

— Itt fog maradni óra után!

Nem maradtam, aminek természetes következményeként Rácz Lajos igazgató úr elé kerültem, aki azonnal karcerbe záratott . . .

Réz pacal volt a porkolábom. Ülök egyideig a karcerben, amikor csak fordul a kulcs a zárban. Réz pacal dugja be a fejét s az iránt érdeklődik nálam, hova szándékszom menni, ha majd kiereszt innét. Azt mondtam rá:

— A cukrászdába!

Réz eltűnődött:

— Ha haza tetszenék menni, akkor kiereszthetném . . .

Persze, hogy hazamentem.

Hosszú évek múltán egy teológusbálban, amelynek *Nagy* Lajos, az Utrechtből házasodott református pap volt az elnöke, újból megfordultam Patakon, mint vendég Réz pacal volt a ruhatáros. Nagyon megilletődött

a találkozásnál s bocsánatot is kért nyomban, amiért egyszer a karcerbe csukott be. Eltűnődtem akkor sok mindenen s újból rabja lettem annak a régi karcernek. Talán azért is, hogy Réz pacal bocsánatot kért az egykori bűnöstől, aki valamikor dacból dohányzott s aki tizenhárom esztendő óta — hogy férfi lett — fogadalomból még egy cigarettát sem szívott el.

(Süveges Elek közlése, Miskolc.)

*

Ködös decemberi délután volt: 3—4-ig Zsoldos Benő professzorunk tartotta a latin-tanórát. Az óraközi tízperces szünetben a pedellus kötelességszerüen meggyújtotta ugyan a függőlámpákat a tanteremben, de mire a tanár úr bejött volna, kifürkészhetetlen kezek eloltották valamennyit s jótékony félhomály borúit rá az osztályra Béni bácsi ebben a félhomályban kezdte meg a feleltetést, de rövidesen mind vastagabb lett a szürkeség.

Béni bácsi erre a Liviusból félénken emelte föl a szemüvegét s félig kérlelő, félig rendelkező hangon így intézte az osztályhoz a szót:

— Gyújtsátok meg a lámpákat 1

Egy pillanat alatt az egész klasszis a padok tetején termett. De legserényebb mégis *Mudrony* Béla volt, aki nehány lökéssel félretaszigálva a többit, a lámpák alatt termett s nagy műértéssel a petróleumtartókba csavarta le valamennyi lámpabelet, azután egyen kint szedegette le a lámpaüvegeket s gyújtogatta is szorgalmasan a gyufákat, de természetesen mindennemű igyekezete sikertelen maradt.

Végül már Béni bácsi is figyelmessé lett az ismételt gyufagyújtogatásra s szemüvege, mialatt másodszor is fölemelte a Liviusból, láthatólag szikrázott a felindu lástól miközben emelve a hangján, így kiáltott rá a pad tetején álló Mudronyra:

— Mudrony, mit hitványkodol? Gyújtsd meg gyorsan a lámpákat, ne vesztegesd az időnket!

Az osztály nagy hahotája közben így felelt erre Mudrony:

— Tanár úr, kérem szépen, itt hiába minden kísérlet, a lámpákat meggyújtani nem lehet, mert a lámpabeleket a legtöbb valószínűség szerint megették az egerek!

(Panka Károly közlése, Cigánd.)

*

Mudronyt jótékony álom lepte meg a Béni bácsi egyik óráján. Béni bácsi közben végzett a felelővel s éppen a szuszogó Mudronyt szólította ki. A körötte ülök hirtelen fölverték s odasúgtak neki, hogy felelnie kell. Mudrony felállt, egyik szomszédjától elkapta a szószedetet, másik szomszédja elöl egy könyvet s azzal kifelé indúlt. A katedra előtt megállt, a szószedetet a tanár úr elé tette s az első pádig hátrálva úgy tett, mint aki olvasni kezd.

— Kedves öcsém, hangosabban 1 — szólt rá Béni bácsi.

A pádból azalatt hangosan súgták a fordításra váró latin szöveg kezdőszavait. Mudrony, akinek pompás füle volt, gyorsan elmondta az így felkapott szavakat, de aztán megakadt.

— Tovább 1 Tovább 1 — nógatta Béni bácsi.

Mudrony a nógatásra ennyit mondott:

— Tovább olvasni nem lehet...

— S miért, te hitvány? — kiáltott fel Béni bácsi füligvörösödve.

— Csak azért, tanár úr, mert ez a könyv nem Livius, hanem kalendárium!

(Tudniillik azt kapta fel hirtelenében egyik osztálytársa elől s a tévedést csak odakint vette észre, amikor már késő volt minden.)

(Janka Károly közlése, Cigánd.)

*

Kun Pállal, a vöröshajú s vörösképű szellemes tanárral nem egyszer megesett, hogy csak akkor nyitott be az osztályba, mikor már felet ütött az iskolai óra. Ilyenkor mindig voltak, akik inspekcióztak, azaz kihajolva a tanterem ajtaján, szemlét tartottak a folyosón, hogy a tanári várószoba felől közeledik-e már Kun Pál?

Egyszer a nyolcadosztály legkisebb termetű diákja állt így lesben s mikor az óra már a felet is elütötte, hirtelen kitárta az ajtót s ezzel a felkiáltással fordult az osztály felé:

— Hol a veres? Hol a veres?

Kun Pál, aki nem a tanári várószoba felől, hanem hazulról érkezve éppen akkor toppant be az ajtón, kezét a diák vállára tette hátúiról s megnyugtatva őt, így felelt:

— Itt a veres 1 Itt a veres!

(Janka Károly közlése, Gigánd.)

*

Valamikor az én időmben „Hős Cincér“ volt a becéző neve egy teológus diáknak.

Ahogy elvégezte a teológia harmadik évfolyamát, hároméves rektóriára ment ki. Visszajőve a rektóriáról, *Lipcsey* mamánál, hires diáktartó özvegyasszonynál kapott lakást, étkezni pedig a konviktusba járt, ahol abban az időben hirehamva sem volt még a reggelinek. Lakótársa három apróbb diák volt, a Lipcsey mama kosztosai.

Hős Cincér sehogysem tudott belenyugodni, hogy mialatt a három mendur minden reggel friistököt kap, ő egy csibuk dohánnyal kénytelen beérni Gondolt hát merészet és nagyot! Pénze van, miért ne tenné hát föl diákéveire a reggelivel a koronát? Egykettőre meg is egyezett a háziasszonyával olyanformán, hogy a hónap 15-ik napján fog megkezdődni a reggelizés.

Megelőző estén azt kérdezte Lipcsey mama:

— Mit szeretne inkább tiszteletes úr, kávét-e, vagy teát?

— Mindegy nekem, — volt a válasz.

Felvirradt a 15-ike! Hős Cincér szokása ellenére már hat órakor fölkelt s fel és alájárkálva a szobájában, izgatottan várta a reggelizés időpontját. Diákéletében először.

Ahogy hét óra lett Lipcseyné mama tálcán vitte be a reggelit Hős Cincér áhítattal hajolt a párolgó csésze fölé, aztán kavargatni kezdte, várakozástól eltelten. Aztán különös érzések közt vitte szájához a kanalat...

De torkán akadt a reggeli. Ismét megkóstolta az ételt .. Végül fölállt s hosszú léptekkel a konyha felé indult. A konyhában aztán kissé remegő hangon így szólt Lipcseyné mamához:

— Lipcseyné asszonyom I Ha ez a kávé netalán tea lett volna, akkor holnapra teát kérek. Ha pedig tea lett volna, akkor holnaptól kávét kérek ...

(Janka Károly közlése, Cigdnd.)

*

Zarándy Bertalan, aki több év óta egyik borsodi temetőben álmodik már a pataki diákéletről, az ifjúságáról és jóbarátairól, mint a könyvtár alkönyvtárnoka, bent lakott a Kollégiumban. Idők folyamán a könyvtár (mert ifjúsági könyvtárról van szó) a konviktusi étkezést megelőző negyedórában az akadémiai hallgatók aféle várakozótermévé alakúit át. Ez a pontos gyülekezés és a kcnviktusi csengetyűre való várakozás egyik kellemetlen terhe lett az alkönyvtárnoki tisztségnek, amit azonban az alkönyvtárnok úrnak tűrnie kellett már csak a népszerűség kedvéért is. Zarándy annál súlyosabban érezte e látogatások terhét, mert a hazulról kapott „pakkjai“ rendszerint áldozatul estek a vendégek irigylésreméltó étvágyának

Egy alkalommal *Putnoky* Pál. ezidőszerint tiszaluci Máv. főellenőr barátommal éppen olyankor leptük meg, mikor a lángost igyekezett eltüntetni a pakkból. Ahogy azonban beléptünk hozzá, kénytelen-kelletlen

papirosba csavarta a lángost s az ablakközbe tette ki. Kevéssel ezután ebédre csengettek. Putnoky azonban aközben merényletet eszelt ki a lángos ellen s nem várva be az ebéd végét, berohant a nyitvafelejtett szobába s a krumplilángost kiemelve, a mi lakásunkra vitte.

Nehány óra múlva aztán magunkhoz hívtuk Zarándyt — pakkra.

Zarándy el is jött s enni kezdett a saját lángosából. Annyira ízlett neki, hogy lépten-nyomon ki kitört belőle a dicséret:

— Te Palkó, ez a lángos olyan jó, akárcsak az édesanyám lángosa!

Putnoky mosolyogva biztatta:

— Edd Bercikém úgy, mintha az édesanyád sütötte volna!

Mikor aztán elintéztük a lángost, felvilágosítottuk Zarándy Bertit, hogy kinek a lángosából evett. Csak a „Kürt"-ös mama borával tudtuk kiengesztelni. Ennek költsége azonban már nem öt terhelte.

(Janka Károly közlése, Cigánd.)

*

A múlt század második felében *Bihari* Imre uram ült a pataki főiskola bölcsészeti tanszékében, akinek a feje nemcsak belsőleg, hanem külsőleg is tündöklőit a katedrán, amennyiben minden hajszálát korán elhullatta a tudományokban.

Egy alkalommal az erősen barna *Újlaki* János tógátus elkésve lépett be a tanterembe, mire a profeszszor úr így szólt tréfásan a hallgatóságához:

— Nézzék csak, uraim, hogy elsötétül a terem, amint belép ez a fekete fellegi

— Pedig szépen süt a hold, — duplázott rá a tréfára Újlaki, miközben a tanár úr kopasz fejére mutatott.

(Kriston Antal közlése, Gemzse.)

— Hé komám, hová csapott a villám?

— Az X-betűsökbe, — hangzott a válasz, melyben az X az abc valamelyik betűjét jelentette.

— S merre terjedt a tűz? Lefelé? Fölfelé? Keresztben — jobbra vagy balra? Hosszában? Előre? Hátra?

A koma aztán megadta a feleletet erre a tömeges kérdésre is.

E rövid diskurzust naponkint lehetett hallani a pataki Kollégium udvarán. Az *EUend* József tanár úr tanítványai kérdezgették és informálták egymást ilyenképpen az óraközi szünetek alatt.

Ellend Józsefnek, a pataki főiskola nemrég elhunyt neves számtan- és fizikatanárának, sajátos kiszólítási és —- bizonyos esetekben — feleltetési módja volt.

Az osztálykönyv beírása után a széket a katedra mellé tette, már ahol a katedra mögött volt a tábla. Ahogy leült, jobblábát átfektette a balon s tekintetét végighordozta a karbatett kézzel ülő, megfeszült osztályon, mialatt balbelső zsebéből előkészítette a noteszt. Ijesztő suhogás közt fordultak a noteszlapok előrehátra, míglen a tanár úr meg nem állapította a kiindulási pontot, mikor is egy név kiejtésével lecsapott a villám. A várakozás feszültsége helyett most már a szorongó drukk lépett föl többirányban. Mert bizonyossá csupán annyi lett még, hogy kitől indult el a szólitás a névsorban lefelé vagy fölfelé, esetleg a pad keresztirányában, jobbra vagy balra, olykor hosszában; dehogy melyik irányban fog majd terjedni a tűz, az még a tanár úr szuverén elhatározására várt.

A tanár úr szóh'tási menetelét találóan nevezték a tűz terjedésének. Gyakran megtörtént, hogy két-három tanuló kivételével egész vidék leégett. Annál is inkább, mert a könyvbe, lett légyen bár az nyitva a szorongó diák előtt a pádon, senkisem kukkan hatott bele. A tanár úr ugyanis a karbatett kézzel, dermedten ülő osztályban minden moccanást azonnal észrevett. Egy fejbillentésért már hangzott a figyelmeztetés:

— Figyeljen, barátom!

— Figyelek! — volt rendesen a válasz.

— Az ördög hordja el, mit tesz: figyelni?

S e kérdésre kimerítő válasz következett a tanár úr részéről.

Voltak, kik a nevük említésére avagy az ujjal történt rájukmutatásra még meg se mozdultak helyükön s már hangzott az Ítélet:

— Köszönöm, barátom: „nulla“ . . . Tudja, mi a nulla? — kérdezte a tanár úr s már felelt is rá: — Hat szekunda, de amelyet hat ökör se húz ki.

Némelyiket félúton, mást a tisztelgő meghajlás után ért ugyanez a finálé. Volt, aki már a táblát is szép tisztára törölte le, mikor a tanár úr kihirdette a meglepő eredményt:

— No, tud még többet? Eddig jeles ... De talán elég is lesz ...

S beírta a nullát.

Hanem akadtak többen, akik nem engedtek magukkal olyan könnyen végezni s perorálni kezdtek:

— Én tanultam, tanár úr!

— De nem tanulta meg!

— De megtanultam!

— De nem tudja!

— De tudom!

Itt már az osztály felé fordult a tanár úr:

— Vicces ember. Tudja és nem mondja: nem akarja, hogy mi is tudjuk . . .

— Nem jut az eszembe, — erősködött a diák.

Ellend József erre rendszerint így zárta le a vitát:

— Tantum scimus. quantum memória tenemus!

Az ilyen konokabb protestálásnak legfeljebb annyi eredménye mutatkozott, hogy a diák megkezdhette a leckét, de mivel rövidesen végleg belefagyott, a tanár úr kimondta a szentenciát:

— Az ördög hordja el, ne komédiázzék, menjen be innen.

A gyengébbeket, már akiknél ez a gyengeség a hanyagság jele volt, azzal is megkülönböztette a tanár úr, hogy nevük után — a kiszólítással — odatette az „úr“ jelzőt is Eképpen:

— Úr, mert nem tanul!

Az urázás rossz ómen volt általában.

A csengetésre beállott tízperces szünetben csak úgy hulltak aztán a kérdések az Ellend-óráról szabadult diákokra:

— Hová csapott a villám? Merre terjedt a “tűz?

Azok kérdezték, akiknek órájuk kezdődött volna Ellend Józseffel. A diáktapasztalat az volt ugyanis, hogy egy és ugyanazon a napon minden osztályban ugyan-azokba a betűsökbe csapott le a villám s a tűz egy-irányt követett . . .

(Kristen Antal közlése, Gemzse.)

*

Bár a számtanban és fizikában nagyobb arányban gyenge muzsasereg „diákok réme“ címen emlegette *Ellend* Józsefet, mégis bizonyos derűvel, bizalommal és rokonszenvvel vette körül. Az Alma Maternek hébe-hóba látogatóba bekerült régi diákjai el-elmondogatták, mint nulláztak be ők is egyszer-másszor s olyankor nem késtek hozzátenni·

— Csodálatos, hogy az öregnek mindannyiszor igaza volt . . .

Az „öreg“ elnevezés már magában is bizonyos igazolása annak a rokonszenvnek és bizalomnak, ame-lyet Ellend József igazságosságával ki is érdemelt. Bizonyságot tehetek róla, hogy valahányszor szekundát volt kénytelen beírni, a szív és ész, az ember és a tanár, a kegyelem és az igazság harcának fájdalma tükrözött vissza az arcán. Örömmel engedett a szívének, ha tanári lelkiismeretét csak legkisebb mértékben is megnyugtathatta. Ha három-négy szekundája volt is valakinek és hozzá három négy nullája, azonnal meg-kapta az elégséges érdemjegyet, mihelyt két-három

kielégítő feleletet produkált. Igaz másfelől, hogy bármennyit tudott volna is azután, elégségesnél jobbat nem adott neki.

Jó szívének és igazságos érzésének örök bizonyítéka az a kérése, amelyet egy rendszeresen nullázgató diákhoz intézett a következőképen:

— Az ördög hordja el, aztán ne küldje hozzám a szülejét, mert együtt fogok sírni vele, de magát megbuktatom!

A rokonszenv és a bizalom mellett bizonyos derűvel nézték az öreget s erre a humorra rá is szolgált pompás humorával. A számtalan eset közül csak egyet:

Klein Mihály pataki divatárus személyesen kereste föl egyszer azzal a kéréssel hogy az ő Leó fiától valami könnyebb dolgot kérdezzen, mert gyönge a gyerek. Mikor aztán a kisnövésű s szeplőbabos-arcú Leó kiállt a dobogóra, Ellend József a következőkben feleltette le:

— Hogy hívják?
— Klein Leó.
— Hány éves?
— Tizenhét.
— Hányadikba jár?
— Hatodikba.
— Hát az édesapját hogy hívják?
— Klein Mihály.
— Hol lakik?
— Patakon.
— Foglalkozása?
— Kereskedő.
— Köszönöm, elég lesz.

S az osztály felé fordulva, így folytatta:

— Az édesapja eljött hozzám s arra kért, hogy könnyű kérdéseket tegyek föl Leónak. Hát ezek már csak elég könnyűek voltak?

S jegyzett valamit.

(Kriston Antal közlése, Gemzse.)

*

A század első tizedének közepeíáján *Nagy* Sándor káplán-teológussal laktam egy kamarában. Kamarásom, kit a diákvilág ‚Pirítós“, „Csigrász“ nevekkel tisztelgetett, évközben érkezett meg Patakra. A mendúrhad azt suttogta akkoriban, hogy valamelyes okból káplánból degradáltatott teológus-diáknak

Sok érdekes emlékem fűződik e kamarási időhöz.

Nagy úr nekem, a mendúrnak, valóban nagy úr volt, annál inkább, mert nemegyszer kijelentette, hogy addig nem fog nyugodni, míg mendúrvért nem ivott. Az ilyenféle biztatásokat rendszerint vacsora után hallhattam tőle. Mert abban a szempillantásban, amint Nagy úr vacsora után kilépett a konviktusból, a sötétben egyszerre tízféle változatban harsant meg minden irányból:

— Piritós 1 . . . Csigrász! . . . Keglevics!.. . Csigorin! . . . Zzírrrrros pirrrrritós 1

Nagy Sándor ilyenkor utána a mendúroknak! Ám azoknak is volt eszük s elslíszoltak előle a homályban.

Én mindannyiszor szorongó érzések közt vártam odahaza. Azonban legtöbbször csak záróra után érkezett meg. Ilyenkor derékig-vetkezve sűrű fogvacogással sétált fel és alá a jégvirágos diákszobában és saját költeményei közűi aktuális strófákat szavalgatott. Például:

Kietlen, rideg, néma e táj,
Számomra csak bogáncsot és kórót terem.
Ennélfogva magam szívesen
Simpliciter odábbmérem . ..

A „mér“ igét különös előszeretettel alkalmazta a prózában is. Éjjeli hazajövetele után rendszerint elmondta a legújabb események változatos menetét:

— Elmértem magamat a Magyar Királyba . . . Odamérte magát egy impertinens kucséber is . . . Én aztán lemértem neki egy mancsalit . . .

Sohasem lehettem miatta nyugodtan. Ha távol volt, érkezésének várható hangulata nyugtalanított. Ha

pedig otthon tartózkodott, az ablak alatt nyomban felhangzott a kiáltás:

— Piritós itthon van?

Mindig szerettem volna megkérdezni, miért is hívják Piritósnak, de ehhez nem volt merszem. Később ezt is megtudtam.

Áldottlelkű és pompás módszerű tanár volt *Búza* János bácsi, nyugtassa az Isten! Még engem is tanított természetrajzra az anyaoskolában. A beszélgetve révezető magyarázgatást valamely, a tárggyal összefüggő s bizalmatkeltö diskurzussal kezdte. Így történt akkor is, mikor a még mendúr Nagy Sándort kiszólította a tanár úr.

— Mit is früstököltél, mondd csak, te Sanyi? — kérdezte Búza bácsi.

— Pirítóskenyeret — hangzott a válasz.

— Hát aztán csak úgy szárazon?

— Nem. Meg volt zsírozva.

— Akkor zsíros pirítóskenyeret ettél . . . Mit, te Sanyi?

— Zsíros piritóskenyeret — visszhangozta Sanyi.

— És só nem volt rajta? — faggatta tovább a tanár úr. — Hogy emlékszel, te Sanyi?

— De még foghagyma is 1

— El tudnád-e hát mondani, hogy mit ettél, te Sanyi?

A kis Nagy Sándor elmondta annak rendje szerint:

— Foghagymás, sós, zsíros piritóskenyeret!

Így száradt rajta a Piritós név.

(Kriston Antal közlése, Gemzse.)

*

Leghíresebb ünnepi-vers talán minden idők óta a *Miskolczi Simon* Jánosé volt, ki a frenetikus hatású költeményt a karácsonyi elekción olvasta föl, 1900 ban. Erre mutat az, hogy amikor nehány hét múlva könyvalakban is megjelent, a szerző rövid előszót is írt eléje, mint „II. éves joghallgató“ s ez az előszó 1901 február

15-iki keltezésű. A könyvet valósággal szétkapkodták akkor. Érdemes lenne az egész elekciós- verset közölni — emlékezet okáért — azonban helyszűke miatt csak néhány strófáját adhatjuk.

Íme a kezdő szakai:

Kedves kollégáim, jogászok, hitészek,
Kik elekcióra begyülekezétek,
Füleitekből a taplót kivegyétek:
Hadd szivároghasson a versem belétek!

Hagyományos szokás nálunk ez a nóta,
Zeng az elekción már századok óta,
Minden tipikus blatt feltalálható itt,
Trilla , gödesorban Maukstól Vajthóig.

Hogyha imitt-amott zöldséget is mondok
És maceráinak majd a sületlen dolgok,
Nem lesz fölösleges tán kijelentenem:
Gecse Pista volt a tanítómesterem.

Az utolsó mondat arra vonatkozik, hogy az előző év karácsonyakor *Gecse* írta az elekciós-verset.

A három utolsó versszak így hangzik:

Következnék most az én becses személyem ...
.. Leteszem a lantot és hallgatok mélyen;
Magamról rosszakat úgysem fecsegek ki,
Ha pedig jót mondok, nem hiszi el senki.

Kedves kollegáim, jogászok, hitészek,
Nem untatlak immár, a dalommal végzek,
Akit eposzomból most kifelejtettem,
Jelentkezzék nálam, máskor megéneklem.

Mostan azért ég és gyöngyharmat veletek,
Üssön be busásan majd az ünnepetek,
A boldogságotok ne legyen hiányos,
Ezt kívánja nektek szívből

Simon János.

Miskolczi Simon János később Nógrádvármegye főlevéltárosa lett. Ma már ő sincs köztünk: nehány évvel ezelőtt elhunyt.

(Komáromi János közlése, Budapest.)

*

Nehány apróság az én régi-régi diákéletemből.

Édesapám 1860 szeptember 1-én vitt be Patakra *Nyírbátorból,* hogy nekilássak életpályám megalapozásához a Kollégiumban.

Tudvalévő, hogy Felsőzemplénben nagyszámú tót református lakik, vagy legalább is lakott abban az időben s ezek fiai közül többen voltak osztálytársaim. *Draskóczy* tanárunknak aztán az volt legelső dolga, hogy a tót fiúk nevét — persze belügyminiszteri engedély nélkül — megmagyarosította. Így lett Knyezsu Mihályból *Könyves* Mihály, Dusicza Mihályból *Szentléleki* Mihály, Brada Sándorból *Szakáll* Sándor s egy már elfelejtett tótnevü fiúból *Hegyi* György, később ungvári ügyvéd. Ezek a fiúk bizonyítványaikat is ilyen néven kapták s a magyar nevüket viselték is egész életükben.

Osztálytársaim közül — gradus szerint — első volt *Vass* Samu később nagykőrösi tanár, második *Kovácsy* Sándor pataki tanár, harmadik *Dóczy* Imre, a most is működő debreceni tankerületi főigazgató s negyedik *Kiss* Lajos, szintén tanár. Osztálytársaim voltak még: *Dókus* Gyula Zemplénvármegye alispánja, *Dókus* Ernő egyházkerületi főgondnok, *Képes* Gyula sátoraljaújhelyi táblabíró, *Miklós* László királyi tanácsos, Szabolcsvármegye alispánja, *Szabó* Endre a neves költő és orosz műfordító, *Balogh* Samu kúriai bíró, *üonda* Béla miniszteri tanácsos, *Oortvay* Bertalan dr. volt budapesti ügyvéd és mások, akik nagyrészt már mind a másvilágon vannak. Nehány osztállyal jártak előttem: a párbajpisztolyairól hires *Komjáthy* Béla országgyűlési képviselő, *Szikszay* Pál, Szabolcsvármegye alispánja, *Mikecz* János, szintén Szabolcsvármegye alispánja. Utánam jártak: *Kiss* (később: Enyiczkey) Gábor, budapesti

ügyvéd, *Emődy* Béla kúriai bíró, vilmányi *Bodnár* István honvédtábornok. *Andorkó* Tamás királyi tanácsos, kassai pénzügyigazgató, tolcsvai *Nagy* Gábor altábornagy, országos csendőrségi felügyelő és öcsém: *Szikszay* József ügyvéd s takarékpénztári igazgató. Egytől-egyig olyan nevek, akik díszére váltak mindenkor a pataki főiskolának.

Az iskolai életben a szorosabb értelemben vett tanuláson kívül önkéntes szellemi élvezetben is volt részünk az Önképzőkör útján. Irodalmi kísérletek, szavalatok voltak ennek tárgyai. Komikus epizódok is előfordultak. így például ilyen hexameterek láttak napvilágot:

„Döngeti hordóját, készül szüretelni Palánki!“

Az egészség és testi ügyesség fejlesztésére nagyszerű sporttelepül szolgált a Bodrog, nyáron az akkor épült uszodájával, télen korcsolya alá való pompás jegével.

A városi intelligenciával legtöbbnyire az iskolai ünnepélyeken, társas összejöveteleken s azokon a táncmulatságokon érintkeztünk, amelyeket a városházán rendeztek évenkint. Az ilyen táncmulatságokat tánckurzus előzte meg. Egy ilyen táncórán a komikus táncmester (Virág Antal) — gitárpengetés mellett — ilyen szövegre énekelte a taktust:

— „Jobb lábát Bodor, bal lábát Bodor, az Isten se tanítaná meg magát, Bodor!“*)

Bodor István különben jeles diák és szénior is volt.

(Szikszay István közlése, Nyírbátor.)

*

Az 1887-ik év nyarán nagy esemény tartotta izgalomban a diákságot, mint minden alkalommal, ha színészek érkeztek Patakra.

A színlapok előrehirdették a szenzációt és mi lázas türelmetlenséggel vártuk az estét, amikor — ha

*) (t. i. a kéoezdész Bodor.)

volt pénzünk — belépőjeggyel, ha nem, akkor csellel („rohamjegy“) vagy a jegyszedő megvesztegetésével jutottunk be a színházzá átalakított állásba, ott is a legmagasabb helyre, a karzattá előléptetett szénatartó tetejére.

Minket, kis diákokat, különösen *Itegizs* Önej (Szigeti Jenő neve fordított alakban) és társai kókuszdió-tánca ejtett ámulatba, míg a nagydiákokat elsősorban a primadonna: *Kalocsányi* Mariska szép dalai és még szebb szemei vonzották a színházba.

De nemcsak a diákok bolondultak a szép leány után, hanem állandó látogatója volt az előadásoknak *Tarnöczy* Tivadar tanárunk is. A régi diákok közül ki ne emlékeznék még erre a daliás, tetőtől· talpig gavallér úriemberre, akinél hivatottabb professzora a történelemnek alig akadt még valaha.

Már az első napokban suttogták egymás közölt a diákok, hogy Tarnóczy tanár úr szerelmes a primadonnába és feleségül akarja venni. Szörnyűséggel és borzalommal gondoltunk egy olyan eshetőségre, hogy a szép színésznő esetleg nem hagyja ott a színpadot, hanem egyszerűen kosarat ad a professzor úrnak. Gyermekfejjel meg voltunk győződve ugyanis, hogy ebben az esetben csakúgy hullnak majd a szekundák a tanári noteszbe s lesz aztán „bukfenc“ az év végén! A kosárra gondolva annyira drukkoltunk valamennyien, hogy már-már készek voltunk küldöttségbe állva odamenni a szép Kalocsányi Mariskához és megkérni őt, gondoljon a mi bizonyítványunkra is és menjen feleségül a tanár úrhoz.

Erre azonban nem került sor. A szép leány ugyanis „igen“ t mondott s a világot jelentő deszkákat készségesen cserélte föl a nyugalmas családi tűzhellyel. Mi pedig abban a szilárd hitben, hogy Tarnóczy tanár úr most már elnézőbb lesz velünk szemben, hálás szívvel szavaztunk elismerést a primadonna-menyasszonynak.

(Törös Andor közlése, Budapest.)

*

A nyolcvanas évek elején került Patakra a gimnázium ötödik osztályába *Dobránszky* Boriszláv. Hórihorgas gyerek volt, az osztály legnagyobb tanulója.

Május végére járt az idő: kint már a délelőtti órákban is nagy meleg volt.

Dobránszky egyszer csak kinyújtotta a lábát s jól oldalbarúgta a három méter magas kályhaellenzőt. Az egész osztály megremegett ettől a mennydörgéstől. Legjobban talán *Zsoldos* Benő, a kiváló latin-görög professzor, aki alig tudott lélegzethez jutni. Végre magához fért s megszólalt:

— Kapu-, kaszakerülő betyár nép, mit csináltok?

Dobránszky felállt:

— Tanár úr, kérem, a pedellus zörög, rosszul rakja a fát a kályhába . . .

Noha — ismételjük I — május vége volt, a tanár úr semmit észre nem véve a nagy világból, így utasította:

— Menjen ki, öcsém s mondja meg neki, hogy legközelebb jobban vigyázzon!

(Szőke Sámuel közlése, Gyöngyös.)

*

Mezőssy Bélát szólította ki Zsoldos Benő latin órán. Ment is a fordítás, csakhogy a mi klasszikus professzorunknak ritkán lehetett a szájaíze szerint fordítani. Végre ehhez a mondathoz ért Mezőssy: „dum defluit annus."

Béla barátunk többféleképp próbálta a fordítást, de a tanár úrnak nem tetszett. Végre is megszólalt:

-- Nem így fordította volna ezt az apád, hanem így: „sohanapján/

(Szőke Sámuel közlése, Gyöngyös.)

*

Az 1881 -es esztendő januárjában kriminális hideg volt, amikor is az iskolaszolgánál. *Szálka Peceknél* laktunk. A könyvtartó polcokat, székeket mind feltüzeltük már, de a könyörtelen hideg nem engedett. *Oláh* Gábor,

Bényey Gyula és *Szabó* Károly nagyobb diákoknak voltam a mendurja. Végül is elhatároztuk, hogy kimegyünk s némi fa után nézünk.

Nagyon szép holdvilágos este volt s első utunk természetesen az állomáshoz vezetett. Én hátul bicegtem, nem bírtam gázolni a nagy havat s egyszer csak fölbuktam. Ők akkor már ugyancsak recsegtették a Csillayné sövényét s én is arrafelé igyekeztem, hogy nekem is jusson valami a melegítőből.

Abban a szempillantásban mindahárman futásnak eredtek.

Én persze nem bírtam úgy, mint ők, sőt ráadásul újra elestem Aztán hazabandukoltam valahogy.

Rövidesen előkerült Oláh Gábor s jóval később Szabó Károly is. Mindkettőnek az volt az első kérdése:

— Nem fogtak meg?

— Nem, — válaszoltam.

Kiderült aztán, hogy éntőlem ijedtek meg annyira, aki hátulról közeledtem feléjük, mialatt a kerítésen dolgoztak.

így maradt meg a Csillayné kerítése.

Bényey Gyula nagy ijedtében még Ardót is megjárta. Csak úgy hajnal felé ért haza, egy hatalmas karóval.

(Szőke Sámuel közlése, Gyöngyös.)

*

1878-ban kerültem Patakra egy királyi gimnáziumból a hetedik osztályba. Előrebocsátom, hogy *Zsindely* lett a matematika-tanárom és hogy római katholikus vagyok.

Valamelyik első órán kiszólított felelni Zsindely. A tábla elé állva írni kezdtem, miközben hangosan mondtam:

— A a másodikén ...

Az öreg rámmordult:

— Micsoda beszéd ez?

Úgy látszik, megfeledkezett róla, hogy idegen

intézetből jöttem, én viszont nem értettem, mit akar tőlem.„

Ő pedig folytatta:

— Mért nem mondod, hogy: á, fent kettő?. . . .

Akkor hirtelen észrevette magát, odajött hozzám a táblához, vállamra tette a kezét s valahányszor a régebben tanult kifejezésre csúszott rá a nyelvem s hirtelen kijavítottam magamat, mindannyiszor így szólt:

— Nem fontos, fiam, hogyan mondod. Fő, hogy tudjad!

Ragaszkodásom a kálvinista kollégium iránt, noha — ismétlem — katholikus vagyok, annyira megmaradt mindenkor, hogy negyvenötéves koromban alapítványt is tettem. Azóta is szeretettel őrzöm a főiskola emlékét.

(Radvánczi Novotny Lajos dr. közlése, Budapest,)

*

Édesapámat, mint mérnököt, abban az időben földmérések ellenőrzésére küldte ki az állam. Mivel ideiglenes szállása Ujhelyben volt, azt kívánta, hogy Patakon járjak iskolába Jelentkeznem kellett hát *Kun* Pál igazgatónál. Kezemben volt a bizonyítvány, amelyben természetesen fel volt tüntetve, hogy vallásom: római katholikus.

Nagy félelmek közt mentem az igazgató színe elé.

Kezébe vette a bizonyítványomat, elolvasta, aztán rámnézett és azt kérdezte Kun Pál:

- Miért jöttél ide Patakra?

Elmondtam neki, hogy édesapámat hivatalból Ujhelybe helyezték át s neki határozott akarata, hogy az ősi főiskolában folytassam tanulmányaimat.

Kun Pál nem szólt semmit, hanem fogta a tollat s kezdte fölvenni a nacionálémat. Mikor a vallásomat kérdezte, hebegve válaszoltam:

— R...r...r... ró-ma ... ma ... i katholikus vagyok . . .

Erre rámnézett, nagyon komolyan s annyit mondott:

— Mondd csak ki nyugodtan, fiam! Mi nem a vallást nézzük, hanem az embert. Csak viseld jól magad! Ma sem felejtettem el ezeket a szavakat.

(Radványczi Novotny Lajos dr. közlése, Budapest.)

*

Tarnóczy Tivadar katholikus papnak készült, de pataki tanár lett. Hozzátehetem mindjárt hogy kitűnő tanár. Szájtátva és lelkesülten hallgattuk pompás magyarázatait, különösen ha a francia forradalomról, a magyar szabadságharcról beszélt. Beteg, fáradt tüdeje zihált ilyenkor s lázas két nagy szeme fénytől lángolt. Mindnyájunkat magávalragadott.

Irogatni is szeretett. Énreám egy történeti dolgozatom terelte a figyelmét. Később is váltottunk egymással nehány levelet. Nem egy értékesebb cikke jelent meg az általam szerkesztett szekszárdi lapban. Irt tankönyveket is és nekünk, diákoknak nagyon jó szolgálatot tett terjedelmesebb Irodalomtörténetén kívül két kis összefoglaló munkája: „Világtörténet“ és „Irodalomtörténet“, mindkettő „dióhéjban.“

Nem volt más bajuk ezeknek az amúgy is igénytelennek szánt rövid összefoglaló müveknek, minthogy szerzőjük nem jól választotta meg a — címűket.

Ügy mondják, hogy az „Irodalomtörténet dióhéjban“ című kis művét bírálatra beküldte magának *Gyulay* Pálnak is, aki állítólag annyit jegyzett meg rá:

— A dió héja csak megvan, hanem a magot nem találom.

(Bodnár István közlése, Szekszárd.)

*

Derék pataki tanáraink már kis korunkban azt verték a fejünkbe, hogy az irodalom és a színművészet pártolása: hazafias kötelesség.

Hát a hazafiság csak megvolt mibennünk. Azt is tudtuk, mi a kötelesség. A tanári bölcs tanítás keresztülvitelét csupán az akadályozta, hogy hiányzott — az

obulus. Ha még diligencia elején jött a színtársulat, a haza oltárára letettük a kurációra kapott összeg utolsó maradványait is, szorgalomszak vége felé azonban azt a keserű tapasztalatot tették a színigazgató urak, hogy a színház napról-napra teltebb lesz, a bevétel viszont egyre apad. Tudniillik nap-nap mellett szaporodott az „ingyenjegyesek[11], vagyis a beszököttek száma.

Az én időmben *Krecsányi, Hubay,* később *Csóka* társulata kukkantgatott be — Sátoraljaújhelyen át Máramarosszigetre, Temesvárra-menet — Patakra is. A nagyvendéglő állását léptették elő ilyenkor színházzá. Jó. tágas hodály volt. Elfért benne a színpad s belefért · volna még kétannyi publikum is. A bemenet baloldalán istálló volt elkerítve teheneknek, lovaknak s annak gerendázott, lapos teteje karzatul szolgált a kisdiákok számára. Lábatlelógatva pompás kilátás nyílt onnan a színpadra. Főelőnye volt azonban, hogy a közönség tömegesebb bevonulása közben nálunkfelejtett színház-jegyet az eresz-alatti nyíláson innen közprédára dob-hattuk ki az udvaron arraleső „második csoportének, amely aztán, ha lehetett, megint csak jegy nélkül fura-kodott be s olykor még „harmadik eresztés“ is követ-kezett az újból kidobott potyajegyekből. így aztán voltaképpen sohasem volt üres ház, mindössze bevétel nem volt.

Hanem ezen is segített egy zseniális ötlet: a „post festa“-jegy intézménye.

Lényege az volt ennek a jegynek, hogy csak ünnep után kellett kifizetni az árát, amikorára is a diáknak, akár légátus volt, akár mendikáns, mégis csak csurrant-cseppent nehány garas, amely persze a leg-több esetben másoldalról is bizonyára be volt már táblázva, A post festa-jegyeket a szénior adta ki s ő is szedte be az árukat. E módszer bevezetésével aztán igazán telt lett a ház.

A diákok közül természetesen mindegyiknek meg-volt a maga ideálja. *Krecsányi* Sarolta akkor volt virág-jában, vagyis a hangja zenitjén Mellette ottláttuk a

gyönyörűhangú, de néha lámpalázzal éneklő, szépséges *Szentesi* Vilmát. Akkor játszott a szintén nagyszerű hangú *Nikó* Lina. később a Vígszínház első komikája. Tudtommal *K. Hegyest* Marit éppen Sárospatakról szerződtették el a Nemzeti Színházhoz. Ott láttuk *Hubay-nét* s valamelyik társulatnál a kis *Gerőfinét* is, ezt a temperamentumos szubrettet.

Épp a napokban találtam meg kisdiákkori noteszemet. A férfiszereplők sorában benne olvasom a későbbi kiváló művész: *Nagy* Imre nevét is. Érdekes volna felsorolni az itt följegyzett darabok hosszú sorát is, de csak nehányat említek meg. A „47-ik törvénycikk“ előadása napján terjedt el a híre, hogy új Tóth Ede született: az éppen Patakon játszó *Csobúnczi Kóródi* Péter nyerte el a Népszínház-pályázat százaranyas díját.

— Van e pénzed? — kérdezte partnere aznap este a színpadon.

— Száz arany van a zsebemben! — vágta ki óriási tapsok között Kóródi.

Pedig akkor még csak a távirat volt a zsebében s később bizonyára a száz arany sem maradt meg sokáig. Mikor aztán darabját, a .Legény bolond“-ját adták, persze zsúfolva volt a színház, de megállapítottuk, hogy nem született új Tóth Ede, sőt hogy az új szerzőben meghalt — a régi is.

A másik darab „Az orosz-török háború 1876-ban“. Borzalmasan szép darab volt: sírtunk rajta. Ma már egy betűjére sem emlékszem. Hanem a díszletek! Hatalmas bástyák a színpadon. A híres Plevna. Bömbölnek az ágyúk s Ozmán basa kitör egy szál karddal. Szemünk előtt vívott meg az orosz ezredessel. A pikás kozákok megrohamozták s persze be is vették a várat. Csak Krecsányi káromkodott. Mert másnap újakkal kellett pótolni a szufitákat: úgy átlyuggatták és összehasogatták valamennyit, mintha igazi csata lett volna.

A derék Krecsányit ez a két előadás teljesen kihúzta a deficit hínárjából, minket ellenben annál

jobban rántott bele. A pünkösdi vakáció után ugyanis rendezni kellett az eddig potyának vélt .post festa“-jegyek árát Amikor az én szigorú, de jólelkű nagybátyám megkérdezte, hogy mire is kell voltaképpen az az öt forint, annyit mondtam rejtelmesen:

— Önképzőkörre.

(Bodnár István közlése, Szekszárdi

*

Az én időmben még fennállott a főgimnáziumi előkészítő osztály intézménye Sárospatakon. Tanulóit — talán a coniugista szó átgyúrásával — „konya“ névvel tisztelték meg a már valódi gimnázisták.

1874-ben *Forgách.* Endre volt a konya-osztály vezetője, a kiváló képességű későbbi sárbogárdi író és poéta-pap. Egy alkalommal Tompa „A bojtár“ című versének három szakaszát adta föl leckének. *Bordás* Jancsit szólította ki elsőnek, hogy mondja fel.

Bordás Jancsi azonban sírva lépett ki a pádból.

— Mi a baj, Jancsi? Talán bizony nem tudod a verset?

— Nem tudom, tanár úr.

— Hát aztán miért nem tanultad meg?

— Mert csúfolnak vele.

— Csúfolnak? Ugyan mi csufolodásra-való van abban a versben?

Jancsi nekivörösödve kezdett sírni, majd kivitte könyvét a padból s odabökött a következő versszakra:

Itt van a virradta, már a nap is támad,
Hetyke juhászbojtár tereli a nyájat·,
Legelőre hajtja: sih, te bordás, kajla!

Forgách tiszteletes úr elnevette magát:

— Dehiszen nem rólad szól ez a vers, te Jancsi! Mert a te neved nagy *B*-vel kezdődik, itt pedig kis *b*-vel van írva. Különben azt mondom nektek, ti haszontalanok, hogy aki mégegyszer csúfolni meri Bordás

Jancsit, velem gyűlik meg a baja! No. eredj szépen a helyedre s a következő órára tanuld meg a verset!

De mert Jancsi csak továbbszipogott odabent, végül is türelmét vesztette Forgács tiszteletes úr és rászólt:

— Hanem most már elég legyen! Mertha nem hagyod abba, én is azt találom mondani: „Bordás, ne bőgj, ne légy olyan — kajla!“

(Bodnár Islván közlése, Szekszárd)

*

Az öreg *Pavletits* bácsi — az én két derék tanulótársamnak: Ödönnek és Bélának nagyapja — szorgalmas, szolid kereskedő volt, természetesen nem minden élelmesség hijján. Diligencia elején, amikor még akadt pénz a kisdiáknál, ki-ki állott piactéri üzlete elé s ha egy csoport diák megállóit a boltja előtt, barátságosan így szólt hozzájuk:

— Mi tetszik, urficskák? Sétáljanak be, majd mutatok én bent szebb dolgokat is!

De mikor aztán jött a diligencia vége s Pavletits bácsi tudta, hogy egy árva vasa sincs már a diáknak, így volt szokása rákiáltani az üzlete előtt bámészkodó fikákra:

— Nem mégy onnan, te lencsés! Boglyas fejeddel még be találod törni azt a drága kirakatot!

(Bodnár István közlése, Szekszárd.)

*

Hatodikban a görög szekundások únták már a sok hiábavaló erőlködést, hogy átverekedjék magukat elégségesre. Mégis, hogy a tanóra az ö számukra is jelentsen némi izgalmat, azt a mulatságot eszelték ki, hogy minden szekundás előre betesz a kasszába egy-egy krajcárt s a tizenöt—tizenhat krajcárból álló kaszszát odatették aztán a katedra legtávolabb eső sarkára. Remélték ugyanis, hogy a rövidlátó *Tuberó* (Szinyey Endre), aki sohasem szokott ülőhelyéből fölkelni, nem fog semmit észrevenni.

Becsengetnek görögórára.

Tuberó jön, elhelyezkedik jó szélesen a karosszékben, egyet-kettőt simít a szakállán, utána a bajüszán, aztán előrehelyezi felsőtestét, két alkarjával jól alátámasztva magát. Egy tekintet a balsarokra s azonnal észreveszi a „kopká"-t.

Rátekint erre az osztályra:

— Mi ez a piszok itt? És miért van ez itt?

Rövid hallgatás után feláll egy szekundás:

— Igazgató úr, kérem, az összeget mi, szekundások raktuk össze. Mindenki betett egy krajcárt s aki először „vág" be az viszi az egészetI

— Ige e n? húzta el a szót Tuberó. — No lássuk!

Szeméhez vitte a noteszt s szokás szerint meg nem bontva a névsort, kiszólította az első szekundást:

— Böszörményi Elek.

Böszörményi Elek kiugrik (könyv, szószedet, füstös a mandzsettában), jobblába a pódiumon, térdét a katedrának szorítja, orra alatt a kassza.

Folyik a harc.

Böszörményi Elek minden erejét megfeszíti — súgás után. Ámde Tuberónak is pompás füle van. Végül is megunja a tusát, elveszi kezét a szakállától, megfogja *a* ceruzát, lassan közeledik vele a noteszhez, miközben a szokásos „mars be!" helyett, amelyet mindig viliámló szemekkel dörgött el, ezúttal egész szelíden a pénzre mutatott s annyit szólt:

— Vidd!

(Bálint József közlése, Sárospatak.)

*

Endre-nap volt. A hatodikban erősen reménykedtek. hogy elmarad a görög-óra, lévén a görög professzor *Szinyei* Endre igazgató. Az óra elmaradásához szükséges volt azonban, hogy Patakra érkezzék *Fürjész* Tamás lukai pap, aki sógora volt Szinyeinek. Az ő látogatása névnap nélkül is azt jelentette, hogy elmarad a görög

óra. Ha kocsija feltűnt a városban, a folyosón futótűzként rohant végig a kiáltás:

— Itt van Luka!

Ezúttal azonban, dacára az Endre-napnak, a kiállított posztok lehangoltan jelentették egytől egyig, hogy Luka nem érkezett be. Az utolsó őrszem pedig, akit azért állítottak ki, hogy Szinyeit lesse, délután háromnegyed kettőkor azzal vágtatott be az osztályba:

— Jön Tuberó!

Mivel a görög órához semmi kedve sem volt az osztálynak, gyorsan elhatározták, hogy száz darab névnapi kubával váltják meg az ötvenperces drukktartamot. Trócsányitól — post festa — megszerezték a száz kubát s az ünnepi szónok már a hóna alatt szorongatta a dobozt, átgondolva mégegyszer, mit fog mondani. Becsengetnek aztán s nehány másodperc múlva Szinyei Endre már húzódik is az igazgatói iroda felöl az osztály irányába, vállán a felleghajtóval. Az osztály szorongó csöndben. Szinyei elfoglalja helyét a katedrán.

Abban a pillanatban előlép *Porzsolt* Kálmán, az egyhangúlag delegált szónok, hóna alatta kubaszivarokkal, a katedráig megy, meghajtja magát s belefog:

— Mélyen tisztelt Igazgató Úr! Szeretett Tanarunk! Mai névnapja alkalmából . . .

Szinyei közben észrevette a dobozt s rákiáltott:

— Mars innen!

A szónok azonban oda sem hederítve a figyelmeztetésre, rendületlen nyugalommal kezdte élűiről:

— Mélyen tisztelt Igazgató Úr 1 Szeretett Tanárunk! Mai névnapja alkalmából az osztály tüntető ragaszkodása ezt a csekélységet . . .

S aközben a szivarokat már oda is tette a katedrára.

Tuberó abban a pillanatban olyant penderített a szivarskatulyán, hogy a szónok feje fölött a falnak repült. S mint a haragvó Zeüsz, felleghajtóval a vállán, dörögni kezdett a szónok felé:

— Mars innen, mars innen a szivarjaiddal együtt!

Porzsolt erre fölszedte a dobozt s meg sem állt, csak odakint az udvaron, boldogan élvezve az egyórai potyaszabadságot. Óra után pedig ugyanaz a deputáció, mely előzőén a szivarokat vásárolta Trócsányitól ünneputáni fizetésre, a száz kubákkal visszament Trócsányi bácsihoz, igen szépen megkérve őt, lenne szives visszavenni a dobozt, miután Tuberó letaszította a katedráról.

És Trócsányi visszavette a kubákat.

(Bálint József közlése, Sárospatak.)

*

A cenzúra zsarnoksága miatt több volt pataki diáknak nem jelenhetett meg nyomtatásban a munkája, mások munkáit pedig el is kobozták. Itt most csak a legnevezetesebbeket említjük.

Bessenyei Györgynek, aki öt évig tanult Patakon, „Tarimenes utazása" című regénye (a legelső magyar regény!), továbbá „A Társaságnak eredete és országlása című müve, több más írásával együtt, nem jelenhetett meg a cenzúra miatt.

Szemere Bertalan „Utazás külföldön" című munkáját, amelyet 1839 novemberében kezdtek nyomtatni s harminc ív már készen is volt belőle, december végén elkobozták, lefoglalták, nyomtatását eltiltották s csak hat hónap múlva engedték meg a nyomtatás folytatását, miután tizenöt cenzor vizsgálta át. A mű 1840-ben jetent meg Budapesten két kötetben.

Erdélyi János „Szabad hangok" című költeményes kötetét, amely 1849-ben jelent meg Pesten s amely saját politikai költeményein kívül magábanfoglalta a hires Rákóczi-nóta egyik változatát is, megjelenése után csakhamar elkobozták. Ezért tartozik a legritkább könyvek közé.

(Harsányi István közlése, Sárospatak.)

*

Nagyapám, *Toldy* Miklós 1862 szeptemberében íratta be a sárospataki kollégium első osztályába édes-

apámat, *Toldy* Ignácot. Édesapám 1864 junius hó 25-ik napján ezt a levelet írta a nagyapámnak:

„S. N. Patakról. T. ez. Toldy Miklós édes atyámnak fiúi hálás tisztelettel s szeretettel *Júndon.* Utolsó posta Vásárosnamény. „Sürgős.“

Junius 25. 1864. Sárospatak. Kedves Szüleim 1 Én hála Istennek egészséges vagyok, melyhez hasonlót kívánok kedves Szüleim és testvéreimnek. Már június 18-dikán, Hétfőn 2 hete volt, hogy írtunk levelet és mégsem kaptunk választ, ezen én igen nyughatatlankodom éjjel-nappal„ hogy nem tudósítanak szüleimék állapotjok felől, mert abban a gondolatban vagyok, hogy valami bajok van kedves szüleiméknek. Már nehány nap, mintegy két hét múlva lesz a vizsgánk és azt határozta, el az iskolai szék, hogy aki julius elsőjéig be nem fizeti minden legkisebb tartozását, neve a vizsgái tabellából ki fog töröltetni; tehát igen kérem kedves szüleimét hogy küldjék be a priváta pénzt, a 2 frt. 50 kit., mert *Czéke* úr nem akar várni egy percet sem; a csizmám talpa pedig már elszakadt, tehát arra is küldjenek egynéhány krajcárt és a magam szükségére vagy 10—15 krt. Tanulásommal meg van elégedve hü tanárom, mert amit kihagy tanulni, azt mindig megtanulom A vizsgára amint mondtam, vagy julius 10-ikén, vagy 11-ikén estére, vagy pedig 12 én reggelre jöhetnek. Továbbá tisztelem kedves szüleimét, testvéreimet és minden rokonaimat, különösen pedig Toldy Pál bátyámat és nejét. Mándy Pál nagyatyámat, Pál bátyámat és nejét, Katit és Flórit, szóval az egész rokonságot. Azt is írják meg, hogy volt-e ott sok esső, mert mindig csak arra láttam menni a fellegeket. Ezzel bezárom sietős írásomat és maradok tisztelő és szerető fiók: *Toldy Ignác. 1864“*

Legérdekesebb a levél postai bélyegzője! „Nyíregyháza — Bahnhof“ ... A levélke a Bach-korszak alatt íródott.

(Toldy Elemér dr. közlése, Budapest.)

*

A pataki diákok életében nagy esemény volt a hetvenes évek elején, mikor megnyílt a Szerencs—sátoraljaújhelyi vasúti vonal. Akkor még negyedik osztályú kocsikat is csatoltak a mozdony után s mondani is felesleges talán, hogy a pataki diákok negyediken utaztak. Valaki egyszer azt kérdezte édesapámtól:

— Kedves öcsém, miért utazik negyediken?

- Mert nincs ötödik, — felelte az apám.

A vasút megnyitása előtt a diákok gyalog jártak haza és a legációba. A Tiszát akkor még nem szabályozták s gyakran megtörtént, hogy óriási területeket öntött el. Ha azonban nem rakoncátlankodott, nem egyszer megtették a szülők, hogy befogatták a két pejt vagy szürkét s beküldték Patakra a fiúkért. Akikért nem mehetett be kocsi, azok bizony gyalog vágtak neki.

Volt mit gyalogolni! Sok diák nyolcvan—kilencven kilométert is legyűrt a két talpán. A szabolcsi, beregi meg a szatmármegyei fiúknak híres Tisza-átkelője volt a leányvári rév a Bodrogköz közepe táján. Karavánokban érkeztek ide a diákok és ha várni kellett a kompra, karénekbe kezdtek. Egy ilyen alkalommal gazdag földbirtokos hintája gördült a hidas elé. Éppen négyszólamra fújták a fiúk s a földbirtokos, aki maga is pataki diák volt valamikor, könnyezve hallgatta végig az érchangú legényeket. Nem is ment tovább, hanem ottmaradt jóidéig és sírva gondolt vissza feledhetetlen diákkorára. Azután meghívta magához az egész társaságot, ellátta őket mindennel: a gazdag ebéd után dohánnyal tömte meg a zsebét valamennyinek s egyiküket sem eresztette el egy-két bankó nélkül. Megesett másízben, hogy a pataki diákok szépséges karénekükkel csinos adományokat énekeltek ki egyik-másik földbirtokos zsebéből. Természetesen a Kollégium részére.

(Toldy Elemér dr. közlése, Budapest.)

*

A kenyér mindig nagy szerepet játszott a pataki diák életében. Egyideig — különösen szünidők után —

csak tartott még a hazai fehér kenyérből, de azután ió volt bizctíy a brúgó is.

Eiről a konviktusi kenyérről szólt a régi-régi versike:

Konviktusi kenyér vékony,
Attól lesz gyomrod hajlékony . . .

(Toldy Elemér dr. közlése, Budapest.)

*

Édesapám, *Toldy* Ignác, legációba ment egyszer. Azonban sok helyen kellett prédikálnia s az egyik helyre későn érkezett ebédre. A feketekávénál tartottak már, mire a nagytiszteletü úr ezzel a latin mondással várta apámat:

Sero venientibus ossa!

Épesapám csak úgy kapásból vetette oda a választ és pedig versben:

De lesz, ki velem a jcdatot megossza!

A rögtönzés annyira megtettszett a nagytiszteletü úrnak, hogy nyomban odakiáltott a feleségének:

Csirkét, bort, kenyeret
S öcsémet az Isten hozta!

(Toldy Elemér dr. közlése, Budapest.)

*

A hosszú téli hónapokban egyszer kelleténél nagyobb mennyiségű fát emeltek el a fiúk. Végül is cselekedni kellett, mert a károsultak följelentést tettek. Előállították hát a gyanúsított diákot az iskolaszék elé s a tárgyalást ott hallgatta nagykomolyan a panaszos is. A terhelt feltűnő ügyetlenül védekezett, elannyira, hogy a tanács egyik jószívű tagja rászólt latinul (hogy a panaszos meg ne értse):

Nega fiam, nega! (Tagadj fiam, tagadj!)

A panaszos erre közbeszólt:

— Igenis, kéremalássan, ez a Nega lopta el a fámat!

(Toldy Elemér dr. közlése, Budapest.)

*

A pataki kollégium hatalmas erővel magyarosította meg a tótokat és a felvidéki zsidókat. Felsőzemplénben több kálvinista tót község van, amelyekből sok szegény fiú ment tanulni Patakra. Egyikük odaáll a főiskolai tanár urak elé s mikor megkérdezik, mi a neve, a szegény fiú alig meri kimondani:

— Kobaczik .. .

Megcsóválja erre a fejét *Soltész* tanár úr:

— Hova való vagy, fiam?

— Velejtére, — mondja ijedten a mendur-jelölt.

A tanár úr szelíden nyugtatja meg:

— No, ne félj, kisfiam. A te neved ezentúl „VelejteP lesz! r

Úgy is írták be a tabellába. Nem kellett hozzá belügyminiszteri engedély, még ötven krajcár sem, rajtamaradt a név. Erre a névre kapta a bizonyítványokat, a papi oklevelet s ez a név kísérte a sírjába is. Derék, jó ember volt egyébként s derús gondolkozásával egész életén át dicsérte a pataki nevelést. S amikor később „Velejtey"-nek írta magát, dehogy is sejtette volna valaki, hogy valamikor Kobaczik is lehetett.

(Toldy Elemér dr. közlése, Budapest.)

*

Pataki diák volt valamikor Istenben boldogult *Nagy* Sámuel jándi lelkész is. *Nagy* Ernő nemzetgyűlési képviselő édesapja 1848 ban pap létére fegyvert fogott a szorongatott szabadság védelmére s több ütközetben is harcolt a muszkák ellen. Egy alkalommal le is vágta volna a fejét egy istentelen nagy kozák, ha oda nem rugtat melléje a jóbarátja s görbe kardjával ott helyben le nem vágja a kozákot. Nagy Samu bácsi ezt a görbe kardot később emlékbe kérte el a barátjától és sokáig őrizgette a padláson.

Talán ma is megvan még valahol.

(Toldy Elemér dr. közlése, Budapest.)

*

A kitűnő humorú *Veress* Ferenc, volt tanitóképezdei tanár, megkövetelte a képezdészektől, hogy mindenki válasszon társat s azzal együtt tanuljon, kettesben.

Irodalmi órán történt, hogy fölhívja *Andaházy* Ervin hallgatóját, aki azonban történetesen nem készült és így meg sem mukkant.

— Kivel tanult? — kérdi Veress vésztjóslón.

— Magamban — válaszolt Andaházy szerényen, de azért nem minden önérzet nélkül.

— Vigyázzon, fiam, mert elrontja a rossz társaság, — replikázott vissza Veress tanár úr, amire harsogó hahota rázta meg a tantermet.

(Nemes Árpád közlése, Szeged.)

*

A múlt század elején a tanulók elnevezése ez volt a pataki főiskolában:

1. ábécista (progimnáziumi tanuló a legrégibb időkben); 2. coniugista (progimnáziumi tanuló a kilencvenes években; 3. grammaticus (a mai I osztály); 4. inferior sintaxista (II. o.); 5. superior sintaxista (111. o.); 6. rhetor (IV. o.); 7. orator (V. o.); 8. poéta (VI. o.); 9. logicus (VII. o.); 10. fisicus (Vili, o.) A logikus és fizikus az akkori rendszer szerint már az akadémia két felső osztályának volt tagja. Csak a tanulás anyagára nézve volt gimnazista.

(Panka Károly közlése, Budapest.)

*

A Rákóczi váron kívül van Patakon Fellegvár is. A telkét alighanem az utcaszabályozás zsugorította össze ötven hatvan négyszögölre. Egyik Vay-grófé volt valamikor a telek s építkezni akarván, azt kívánta a kőművesmestertől, hogy kilenc szobás házat építsen és udvar is maradjon azonfelül.

— Dehát méltóságos uram. — kérdezte a mester, — hogy csináljak én kilenc szobát ezen a semmi telken? Lehetetten az!

A gróf végignézte:

— Magát is kár volt még mesterré avatni . . . Hát azt se tudja, hogy ez a telek egészen az égig az enyém!

S fölépült a toronyszerű Fellegvár.

Közel esvén a Kollégiumhoz, mindig tanárok és diákok lakóhelye volt. Az ötvenes években három *Szemere·* úrfi lakta a nevelőjével s a főző asszonyával együtt. Időközönként terhes szekér hozta a múzsatelepnek a táplálékot: bőven a főzeléket, lisztet, véknyabban a süldőt, borjút, birkát. Merthát a vagyonos űrfiak is annak az ételrendnek voltak osztályosai, melyről így szól a régi diákversike:

Lencse, borsó, kása,
Mind Isten áldása,
Diák táplálása . ..

Szüreti vakáció után a Szemere-fiúk egy süldőt, meg egy birkát is hoztak magukkal. A birka azonban megkergült. Attólfogva napokon át csupa pecsenye meg paprikás járta. A pompás kosztnak legjobban a legkissebb fiú örült, akit akkor szoktatgattak rá, hogy ne mondjon „r“ betűt az „l“ helyett. Magyarán: hogy ne selypítsen.

Mikor egy szép napon bejelentette a gazdasszony, hogy vége felé jár a birka, egy keserveset sóhajtott:

— Jutka néni, de jórr érrünk, bárcsak a disznónk is megborrondurrna!

(Németh József közlése, Budapest.)

*

Kleinnak, helyesebben „kis Klein“-nak hívták a Kollégium tövében lakó apró kis szabót, aki három lányával és két fiával együtt varrt, foltozott, fordított és átalakított a diákoknak. Persze csak a kisebbeknek. A nagyobbaknak derogált a kis Klein.

Egy alkalommal beállított *Somlycdy* János jurista-cimborámhoz, hogy hát tud ő elegánsan is dolgozni,

adjon neki valami munkát, mert kellene a garas. A dolog egy-két nappal esett a karácsonyi vakáció után, mikor a jurista úrfiaknál sejthető egy kis pénzmag.

Jancsi barátunk megakarta tréfálni a kajlafülü kecskét, tehát így szólt hozzá:

— Jól van, Klein úr. Lehetne mellényt csinálni ebből a nadrágból?

— Lehet khérem, hogyne lehetne.

Hát ebből a frakkból télikabátot?

— Lehet khérem, hogyne lehetne.

— Hát ebből a nadrágból mellényt?

— Lehet khérem, hogyne lehetne.

Jancsi nem vette többé tréfára a dolgot Boldogan képzelte el mint újítja föl ruhatárát a Klein ezermesteri keze: még az ócska frakk se vész kárba. Megalkudott tizenkét forintba s a felét nyomban kifizette. Klein úr ugyanis ismételten utalt éhező gyermekeire.

Nyolc nap múlva beállított Klein az átalakításokkal. Megvoltak az új ruhák, csak éppen hogy Jancsi barátunk termetének a harmadára leszabva.

— Ejnye, a teremtésit magának, Klein 1 — fakadt ki Somlyódi János, — Hát megbolondult maga ezekkel a kölyökruhákkal?

Dehogy, dehogy, thekinthetes urfi, — szabódott szerényen Klein. — Én a kisdiák-urfira gondoltam.

S azzal rámutatott a Jancsi elemi-iskolás öccsére.

(Németh József közlése, Budapest.)

*

Az 1876-ból való híres diákvers, amely miatt többrendbeli bonyodalmak keletkeztek később, így hangzott eredetiben:

Hiába foly már a jó nedv,
Kihalt Patakon a jókedv.
Janiga rúg, Zsindely harap,
Kín az élet Orbán alatt!

Emeletes házat vettem,
Janigával „brúder“ lettem,
Ki jól számít, az így beszél:
Nyolcat nem, de kilencet ér!

Fogy a konviktusi ecet,
Lopkodják az ócska lécét,
Lába kél a zsindelynek is.. .
Jut abból a szomszédba is.

Több a szalma, mint a széna,
Kutatni ment csonka béna . . .
Ahol volt, ott nem keresték·.
Jankánál volt a Jesték.

Hová Peczek olyan korán?
— Zsindelyt vitet a vén Orbán!
. . . Malacólat építtetett,
Rá ócska zsindelyt veretett . . .

A vers megértéséhez tudni kell a következőket: *Janiga* főiskolai háznagy volt, *Zsindely* főgimnázium! tanár s a gazdasági választmány elnöke, *Orbán* pedig akadémiai professzor, akkori akadémiai igazgató. „Pecek“ a gúnyneve volt *Szálka* Feri akkori pedellusnak. Törpe, félszeg emberke s Orbán igazgatónak hűséges szolgája.

A vers szerzőinek kinyomozása iránt óriási inkvizíció indult meg. A nótát — az „Elmennék én katonának“ dallamára — először én fújtam a vendéglőben *Csillik* Balázs teológus-társammal. Janiga meghallotta, följelentett bennünket s nyomban megindult ellenünk az eljárás, melynek az lett a vége, hogy a negyedik esztendő utolsó felében consilium abtundi-t kaptunk. De azért Patakon maradtunk. Mert az ifjúság egy emberként kelt a védelmünkre s követelte, hogy az Iskolai Szék változtassa meg az ítéletet, ami meg is történt. Azonban a nyilvános helyen való megjelenéstől egyszersmindenkorra eltiltottak bennünket.

Ezt ideig-óráig meg is tartottuk. Történt azonban, hogy egyízben — meghívásra — vacsorázni mentünk a Magyar Király-vendéglőbe. *Várady* volt a vendéglős, jó magyar ember. A vendéglőben ott ült már *Ballagi* Géza jogakadémiai és *Kun* Pál főgimnáziumi tanár. Kvaterkázgattak . . . Úgy hatan-nyolcan mi is letelepedtünk a szomszéd asztal mellé, vacsoráztunk, koccintgattunk, majd nótába fogtunk:

Cégért látok lóginyázni,
Be kén oda botorkázni. . .

A nóta rövidesen így formálódott át:

Cégért látok Váradyzni,
Be kén oda Ballagizni,
Van még egy Zsindely-forintom,
Azt is mindjárt Kunpalintom . . .

A szokatlan fordulatú szövegre Ballagi Géza is, Kun Pál is felállt és eltávozott. Másnap följelentettek bennünket. A nóta vége az lett, hogy valamennyiünket eltiltottak a húsvéti legációtól.

Az elöl idézett szatirikus költemény szerzője egyébként *Laci Szabó Imre* teológus volt, később somorjai lelkész.

(Szűcs István közlése, Tiszasalamon)

*

E vers egy másik, bővített változata így hangzik:

Hiába folyik a jó nedv,
Kihalt Patakon a jó kedv:
Janiga rúg, Zsindely harap,
Kín az élet Orbán alatt.

Felszökött a pátens ára
A Zsindely bölcs tanácsára,
Kavicsolás meg az óra,
Készül mind diák-kontóra.

Szomorú a diákélet,
A jó kedv Janigáé lett . . .
Nem tűrjük tovább az igát:
Agyonkoppintjuk Janigát!

Hová Peczek olyan korán?
— Zsindelyért küld a vén Orbán!
Malacólat építtetett,
Rá kopott zsindelyt veretett. . .

Festetlenek még a lecek . ..
Eredj, hozz festéket Peczek!
Fut is Peczek, gyors a lába,
De nincs festék, hát hiába . ..

Ámbár százan is keresték,
Eltűnt csuporral a festék.. .
Mert ahol volt, nem keresték:
Janigánál volt a festék!
(Rácz Gábor közlése, Budapest)

*

Szinyei Endre, diáknéven: Tuberó, a rettegett tanár, gyenge szemű és rövidlátó lévén, szemének kímélése céljából bizony nem a legnagyobb pontossággal nézte át a görög írásbeli dolgozatokat. Ezért mert egyik másik elkeseredett, halálra szánt szekundás — szép görög betűkkel persze — ilyesféléket írni a görög írásbeli dolgozatába: „Hoj vereboj csiripuluzin en tojsz háztetojsz.“ Vagy: *π!).<μιγα0τη γαλαμβοματ a (titkáron* τωλίμ.“

(Öreg szekundás közlése, Sárospatak.)

*

A sárospataki főiskola metszetgyüjteménye huszonkilenc kötetből áll. Eredetileg harminc kötet volt, de az V-ik számú kötet már régebben elveszett. Ezt a becses és értékes gyűjteményt nyelvünk halhatatlan emlékű reformátorától: *Kazinczy* Ferenctől vette meg a főiskola — könyvtárával együtt — kétezer rénes forintért, 1806-ban.

Amikor Kazinczy eladóvá tette metszetgyűjteményét és könyvtárát, a sárospataki és debreceni Kollégiumok elöljáróságainak is felajánlotta, kijelentvén a Vay József főgondnokhoz írott levelében (nyilván a tanitványi hálás szív sugallatára), hogy az elsőség „minden vevő közt“ Sárospataké lesz. A könyvtárt és metszetgyűjteményt maga Kazinczy szállíttatta szekereken, ládákban Széphalomról Sárospatakra, 1807-ben. „Többet adtam, mint ígértem — írja; a képek száma 1081, a könyveké meghaladta az 1400-at.“ Kazinczy a vételárból utólag el is engedett kétszázötven forintot. Könyvtárát különben ezerkétszáz, metszetgyűjteményét nyolcszáz forintra becsülte. A gyűjtemény anyaga arcképeket és címereket, várakról, városokról és csatákró szóló képeket s különféle térképeket tartalmaz. A metszetek nagy gonddal papírlapokra vannak felragasztva. Kazinczy a metszeteket hazai és külföldi gyűjtőktől vásárolta. Az arckép- és címermetszetek száma 461, a váraké, városoké és csataképeké 363, a térképeké 119.

(Harsányt István közlése, Sárospatak.)

*

A nagyhírű sárospataki jogtanárnak: Kövynek tanítványa volt Bernáth Zsigmond, a későbbi ungmegyei főispán és orszgy. képviselő (j· 1882.), aki Máj láth György kir. személynök előtt telte le az ügyvédi vizsgát, ama férfiú előtt, aki a tekintélynek s az igazságnak megtestesülése volt. Bernáth Zsigmond, a vizsgaterembe léptekor, igen erősen találta összeütni a sarkantyúját. A kir. személynök, szigorú censora a kihívó viselkedésű fiataloknak, végig méri komoly szemeivel Bernáthot s a szokott időnél is tovább faggatják nehéz kérdésekkel. A jól készült Kövy-tanítványt azonban nem tudják zavarba hozni s megakasztani. Utolsó felelete után még egyszer rászegezi cátói szemeit a personális s így szól:

— Most már az úr — összeütheti a sarkantyúját!

(Harsányt István közlése, Sárospatak.}

*

Az „Ifjúsági-Egylet“ 1900-ban fölkérte *Rákosi* Viktort, hogy a március 15-iki ünnepélyen vegyen részt egy felolvasással. Rákosi a következő távirattal válaszolt:

„Meghívásukat köszönöm. Az ünnepélyen résztveszek. Tizenötödikén reggeli vonattal érkezem.'

Abban az időben Rákosi Viktort inkább csak mint humoristát ismerte még a fiatalság főként a „Budapesti Hírlap“ ban „Sipulusz“ név alatt megjelent tárcái révén. Komoly tárgyú írásai jórészt csak ezután láttak napvilágot. (Az az előfizetési fölhívás, mellyel a Révai Testvérek-cég kiadta összegyűjtött munkáit és amely így kezdődött: „Ki ne ismerné Rákosi Viktort, az *Elnémult harangok,* a *Korhadt fakeresztek és szomorú történetek* hírneves szerzőjét s ki ne ismerné Sipuluszt, a legkiválóbb magyar humoristát?“ — csak három évvel később jelent meg).

Amikor az ünnepélyt megelőzött napon megtartót ifjúsági egyleti gyűlésen a szénior felolvasta Rákosi táviratát, a jókedvre mindig kész Erdőhegyi Feri — maga is elsőrangú szójátékgyártó — hahotára fakadt:

— Micsoda szellemesség 1 — harsogta úgy, hogy a könnyei is kicsordultak belé. Erdőhegyi után általános lett a derültség s nem akadt senki, aki a távirat szövegét ne találta volna valóban kacagtatónak.

E bevezetés után mindenki természetesnek fogja találni, hogy Rákosit másnap délután, mikor az ünnepélyen a felolvasó-asztalhoz lépett, mindenfelől derűs arcok fogadták. A karzat pedig egy-egy rövidebb nevetést is megreszkirozott, előlegül az elkövetkezendő mulatságra.

Rákosi az abban az időtájban megjelent „Korhadt fakeresztek“-ből olvasott föl egy novellát. A földszint áhítattal hallgatta a borús szabadságharci történetet. Nem úgy a karzat, hol a mendursereg már előre fente a fogát a nagy kacagásra! Ők különben sem hallották jól odafönt a halkhangú Rákosit, de ha hallották volna is, akkor sem tudtak volna elképzelni egyebet, mint-

hogy az író valamelyik humoreszkjét olvassa föl. Ez volt aztán az oka, hogy a karzat, valahányszor kis szünetet tartott Rákosi, dörgő nevetésben robbant ki. A rendezők ugyan egyre integettek alulról, hogy hallgassanak már el, dehiszen integethettek azoknak! A mendurok abban a Íriszemben, hogy nem nevetnek eléggé, még fokozták a tempót . . . Valahogy azért csak véget ért a felolvasás.

Az egyik rendező abban a pillanatban fölrohant a karzatra s rátámadt a mendurokra:

— Ostoba szamarak! Hát nem hallottátok, hogy komoly volt a felolvasás? Most azzal kel) jóvátennetek ezt a botrányos viselkedést, hogy addig kiabáljátok az író úr nevét, míg egy másik munkáját föl nem olvassa 1 De összetöröm minden csontját, aki röhögni mer 1

A karzat abban a pillanatban felharsant, mint az orkán:

— Halljuk Rákosit! Mégegyszer Rákosit!

Rákosi Viktor a fülsiketítő dobogásra másodszor is a felolvasó asztalhoz lépett, de — okulva a példán — ezúttal egy humoreszkjét vette elő. Ezt a második felolvasását a következő szavakkal vezette be:

— Rákosi Viktor kifogyott a mondókájából s csak az a szerencséje, hogy velejött Sipulusz is és az majd kisegíti.

S hozzákezdett a kacagtató humoreszkhez.

A földszint úriközönsége mulatott is szépen, a közhangulat markánsabb kidomboritására azonban csak a karzat lehet hivatott. Ám a karzat kétségbeejtő némaságba sülyedt Ünnepien komoly ábrázatta) nézett maga elé odafent valamennyi mendur. A rendezők persze minden erejükből integettek feléjük, hogy az Istenért, röhögjenek már, de a inendurhad abban a tudatban, hogy nagyobb csöndre intik őket, csak befogott szájjal mert lélekzetet venni. Halálos, nagy csöndesség jobbról-balról a karzaton.

És Rákosi Viktor talán sohasem tudta meg, miért járta meg annyira a pataki diákokkal?

(Tóth Endre dr. közlése, Budapest.)

*

Az 1892—93-ik iskolai tanévben *Székely* György dr. foglalta el a bölcsészeti tanszéket. Stúdiuma már az első félévben harminc ívre terjedt: nehezen ment a · kollokvium. Elsőéves korunkban *Flnkey* Józsi bácsi adta elő ugyanezt a tárgyat s nála a stúdium mindössze tizenöt ívre terjedt az egész esztendőben.

Megtörtént bizony, hogy Gyuri bácsi igen sok hallgatóját visszavetette s így a sorban következők közül a legtöbb drukkolva ment föl a kollokviumra.

Az én csoportomban négyen kollokváltunk, köztünk *Pál* Gyula is, aki szívbajos fiú volt. Felelése közben hirtelen rosszul lett, összeesett s mi nagy aggodalmak közt próbáltuk élesztgetni. Legjobban azonban Gyuri bácsi ijedt meg, aki ily szókkal akart életet teremteni szegény Pál Gyula barátunkba:

— Kedves Pál úr, az Istenért, ne féljen, térjen magához 1 Adok egy elégségest 1

És csodák-csodájára, Pál Gyula barátunk abban a szempillantásban föleszmélt. És nyomban megkapta az elégségest.

(Tomory Pál közlése, Paszab.)

*

Szűcs pátriról, a szépírás egykori tanáráról már volt szó e könyvben. Az ezerkilencszázas években, amikor én elemista iskolás voltam még, a falumba, Legényére költözött ki lakni, megvett egy csinosabb házat s jól emlékszem rá, hogy rengeteg sok levelet irt. Írása gyönyörű vékonyvonalú volt, de már reszkető. Magam is nem egyszer vittem levelét a postára.

Abban az időtájban csak csoszogva bírt már járni az öregúr, annyira elhízott volt. Mindig csizmában láttam s csizmájának szára nagyobb kerületű volt, mint akármilyen kupa. Ha az újhelyi vásárra indult, mindig szekeret fogadott s az ülésbe úgy ment fel, hogy létrát támasztottak a szekér oldalának.

Akkor aztán azon szuszogott fel nagykeservesen.

(Komáromi János közlése, Budapest.)

*

A Kollégium minden osztályának tudvalévően megvolt a maga fűzfapoétája. Hozzátartozott ez már a pataki diákszellem pszihológiájához, anélkül nem is lett volna teljes.

Amikor negyedosztályos korunkban a poétikával ismerkedtünk meg, akkor kezdte bontogatni szárnyait az osztály poétája is. Nagyban elősegítette ezt a kibontakozást szeretett tanárunk, *Makláry Pap* Miklós, aki sokszor írásbeli feladatul tűzte ki valamely tárgynak versben való megéneklését. Ha aztán valakiben megcsillanni látott valamit, segítette, bátorította.

Ilyen osztály-poétája volt az én időmben *Szabó* László, a későbbi amerikai pap. Gondolom, ötödikbe jártunk, amikor Szabó László az ódázás és költői levelezés teréről a humoros verselésre tért át s megénekelte az osztály nevezetesebb tanulóit. Találóak voltak ezek a versek, én azonban ma már — sajnos — csak a rólam írottra emlékszem, amely, mivel jól tudtam utánozni a macskanyávogást, így hangzott;

Most jösz végre te is Panka.
Ki úgy nyávogsz, mint a macska,
Ráncbaszeded a pofádat
S nem hagyod az igazságot!

A ráncbaszedésre természetesen a nyávogás miatt volt szükségem.

(Dr. Panka Károly közlése, Budapesti)

*

Az iskolai életben majdnem mindig akad bohém természetű, vígkedélyű, nagyokat mondó, beszélni szerető, de sokszor sulyok-el-elvető diák. Ilyen volt a hatvanas évek elején az idősebb Mitrovics osztályában *Halmi* Gusztáv.

Vagy a mulatós élet közben, vagy valami más ok miatt súlyos szembetegségbe esett s megvakulástól lehetett félnie. Volt ekkor Miskolcon egy *D.* nevű, nagyhírű, de gorombaságáról is híres orvos. Ehhez fordult.

Hosszabb idő után visszatérvén, barátai örömmel üdvözölték, körülfogták s érdeklődéssel kérték a gyógyítás körülményeinek elmondására.

— Bizony, barátim — kezdte Halmi Gusztáv — nagy fájdalmakon mentem át. Belépek ahhoz a goromba emberhez, előadom a bajom, megnézett s aztán leszidott a sárga földig: „Hát ilyenkor kell jönni, mikor már dögrováson van, a vakulás szélén áll! Üljön le, kiveszem a szemét, de ne merjen jajgatni, mert akkor ennek a kutyának dobom oda! (Persze a szemét. A szobában ugyanis egy kis kutya járkált.) Reszketve ültem le egy székre, ő pedig kivette mindakét szememet, betette egy üvegtányérba, mosogatta. Én borzadva néztem a szemeimet, de szisszeni se mertem, mert remegtem a puszta gondolatára, hogy a goromba ember csakugyan odadobja szememet a kutyájának. De hála Istennek, meggyógyított és most újra ittvagyok köztelek!

Mitrovics ekkor tréfás komolysággal azt kérdezte:

— Hát aztán, te Guszti, mivel nézted a szemeidet, ha mindakettő a tányéron volt?

— Ugyan, Gyula — felelt némi sértődéssel, de zavar nélkül Halmi Gusztáv — te még a kákán is göböt keresel. Minek fennakadni minden csekélységen!

(Makláry Pap Miklós közlése, Sárospatak.)

*

Zsarnay Lajos főiskolai pap nagytekintélyű, kedvelt tanár volt az akadémián, ahol az erkölcstant tanította. 1861-ben aztán szuperintendensévé (püspökévé! — mondanák ma) választotta a tiszáninneni egyházkerület

Szép lányai voltak.

Abban az időben a Kollégium északi elejének emeleti szobáiban nagy diákok, főleg teológusok laktak. A szobák egyrészéből messzire el lehetett látni, fel és le. Ha aztán valamelyik szobából észrevették, hogy leány vagy fiatalasszony fog elhaladni a főiskola előtt, az illető diák egy nagyot kiáltott:

— Ablakra!

Azonnal diákfejekkel teltek meg az ablakok s a nőnek csak a szégyenkezés zavarával lehetett elhaladnia a kíváncsi szemek előtt.

Ez történt egyszer a nagytiszteletű úr egyik leányával is, aki aztán bosszankodva panaszolta el édesatyjának az ízléstelen szokást. Amikor később Zsarnay a magaviseletről adott elő egyik óráján — egy elmaradott városba téve át a színhelyet — felhozta ezt a rossz szokást s a megrovást a következőképpen mondta ki:

— Hát nem elég jó ízlésű fiatalemberek megtehetik, szabad, szabad, de nem illik, nem illik . . .

Szokása volt megismételni a szót, ha valamit erősebben akart hangsúlyozni. A tekintélyes helyről kapott tapintatos figyelmeztetésnek egyébként megvolt a megszüntető jó hatása.

Ugyancsak ő egy másik morál-órán az önmegtartóztatás erényéről beszélt s például fölemlítette Origenes atyát, aki, hogy az erényt megtarthassa, megcsonkíttatta magát ... De nyomban hozzá is tette egy kis maliciával:

— Megbánta! Megbánta!

(Makláry Pap Miklós közlése, Sárospatak.)

*

Kisdiák-koromban hallottam, hogy az ötvenes években volt Patakon egy *Horváth* Jakab nevű teológus, akit nem tudom, miért, becézve Jacabnak hívtak. A Fellegvár legfelső szobájában lakott, s mint jó rajzoló, ötvenforintos bankókat hamisított, amelyek közül néhányat Tállyán, Tokajban helyezett el, kereskedésekben. Tokajban azonban felismerték a hamisítást, néhány nap múlva zsandárok jelentek meg nála s elhurcolták. Barátjait az ajtóra szegezett cédulán így értesítette s így is vett tőlük búcsút:

„Nincs többé Jacabtok!“

(Makláry Pap Miklós közlése, Sárospatak.)

*

Kiváló vadvers-író volt a hatvanas években *Rácz* József, Erdőbényére való teológus. Két osztállyal tanult előttem. Ö írta a többek között ezt a verset egy kislány emlékkönyvébe, akit én is ösmertem:

Lányka, lányka, bájvirág!
Hajnal hasad szűzi lány!
Ha az este alkonyán
Állsz hűséged zsámolyán:
Gondolj reám, gondolj rám!

Azért említem föl ezt, mert *Nagy* András tiszaluci jegyző a múlt év elején egy humoros elbeszélést közölt a „Borsszem Jankó"-ban s e verset egy János nevű tiszaluci papnak tulajdonítja csak azért, hogy szerzőjét Arany Jánossal-és Jókaival hozza kapcsolatba, s elbeszélését értékesebbé és alkalomszerűvé tegye. A valóság az, hogy Rácz József csak káplán volt Lucon néhány hónapig a hetvenes évek elején.

(Makláry Pap Miklós közlése, Sárospatak.)

*

A múlt évtizedekben sokszor fölvetették azt a gondolatot, hogy a jogakadémiát át kellene telepíteni Miskolcra, mivel Patak nem eleg modern város. Az áthelyezés mellett *Ballagi* Géza s *Szánthó* Gyula jogakadémiai tanárok és *Kun* Pál, a filozófia professzora cikkeztek erősen. A vita hevében aztán ilyen fölírás jelent meg egyik-másik nagy épület falán;

Kun Pál, Szánthó, Ballagi
El akarnak ballagni . . .
No . . . hát . . . tessék!

(Makláry Pap Miklós közlése, Sárospatak.)

*

Néhai való jó *Szívós* Mihály professzor úrnál nem lehetett megállapítani, vájjon a dörgő hangja volt-e nagyobb, avagy a jószívűsége? A hatalmas ember, ha

első haragjában rákiáltott a diákra, (aki még kevéssé ismerte) úgy festett, mint a nebulók réme, aki mindenestől-fogva felfalja az előtte remegő mendurt, akinek ceruzája alatt csak úgy recsegett a noteszpapir, mikor a szekundát írta be. aki spárgát hozatott a közeli boltból, hogy „az akasztófáravaló bitang kölyköt“ odakötöztesse a tábla lábához. Persze nagy sírás-rivás következett utána, bocsánatkérés és a következő órára jól elkészült a diák. A zord ember egy-egy sikerült felelet után odaszólt a diákok felé:

— Adjatok már, fiaim, egy gumilasztikumot, hadd töröljem ki ennek a nyavajásnak a szekundáját!

És a szekunda helyére, igen sokszor, beírta — a jelest.

(Takács Mihály közlése, Felsőábrány.)

*

Megtörtént.

X. Y. tanár egyebek közt a számtant is tanította. Nem a mi osztályunkkal esett meg, azért nem is állhatok jót, hogy szószerint így volt-e, de az apróság, amelyet nagyobb diákoktól hallottam, annyira jóízű, hogy leírom.

Az algebrában éppen az egyenletig jutottak el, mikor a tanár úr megállt az osztály előtt:

— Mivel mindnyájan nehézfejü szamarak vagytok és fogalmatok nincs az elméletről, gyakorlatilag próbálom megmutatni, mi az egyenlet? Lássátok: e pillanatban egyhelyben állok. Most előrelépek egyenletesen kettőt... Egy ... ket-tö. .. Ugyanezen a helyen megfordulok s ugyancsak visszalépek kettőt egyenletesen ... Egy ... két tő ... Amit előreléptem, egyenlő azzal, amit visszafelé léptem. Lássátok, ilyen egyszerű az egyenlet. Ennek példájára kidolgozzátok most a következő feladatot . ..

(Takács Mihály közlése. Felsőábrány.)

*

Böszörményi és *Beregszászy* ügyes gyerekek, kitűnő tornászok és csapnivaló diákok voltak. Tanulás helyett inkább paprikás-szalonnáztak a „kishentes“-nél, *Kaucsák* Dánielnél, amely után ráfüstöltek egy cigarettára s rózsaszínben látták még az osztályismétlést is. Beregszászyval történt a következő eset, (de valahogy párbajra ne hívjon ki, mert akkor előre is visszaszivom az egészet):

Kérészy Istvánnak, aki latint, németet, számtant tanított az algimnáziumban, nagy dohányos létére szokása volt, hogy szivarozva ment az órára, de tisztelvén a tanterem szentségét, az ajtóban kivette szájából a szivart s félig égve föltette a szekrény tetejére, hogy óra végével újból rágyújtson. Ugyde: tanár tervez, diák végez . . . Beregszászy barátunk nem azért volt szemfüles diák s kedvelője a nikotinnak, hogy némán szemlélte volna a szivart. Nem! Mialatt a tanár — háttal az osztálynak — a táblán számolt, lábujjhegyen kisomfordált a pádból s alehopp, nadrágzsebébe sülyesztette a félszivart. Kérészy tanár úr ugyan kereshette óra végével a szekrény tetején!

így történt jónéhányszor egymásután. A professzor úr utoljára is gyanút fogott, anélkül azonban, hogy sejtette volna, ki lehet az ádáz tettes. Egyszer aztán mentő ötlete támadt.

Kivett a zsebéből húsz fillért s odaszólt az osztálynak:

— No nyavalyások (ez volt a kedvenc szavajárása), mélyítek lenne olyan gavallér, hogy elugrana nekem két kubaszivarért?

Az egész osztály, mint egy ember ugrott talpra, de aki legelsőnek termett a katedránál, Beregszászy barátunk volt. Nem telt bele öt perc, már lihegett is visszafelé a két kubaszivarral. Kérészy professzor úr megköszönte a szívességét s kedveskedve így szólt hozzá:

— Vedd el, fiam, az egyiket, megérdemled a fáradságodért!

Beregszászy szabódott eleinte, hogy ő nem szivarozik, csak cigarettát szokott szívni, de azt is elvétve. Ám a hosszas unszolásra végül is utánanyúlt az egyik szivarnak. A tanár úr abban a szempillantásban a sétabotja után kapott s felhördült:

— Gazember, te loptad el a szivarjaimat!

(Takács Mihály közlése, Felsőábrány.)

*

Sok jó tanárom között egyike volt a legkedvesebbeknek *Makláry Pap* Miklós (hála Istennek, ma is él!), aki, mint jó magyardolgozat írót, meglehetősen kedvelt. Elnézte több csinytevésemet is, igaz másfelől, hogy túlságos mértékben éppen nem tettem próbára a jóságát. Egy alkalommal azonban szigorú arccal szólt felém a szombat délelőtti óráján:

— Miska fiam, ma ebéd után eljösz hozzám feketekávéra!

A feketekávé tudvalévően már a Török Bálint életében is tragikus szerepet játszott, de nem kevésbbé rossz hire volt a professzorok feketekávéjának. Diák-, illetve professzornyelven semmi mást nem jelenthetett ez, mint alapos megpálcázását a delikvensnek. A meghívásra persze meghűlt bennem a vér. Törtem a fejemet, de sehogysem jöttem rá valamelyes csinytevésre. amelyért még ne lakoltam volna meg. Ámde parancs — parancs! A sovány konviktusi ebéd után (éppen lencse voltj, beállítottam savanyú arccal a tanár úr lakására:

— Alásszolgája, tanár úr, megjelentem . . .

— Szervusz fiam, hát kell-e a feketekávé?

— Tanár úr kérem, lencse volt az ebéd, keservesen esne rá a feketekávé, inkább megebédelnék még egyszer!

Makláry Púp Miklós rám nézett jóságos mosolyával, de úgy, hogy még mindig nem sejtettem: élet vagy halál következik-e?

— Egyszóval nem szereted a feketekávét, fiam. Jól van, elengedem. Hát a szőlőnkbe volna-e kedved kimenni diót verni?

Ha azt parancsolta volna, ugorjak a Bodrogba a beleejtett pápaszeméért: nem tettem volna-é meg? Mennyivel szívesebben mentem a megyerhegyi szőlőjébe diót verni, liancurozni!

Október eleje volt. Estefelé kijött a szőlőbe Makiári tanár úr is a feleségével. A professzor úr egy kegyetlen nagy kosarat szedett tele illatos csemegesző lővel, felesége megszelt egy jókora lágy cipót, kezembe nyomtak egy pille-kenyeret, mellé egy két kilós szőlőgerezdet (nem költői nagyítás!) s amikor farkasétvággyal nekikezdtem, a tanár úr hamiskás mosollyal nézett végig:

— No Miska fiam, úgy-e, hogy jó a szőlő lágy kenyérrel!

(Takács Mihály közlese, Felsőábrány.)

*

A professzoroknál lakó diákoknak valamivel több volt megengedve, mint a közönséges halandó fikáknak. *Kérészy* Istvánnál is laktak ilyenek egypáran Egy alkalommal kukoricafosztás volt, melyen a diákokon kívül résztvett néhány tanár is. Jóízű diskurálás közben a házigazda egyszer csak azzal fordúl oda a diákokhoz:

— No fiúk, aki pontosan elsorolja a tanárok gúnyneveit, két koronát kap tőlem.

Két korona két korona volt még a méltóságos urfinak is. Mennyi nyalánkságot lehet azon venni, hány jópajtást megkúrálni Hartstein cukrásznál! Fülelt is valamennyi diák, mint éhes sertés a makkra, de belefogni egyik sem mert. Kérészy biztatásra fogta a dolgot:

— Hogy hívnak például engem? No, csak ki vele bátran!

„Pista bácsi“, — mondta az egyik.

— „Az öreg Kérészy“ — vallotta a másik.

Erre már dühbe jött a professzor úr is:

— Nem igaz, nyavalyások! Közönségesen csak „Pistának“ hívtok! De gyávák vagytok megvallani s ezért botot érdemeltek, nem két koronát.

(Takács Mihály közlése, Felsőábrány.)

*

B D. jelenleg főgimnáziumi tanár, teológus korában egyszer is, másszor is megengedett magának némi kis kilengést. Egyik fiatal tanára, aki egy csapásra akarta „megjavítani“ a teológus-ifjúságot, napról-napra figyeltette a pedellussal úgy őt, mint társait. Figyelme egészen aprólékos dolgokra is kiterjedt. így például egy órán váratlanul ezzel a kérdéssel fordult B. D. hez:

— Nos B. úr, hogy ízlett tegnap este a piritóskenyér a „Kürt“-ben?

S a kérdést egy csomó intelem és egyéb dorgatórium is követte még.

B D. erre már kijött a sodrából s a tanár úr zajos fiatalságára célozva így felelt:

— Annak idején nagytiszteletü úr sem volt különb a Deákné vásznánál!

Általános elképedés. De a tanár úr szelíden szólt vissza:

— Tegyük föl B úr, hogy igaza van. Nos, éppezért azt akarom, hogy tanítványaimból különb embereket neveljek, mint amilyen magam voltam!

(Takács Mihály közlése, Felsőábrány.')

*

Szinyei Endre, az egykori görög tanár, nemcsak arról volt nevezetes, hogy a sárospataki görög szótár második kiadásának (1875) egyik átdolgozója volt, hanem arról is, hogyha egyszer elővette az idegessége, senki emberfia nem állhatott meg előtte. Ilyenkor huszonöt harminc szekunda is belezúgott egymásután a noteszbe, kegyetlen-erős kalligráfiával.

Egy ilyen pergőtüzes alkalommal azt kérdezte a neki szokatlanul visszafeleselgetö diáktól, egy gazdag földbirtokos fiától:

— Van-e lova az apádnak?

— Van.

— Hány?

— Van vagy húsz.

Hát ökre?

— Az is vagy negyven.

— No hé, hát ha apád mind a húsz lovát, meg mind a negyven ökrét elédbe fogatja, azok sem fognak kihúzni a szekundából . . . Bemehetsz.

(Takács Mihály közlése, Felsőábrány.)

*

Hetedmagammal Rimaszombatban tettem le az érettségit.

A vármegyeháza előtti téren áll a *Tompa* Mihály szobra. Nem mulaszthattuk el mi, pataki diákok, hogy ne hódoljunk az egykori pataki diák emléke előtt. Rendeltünk hát a kertésznél egy babérkoszorút, megvettük hozzá a selyemszalagot s a betűket, amelyekből ezek a szavak jöttek ki:

„Tompának — hét pataki diák".

Kerülendők a feltűnést, estére halasztottuk a szobor megkoszorúzását. Egy dologgal azonban nem számoltunk: a szobor annyira magasan állt, hogy a lábát is csak úgy érhettük el, ha az egymás vállára kapaszkodtunk kettesével. A harmadik aztán elhelyezte a koszorút. Azaz csak helyezte volna, de a koszorú minduntalan lecsúszott a szobor lábáról és így nem maradt egyéb választás, mint odakötözni valamivel. De mivel? A zsebekben a legszorgosabb kutatás után sem találtunk spárgafélére s késő este lévén, a boltok is mind be voltak zárva. Mit volt mit tenni: a szükséges madzag egyik társunk népies nevű fehérneműdarabjából került elő s azzal erősítettük oda a koszorút.

Az Isten bizonyára nem vette bűnül s néhai való jó Tompa Mihály szelleme sem igen érezte, hogy valami szörnyűséges kegyeletsértést követtünk volna el vele szemben . . .

(Takács Mihály közlése, Felsőábrány.)

*

T. Jóska teológus volt s diákszokás szerint lángoló szerelemre gyuladt szép és temperamentumos háziasszonya iránt. Ha ügyes fiú volt is, de egyáltalán nem hasonlatos Adóniszhoz és így minden lángolása hiábavalónak bizonyult. A szép asszony úgy kezelte, mint valami mendikánst s ez az abszolút reménytelenség csak annál jobban emésztette T. Jóskát. Elannyira, hogy sorvatag állapota végül is az éjjeli zenében kulminált egy félig átlumpolt éjszaka után. Az éjjeli zenét a szép asszony kapta természetszerűen.

Másnap reggel aztán sugárzó arccal állt eléje:

— Nagyságos asszonyom, hogy tetszett az éjjeli zene?

Az asszonyka végignézte a kopott diákot s jóakarattal annyit mondott:

— Jó fiú, az árán inkább vett volna magának egy nadrágot . . .

(Takács Mihály közlése, helsöábrány)

*

Néhai jó *Novák* Lajos, a gyakorlati teológia tanára, általánosan ismert volt természetes, közvetlen modoráról. Nem volt benne semmi póz vagy mesterkéltség: a diákkal éppúgy diskurálgatott, mintha valamelyik professzortársával beszélt volna. Nagyon szerette a fiúkat.

Történt pedig, — az Urnák hányadik esztendejében, nem tudom már, — hogy az Alma Mater fáját meglopták a saját édes gyermekei és pedig oly ügyetlenül, hogy az iskolaszolgák az összes tetteseket kinyomozták másnapra. Valának pedig úgy tizenhatan: kicsinyek és nagyok, gimnázisták és jogászok vegyesen. Ráadásul egy két teológus is A falopás olyan természetes valami volt még a mi időnkben, mint a jezsuiták jelmondata: „a cél szentesíti az eszközt.“ Hideg volt, pénz nem volt a hideg pedig rossz tanácsadó. Summa-summárum: Köziskolai Szék elé került a dolog s a professzor urak egymásután mondták ki az ítéletet:

— Méltók a kicsapatásra!

Síri csendben állt fel Novák Lajos:

— Félve szólamlok meg, Nagytiszteletú és Tekintetes Tanári Kar, látván a hangulatot, mely az ifjak sorsát immár elhatározta. Dehát, uraim, gondoljunk vissza a fiatalságunkra: mi sohasem voltunk diákok?

S bár a kemény dorgatórium és a diákzsebeket súlyosan érintő pénzbírság nem maradt el: tizenhat ifjú meg volt mentve a kicsapástól. Egynémelyikük bizony a feltétlen elzülléstől is. Az is bizonyos azonban, hogy ez a tizenhat diák egyetlen darab fát sem lopott el többé senkitől.

(Takács Mihály közlése. Felsőábrany.)

*

Nagy huncut volt a Németh-gárda tulajdonosának fia: *Németh* Laci. (Jelenleg gyógyszerész). Réme a mesterinasoknak és a zsidógyerekeknek, különösen pedig a pájeszosoknak. Annyi verekedés terhelte a lelkét, hogy a zsidó szülök utóljára panaszban törtek ki *R—i* György teológia tanár előtt. A professzor úr egyizben végére akarván járni a dolognak, odafordult a Kollégium előtt ácsorgó diáksereghez:

— Nem ismeri valaki Németh Lászlót, azt a gézengúz verekedő frátert?

Kiugrott erre a sorból senki más, mint maga Németh László:

— Nagytiszteletü uram, Németh' László egyike a legtisztességesebb, legszelídebb fiúknak, soha senki nem látta még verekedni. Bizonyosan mással tetszik összetéveszteni.

A nagytiszteletü úr azzal továbbment. S úgy tartja a fáma, hogy azontúl hiába jártak panaszra- a zsidók. Legalább is őhozzá.

(Takács Mihály közlése, Felsőábrány.)

*

Hersli, a néhai vékonydongájú hordár, egyike volt a legnépszerűbb alakoknak Patakon. Alig akadt számot-

tevőbb jogász, aki pertut ne ivott volna vele, A pertuivás rendszerint ügy ment végbe, hogy míg a diákok sört ittak, a Hersli söröspoharát félig sörrel, félig rummal töltötték meg. Aztán fenékig itatták vele.

Meg kell adni, hogy Hersli nem feledkezett meg a barátairól. De annál inkább azok ö róla. Különösen olyankor volt nekik kellemetlen a Herslivel való találkozás, ha egy-egy úrikisasszonyt kísértek az utcán. Egy ilyen udvarolgató jogásznak, aki figyelemre se méltatta Herslit, odadünnyögött egy alkalommal:

— A nyavalya törjön ki, te Jóska, meg se akarsz már ismerni! Nem emlékszel, hogy pertut ittunk?

(Takács Mihály közlése, Felsőábrány.)

1874-ben történt, hogy *Kazinczy* Gábor barátunk Dobszára rándult ki egy diáktársasággal, ahol is egy olyan arányú muriba keveredtak bele, hogy Gábor csak egy hét múlva vetődött vissza Patakra. *Nagy* Gusztáv, az akkori nagyhírű igazgató nyomban ad audiendum verbum idézte meg Gábor urat, aki az egész kirándulást szervezte és mint a nagy Kazinczy unokája, dédelgetett kedvence volt a főiskolának. Gábor barátunk rettegve a következményektől, nagy szepegve jelent meg az igazgató úr színe előtt, biztosra vevén, hogy *sedes* elé citálják.

A nagytiszteletű igazgató úr fölötte komoran fogadta a szepegő jogászkát s kérdőre vonta, minő jogcímen merte megsérteni a főiskolai törvényeket? Gábor barátunk nagy szorultságában így védekezett:

— Nagytiszteletű és Tekintetes Iszazgató Úr! Tessék megbocsátani nekem, de annyi sok szép leány és fiatalasszony volt ott egy csomóban, hogy nem tudtam tőlük hamarabb megválni . . .

Az agglegénysorba illeszkedő Nagy Gusztáv erre a megható vallomásra egészen megenyhült s némi szemrehányással így felelt:

— Akkor bizony engemet is magukkal vihettek volna!

S azzal vége volt az audienciának.

(Harsányt Gusztáv dr. közlése, Debrecen.)

*

A legációválasztás, az úgynevezett elekció mindenkinél fordulópontot jelentett. Legnagyobb jövedelmű légáció *Beregszász* volt az én időmben, ahol száz forintnál is többet zsebre tett a légátus, ha jól bevágott az ünnep. Utánna következett *Kassa* nyolcvan forinttal, aztán *Rimaszombat* hatvan forinttal és *Sátoraljaújhely* ötvennel.

Már hajnali öt órakor nagy zajjal jöttek-mentek a dárdások, akik vicelegátusoknak szerették tekinteni magokat s torkukszakadtából kiabáltak a folyosókon:

— Elekció I Elekció!

Reggeli hét órára már zsúfolásig tömve volt a 111-ik számú emeleti tanterem, hol a szénior elnöklete alatt megkezdődött az ünnepválasztás. Mikor az elsődiák bekiáltotta a legációját, kórusban ordították a dárdások:

Beregszászi szőllőhegyen
A kadarka vígan terem!

Igen sok rigmus keltett nagy derültséget, mint például:

Igriczibe, Papiba
Szekereit jár a liba . . .

Avagy:

Nagyhalász, Kemecse . . .
Jóízű a pecsenye!

Sokszor megtörtént, hogy egyik-másik egyház, illetve egyházcsoport beírt, hogy nincs szüksége légátusra. Ilyenkor olyan abcugolás következett, hogy a

falakat rengette. A pátensek kiosztása után a vasúti-állomásra rajzott ki a négy-ötszáz főnyi diákság s a marhakupéba szorult kisebb fiúk öröme is leírhatatlan volt, ha egyszer megindult a vonat. 1872 előtt még nem volt vasút, addig csak úgy útazfak a múzsafiak — per pedes apostolorum . . .

(Harsányt Gusztáv dr. közlése, Debrecen.)

*

Szinyei Endre, köznyelven: Tuberó, a görögnyelv professzora diákidöm legfélelmesebb tanárai közé tartozott. Kevés ember tudott oly rövid időn belül akkora rendet vágni a szekundára-érettek tömegében mint ő. S mialatt bekergette a diákot, gyilkos gúnnyal fordította le a nem-tudott szöveget, például ilyenformán:

— Szók-rá-tész sohasem haraguvék . . .

(Emődy László dr. közlése, Sátoraljaújhely.)

*

Orbán Józsi bácsi öregkora miatt nehezen ismerte föl egyik-másik hallgatóját, különösen, azokat, akiket ritkábban volt alkalma látni. Ezek közé tartozott Nagy Ferenc is, aki az 1886—87-iki évben volt elsőéves jogász. A katalógusban jó-egynéhány „absentia“ éktelenkedett a neve után.

Ilyen előzmények után kollokviumra jelentkezik Nagy Feri a jog-, és alkotmánytörténetből. Remekül fújja s Józsi bácsi szinte belefárad a dícsérgetésbe.

Mikor aztán végetér az eszmecsere, megkérdezi Józsi bácsi (személyileg egyáltalán nem lévén ismerős előtte Feri):

— Hogy is hívják kedves öcsémet?

— Nagy Ferenc vagyok.

— Úgy . . Úgy . . . Nagy Ferenc . . .

Az öregúr végigkeresgél a katalógusban, míg csak a nevet meg nem találta — az absentiákkal együtt. Csöndesen annyit morgott:

— Bizony gyengén ment ez, kedves öcsém.
Szólt és beírta az indexbe — az elégségest.

(Emődy László dr. közlése, Sátoraljaújhely.)

*

Nagy Gusztáv, a hires teológiai tanár előadásainak csodálatos vonzóereje volt mireánk, jogászokra is. Nemegyszer mentünk be előadására, olykor tömegesen is és tapsoltuk meg a tárgyába egészén belemegült kiváló professzort. Csaknem mindig vontatva kezdte, de annál hatalmasabb lendülettel végezte. Mikor aztán abbahagyta az előadást, úgyszólván egy-két szempillantás alatt összesodorította a purzicsán-cigarettát. Néha akként, hogy mialatt még beszélt, félkezével (!) már sodoritott a zsebében s utolsó szavaival egyidejűleg már „nyálazott“ is.

(Emődy László dr. közlése, Sátoraljáujhely.)

*

Ballagi Géza jogtanár, a nemzetgazdaságtan, pénzügytan, nemzetközi jog s az alkotmány-és kormányzati politika szakprofesszora egyike volt a legjobb előadóknak. Sokat lehetett tanulni tőle. Egyetlen hibája volt az idegen kifejezések halmozása. Egyszer például így szólt előadásközben:

— Ez a politika természetesen vexatorius procedúrát involvált . . .

(Emődy László dr. közlése, Sátoraljaújhely.)

*

Szívós Miska bácsi viszont a nebulók nevében sem tűrte az idegen eredetüt és hangzásút. Az osztályunkban tanúit egy-két zsidógyerek nevét könyörtelenül megmagyarositotta. így lett *Hartstein-ből — Keménykövi.*

A tisztaságról beszélt egyszer Miska bácsi. Elmondta általán, mint kell tisztántartanunk kezünket, lábunkat, fülünket . . .

Közbeszól erre Nemes Bandi:

— Tanár úr, kérem, Keménykövinek piszkos a füle 1 Szörnyű indulatba jött erre Miska bátyánk (mivelhogy Keménykövi nála volt teljes ellátáson), de mivel már a kérdés fel volt vetve, töviről-hegyire megvizsgálta az inkriminált füleket s akkor aztán diadalmasan fordította felénk — de füllel! — a gyereket:

— Megnézheti bárki is, tiszta, mint a pohár!

(Emődy László dr. közlése, Sátoraljaújhely.}

*

Lábas Sándorral, a nagyrozvágyi református lelkész fiával történt meg kisdiák-korában, a nyolcvanas években.

A kamara elöljárója, valamelyik teológus, cigarettáért küldte el Pavleticshez. Két hatost kapott erre a célra Sándor. Amint azonban átvágott a nagy sár-on, az egyik hatos — közvetlenül a bolt előtt — kicsúszott a markából s belepottyant a dágványba. Sötétes este volt már, dehát mirevaló az ész? Sándor is beugrott Pavleticshez s a megmaradt hatoson gyertyát vett, hogy annak világánál megkeresse a másik hatost.

A gyertya persze csonkig-égett odakint, de a sárbaveszett hatos nem került elő. Sándor ott kotort és turkált még a sárban, mikor végül is jött a türelmétvesztett kamara-elöljáró s talpraállította a numizmatikai tanúlmányokat végző Sándor-fiút.

(Emődy László dr. közlése, Sátoraljaújhely.)

*

Ungvár-Némethi Tóth László költő, *Terhes* Sámuel vetélkedőtársa, sárospataki tógátus-diák korában ezt a sírverset írta egy tanuló fejfájára, aki a Bodrog vizébe fúlt:

Az, aki e sírba tétetett, megáztattatott előre,
Mint a tubarózsa, hogy életet s újúlást vegyen időre.

(Harsányt István közlése, Sárospatak.}

*

Egy üresfejű, felfuvalkodott diák így tört ki egyszer:

— Ha már a pataki iskolakönyveket magok a pataki tanárok írják, különös, hogy a Xenofont nem ők készítik.

(Harsányi István közlése, Sárospatak.)

*

A pataki kollégiumi vizsgán valamelyik cenzor — méla unalmában — ezt írta a zöld asztalon levő papírosra:

..Szorgalom diákok, szorgalom!“

Másnap folytatása lévén a vizsgának, a katedrán hátrahagyott papíroson — a cenzori sor alatt — már ez volt olvasható:

„Irgalom cenzorok, irgalom!“

(Harsányt István közlése. Sárospatak.)

*

Comenius Ámos Jánosról, a nagyhírű pedagógusról, aki a sárospataki főiskolában 1650—1654-ig működött, mint nevelésügyi felügyelő, illetve mint tanulmányi igazgató (paedagogiarcha) és aki ugyanitt írta a világhírű *Schola ludus-l* és az *Orbis pictus-t,* ezt irta *Henninius* egyik munkájában:

„Ez a kóbor élősdi Magyarországon legjobban kedvelte a jó pecsenyét, a jó kenyeret, meg a jó bort.“

Szombatin János pataki tanár Henninius e gúnyos megjegyzéséhez ezt írta oda:

„Adjon Isten nekünk sok ilyen kóbor élősdit, kik a tudománynak oly apostolai voltak, mint Comenius.“

(Harsányi István közlése, Sárospatak.)

*

A Kollégiumban, a nagy tanácsterem előtti folyosón van az úgynevezett Rákóczi-asztal, amelyen dicsőséges emlékezetű vezérlőfejedelmünk: II. Rákóczi Ferenc aludt a munkácsi csata után, amikor kurucai a kárpáti

szorosok felől leereszkedőben voltak a felsőtiszai síkságra. A 284 cm. hosszú, 82 cm. széles és 64 cm. magas asztalon, mely egykor élelmiszertartóul szolgálhatott, ez a fölírás olvasható:

„Ezen az asztalon aludt il. Rákóczi Ferenc 1703 június 27-ikén Pudpolóc (ma Vezérszállás) községben egy *Duzsár* István nevű rutén kenéznél. 1883-tól van a főiskola tulajdonában *Bay* Ilona úrnő ajándékából, aki 120 forintért vette meg egy beregmegyei társaságtól."

(Harsányi István közlése, Sárospatak.)

*

A „Janiga rúg, Zsindely harap ..." kezdetű versnek, melynek már két változatát közöltük, egy versszakasza, amely egyik variánsban sincs meg:

Szomorú a diákélet·.
Nincs Janigába kímélet,
Iszol vagy nem: ha ő beád,
Börtönajtó csukódik rád!

(Kossuth János dr. közlése, Sátoraljaújhely.)

*

Totyakos kis szabó volt az öreg *Goldberger* Náci. Amikor 1880-ban megalakult az ifjúsági tüzoltó-egyesület, alig győzte elkészíteni a megrendelt sok egyen ruhát. A baj csak az volt, hogy — költségkímélésből — senkinek sem kellett teljes öltözet. Ez aztán teljesen megzavarta az öreg Náci fejét:

— *Átányi* órnak plóz, *Erdélyi* órnak nodrág! Hát ászt thoggya valaki, melyiknek plóz, melyiknek nodrág!

Átányi senki más. mint a mai debreceni királyi főügyész, Erdélyi Zoltán pedig, akiről „itt szó esik, Erdélyi János tanárnak és írónak a fia. Ő volt akkor a jogászelnök és az ifjúsági tűzoltó-főparancsnok.

(Emődy László dr. közlése, Sátoraljaújhely.)

Fekete, himlőhelyes képű ember volt *Molnár* Lajos, az első gimnáziumi osztály tanára. Azt kérdezi egyszer *Bajusz* Józsitól, Zemplénvármegye mai árvaszéki elnökétől:

— Milyen népfaj lakik Európában?

Józsi ránéz a Molnár koromszínü arcára s abszolút biztossággal így válaszol:

— A szerecsen . . .

(Emődy László dr. közlése, Sátoraljaújhely.)

*

Imrcy (Zempléni) Árpádnak pátrija volt a szintén Tállyára való *Dóczi* Jóska, aki egy vagy két osztállyal járhatott lejjebb Árpádnál. A mi udvarunkban menc'i-káskodott valamelyik nagyobb diák mellett. Verselt csakúgy, mint Árpád.

Egyszer valami elégiát kanyarított s közlés végett beküldte az egyik fővárosi szépirodalmi lapnak. A vers természetesen nem jelent meg, de megjelent helyette a következő szerkesztői üzenet:

Dóczi Jóska, múzsák fia:
Kora még az elégia,
Melpomene istenasszony,
Majd még jobbakat fakasszon!

(Emődy László dr. közlése, Sátoraljaújhely.)

Kacsóh Pongrác, a kitűnő magyar komponista, a „János vitéz“ című világot bejárt daljáték szerzője, 19)1 nyarán mint közoktatásügyi kormánybiztos látogatta meg a „bodrogparti Athén“-t. A történelmi emlékű Rákóczi-fészekben ekkor a főiskolához, mint érettségi kormánybiztos volt kiküldve, ahol a vizsgák befejeztével a főiskola kertjében a tanárikar búcsú-estét rendezett Kacsóh Pongrác tiszteletére.

A nagy történelmi múlttal dicsekvő Rákóczi-iskolát Kacsóh Prongrác megdicsérte s az ősi Kollégium

falai között minden régi emlék iránt meleg érdeklődést tanúsított. Különösen érdeklődött a főiskola egykori jóltevői: a Petényiek, Lorántffyak és a Pálóczi-Horváthok iránt. Már akkor is sokat tudott Rákóczy György híres professzoráról, Comenius Ámos Jánosról. Hisz Kacsóh maga is tanár volt — előbb Budapesten, azután Kecskeméten.

Pataki tartózkodása alatt sok derűs epizódot hallott *Simándiról,* az ördöngős, boszorkányos-lelkű professzorról, akit „pataki mágusz"-nak neveztek s igen örült, hogy annál a híres katedránál cenzoroskodhatott, ahonnan Balsaróthy, Buzinkay és Pálkövi, majd jeles utódaik egykor Kossuth Lajost, Szemere Bertalant, Tompa Mihályt, Csokonait és Gárdonyi Gézát tanították.

Sárospatakon Kacsóh Pongrác legmeghittebb barátságot egy székely dalpoétánál: *H. Bathó* Jánosnál talált, aki maga is jeles komponista és a főiskola zenetanára volt.

A Kacsóh Pongrác tiszteletére rendezett búcsúestén a tanárikar Bathó János ismert népszerű dalaival szórakoztatta a jeles cenzort, kinek a Bathó nóták annyira megtetszettek, hogy maga ajánlotta bohémlelkü dalköltő kollégájának szedje őket koszorúba.

És H. Bathó János, a kurucnóták dalköltője 1912-ben összegyűjtötte legszebb dalait, számszerint tizennyolcat. Amikor Kacsóh ezt megtudta, elkérte a „nótakoszorúf'-t és előszót irt a Bathó-nólák elé. Nem barátságból, hanem nagyrabecsülésből tette. Az illusztris komponista előszava is föleleveniti többek között a pataki kedves emlékeket:

„Más ember könyvéhez előszót írni — érzem — kissé félszeg dolog. Nem is vállalkoznék reá, ha nem az én kedves Bathó János barátom szép nótáiról volna szó.

Ezeket a dalokat abból a nekem igen kedves alkalomból ismertem meg, hogy 1911 nyarán a közoktatási magas kormány rendeletéből Sárospatakra mentem, mint érettségi kormányképviselő. A vizsgák befejezésével az utolsó estén a „küldöttségi szállás"-t

átölelő rózsás kert illatán keresztül jutottak el ezek a nóták először a fülembe. De mindjárt megtalálták az útat a szivemhez is és mikor a kedves pataki tanárkollégák kérésemre újra meg újra elénekelték azokat, éreztem, hogy sem a szerzőt, sem a dalolókat, sem a dalokat többé elfelejteni nem fogom.

Ez a kis „előszóféle“ legyen bizonysága annak a lelki kapocsnak, mely engem a pataki kollégiumhoz fűz és annak a szimpátiának, amelyet Bathó János — nemes törekvése és szép nótái, mint minden magyar muzsikustól — tőlem is megérdemelnek . . .“

Bathó nótái közül Kacsóh legjobban kedvelte az Aradi nagy temetőben . . .“, „Megzendül a tárogató“, „Czinka Panna“ s a „Nem hiszed te soha, de soha . . .“ című dalokat, melyeket a komponista maga is együtt énekelt a szerzővel.

A pataki rószáskert dalait a magyar Orpheus kedves emlékei közé sorozta, mentsük meg tehát a feledéstől!

(Tóth Kálmán közlése, Miskolc.)

*

Gárdonyi Géza pataki diákélete rövid volt. Gépészapja a közeli jajhalmi (Taktaharkány melletti) uradalomnál volt alkalmazásban s 1874-ben a híres pataki főiskolában járta az első gimnáziumot. Az iskolai év folyamán azonban apját Fejérmegyébe, Tükrösmajorba helyezték át s az ifjú Gárdonyi hamar elkerült Patakról. Ziegler Sándor — Gárdonyi apja — így a fiát Patakról Budapestre vitte tanulni, ahol a Kálvin téri régi református gimnáziumot látogatta s diáktársai előtt csak „Don Vigole“ néven volt ismeretes.

Gárdonyi Géza Patakon a főiskola egyik jeles professzoránál lakott, a Kollégium közelében, aki elsőnek jósolta meg, hogy író lesz az úrfi Ziegler Gézából, ahogy akkor még családi-nevén hívták.

Gárdonyi nem volt jó tanuló Patakon. Akkor volt

legnagyobb öröme, amikor édesapja megírta neki, hogy kiveszi az iskolából s érte megy. Gárdonyi azonban be sem várva apját, búcsúszó nélkül örökre otthagyta Patakot.

Diákéletének kevés emléke fűződött Patakhoz, életében mégis sokat beszélt a bodrogparti Athénről. Különösen „a pataki mágusz“ Olimpusz-kertjéről. Ez az ördöngős professzor az 1700-as években működött a pataki Kolligiumban. Neve: *Simakereki Simándi* Antal volt s Kordinák Endre jelenlegi házában lakott a Horkay—Balogh-féle diákudvarral szemben. Történt pedig hogy 1708 nyarán tudós *Ambrozius* Dávid volt a bázeli egyetem fizikus-professzora, aki mint új Newton szerepelt. Hű tanítványa volt Simakereki Simándi, a nagyhírű bázeli doktor, akit versengve hívtak a pataki Alma Mater tanszékére. Sárospatakon azonban nagy ribilliót csapott, mert a patakiak szerint „Olimpusz-kertjében“ az ördögökkel cimboráit. Sok látogatója és hívője volt s ezért a professzorátus meggyűlölte.

Gárdonyi Géza, aki spiritiszta volt, szinte átszellemülve dicsérte a pataki mágust. aki — az író szerint csak automatán miveit fénytani kísérleteket s ördöngős ablakán egy kulcslyukon mégis felforditotta a bennlevőket. Kitömött gipszbábok pedig ugyanakkor pásztornótát furulyáztak. Észvesztő-módon pokoli látványokat produkált, ezért nevezték Simakereki Simándi Tónit „pataki mágusz'-nak és a „Sátán ivadéká“-nak. aki Tándy Lenkét, a bodrogparti Athén Madonna-arcú legszebb leányát is megbabonázta. A pestisben szenvedő Lenke 1710 ben a mágusz karjaiba omlott s később egymás karjaiban haltak meg. Állítólag a pestist is ők terjesztették el akkor Patakon.

Az „egri remete“ diákélete rövid volt Patakon s már akkor is szívesebben beszélgetett a Sátán ivadékáról, mint lapozgatta a gyűlölt matematikát.

(Tóth Kálmán közlése, Miskolc.}

A világháború idején Sárospatak a mozgósítási fővonal centruma volt Zemplénben.

H. Bathó János, a főiskola illusztris és bohémlelkű nótafaragója, a sírvavígadó, harctérre induló magyar katonákat innen, Hegyalja Parnasszusáról látta el szellemi táplálékkal és vigasztalásul az ő feledhetetlen, kedves katonanótáival.

Tóth Kálmán, az ismert borsodi író, aki ekkor Patakon tartózkodott, a Bathó-katonanóták megjelenése alkalmából megverselte a pataki nótafát s azóta „nótás Bathó“ nak hívták Sárospatak komponistáját.

Tóth Kálmán versét *Szabó* Sándor dr., a főiskola akkori közigazgatója és a „Sárospatak“ cimü lap szerkesztője ajánlósorok kíséretében közölte lapjában.

A vers többek között így hangzik:

Hegyaljának van egy híres
Nótafaragója,
Lelke gyöngyét koszorúba
Szedi a szép kóta.
Nóta fája sírva vigad,
Mindig dalvirágos,
Messze szárnyal a nótája,
Neve: Bathó János.

Kurucnótát, csalogánydalt
Sír a nótafája,
Olyan az, mint az angyalok
Égi muzsikája!. . .
. . . 'Sz égi zene, muzsikaszó:
Mindakettő páros·
En'elkét is érte adja:
Nótás Bathó János!

Szép utókor emlékezik
Mindig vissza raja,
Ki nála járt Patakon a
Magas katedrára.

Mesterük volt, kinek szava
Mindig mézes mázas . . .
Emlékeit visszavárja,
Velők együtt mindig áldja:
Nótás Bathó János . . .

Nincsen pataki diák, aki a főiskola utóbbi évtizedéből ne emlékezne vissza erre a „pataki nótatá“ ra.

(ZayJános közlése, Budapest)

*

A Hegyalja lakosai sohasem voltak valami nagy antialkoholisták. De nem csoda: itt terem a világ legjobb bora, ami „tokaji“ néven kerül forgalomba. A bor jóságát bizonyára a hires hegyaljai pincék is elősegítik, amelyek legtöbbjébe nyolcvan száz lépcsőfok meredekein lehet lejutni a domború-keblű hordókhoz.

Egv szép vasárnap délután *K. M.* ügyvéd is leereszkedett hozzájuk megfelelő szomjúságú társasággal. Itt egész estig jókedvűen nyakalták a Királyhegy levét, közben danolásztak s persze estig valamennyien becsületesen berúgtak. Sötét volt már odakint, amikor nagynehezen felkapaszkodtak a legfelső lépcsőhöz. K. M. volt köztük legjobban elázva úgy, hogy amidőn az utolsó lépcsőhöz ért, hirtelen hanyattvágódott s — mint valami ródlipályán — szánkózott le, fejjel a pince mélyébe.

Bezzeg kijózanodott a társaság egyszerre!

Hanyatthomlok rohantak le, ahol — azt hitték — társuk teljesen szétmállott teste fogadja őket. K. M. csakugyan úgy terült el a porondon, mint egy falhoz mázolt krumpli Élet ugyan nem volt benne semmi, mégis megpróbálták, hátha valamilyen életmentő kísérlettel elevenre lehetne kelteni. Víz hiányában lopóba szívott hideg borral locsolgatták végig.

Egyszer csak megbotránkozva szólalt meg a halott:

— A számba öntsd, te marha, ne a nyakamba!

(Novak Sándor közlése, Sárospatak.)

*

1912 nyarán nagy szárazság uralkodott a Hegyalján. Másfél hónap óta egy szemernyi esőt nem láttak s a lefonnyadt növényzetről még a reggeli harmat is elfeledkezett.

Az egyik helybeli lapba a munkatársak közül épen *N. S.* fiatal tanár következett vezércikket írni. A tikkasztó forróság pompás témául kínálkozott. Meg is írta hamarjában, nagy tudományos apparátussal fejtegetvén, hogy a vizpára egyre fogy a Föld légkörében s nemsokára elkövetkezhetik az az idő, amikor öreg Földünk teljesen a kiszáradt Hold sorsára jut. A kézirattal nyomban átszaladt a nyomdába s két óra múlva már kiszedve, elexpediálva olvashatta az egész város, hogy ne várjon több esőcseppet az Égtől, mert vén Földünk a bizonyos kiszáradás útján forog végzete felé.

Csakhogy egy kis baj történt.

A lapot alghogy kiszedték, beborúltak az egek s mire széthordták, olyan hatalmas eső zúdult a városra, hogy felhőszakadásnak is beillett volna, ha nem tartott volna szombat estétől egeszen vasárnap délig. Még azután is esett vagy három héten keresztül.

A város sokáig tréfálkozott a jóslat miatt, melyet az ég annyira sietett megcáfolni s amely cáfolat oly jól esett embernek és növényzetnek egyaránt.

(Novak Sándor közlése, Sárospatak.)

*

Legénykorában N. S. professzor a város főjegyzőjével lakott egy folyosón a Zsindely féle ház emeletén. Már egy hónapja lakott ottan, de na^y elfoglaltsága miatt nem tehette ηιέχ meg az udvariasság-parancsolta bemutkozó látogatást. Már már lelkiismereti furdalást érzeti s elhatározta, hogy a legközelebbi vasárnap okvetlen lerójja az első vizitet.

Közben azonban nagy tűzilármára ébredt föl egy éjszaka. Kiugrik az ágyból, kinyitja az ajtót s megrökönyödve látja, hogy a főjegyzőek lakásában van a tűz s a lángok a lépcsőhöz egyik ablakán keresztül

egész az ő szobája ajtajáig nyújtogatják piros nyelveiket. Nem ért rá azonban gondolkpzni, sem megijedni, mert egyszerre csak a főjegyző felesége toppant elébe a legteljesebb pongyolában, maga előtt tolva gyermekkocsiban kéthónapos apróságát.

N. S. erre, mint tökéletes gavallér, udvariasan ütötte össze meztelen bokáit s a fiatalasszonynak annak rendje módja szerint bemutatkozott. Az asszonyka egy halk „örvendek“ szót suttogott s a következő pillanatban megragadván ketten a gyermekkocsit, sebtiben döcögtették le a lépcsőkön. Szegény kis gyermek néha-néha majd kihajitódott belőle . . .

Másnap az egész város jóízút nevett a szokatlanidejű viziten s főként az első vizitnek még szokatlanabb kosztümjén.

(Novak Sándor közlése, Sárospatak.)

*

Hazaffy-Veray János vándorköltő lobogós ingujju magyar ruhában, árvalányhajas kalapban, sarkantyús csizmában gyakran ellátogatott Sárospatakra s ilyen alkalmakkor rendszerint bejött a tornacsarnokba is, ahol nyomban biztatni kezdtük: szavaljon el valimit. Sehogysem volt azonban ínyére ez a költői látogatás *Szueta* Jánosnak, a tornaterem szolgájának s szólt is Veraynak, hogy pakoljon már el.

Hazaffy-Veray természetesen versben válaszolt és pedig, amint következik:

Szueta János . . .
Legyen neki a sír tágos!

(Bagossy Giza közlése, Pestszentlőrinc.)

*

Boldogult *Kérészy* István tanárkodása alatt történt a kilencvenes években. Kérészy, aki köztudomás szerint nem igen szerette a magyarázatot, így definiálta az egyenletet:

— Az egyenlet olyan számtani mivelet, amit megmagyarázni nem lehet . . .

S nyomban utánatette:

— Nikházy gyere ki felelni!

Persze be is kergette Nikházyt nyomben, mivel nem tudta, mi az egyenlet.

(Bagossy Géza közlése, Pestszentlőrinci)

*

Kovácsy Sándor tanár úr, akii három esztendővel ezelőtt a legjobb egészségben találtam még s aki az 1874—75-ik iskolai évben már a főiskola széniora volt, — a vallástant tanította nekünk. Ha jól emlékszem, az egész nyolc osztályon át.

Szigorú erkölcsbíró volt s különösen azt nem szerette, ha tanítványai hosszú hajat növesztettek s azt az akkori divat szerint középen elválasztva, a homlokukba fésülték. Ilyenkor bosszúsan szólt rá egyikremásikra:

— Te! A nyílt homlok a legszebb I Nyirasd le azt a csikó frizurát, mertha mégegyszer így látlak, én vágom le egy rozsdás késsel I

Az Isten még sokáig éltesse!

(Lukács Pál közlése, Budapest.)

♦

Mozgalmas körülmények között zajlott le egy-egy elekció az én időmben. Ha aztán a légátus-jelölt kiválasztotta azt az ünnepet ahova menni akart és még el nem vették előle, száz torok is harsogta egyszerre:

— Kapta! Kapta!

Szokássá vált, hogy jóbarátok verset írtak egymásra és elmondták az elekción. Egy ilyen versre még emlékszem.

Valaki, aki a sorban következett, odakiáltotta a széniornak, hogy a legációja: „Csát.“

Erre jött a vers:

Csál
Kap légátust egy furcsát,
Ki szereti a Julcsát!
De jobban a pince kulcsát!

(Lukács Pál közlése, Budapest.)

*

Régi írásokban és nyomtatott könyvekben sok érdekes följegyzést, komoly és víg történetet, adomát olvasunk a régi pataki diákokról, akik mint légátusok is gyakran szerepelnek a krónikások elbeszéléseiben. E följegyzések között kétségkívül egyike a legérdekesebbeknek az, mely egy Rákóczi-korabeli diákról, meg kedves madaráról, a csókájáról szól.

Ezt a történetet boldog-emlékezetű *Szinyei* Gerzson főiskolai tanártól s főkönyvtárostól hallottam, aki hosszú és gazdag élete folyamán nagy szeretettel gyűjtögette a Kollégium történetére és a diákéletre vonatkozó adatokat. Szinyei Gerzson a csókásdiáknak nemzedékről-nemzedékre szálló történetét így beszélte el nekem:

A Rákócziak korában tanult Patakon egy tógátus, akinek volt egy csókája. Ez a csóka mindenüvé elkísérte őt, ahova csak ment. Mikor beköszöntött a tavasz, a tógátus-ifjú a Rákóczi-vár sáncában szeretett tanúlgatni leginkább, a vizárok pázsitos szélén, ahol a fűbe heveredve szokott volt elmélyedni kompendiumaiba. Kedves csókája közben gyakran el elrepült tőle, meg vissza-visszaszállt. Egy szép napon aztán a csóka — csodák-csodájára — egy aranypénzt tett le a diák kinyitott kompendiumára. Azzal elrepült s nehány perc múlva ismét hozta a második aranytallért, a harmadikat, a negyediket . . . Megörült a diák, mert most már megvalósíthatónak remélte azt a régi tervét, hogy külföldi akadémiákon is folytathassa tanulmányait.

Ettőlfogva mindennapos látogatója lelt a vársáncnak, ahonnan csókája az ablakon át rendszeresen bebeszállt a Rákóczi-vár vöröstornyában elhelyezett kincs-

tartóházba. A Rákóczi-család arany- és ezüst-tallérai ugyanis itt voltak felhalmozva pléh hordókban meg bivalybőrből készített zsákokban. A csóka, a hagyomány szerint, apródonkint kétszáz aranytallért hordott ki az öreg tógátusnak Ez a kétszáz arany aztán bőven elég volt neki a külföldi tanulmányútra.

Ennyi az, amit nekem néhai Szinyei Gerzson a pataki csókás-diákról elmondott. Csak annyit jegyzett még meg, hogy némelyek a csókásdiákot — neve után — tévesen azonosítani szokták *Laskai Csókás* Péterrel, a marosvásárhelyi református iskola igazgatójával, majd fogarasi lelkésszel. De ez időbelileg lehetetlen, mert Laskai Csókás Péter az 1570-es években végezte tanulmányait Kolozsvárt és Gyulafehérváron s 1578-ban iratkozott be a wittenbergi egyetemre. Ö tehát nem lehetett azonos a Rákócziak korában Patakon tanúit csókásdiákkal.

Deák Geyza barátom beszéli, hogy az édesapja, aki 1839-ben subscribált, mint non togátus (világi pályára készülő diák; a sárospataki Kollégiumban, többször elbeszélte neki a csókásdiák históriáját, akinek csókája akkor repdesett be a várbeli kincstár rácsos ablakán, mikor I. Rákóczy György és felesége: Lorántffy Zsuzsánna voltak a vár tulajdonosai és mikor a fejedelemasszony az aranytallérokat szellőztette.

Nagy volt aztán az örömöm, amikor ezt a nemzedékről-nemzedékre szálló diákhistóriát — *Vitányi* Miklós dr. szerencsi ügyvéd régi könyveiben lapozgatva — megtaláltam *Losonczi* Istvánnak, a nagykőrösi református főgimnázium egykori igazgatójának nagyhírű, egy századon át tankönyvül használt s 1773 óta számtalan kiadást ért „Hármas Kis Tükör“ című művében az I. Rákóczi Ferencről szóló részt, amely hangzik a következőképpen:

„A Rákótzi Famíliáról meg lehet jegyezni, hogy ez temérdek kintsel bíró fejedelmi Ház volt, mert a két Rákótzi György Erdélynek majd minden pénzét Patakra

takarták, mellyért az Erdélyiek köz-beszédben azt szokták mondani; A Patak vitte el a mi pénzünket.

Ezen pénzből juttatott az áldott szerentse egy Pataki szegény Deáknak is valamely részt; mert kedves Tsókája, a kincstartó házból az ablakon által, midőn a Bodrog partján tanulgatva, kiterjesztett könyvébe kétszáz aranyat hordott, melly Tsóka segítségével Akadémiákra felment, megölvén előre Tsóka patrónáját, hogy lidércsége ki ne tudódjon (mint írja *Tsétsi* János. P. P.)“

A pataki csókásdiáknak ez a históriája egy magyar költőnek: *Zalár* Józsefnek figyelmét is magára-vonta s földolgozta a „Csukát Tamás és az ő csókája“ című költeményében, mely a *Kukányi* Lajos által szerkesztett „Kalauz“ 1858-iki évfolyamának augusztus 6-iki számában jelent meg s így kezdődik:

Habzó Bodrog zúgásinál
Csukát Tamás mélázva áll,
Patak tógás fia.
Fakó talárja földig ér,
Keresztüljár rajta a szél,
S kezében biblia.

Egy későbbi strófája:

Tamás hogy hát úrrá leve:
Akadémiába mene
S kedvére utazott·.
Göttingából kaputrokkot,
Selyempalástot, kalapot
S egész könyvtárt hozott.

Kapott jó parókiát, lett angyalszelíd felesége. És bár bőségesen élt, még sem volt nyugodt, megelégedett, mert valahányszor feltűnt képzelete előtt a kitekert-nyakú csóka, hajszálai égnek meredtek. „Irtózott min-

den ércektől, mint kísértő lidércektől s naponként sorvada . . .“ Néhány év titkos bánata után meg is halt.

Persze csak a költeményben.

(Harsányt István közlése, Sárospatak.)

*

A karádi kurátor így üdvözölte az istentisztelet után a légátust, akiből egyébként nem sokat nézhetett ki:

— Nemcsak hogy, de sőt inkább rettenetesképpen. A bekövetkezendő éjszakának setétségében pedig az én Istenemtől szívesen kívánom . . .

(Erőss József közlése, Iharosberény.)

*

A szabadságharc leverése után bánat és düh, majd közöny szállta meg a nemzet lelkét. A költők elhallgattak. Azok az írók, akik csak valamelyest vettek is részt a szabadságharcban, bujdosók lettek a hazában. Vörösmarty és Bajza Szatmármegyében bujkált, Arany teljesen visszavonult, Czuczor börtönben sínylődött a „Riadó'-ért, Garay beteg volt, Vachott megőrült.. . A fiatalabbak: Jókai, Gyulai, Lévay, Szász Károly, Vajda János szintén elnémultak egyidőre s csak Szilágyi Sándor, a merész fiatal író rábeszélésére nyúltak újból a tolihoz s egyesültek a „Hölgyfutár“ ban a haza sebeinek gyógyítására.

Ekkor szólalt meg ismét *Tompa* Mihály, az egykori pataki diák. „A madár fiaihoz“ című allegóriájában visszavarázsolta az elfelejtett dalt s hitet és reményt igyekezett önteni a nemzetbe egy szebb jövő iránt. Az anyamadár szavait mindenki megértette, de ez a biztatás csak lassan emelte fel költőinket a mély csüggedésből és fájdalomból. De míg Tompa e költeményével reményt és bizalmat keltett másokban, addig lassankint önmaga vesztette el azt a reményt és bizalmat s a „Gólyához“ című elégiájában, majd a „Pusztán“ című ódájában nyíltan kétségbe merte vonni a nemzet életét és fönmaradását.

E két utóbbi költeménye miatt 1852 július 10-ikén haditörvényszék elé idézték Kassára. Sokáig elhúzódott a vizsgálat s csak tizennégy heti zaklatás után, *Albrecht* főherceg kegyelme folytán nyerte vissza szabadságát.

A haditörvényszék auditora, miután felolvasta Tompa előtt a fölmentő ítéletet, ezt a jóindulatú figyelmeztetést intézte hozzá:

— Most frei, hanem több gola nem csinálni!

(Panka Károly dr. közlése, Budapest.)

*

Lónyay Gábor főgondnok, deregnyői földbirtokos, volt pataki diák áldozatkésszégét bizonyítja többek között az alábbi kis történet is.

Amikor az újonnan-épült deregnyői ielkészlakba az utolsó szöget is beütötték már, Lónyay találkozott *Tóth* Ferenc lelkésszel s így szólt hozzá:

No, kedves tisztelendő úr, hát a munka már be van fejezve 1

— Legyen hála az Égnek, méltóságos uram! — válaszolt a lelkész. — Már az utolsó kalapácsütés is elhangzott és így nincs egyéb hátra, minthogy csendes lakozást vegyek az új hajlékban.

— Hopp, — eszmélt fölt Lónyay, — de még az előtt is van valami I Hát a felavatási ünnepély mit vétett?

A pap szerény szóval felelt:

— Szép lenne az, méltóságos uram ... De mikor már így is túlságosan igénybevettük Méltóságtok s a hívek áldozatkészségét . . . Hogy gondohatnánk arra!

— Szót sem érdemel! Tisztelendő úr gondoskodjék a meghívásról, a többi — az én tárcám gondja ...

S fényes ünnepséggel ülték meg a felavatást.

(Panka Károly dr. közlése, Budapest.)

A hősi halált halt pataki diákok emléktábláján, amelyet országos ünnep keretében a Sárospataki Diákok

Országos Szövetsége állított és avatott föl 1923 május 31-ikén, ötvenhét elesett diák neve és a következő fölírás olvasható:

„Hirdesse e márványlap a hazáért hősi halált halt pataki diákok dicső emlékét. 1914—1918.

Adriányi Árpád dr.	László Kálmán dr.	ifj. Szapáry István gróf
Bartha László	Leizerovits Ignác	Schäffer Ede József
Batta Ferdinánd	Matusz István	Tóth Lajos
Bán Bálint	Mádi Sándor	Tóth Tibor
Csengery Béla	Michel Jenö	Urbán Sándor
Dávid Lajos	Miskolczi Simon János	Üszögh Lajos
Doktor Béla	Mokcsay Gyula	Veres Lajos
Domonkos János	Molnár Hugó dr.	Varga Antal
Farkas Endre	Németh Béla	Verebélyi Géza
Gabrielisz László dr.	Novák Ernö	Bartha András
Galvács Imre	Nagy Imre Zsigmond dr.	Bodnár Ernő
Gottesmann Lajos dr.	Nagy Sándor	Bottka Béla
Horváth József	P. Nagy Ernö	Cseh Andor
Kántor József	Reviczky Ádám	Eperjessy István
Komjáthy Zoltán	Sáfrán Jenő	Kiszely József
Kónya István	Soltész Géza	Regéczy Lajos
Kriston Lajos	Soltész Lajos	G. Nagy Aladár
Lakatos József	Soltész Tamás	Horváth László
Hubay László	Sütő Kálmán	Guttmann Arthur

A szebb jövőbe vetett reménnyel emelte az ősi Kollégium diákjainak kegyelete.“

Rövidesen, talán már az 1927-ik esztendőben fel fogjuk állítani a hősi halált halt diákok második emléktábláját is. E könyv jövedelméből.

Tisztesség emléküknek!

(Komáromi János közlése, Budapest.)

Más gimnáziumból jött hozzánk a VII-ik osztályba *Bajusz* Andor, vagyonos ügyvédnek a fia. Nemcsak a ruházkodásával tűnt ki közülünk, hanem a sima modorával is. Amikor az egyik görög órán *Szinyei* Endre

először szólította ki felelni, kiment a katedra elé s mélyen meghajtotta magát.

A tanár úr azonban, aki rövidlátó volt, gyanúsnak találta ezt a meghajlást, felemelkedett tehát a székéből s átnézett a katedra fölött:

— Mit ej-tet-tél le te? Ta-lán a füs-töst?

— Nem ejtettem én le semmit, tanár úr, — mondta szerényen Bajusz Andor.

— Tuberó kioktatta erre:

— Csak az Is-ten e-lőtt ha-jolj meg! Én e löt tem hi-á-ba haj-longsz ... Ha nem tu-dod a lec-két, úgy-is meg-buk-tat-lak!

(Bodolay István közlése, Budapest.)

*

Kun Pál, a nagy nyelvész, aki állítólag tizenhárom élőnyelven beszélt s ugyanannyinak az irodalmát is ösmerte, az én időmben a német nyelvet tanította a felsőbb osztályokban.

Erre az időre esett, hogy Budapesten a véderő-törvényben megszavazták azt a bizonyos 25 ik paragrafust, amely szerint a közös hadseregbe besorozott magyar fiúknak is németül kellett tisztivizsgát tenni.

Kun Pál e szakasz megszavazása után — így beszélték akkor — kijelentette volna, hogy amíg ő tanítja a németet, (nem sokáig tanított, mert akadémiai tanár lett belőle) nem lesz olyan gyenge tanuló a pataki főiskolában, aki szekundát érdemelne németből. A tanár úrnak ezt a szájról-szájra adott kijelentését mi úgy magyaráztuk aztán, hogy németből alig tanultunk valamit.

Egy alkalommal szokása ellenére könyvnélkülit adott fel, mire az osztály elhatározta, hogy valamennyien hazamegyünk az óráról. Nehányan azonban — persze az osztály megbízásából — hátul, a padok alatt várták, hogy mi fog történni?

A numerus clausus ismerete nélkül — hatvannégyes osztálylétszám mellett — összesen három idegenfajú osztálytársunk volt. Ezek egyike, mert tudta a

könyvnélkülit, nem tartott a kivonuló osztállyal, hanem ülve maradt a helyén.

Kun Pál bejött az osztályba, széjjel nézett, de amikor látta, hogy csak a kis *F. J.* ül a helyén, azt kérdezte tőle:

— Hol vannak a többiek?

Felállt erre F. J. és szolgálatkészen jelentette:

— Nem tudták megtanulni a könyvnélkülit s azért hazamentek!

Kun Pál az ő nagy, vöröspillájú szemeivel végigmérte az árulót s anélkül, hogy egyetlen szóra is érdemesítette volna, megfordult, betette maga után az ajtót és hazament.

F. J. barátunkat legmélyebb megvetésével sújtotta az egész osztály, ettől eltekintve pedig bizonyos leikiismeretfurdalással vártuk a következő német órát. Mondanom sem kell talán, hogy még a leggyengébbek is megtanulták a könyvnélkülit, számítva reá, hogy lesz úgyis elég harag és még több szekunda.

Eljött a várva-várt óra, megérkezett Kun Pál, leült a székébe, felolvasta a névsort, aztán felállt s nagy haragot színlelve, így fakadt ki:

— Barátaim! A múlt órán maguk hagytak itt engem, most én hagyom itt önöket..

Azzal erős léptekkel indult el az ajtó felé, az ajtóból azonban visszafordult s így szólt:

— Kerületi gyűlésre kell mennem!

(Bodolay István közlése, Budapest.)

Tarnóczy Tivadarral, a szigorú történelemtanárral, — kinek óráján a légyzúgás is meghallatszott, történt, hogy egy képviselőválasztás alkalmával, mikor bejött az órára, erős lármával fogadtuk, sőt meg is abcugoltuk. Azért pedig, mert a kormánypárti képviselőre szavazott.

Tarnóczy anélkül, hogy egy arcizma is megrándult volna, ülve hallgatta a tombolást. Mikor aztán

elült a zaj, a tanár úr, aki akkor már közel járt a hetvenhez, beszédet intézett hozzánk, amely így kezdődött:

— Fiúk, meglátszik rajtatok, hogy a Tarnóczy Tivadar tanítványai vagytok! Büszke vagyok rátok! De jegyezzétek meg, hogy aki Magyarországon huszonöt éves koráig nem véresszájú girondista, abban nincs magyar vér; aki viszont negyven éves korán túl nem a 67-es kiegyezés alapján áll és nem szabadelvűpárti, az vagy nem ismeri Magyarország történelmét, vagy nem akarja figyelembe venni e történelem tanúlságait...

Nem tartom érdektelennek megemlíteni, hogy mikor a VII ik vagy a Vlll-ík osztályba jártunk — tehát harmincöt esztendővel ezelőtt — ezeket mondta nekünk Tarnóczy Tivadar tanár úr egy történelemórán:

— Fiúk! Én már nem érem meg, ti megérhetitek, de a fiaitok egészen bizonyosan meg fogják érni, amikor élet-haláltusát fog vívni a germán meg a szláv. Attól függ e nemzet ezeréves múltja után az ezeréves jövője, hogy a germán legyőzi e a szlávot? Ennek ellenkezője a végzetet zúdítaná reánk I

Nagy történelemtudása avagy ihlettség adta-e a megboldogúlt szájába ezeket a szavakat, nem tudom. De jóslata — mint a szomorú valóság bizonyítja — beteljesedett.

(Bodolay István közlése, Budapest.)

*

Az elnéző, előrelátó pedagógus mintaképe vol *Makláry Pap* Miklós tanár úr, aki egy-egy helyénalkalmazott szatírával több eredményt ért el, mint más három-négy elégtelen osztályzattal.

Az V-ik osztályban poétikát tanultunk. Házifeladatunk az volt a többi között, hogy írjunk egy pentametert.

Boldogan adtam be dolgozatomat, mert egy, nékem fölötte tetsző, igen jól csengő, ötletes mondattal oldottam meg a pentameter-kérdést. Ezt költöttem ugyanis:

A kovács a vasat tűzbe teszi,
Onnét kivéve patkóvá veri.

Izgatottan vártam a dolgozatok kiosztását, mert meg voltam győződve, hogy az ügyes két sor nagyon fog tetszeni a tanár úrnak is. Nézem, nézem a visszakapott dolgozatot s meglepetve látom, hogy keresztül van húzva az én két sorom s föléje ezt rögtönözte a tanár úr:

Tűzbe került vasból patkót igazít a kovácskéz,
Ámde kohócskádból nem jőve semmise ki!

Annyira szellemes volt ez a kritika, hogy elrös-telkedve akkor, örökre emlékezetembe vésték.

— A tízéves érettségi találkozón, amelyen — már mint nyugdíjba vonúlt tanár — megjelent a mi kedves professzorunk is, felköszöntőmbe beleszőttem az én pentameterem történetét is. Könnyezve ölelt magához a tanár úr. Azt mondta, igen jólesett neki, hogy valaki tizenöt év elmúltával is megtartotta emlékezetében néhány figyelmeztető szavát.

Az érettségi húszéves fordulójára nem mehettem el. A harmincadik évfordulón azonban maga a tanár úr szőtte bele egyik felköszöntőjébe ezt a kis történetet és mondott ezzel kapcsolatban egy mély gondolatokkal teli, oktató és tanulságos beszédet, amelynek magva az volt, hogy az egész életre kiható jelentősége lehet annak, ha a tanár a leikéhez férkőzik tanítványainak s lesújtó fenyítés helyett jóindulatú, elmés megjegyzéssel figyelmezteti, hogy ezt vagy azt jobban is meg lehet csinálni.

(Bodolay István közlése, Budapest.)

Az itt következő verset, melynek címe — „Pataki hősnők 1714 június 23“, *Somost* István írta 1860-ban

s tárgya a pataki asszonyok híres zendülése, mellyel a Kollégiumot mentették meg 1714-ben. Egész terjedelmében így hangzik:

Patakon, a külső város szögletében,
Hol a szelíd múzsák lakoznak már régen,
Mi zaj keletkezik?
Miért zsibong a nép? Talán a kegyurak
Ősi szokás szerint közvizsgát tartanak
S a vendég érkezik?

Ó nem! Az üldözött ifjak zsibongónak,
A zárt kapu megé követ, fát hordanak,
Raknak magas torlaszt,
Hogyha nem védhetik maguk az őslakot
Az erőszak ellen, rögtön összerakott
Zárhatom védje azt.

A vár felől erős oslromhad közelit,
Kiűzni a szegény próféták fiait
A szent falak közül.
Zeng a tárogató, a harcidob pereg,
Lélekzet nélkül áll a bámuló sereg,
Arcán rémület ül.

Kossovics alispán jön elől, páterek,
Papok, haditisztek s más fontos emberek
Csoportját vezeti,
Léhner udvarbíró a jegyveres néppel,
Hercegi hajdúkkal s mezőkerülökkel
Öt nyomon követi.

A zárt kapu előtt két éltes diák áll,
Kíméletet esdnek, de az alispánnál
Hasztalan koldulnak,
Majd elkeseredve óvást emlegetnek,
Fejdelmi haraggal, Béccsel fenyegetnek,
Mégsem boldogulnak.

Sorban áll a harcnép, kezében fegyvere,
De ijesztésének nincs semmi sikere,
A kapu zárva van.
Parancsol Kossovics a többi urakkal
S Léhner a hajdú- és kei ülő urakkal
Az őslakra rohan.

A faajtót puskák agyával döngetik,
Majd izmos emelőrudakkal feszegetik,
De az ingatlan áll!
Benn az épületben nincs semmi életjel,
Falai közül csak tompa visszhang felel
A kéz csapásinál.

Végre bejáratja Léhner a malmokat,
Ósszehivat néhány izmos molnárokat
Búiddal, szekereivel
És a molnársereg új ostromra nyomul
Bárdcsapásairól hasad a kapu, hull
Forgácsa már széjjel.

fajszóra kelnek a néző hitrokonok,
Férfi egy sem mozdul, ámde az asszonyok
Bátran előlépnek,
Λ bárdosok ellen körömmel küzdenek,
Végre hátrálnak a termetes emberek,
Sok molnárt meglépnek.

Léhner a hajdúkat és a kerülőket
Harcba küldi, ezek zaklatják a nőket
Sok véres sebet kap.
Ezért dühre lobban a megsérteti nőhad,
Rögtön a házakhoz fegyveiért szalad
S ellenségére csap.

Hajdúk hátán hamvas lapát helye látszik,
Szénvonó, pemete főszerepet játszik,
Hát még a hasábfa!
Azoknak, kik ilyen fegyvert nem kaphatnak,
Szükség esetében jó kárpótlást adnak
Seprő, guzsaly, sámfa.

Tudja az alispán, tudják a páterek,
Hogy a dühbe jött nők többé nem emberek,
Tigrisekké válnak.
Nem kedveznek úrnak, sem papi embernek,
Mindennek egyirátit nyaka közé vernek,
Azért odébb állnak.

De hogy némileg lemossák a kudarcot,
Miszerint nem bírták megállni a harcot
A nöcselédekkel,
A kisded protestáns imaházhoz mennek,
Hol a kis harangok falában pihennek,
Éles fűrészekkel.

A fa-alkotmány hoz hosszt! létrát tesznek,
A harangokat leszedni igyekesznek,
Csiga is van vetek;
De a hősnők itt is megrohanják őket,
Ismét megcsépelik a harangszedőket
A szénvonó nyelek.

Az ősiskola s két kis harang mentve van,
Dúl-fúl Léhner és az alispán, titkosan
Bosszút koholgatnak;
A győztes nők ellen perelni nem mernek,
Mert szégyen az, midőn nők férfit megvernek,
így hát csak hallgatnak.

Végre a fejedelem komoly parancsszava
Patak múzsájának tartós békét ada,
Megszűnt a félelem,
Ifjú, becsüld meg a hős pataki nőket.
Harangod, iskolád van, megmenté őket
A női védelem!
(Harsányt István közlése, Sárospatak.}

Magda Sándor széniorral történt, mikor egy mulatós éjszaka után költögették, hogy keljen fel, órát kell tartani, hiszen már a nap is süt régen, hogy ő nagy bosszúsan azzal válaszolt: hagyjatok békét, teszem én odébb a fénylő napot“ s befordult tovább aludni.

Pár nap múlva egy öreg teológus megunva a tanulást, letette a stúdiumát pihenni s a margóra odajegyezte: „teszem odébb, mint szénior a fénylő napot.“ Történt aztán, hogy ez a stúdium ezzel a széljegyzettel egy magolásáról hires theológus, B. A. birtokában került a következő éven. Ö bizony tanulás közben benne volt a svungban s ha már ott a széljegyzet, hát biztosan azért van ott, hogy megtanulják s nem sokat gondolkozott, hanem annak rendje-módja szerint azt is bemagolta.

Eljött a kollokválásnak az ideje s B. A. épen azt a tételt találta felkapni, aminek a végén ez a széljegyzet ott díszelgett Kifogástalanul elhadarta a felkapott kérdést, a végét azonban az illető professzor legnagyobb meglepetésére, ezzel fejezte be: teszem odébb, mint szénior a fénylő napot Bizonyításul még meg is mutatta B. A. a stúdiumát, hogy biz’ ő semmi bolondot nem mondott, mert ez mind, amit elmondott, írva vagyon a stúdiumban.

Az illető professzor rögtön tisztában volt a helyzettel s elmosolyodott s ennyit mondott: Látom, hogy tanult hogy sokat tanult, de értelmetlenül tanult s be írt szánalomból egy nagy elégségest.

Sokáig forgott a diákok közt szájon, ha valak[1] megunt valamit, ez a közmondás: Eh! teszem odébb, mint Magda a fénylő napot!

(Sziits István közlése, Sárospatak.)

*

Szinyei Endre, a híres görögtanár, akit a diákság Tuberó néven tisztelt egymás közt, szigorúságáról volt nevezetes s e gyűjteményben is mint rettegett, minősí-

tett szekundákat osztogató tanár eleveníttetík fel az emlékező diákok részéről Jegyezzük fel azért az igazság kedvéért azt is, hogy híre volt abban az időben a pataki diákok görög tudásának és hogy a Tuberó elöl más gimnázium berkeibe menekült szekundás diákok ott a jeles vagy legalább is jós görögisták közt büszkélkedtek.

(Dr. Trócsányi József közlése, Sárospatak)

*

Zsindely István nemcsak a matematikának és fizikának volt kiváló tanára, hanem egyúttal a főiskola gazdasági választmányának is avatott és erőskezű elnöke volt, aki ugyanám kordában tartotta a bajorosokat. *V. I.* hűséges, derék bajorosa volt az iskolának, de néha fölöntött a garatra. Mikor ez többszöri intelem dacára ismétlődött, Zsindely felvitte a delikvenst magával a fizikai terembe, ahol is beállítván azt a villanygépbe, megindította az áramot s közben kérdezgette, fog-e még inni? A kínoktól rángatózó bajoros magán kívül ordította: „Jaj, tekintetes tanár úr! Feleségem, két gyermekem, ne vegye el az életem!“ De Zsindely csak akkor szüntette be az áramot, mikor megígérte, hogy nem fog inni. Egy darabig meg is állta az ígéretét.

(Dr. *Trócsányi József közlése, Sárospatak.)*

*

Sz. K. az én időmben, a kilencvenes években, híres igazgatói bajoros (pedellus) s nagytekintélyű, jeles barátja volt a diákoknak. Nála például egy hatosért lehetett órát „igazolni,“ Akkoriban ugyanis ő szedte be hetenként az osztálytanároktól az. igazgató úr számára az óramulasztó diákok névsorát, amelyet a nála beprotezsált, diskréciót ismerő diákoknak egy hatosért előnyösen lehetett megigazítani. E nemeskeblüségéért tisztelői „K. tanár úrrá“ léptették elő

Sz. K. a füllentést is értette. Egy alkalommal például a következő mesés élményt adta elő az ámuló diákoknak.

„Az elmúlt szeptemberben a Kollégium második emeleti folyosóját sepregettem, fecskeszó mellett, mert a költözni készülő fecskék százával, sőt ezrével telepedtek meg a folyosó külső párkányain s ott fityfirityelték búcsúdalaikat. Hallgattam, hallgattam őket, míg egyszer csak egy gondolatom támadt, kinyúltam a párkányon, egy fecskét megfogtam, egy cigarettapapírra ráírtam, hogy *Magyarhon,* rácsavartam a szárnya alatt egy tolira, és kibocsátottam. Isten veled! — Teltek a hónapok, eljött a tavasz. Én megint a másodemeleti folyosót sepregettem. Egyszer csak arra lettem figyelmessé, hogy a párkányon egy magános fecske borzasztóan cseveg, szinte kelleti magát. Hirtelen kinyúlok, elkapom a fecskét, jobban szemíigyre veszem, hát a szárnya alúl papír kandikál ki. Megnézem mi áll rajta. Hát, Uram Fia, gondolnák e, hogy mi? — *Angolhon!*“

Hogy elhittük-e? Hogyne, hiszen K. tanár úr mondotta, jeles jóakarónk I

(Dr. Trócsányi József közlése, Sárospatak.)

*

Pásztor Sámuel ének és zenetanárunk volt a kilencvenes években. Szelíd, jóságos ember létére mint tanár még ismerte és gyakorolta a mogyorófavesszőt, mint tanítási segédeszközt. Egy alkalommal a C. kemény létrát énekeltette egy különben jeles, de nem épen fülemile hangú másodikossal, aki meglehetősen hamisan felelt meg a rábízott feladatnak. Az énektanár úr szelíden kérdi a nebulót: „Fiam, tudatlanságból vagy malíciából énekelted te ezt így?“ Az ifjú ember, nem tudván még e szónak jelentését, de a „tudatlanságot“ sem akarván vállalni, kivágta, hogy „maliciából!“ Kapott is olyan hatot a boldogabb fertályára, hogy ettől egész életére megtanulta, mi a malicía!

(Dr. Trócsányi József közlése, Sárospatak.)

*

Nemes Ferenc jogtanár (1863 — 1893) a Sárospataki Népbanknak igazgatósági tagja volt. Mikor egy

alkalommal a bankban foglalatoskodott, bejön egy petrahói (ma bodroghalászi) ember, akinek a kölcsönügyét Nemes Ferenc jószívvel pártfogolta. Az atyafi, tudni akarván az ő pártfogójának a kilétét, megkérdi az egyik bankliivatalnokot:

— Mi ez a derék, jóságos úr?

— Jogtanár!

— Mi az?

— Fiskálisokat nevel!

— Ejnye, az Isten süllyessze el! Hogy tehet ilyet?

(Dr. Trócsányi József közlése, Sárospatak.)

*

Jogászkoromban tógátus voltam X. faluban. Úgy látszik, hogy a prédikálásommal meg voltak elégedve, mert istentisztelet után a templom előtt gyülekezve, az egyik szerszavas atyafi csak előáll, hogy a tiszteletes káplán úr már úgyis másfelé pályázik, hát menjek el hozzájuk káplánnak. Amikor megmagjaráztam, hogy én jogot tanulok s fiskálisnak készülök, azt felelte, hogy annál jobb, legalább ingyen fiskálisuk is lehetek. Végre, mikor hosszas magyarázgatás után megértette, hogy ez semmiképen nem lehetséges, e szavakkal fejezte be mondókáját: „Hátha nem lehet, hát nem lehet, de azért az Isten tartsa meg a Iégátus urat dacára a hazának, dacára az egyháznak és dacára a kedves családjának!“

(Dr. Trócsányi József közlése, Sárospatak.)

*

Az 1848-iki *szabadságharcban* résztvett sárospataki diákok névsora:

Pálkövi Antal tanár (egy gerilla csapatot szervezett és mint kapitány, majd őrnagy fegyveresen harcolt) őrnagy, Futó Samu százados, Szemére István százados, Bodnár Lajos főhadnagy, Sáfrány Mihály tüzérfőhadnagy, Kiss Lajos tüzérfőhadnagy, Bihari Károly tűzmester, Kovács Károly tűzmester, Szeremley Károly tüzéraltiszt, Édes Ábris tüzéraltiszt, Édes Vince hon-

védőrmester, Baksay Dani huszárörmester, Soltész Sándor huszárhadnagy, Jakab Gábor zászlótartó, Simon Ferenc huszárhadnagy, Nagy Samu huszárhadnagy, Molnár Pál huszárhadnagy, Kigyósi Tamás huszárfőhadnagy, Gulyás István huszárörmester, Pataki Ábrahám huszárörmester, Pálóczy József honvédhadnagy, Gere József honvédaltiszt, Barati István honvédaltiszt, Baksa Janos honvédaltiszt, Lábas Endre honvédaltiszt, Kerekes Lajos őrmester, Kiss József honvédtiszt, Gulyás György honvédaltiszt, Brózik Zsiga tüzéraltiszt, Dankó Imre honvédaltiszt, Székely József honvédaltiszt, Batta Ignác tüzérhadnagy, Barna András őrmester, Kocsi János tüzérőrmester, Szép Dani vadászőrmester, Adorján Gedeon vadászörmester, Gaál Elek honvédhadnagy, Vajányi Lajos gerillahadnagy, Tóth Samu őrmester, Dobai János honvédtiszt, Gyarmati János hadnagy, Nyilas Samu honvédaltiszt, Papszász József gerillatiszt, Mészáros József honvédaltiszt, Böszörményi Sándor őrmester. Juhász József őrmester, Lányi Károly őrmester, Székely Mózes vadászörmester, Színi Pál honvédaltiszt, Réti Ferenc hadnagy, Barta Károly hadnagy, Tréti Török József tüzérszázados, Kálniczky Endre hadnagy, Farkas Laci hadnagy, Pásztor Pál, Bojtár Sámuel, Bartha Mór, Tóth Menyhért gerillahadnagy, Buday László vadászkapitány, Klobusovszky István kapitány, Fuló Gyula huszárhadnagy, Koncsol István honvédhadnagy, Demeter János honvédaltiszt, Zárnoky János honvédaltiszt, Szanics István honvédaltiszt, Tóth Gábor honvédaltiszt, Botka Lajos honvédaltiszt, Nagy Sándor, Rácz Ábrahám honvédhadnagy, Nagy Kálmán, Kárász Ferenc, Nánássy István altiszt, Frenczel József tüzéraltiszt, Kovács István, Török János gerilla, Válint Mihály, Gaál József altiszt, Tímár József altiszt, Szügyi Dániel honvédhadnagy, Jakabfi Gyula tüzér, Székely József, Tóth József honvédőrmester, Szilágyi János örm. zászlótartó, Boronkay Gyula honvéd, Kézi Béni tüzér, Elek Sándor honvédaltiszt, Kovács Zsigmond, Péchy Elek honvédhadnagy, Márkus Miksa honvédhadnagy,

Márczy Mihály honvédhadnagy, Gyöngyösy Sámuel gerillahadnagy, Borbély Gáspár honvédföhadnagy, Németh Dániel őrmester, Kriston Lajos őrmester, Hájzer Endre tizedes, Horváth Endre, Harsányi István tizedes a lengyel dsidás légióban, Bodnár Pál tizedes, Bendzsák István tizedes, Sajtos Bálint tizetizedes, megsebesült, Bacskay Endre őrmester, Lukács Gyula tüzér, Szabó József huszáraltiszt, Séra Ferenc tizedes, Tímár József pik. a lengyel légióban, Bányai Ferenc pik. a lengyel légióban, Mándy Lajos őrmester, Tatár Imre őrmester (megsebesült), Pásztor István őrmester. Madár Dani honvédtizedes, Fürjész János honvédfőhadnagy, Ferenczi (Ferkó) András tüzértűzmester, Vajthó István, Bartha Zsigmond fővadász Kazinczy Lajos hadseregében, Mándy Benő alvadász, később vámosoroszi lelkész, Illyés Bálint alvadász, később kisújszállási lelkész, Adorján Gedeon alvadász, később komorói lelkész, Szabó Lőrinc alvadász, később mikolai lelkész, Lengyel Lajos vadászőrmester, fiatalon halt meg, Tóth Benedek alvadász, később csengerújfalusi lelkész, Borzovai Nagy Elek hadnagy, később tanító, Bulyáky Elek lovasaltiszt, Lázár Vilmos nyargonca, később tanító, Juhász József lovasaltiszt, később geberjéni lelkész, Frencel József tűzéraltiszt, Szentpétery Sándor gerilla altiszt, Virágh Kálmán honvéd altiszt, később törvényszéki bíró, Jármy Ferenc honvédhadnagy, Székely István h. altiszt, később mint mikepércsi tanítót a zsandárok leszúrták, Csajka Gyula honvéd, Nagy Imre honvédaltiszt, később az osztrák hadseregbe sorozták be, Szabó Miklós honvédaltiszt, később Csatári Miklós néven gödényházi lelkész, Mikecz Sándor honvédőrmester, Ormos Miklós honvédhadnagy a 10. zászlóaljban, Elek István, később Kurittyánbau Pallavicini grófnál lett nevelő, Szűcs István honvédaltiszt, a járkováci támadás alkalmával megsebesült, Mokcsay István gerilla főhadnagy, Pazar József honvédaltiszt, Sélley Sándor, később kúriai bíró, Barcsik Pál honvédfőhadnagy, Palcsó (később Bulcsú) Károly, ki a pataki drámát írta 1847 ben, Hubay Mik-

lós honvédaltiszt, később mádzombori jegyző, Réti József, később kálosai lelkész, Béky János honvédaltiszt, később gönci, szepsi, majd csobádi tanító, Gönczy István tüzér, később Nyíregyházán mérnök, Bajusz József h. főhadnagy, Balog József, Bán László, mint zászlótartó esett el Budánál, Bazin János verespántlikás káplár, Bódy Dániel verespántlikás őrmester, Csengery József főhadnagy, Eperjesy József h. őrmester, Eperjesy Bertalan h. őrmester, Főző József, Halmy Lajos, Halmy Menyhért, Hegymegi Imre, Héczey László Henter József őrmester, Izsépi Miklós tűzmester, Kertész József, Kecskeméthy Bálint, Kovács Ferenc elesett, Kulin Barna, Latkóczy János főhadnagy, Major János honv. száz., Mártha János, Mester István, Mészáros Ferenc, Nagy Antal verespántlikás őrmester, Nagy Miklós elesett, Nagy István őrmester. Nemet Adám elesett, Oláh Gusztáv, Oláh Tamás, Pallagi József, mint lelkész halt meg 1869 ben, Pazar István őrmester, Rásky Mihály, Szabó Gábor elesett, Szatmáry Károly, Szűk István főhadnagy, Soos István, Török István, Török Károly, Török Lajos, Várady Gábor főhadnagy, Várady László őrmester, Várady Pál őrmester, Öry Miklós, Várady Mihály, Rácz Dániel, Vékey Antal, Kolozsváry János, Szűcs János. (Összesen 193.)

(Harsányt István közlése, Sárospatak.)

*

A mendikás.

„Nagybánya és Vidéke“ 1912 január 7.

Írta: *Zempléni Árpád.*

Tudják is azt Budapesten vagy akár Nagybányán is: mi a diák-élet! Elegáns szalonjukban éppúgy nem sejtik: melyik tejből lesz túró, mint azt, hogy miből lesz például a kálvinista pap.

Az egész világ föl van már fedezve. A dahomei viszonyokat az unalomig ismerjük, Ázsia a kisujjunkban

van. Ha a Szahara sivatagján valaki egy oroszlánnak a farkára hág s az elbődül, holnap részletes tudósítók számolnak be nekünk róla, tudjuk, milyen távol esik az a pont az egyenlítőtől s mennyi kvarcpor van ott a helyszínén a puszta homokjában s milyen kaliberű szomjúságnak felel az meg Cinkotán. Szóval tudunk mindent, nincs semmi új a nap alatt. Hiába kelnék tehát világkörútra, tapasztalatok és témák gyűjtése végett. Mindenütt megelőztek, mindent megírtak már s a páratlan szorgalmú magyar közönség mind el is olvasta már. így még csak „kisajátításokkal“ se merek segíteni magamon.

De mégis! Van valami fölfedezetlen: Magyarország. Van még valami ösmeretlen: a tokaji bor termőföldje. Van még valami megiratlan: a sárospataki diákélet.

A „mendikás“ éppen olyan specialitása Sárospataknak, mint Pozsonynak a patkója, Debrecennek a kolbásza, Kolozsvárnak a szalonnája, Selmecnek a pipája, Budapestnek a pora, Pécsnek a bora és Bécsnek (volt!) a polgármestere.

Egyetlenegy református kollégiumban sincs annyi szegény tanuló, annyi „koldusdiák“ ingyenes, mint Lorántffy Zsuzsánna múzsahajlékában.

Egy csomó jófelfogású falusi gyerek minden őszszel beeső dül az egyházkerületből, azzal a pretenzióval ellátva, hogy őket tanítsák ki ingyen, mert ők — szegények. S az áldott „Alma Mater“ nem zavarja őket haza, hogy ha szegény vagy ne táncolj, hanem szánts, vess és kapálj! Dehogy teszi! A szegény jegyzők, tanítók, béresek és özvegyek fiacskái ott maradnak szépen: megélnek és kitanulnak lassacskán olcsón,

ingyen, közköltségen. Ha panasz tárgya lehet mai nap is a kálvinisták a magyar közművelődésben: azért is csak ezt a mendikás rendszert tessenek okolni, mely a lappangó paraszt tehetségekből nevel intelligenciát a felekezeteknek. Áldott legyen még a pora is annak, aki ezt a rendszert valaha kitalálta I

A „mendikás“ vagy „dárdás“ tulajdonképpen a nagy diákok inasa. Csizmát, ruhát takarít, ágyat vet, vizet hord, rendben tartja a lámpást s befűt a kályhába. Ezért kap lakást (esetleg kosztot is) meg a — „mendikációt“.

De ez már megint ösmeretlen fogalom, akárcsak a — „legáció“, a „futás“, meg az „elekció“. No majd sorra magyarázom, ha kötet lesz is ebből a tárcából.

A mendikás vagy dárdás, ki „lencsésnek“ is nevezte-tik, a négy alsó gimnaziális osztályból kerül ki s a társadalmi címe: „nagyreményű.', A „konviktus“ ban vagy neológ nevén: „tápintézet“-bcn ingyenes, azonfelül tandíjmentes és minden tantárgyból jeles, ha nem elégséges. Magaviseleté többnyire jó és cipészinasos; havazkodás, verekedés, fejbetörés, ablak-beverés nem eshetik meg nélküle A mendikás vagy „mendúr“ fürgébb a macskánál, leleményesebb a csirkefogónál s vígabb a humornál.

„Pajkossági — dárdás a neved“.

Pénzforrásai különbözők. Részint bizonytalanok,, részint nincsenek. Ha tilos cigarettázásra vetemedik, csen egy marékkal a diákja pipadohányából, a selyempapírt meg a rajzfüzetből szerzi be hozzá. Kenyeret ritkán eszik, mert a konviktusi „brúgó“ becses árúcikk, néha tizenöt krajcárra is felverik az árfolyamát a „hustáciak“. Ebből a pénzből vásárolja a dárdás irkáit,

ceruzáit, nyakkendőjét, korcsolyáját, meg néha csemegének a sült-tököt. Kenyér helyett élelmesebbje sárgarépát meg gyümölcsöt szerez bizonyos kertekben, ahová neki tilos a bemenet — a kapun.

A három sátoros ünnepen mégis vannak bevételei a dárdásnak. A diákja, mint ünnepi követ (legátus), magával viszi mendikásnak abba a református községbe, ahová ő a főiskolától vendég-szónoknak kiküldetett. A legátus papol a templomban, dárdása pedig egy odavaló iskolás-gyermek kalauzolása mellett, bejárja a híveket házról-házra, köszöntő-verseket mond, boldog ünnepeket kíván; a garast elveszi; ha kalácsot kap megeszi; ha borral, pálinkával kínálják: szabadkozik. De néha estig mégis becsíp.

Abból a nyolc-tíz forintból, amit így összevasal egy-egy ünnepen, ruházkodik a dárdás. Természetesen, a legátus is abból úr, amit a hívek összeadnak neki ünnepi beszédeiért.

Szó ami szó, ez a taníttatási rendszer, nem hiába, hogy már vagy háromszáz esztendős, de nagyon bölcsen is van kifundálva. Az iskolai alapítványok fizetik a jótanulófiúkért a tandíjat, meg a konviktust, a közönség pedig ellátja őket könyv- és ruhapénzzel. Mendikáns-korától kezdve mindaddig, amíg úgy, mint végzett teológus vagy jogász el nem hagyja az iskolát, megél a szegény diák az egyházkerület jóvoltából. Hej, be sokan köszönhetjük ennek az ezerszer áldott rendszernek mai existenciánkat!

No, de rendszer csak rendszer. Lássuk már inkább az életet, a gyakorlatot.

Karácsony előtt van a „futás“, vagyis a próbapapolás az iskola papja előtt. Azok a diákok „futnak“,

akik még nem voltak legációban. Fölmondják a prédikációjukat. S jaj annak, aki belesül! Kineveti a többi, az iskola papja meg nem ereszti ünnepre. Szégyent hozna a Kollégiumra. A mendikássághoz, lévén az teljesen szabad művészet, nem szükséges ilyen előzetes vizsgálattétel.

Azután van a sorsolás. A legációk jövedelmezőség tekintetében nagyon különbözők s így méltányos, hogy a jobb küldetéseket az idősebb jeles diákok kapják. S hogy személyválogatás, protekció s más egyéb se zavarja meg a szent egyenlőséget, a szerencsére bízzák, döntse el az a sorrendet. Ecclesia praecedit: a teológusoké az elsőség a jogászok fölött, mert ők papnövendékek, „tiszteletes urak."

Kisorsolják tehát csoportonkint előbb a „jeles" negyedéves teológusokat, aztán a negyedéves jogászok jeleseit s így lejebb lejebb osztály és bizonyítvány szerint az összes csoportokat. Közérdeklődés várja, éljenzaj kíséri, mikor a jeles negyedéves teológusok közül kihúzzák az „első diákot", mert övé a főnyeremény: a kassai legáció.

Mikor a sorsolás is megvolt s a folyósón a fekete tábláról ki ki megtudhatja, hányadiknak választ majd ünnepet s körülbelól hova számíthat: bekövetkezik a nagy nap, az „elekció" ünnepválogatás napja. Rendszerint az utolsó nap ez a szünidő előtt.

A diákság, élén a szénioral, ebéd után a tornacsarnokba vonul, a mendikánsok siserehada pedig a csarnok előtti nagy páston üt tábort. Odabent jólismert hatalmas baritonok, elegáns szopránok községneveket harsognak föl egyre a karzaton elnöklő bizottság felé; idekint élénk éljensivalkodások hasogatják át az éles

téli levegőt. A dárdások egyesült erővel megéljenzik egymás diákjait, mert a jó legáción a mendikásnak is jó dolga van. Néhol tizenöt pengőt is össze lehet rigmusolni egy községben, más mendikációban meg hat falut is be kell futni öt forintért.

A lárma kint is, bent is hatalmas arányokat ölt. Ott benn lehurrogják, ha valaki „specifikáló“ révén, pap-rokona egyenes meghívásával, soronkívül elhalászott valami jó legációt; itt künn meg egyik-másik dárdást, akinek a diákja valami kitűnő, kényelmes ünnepet fogott ki: hempergeti meg a hóban az irigy közvélemény.

Odabenn a diákok csereberélik a legációkat; egyiknek valahol rokonai vannak, közel esik otthonához, stb., de sor szerint nem juthatna oda, elcseréli hát valami ráfizetéssel a magáéért. Idekinn meg a dárdások üzérkednek a mendikációkkal Némelyiknek van két-három diákja is, akiket kiszolgál s a legációba kísérhet. Egy-két pengőért, zsebkésért, könyvért eladja hát a maga fölösleg jussait olyanoknak, akiknek nincsen, vagy nem jó a mendikáciojuk. Benn a csarnokban a pénzen kívül szerepel, mint értéktárgy: a bor, pipa, szivarszipka, vívókard, súlyzó és korcsolya; itt künn a dárdásbörzén mindennek van keletje és árfolyama. A dárdás minden értéket elfogad, bevált és leszámítol. Egy télikabátból képes visszaadni két mellényt meg egy nadrágot; egy kötet Arany Jánosból három tollszárat, meg egy ceruzát. Gummipuska, parittya, vonalzó és egy körző úgy forognak ottan, mint a pesti tőzsdén az ezerféle járadék. Cseretárgy a brugó, az „otthoni“ elemózsia, sonka, szalonna, pulykacomb, pogácsa. Nincs semmi zavar, semmi fönnakadás; ezek az apró finánc-

zsenik gyönyörűen eligazodnak saját külön valutájuk szövevényein. Estére minden ügylet kötve kinn benn; minden legátusnak megvan a maga ünnepe és minden dárdásnak a maga diákja.

Régi jó vasuttalan világban, mikor még a legátus gyalog járt s az emberek hexameterben beszéltek a sok faluból álló legáció, pláne így karácsonykor, keményen kipróbálta a diákot s mendikását. Odáig is gyalog, ott is faluról-falura menni, hóban, ködben, förgetegben: bíz ez spártai föladat volt nagyon. Egyik ilyen klaszszikus legáció volt Abaujban:

„Bűd, Pere, Szent-András, AI-, Felfüged, Enccsel, Inánccsal"

Hét község együtt, mint a hexameter mutatja. Ma is megvan azonmódon, csakhogy Encs már vasútiállomás lett, faluról falura pedig a hívek viszik kocsin a diákot. Mindamellett azt hiszem, most sem jut több két nap alatt másfél prédikációnál egy-egy falura. A dárdás meg elindul első nap reggel faluzni s ahol a dél éri, megebédel, ahol az este éri, meghál a papnál vagy a kurátornál.

A legátus viszi magával a „pátens"-et is. Nyomtatott körlevél az, melyben a főiskola igazgatója a hívek jóindulatába ajánlja az ünnepi diákot. Az egyház előkelő tagjainak személyesen visz a „követ úr" egyet-egyet megcímezve, lehetőleg még ünnep szombatján. A mendikás mindenüvé kíséri. Mily szívesen látják azok az egyszerű gazdák a bemutatkozó fiatal jövevényeket. Van-e olyan földi jó, amivel ne tömnék, az a szíves szó, amivel ne marasztanák őket? Édes szüléik házánál sem fogadhatná több szívesség, nagyobb szeretet az istenadtákat. De menniük kell; sokan vannak még

hátra „requirendusok“ (fölkeresendő hívek) s az idő halad. Beh nehéz megválni! . . .

A legátust a falusi kisasszonyok várják legjobban, mert ő viszi az új nótákat. A mendikást meg olyan családok látják legszívesebben, akiknek maguknak is van tanuló-kisfiuk, aki éppen így barangol most idegen földön: valahol a szomszéd vármegyében mendikáskodik, fagyoskodik és tapasztal. Kikérdezgetik a kis „inast“ a fiuk felől: hogy tanúi a Pistink? A konviktus felől: hogy ízlik? Zsizsikes-e nagyon a lencse? Igaz-e, hogy tejbekását sohasem adnak ottan? Se turósderelyét? Pedig Pisti nagyon szereti. És eközben unszolják egyre: Egyél öcsém! Igyál fiam! A mi szegény Pistikénknek is jólesnék ez most. De nem akart itthon maradni. Pedig azért a pár forintért kár volt elrontania ünnepét.

És így tovább.

De vannak elkeseredett, rosszkedvű, fösvény emberek is, akik kizavarják házukból a kis kéregetőt, mintha koldus volna. — Magunknak sincs! — Hogy is ne! — dörmög a gazda, — nem adok. Majd! hogy urakat neveljenek belőle a nyakunkra. Elég nyúzó van már úgy is!

A másik meg letagadja kálvinista voltát. Már az apja kitért. És erősítgeti, még a vezető-gyereket is felhívja bizonyságul. Mikor aztán az szemébe mondja, hogy füllent, fölcsattan a gazda, kurjant egyet s kikergeti őket.

Az ilyesmit azonban nem kell nagyon szivére venni ügyes mendikásnak. Amit ilyeneken elveszít, bőven megtérül más vallásúak házánál. Némely faluban házról-házra megy a kis mendúr: pápista, orosz, zsidó egyaránt megkívánja azt a tisztességet, hogy a „kis diák“

felköszöntse. Mikor beállít a gyerek, szabadkoznak ugyan, hogy ők nem kálvinisták, de ha már itt van az urfi, hát csak mondja el a verset. S a kis apostol Áron zsidóéknál épp oly fesztelenül hirdeti: „Ma született a Megváltó!“ mint az orosz gazda házánál, akinek majd csak két hét múlva jön el ez a ma. Az oroszokat titkon kegyeli is a kis ravasz, mert azok olajban sült máiéval, meg mézes pálinkával kinálgatják. Pompás dolog a gyerek innynek mind a kettő.

így lát a mendikás embert és világot, jó módot és szegénységet. Nem azok a legszegényebbek, akik elutasítják, hanem akik elzárkóznak előle: szegény özvegyek, elpusztult öregek, kiknek házában karácsony ünnepén nemhogy kalács és pénz volna, de talán egy falat kenyér sincs. Szégyenkezve búsulnak rozzant viskójukban, hogy még az ünnep is gyász és keserűség. A legtöbb mendikás, mikor a vezetője megsúgja neki az utcán: tovább ballag megilletődés nélkül. De akad inendúr is, aki ünnep másodnapján, mikor már mindent bejárt, estefelé sorraveszi a falu szegényeit, bekéredzik a zárt viskókba s jótékonycélra ingyen elmondja versikéjét s ami kalácsot itt-amott kapott, kiosztja, rájuk disputálja erővel. Legyen neküle is ünnepük szegényeknek 1 Mennyi áldás, hálálkodás kíséri ki az ajtón, a düledező kis kapúig! Még a kezét is megcsókolnák, ha engedné.

Szóval nem rossz gyermek ez a „nagyreményű“ kis mendikás.

Azért hát, tisztelt olvasók, ha bekopogtat úri házukhoz egy olyan kis buksi kálomista diák, fogadják szívesen s még ha belesül is versikéjébe, akkor se sajnálják szegénykétől Wekerle Sándor apró nikkel-

érméit. Ki tudja, nem valami jövendőbeli püspök, honatya, kúriai bíró vagy egyéb nagy ember jár-e önöknél, aki majd egykor azért a kis előlegért hálás szívvel s kiművelt tehetségének szinaranyával fog megfizetni mindnyájuknak, a hazának.

így volt ez akkoriban, mikor én kezdtem iskolába járni Patakon; hogy azóta változott-e, nem tudom? Belőlem még így lett ember.

Tartalom-mutató.

A)

Az anyag csoportosítása azoknak a nevei szerint, akikkel az illető feljegyzés vagy anekdota foglalkozik. A nevek melletti számok a könyv oldalszámát mutatják.

Ballagi Géza·. 61, 162, 202, 223.
Bathó János: 138, 141, 231.
Batta Bálint: 52.
Bányai István: 97.
Bihari Imre: 56, 172
Bernálh Zsigmond: 204
Bessenyei György: 93, 97, 193.
Bokor József: 112.
Búza János: 37, 46, 77, 96, 122, 127, 137.
Comenius Ámós János: 225.
Csorna Mihály: 126, 131.
Csokonai Vitéz Mihály: 67—68, 74.
Deák Ceyza: 141.
Dókus József: 87.
Ellend József: 173, 175.
Emődy Dániel: 88, 108—118, 145, 162.

Erdélyi János: 84, 112 114, 131, 193.
Forgách Endre: 189.
Gárdonyi Géza: 48, 229.
Horthy István: 140.
Horthy Miklós: 140.
Kacsóh Pongrác: 138, 227.
Kazinczy Ferenc: 79, 118, 203.
Kazinczy Gábor: 153, 220.
Kérészy István: 62, 213, 215, 234.
Kézy Mózes: 63.
Kiss Elek: 34.
Komáromi János: 135, 141.
Kovácsy Sándor: 159, 235.
Kossuth Lajos: 40, 43, 44, 57, 72, 94, 125.
Kövy Sándor: 49, 57, 63, 71, 94.
Kun Pál: 73, 82, 185, 202, 242.
Lónyay Gábor: 240.
Magda Sándor: 249.
Majoros András: 84
Makláry Pap Miklós: 119, 208, 214, 244.
Mezössy Béla: 183
Miskolczi Csulyak István: 59.
Miskolczi Simon János: 178.
Molnár Lajos: 227.
Nagy Gusztáv: 220, 223.
Nagy Sámuel: 197.
Nemes Ferenc: 251.
Novák Lajos: 218.
Novák Sándor: 96, 166.
Orbán József: 32, 38, 87, 107, 112, 118, 163, 222.
Pálkövi Antal: 104. 129.
Pásztor Sámuel: 251.

Petőfi Sándor: 140.
Pósa Lajos: 56.
Pósaházi János: 75.
Rácz József: 211.
Rácz Lajos: 143, 166.
Radácsi György: 134.
Rákosi Viktor: 205.
Rolicska József: 65.
Sárkány: 97.
Simándi Antal: 229.
Soltész Ferenc: 33, 197.
Somosi István: 245.
Stunda István: 136.
Szathmáry Mihály: 97,
Szemere Bertalan: 50, 84, 193.
Szemere Miklós: 39.
Szilágyi Benő: 166.
Szinyei Endre: 37, 63, 64, 142, 190, 191, 203, 216, 222, 249.
Szinyei Gerzson: 104, 236, 241.
Szívós Mihály: 33, 101, 211, 223.
Szombathy János: 46.
Szűts István: 48, 156, 157, 207.
Tarnóczy Tivadar: 181, 186, 243.
Tasnádi Székely Sigmond: 47.
Tisza István gróf: 139.
Toldy Ignác: 193, 196.
Tompa Mihály: 39, 51—55. 125—126, 217, 239.
Tóth Ede: 55.
Tóth Kálmán: 231.
Tüdős István: 42.
Ungvár-Németi Tóth László: 224.

Veress Ferenc: 198.
Zempléni Árpád: 105, 100, 123, 124, 227.
Zsarnay Lajos: 63, 84, 209.
Zsindely István; 32, 77, 133, 160, 184, 250.
Zsoldos Benő: 35, 36, 56, 83—88, 89, 101, 103, 168, 169, 183.

B)

Az anekdotákat, közleményeket beküldőknek a névmutatója:

Árokháty Béla: 65, 66.
Bagossy Géza: 234.
Bajusz József: 82—84, 87, 162, 163.
Bálint József: 44, 190, 191.
Bodnár István: 156—161, 186—190.
Bodolay István: 241—244.
Csontos József: 149, 150.
Emődy László: 105—118, 222—224, 226, 227.
Enyedy Andor: 142, 143.
Erőss József: 145, 239.
Finkey Ferenc: 125.
Oöőz Pál: 162.
Harsányi István: 46, 47, 49, 51—55, 57, 59, 64, 67-69, 74, 75, 79, 86, 93, 99, 118, 148, 155, 163, 193, 203, 204, 224, 225, 236, 245, 252.
Harsányi Gusztáv: 151 — 153, 220, 221.
Haury József: 89, 101.
Hegyaljai Kiss Géza: 134—141.
Hubay Győző: 95—97.
Illy János: 231.
lllyefalvi Vitéz Géza: 127, 128.

Janka Károly: 120-123, 168—171.
Kiss Béla: 73.
Komáromi János: 55, 65, 70, 80, 104, 144, 156, 178, 207, 240.
Kossuth János: 226.
Kriston Antal: 172—177.
Lukács Pál: 235.
Makláry Pap Miklós: 72, 128—133, 208-211.
Marton János: 65.
Nemes Árpád: 198.
Németh József: 76—79, 198, 199.
Novák Sándor: 232, 233.
Oláh István: 62, 66.
Panka Károly: 100, 125—127, 198, 208, 239, 240.
Pálóczi Horváth Zoltán: 29—43.
Philipp Ernő: 61.
Rácz Gábor: 202.
Rácz Lajos: 48, 49, 56, 80, 85, 89, 92, 105.
Radácsi György: 6—29, 45, 125.
Radvánczi-Novotny Lajos: 185.
Sárospataki Ifjúsági Közlöny: 71, 73, 88—91, 94, 101, 103.
Süveges Elek: 168.
Szalay Gyula: 62—63.
Szikszay István: 180.
Szőke Sámuel: 183.
Szűts István: 200.
Szűts István: 249.
Takács Mihály: 212—219.
Tervey Tamás: 119.
Toldy Elemér: 194—197.
Tömöri Pál: 134, 207.

Tóth Endre: 205.
Tóth Kálmán: 227, 229.
Törös Andor: 181.
Trócsányi József: 249—252.
Tudja Géza: 70.
Zempléni Árpád: 255—262.
Zsoldos Benő: 87.

C)

Önálló cikkek vagy közlemények, melyek általános tárgyúak vagy többekre vonatkoznak:

Radácsi György: Régi pataki diákélet. 7—29.
Harsányi István: A főiskola nevezetesebb vendégeinek névsora. 148.
Harsányi István: A főiskolában tanult s később országos hírű férfiakká lett diákok névsora. 163—165.
Harsányi István: A csókás diák. 236.
Komáromi János: A világháborúban hősi halált halt pataki diákok névsora. 240, 241.
Somosi István: A pataki hősnők 1714 jun. 23. 245—248.
Harsányi István: Az 1848-iki szabadságharcban résztvett sárospataki diákok névsora: 252—255
Zempléni Árpád: A mendikás. 255—264.